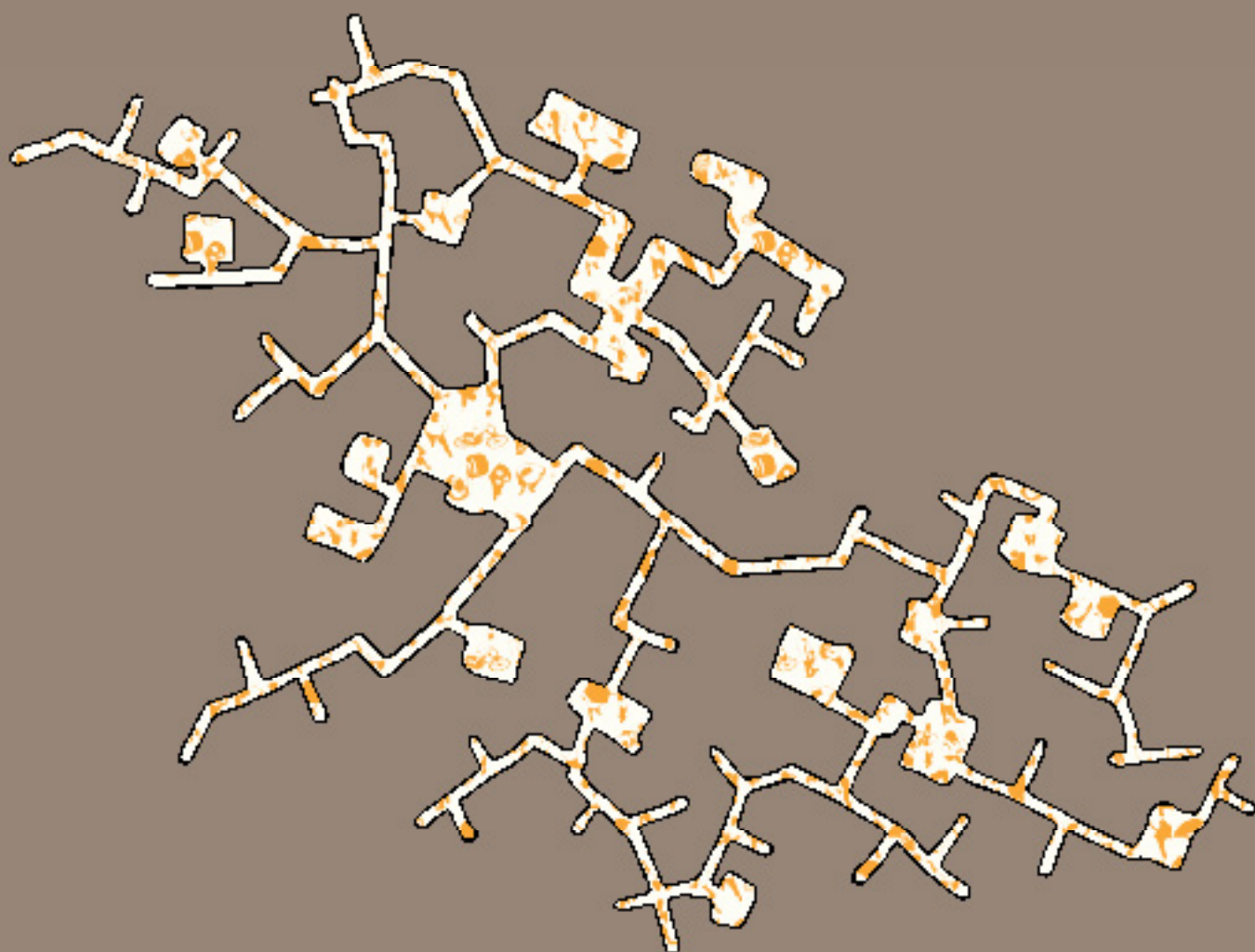

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt | Sayı
29 | 2

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Orhan SARIALTUN**

Serbest Şehir Plancısı / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tuba İNAL ÇEKİÇ

Hamburg Hafencity Üniversitesi Planlama ve Bölgesel Gelişme Bölümü

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü

Yayın Kurulu - Editorial Board

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Tolga ÇİLİNGİR

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İzmir

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Savaş Zafer ŞAHİN

Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü - Ankara

Fikret ZORLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat

Oktay KARGÜL

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Bedel EMRE

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIHPLUS) ve TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.journalofplanning.org

www.jplanning.org

www.karepb.com

KARE YAYINCILIK tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Temmuz, 2019

Yayın türü: Süreli yayın

Baskı adedi: 750

Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş

Alınteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organı olan Planlama Dergisi, kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma, görüş ve derlemeleri yayımlamaktadır. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasıdır. Yılda üç kez yayımlanan dergide her bir araştırma makalesi, tarafsız bir değerlendirme sürecine tabi tutulmakta olup, kendi alanlarında uzman hakem/hakemler tarafından gözden geçirilmektedir. Editör kurulu, derginin yayın kurulu üyelerinden gelen makalelerin değerlendirme süreçlerini yönetmek için harici ve bağımsız hakemleri davet etmektedir. Tüm yazılar için karar verme sürecindeki nihai otorite editörler kuruludur.

Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç 9000, derlemeler için 5000, görüş yazısı, kitap incelemesi ve diğer yazılar için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve editör yardımcılarında oluşan Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır ardından incelenmeleri için hakemlere gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması veya eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayımlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır, bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilerek; yayın öncesi son şekline getirilen eser, yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının yazar(lar) tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar); çalışmanın yayımlanmasını kabul ettiğinde yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir, lisansüstü tez çalışmalarıyla üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum ilk sayfada dipnot ile belirtilmek üzere çevrimiçi başvuru sırasında editöre not olarak bildirilmeli, kimlik ifşasına yol açmamak adına metin dosyasında yer verilmemelidir.

*Telif hakkı devir işlemleri, makaleniz yayın kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenizin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-posta ile gerçekleştirilecektir.

Veri Tabanları

Planlama Dergisi, 2013 yılı itibarıyla TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmış olup, 2013 yılı sayılarından itibaren Ulrich's ve Avery (Index), 2015 yılı sayılarından itibaren Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI), 2017 yılı sayılarından itibaren TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve 2019 itibarı ile European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (ERIHPLUS)'ta dizinlenmektedir.

Telif Hakkı Bildirimi

Yayımlanan tüm materyallerin telif hakları dergi tarafından alınır. Yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, yayının hiçbir kısmı kullanılamaz. Makalelerin tüm hakları yayımlandıktan sonra dergiye ait olur.

AÇIK ERİŞİM VE ORTAK KULLANIM İZİNLERİ

Açık Erişim

Planlama Dergisi açık erişimli bir dergidir; bu, kullanıcıların tüm içeriğe ücretsiz olarak ulaşabileceği anlamına gelir. Okuyucular, yayıncı ya da yazarın izni olmaksızın, makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kaynak göstermek şartıyla kopyalayabilir, dağıtabilir veya diğer yasal amaçlar için kullanabilir. Bu, BOAI açık erişim tanımı ile uyumludur.

Ortak Kullanıcı İzinleri

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) ticari olmayan amaçlar için, makalelerin dağıtımlarına veya kopyalanmalarına, ortak bir çalışma içinde kullanılmalarına, makalenin değiştirilmemesi ve kaynak gösterilmesi koşuluyla izin verir.

İntihal İçin Tarama Politikası

Makaleler, etik olmayan durumlar ve intihal tespiti amacıyla yayıncı tarafından iThenticate programı kullanılarak taranır. Benzerlik oranının toplamda %20'yi geçtiği durumlarda makale intihal olasılığı yönünden münhasıran incelemeye alınır. Bu inceleme aynı kaynağa dayalı alıntılarının yoğun olması durumunda da işletilir. Editörler intihal incelemesinde gerekli görülmesi halinde hakem görüşüne de başvurabilir. Başvurunun intihal yönünden reddi veya olağan hakem değerlendirme sürecine alınması kararı editörlere aittir.

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil, dipnot vd. dâhil; başlık, özet, anahtar kelimeler ve kaynakça hariç 9000 kelimeli aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri 200-350 kelimedenden oluşmalıdır.

Derleme Makale: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda, belirli bir konudaki bilimsel çalışmalar veya güncel gelişmelere dair, o konuda yoğun çalışmaları bulunan deneyimli yazarlarca, kapsamlı bir literatür taramasına dayanarak mevcut bilgi birikimi ve düşünsel oluşumların sentezlendiği, eleştirel bir değerlendirmeye kuvvetli ve zayıf yanlarının vurgulandığı, literatürdeki tartışmalı ya da eksik noktaların belirtildiği, ileriye yönelik araştırma gereksinimi olan alanların ortaya çıkarıldığı özgün

yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 5000 kelimeyi geçmemelidir.

Görüş Yazısı: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazarın kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenler ve kitap inceleme kategorisi dışındaki (çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, oda görüşü ve değerlendirmeler başlıklarında yer alan) yazılar, yayın kurulu ve editör süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

Makale Başvurusu: Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org / www.journalofplanning.org / www.jplanning.org) "çevrimiçi makale gönder" ya da "journal agent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılır.

MAKALE HAZIRLAMA DETAYLARI

Yazıların Hazırlanması: Yazılar, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfa kenarlarında üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır.

Ana Metin Dokümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin, kaynakça şeklinde yapılmalıdır. Makale başlığı, yazar adı özet ve anahtar kelimeler çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenilecek olup ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmemelidir.

Başvuru Mektubu: Başvuru mektubunun ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir; yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak; yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazımadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar: Tüm tablo, şekil ve grafikler ayrı metin dosyalarında ya da .jpg, .png formatlarında ayrı birer doküman olarak ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

Teşekkür Sayfası: Teşekkür sayfasının ayrı bir doküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Kimlik Bilgileri Hakkında Uyarı: Makalenizin ana metin, kaynakça, tablo, şekil, grafik ya da fotoğraf dosyalarının içeriğinde ya da dosya adında; yazar(lar)ın adı ve soyadı ya da adı ve soyadının baş harfleri, yazar(lar)ın çalıştıkları kurumların adı ya da kısaltması bulunmamalıdır. Eğer makale bir tez çalışmasından üretiliyse ilgili çalışmanın adı ya da kısaltması, eğer makale daha önce bilimsel bir etkinlikte sunulduysa o etkinliğin adı ya da kısaltması bulunmamalıdır.

Bir makale hakemler tarafından değerlendirilip, hakemler tarafından önerilen düzenlemelerin yapılması üzere yazara gönderildikten sonra 6 ay içerisinde yazardan yanıt gelmemesi halinde

uyarıda bulunmaksızın yazı iade edilir ve tekrar değerlendirmeye alınmaz.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan "APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi" kullanılacaktır:

KİTAP REFERANSLARI

Tek yazarlı kitap:

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the cnsts in Western values. erişim <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?litem=135>

Kitabın elektronik versiyonu:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121). <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1900 tarihidir)

Shotton, M. A (1989). Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Elektronik makaleler: varsa digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1016/j.palgrave.kmnp.8500141

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin içinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse:(Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin içinde: (Weber, 1904-1905/1958)

MAKALE REFERANSLARI**Rapor ve teknik makaleler:**

Gencil Bek, M. (1998). Medscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Akıl Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği:

http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial•]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek. www.hurriyet.com.tr

DİĞER REFERANSLAR**Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:**

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong afterchocks continue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin içinde: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

Tanıtm yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570-588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

Metin içinde: (Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin içinde: (Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004.

DEĞERLENDİRME VE BASIM SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi yayın Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandırıldığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

Journal of Planning which is the publication of UCTEA Chamber of Urban Planners, publishes original articles, research briefs, book reviews and current discussion, opinions and reviews on the field of urban and regional studies. The journal annually distributed free to the members of the Chamber, aims to reach colleagues and readers with case studies and tools in urban and regional planning field as well as politics and sociology. Each submissions in the journal published three times a year are blind-reviewed by external, independent peer reviewers in order to ensure an unbiased evaluation process. Executive Editor invites an external and independent reviewer to manage the evaluation processes of manuscripts submitted by the editorial board members of the journal. Executive Editors are the final authority in decision-making process for all submissions.

Manuscripts could be submitted in both English and Turkish. Preferred length for manuscripts (excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes) is 9000 words for articles, 5000 words for reviews, and 2500 words for book reviews and viewpoints. Each submission will be reviewed by the editorial board initially and then will be sent to reviewers for evaluation. Evaluation and improvement process is carried anonymously. If necessary, further information might be requested from the authors. The manuscripts that are accepted, will be processed with detailed control for the accuracy and then will be asked again for an approval from the author before publication.

Submission of a manuscript implies that the work has not been published before and that its publication in Journal of Planning is approved by author(s). The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA Chamber of Urban Planners after the approval, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript has been generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution.

*Copyright transfer process will be fulfilled via e-mail -sent by the publisher- during the publication preparations, after your article is accepted.

Indexes

Journal of Planning is listed as "national peer-reviewed journal" in ULAKBIM Social Science Data Base by TUBITAK since 2013. The Journal is indexed in Ulrich's and Avery (Index) since 2013, Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI) Data Base since 2015 and TUBITAK ULAKBIM TR Index Social Science Data Base since 2017 and European Reference Index For The Humanities And Social Sciences (ERIHPLUS) Data Base since 2019.

Copyright Notice

All published material will become the sole property and will be copyrighted by the Journal. No part of the publication may be used without prior written permission of the publisher. Ar-

ticles and illustrations become the property of the Journal after publication.

OPEN ACCESS AND COMMONS USER LICENSES

Open Access

The Journal of Planning is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles, or use them for any other lawful purpose, without asking prior permission from the publisher or the author. This is in accordance with the BOAI definition of open access.

Commons User Licenses

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) for non-commercial purposes, lets others distribute and copy the article, and to include in a collective work, as long as they credit the author(s) and provided they do not alter or modify the article.

Policy of screening for plagiarism: Papers submitted to Journal of Planning will be screened by iThenticate plagiarism detection tools. When the software finds out a similarity rate above 20% in total, manuscript will be subject to detailed extensive investigation. This process will also be applied to those with citations from one reference which is prevalent in the manuscript. Executive Editor may ask to reviewers for their opinion in the plagiarism examination process, if needed. Executive Editors are the final authority in decision-making to reject manuscript in terms of plagiarism or accept for standard evaluation process by reviewers.

CATEGORIES

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, summary and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles excluding title, abstract, keywords, references; including text, tables, figures, notes. Articles in English must have title, summary and keywords in English and both in Turkish also has be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is between 200 to 350 words.

Review Article: It is based on a comprehensive literature review by experienced writers with extensive studies of scientific researches or current developments in a specific subject specified in the article categories. In these articles, it is the original writings in which the existing knowledge accumulation and intellectual formations are synthesized, with a critical evaluation emphasizing their strengths and weaknesses, and the controversial or incomplete points in the literature are mentioned. The headings and summary sections of these manuscripts should be written in the original research article format, the next sections should be composed of input, text and resources and should not exceed 5000 words.

Viewpoint Articles: These are the manuscripts written about the topics listed above that also reflect and evaluate the opinion and research results of the author over an important contemporary issue. The manuscript's title and summary parts shall be in the same format as Research Articles and shall continue with introduction, main text and references. The article must not be more than 2500 words.

In addition, the manuscripts apart from viewpoint articles, book reviews and others (translations, presentation of competitions, research reviews, review of chamber and assessment) are accepted to be published in Journal of Planning after they are accepted by editor and Editorial Board.

Application: Applications are only accepted online. Please see the link: www.planlamadergisi.org or www.journalofplanning.org or www.jpplanning.org and proceed application through "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab.

ARTICLE PREPARATION DETAILS

Article Preparation: Articles should have double-line spacing, leaving margin (3 cm) on both sides. The font size (11 points) and style (Arial) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively.

Main Document: Ordering should be like; main text, references and thank-you note if available. Article title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in online manuscript application system and cannot be uploaded as a separate document.

Application Letter: Application letter should be uploaded as a separate document. It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, authors's name, surname and titles, institutions and places, if available supporting institution and fund name. Besides, it should be written that; name, address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

Figures, illustrations, tables and photos: All tables and figures should be uploaded in a separate Word document or as separate files in .jpg, .png format and all figures and tables should be numbered in the relevant order as in the main text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text.

Acknowledgement: Acknowledgement should be uploaded as a separated document.

Notice about ID information: Name(s) and surname(s) or initial of name(s) and surname(s) of author(s), name of organization(s) of author(s) work(s) or shortening of organization(s) should not be written in main text, references, tables and figures or in the names of these documents. If the manuscript is generated as a part of a postgraduate thesis, name of thesis or shortening of thesis should not be written in main text and related documents or in the names of documents. If the manuscript has been presented at a meeting, name of meeting or shortening of meeting should not be written in main text and related documents or in the names of documents.

After a manuscript is evaluated by reviewer(s) and sent to

author(s) for revising that suggested by reviewers; if author(s) do(es)n't answer within 6 months, the manuscript will be returned to author(s) without notification and won't be included in evaluation process.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide:

BOOK REFERENCES

Single Author Book:

Zizek, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.).İstanbul: Encore.

Multi-Author Book:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

Edited Book:

Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter:

Kejanlıoğlu, B. (2005). *Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı*. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan içinde* (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). *The Elements of Style* (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference:

O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values*. date [http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135](http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?litem%201%20135)

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference:

Freud, S. (1953). *The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream*.

J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 4, pp. 96-121).

<http://books.google.com/books> (Original edition is dated 1900)

Shotton, M. A (1989). *Computer addiction? A study of computer dependency [DX Reader version]*. Retrieved from

<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). *The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]*. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avtar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

Von Ledebur, S. C. (2007). *Optimizing knowledge transfer by new employees in companies*. *Knowledge Management Re-*

search & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

e-Newspaper Articles/Columns:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek. www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work:

Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarck and the Development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Singlevolume in a Multivolume Work:

Pflanze, O. (1990). *The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Earlier Version of Former Edition:

Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse:(Smith, 1776/1976)

Translation:

Weber, M. (1958). *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

If in text: (Weber, 1904-1905/1958)

ARTICLE REFERENCES

Reports and Technical Articles:

Gencil Bek, M. (1998). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Single Author Article from a Journal:

Aktay, Y. (1999). *Akılın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru*. *Toplum ve Bilim*, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). *Mahrem'in Müzakereye Çağınması ve Yıldı Örneği*. *Kültür ve İletişim*, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles:

Conway, P. (2003). *Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia*. *Online Journal of Peace and Conflict Resolution*, 5 (1) (If it has doi its number if it doesn't have a doi than URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial•]. (2006). *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 14, 1-2.

OTHER REFERENCES

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). *Economist*, 36.

Strong afterchocks continue in California. (2003, 26 December). *New York Times* [National Edition.]. s.23.

If in text: (United States and the Americas, 2003) (Strong aftershock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. *New York Times*, s.21.

White Papers:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book *Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human*]. *New York Review of Books*, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles:

If it's downloaded from YÖK page, URL address and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). *Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry:

Balkans: History. (1987). *Encyclopaedia Britannica* (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary:

Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

If in text: (Gerrymander, 2003)

Interviews:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). *A time for Prayer*. Michael Schuman ile söyleşi. *Time*. 28 Temmuz 2003. [Accessed:13 Ocak 2004]

EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. . All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for reviewing by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

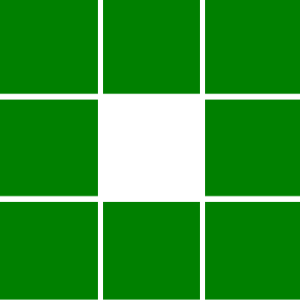
Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of The Journal of Planning, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler / Content

Editörden	xi
GÖRÜŞ / OPINION	
İstanbul'da Kentsel Dönüşümle Kaybolan Kentsel Yeşil Koridorlar: Haliç- D100- Zeytinburnu Sahil İşlevsiz Yeşil Koridoru Üzerine Bir Değerlendirme <i>Green Corridors Lost By Urban Regeneration In Istanbul: An Evaluation On Halic- D100- Zeytinburnu Coast Non-Functional Green Corridor</i> Onur AC.....	79
DERLEMELER / REVIEWS	
Turistik Mekânda Gerçekliğin Algısal Değişimi: Modern ve Post-Modern Turizm Deneyimlerinde Özgünlük <i>The Perceptual Change of Reality in Tourist Places: Authenticity in Modern and Post-Modern Tourism Experiences</i> Sağiroğlu M	90
Yerel Demokrasi Arayışında Mahalle Yönetimi <i>Neighborhood Governance in the Pursuit of Local Democracy</i> Çılgin K, Yirmibeşoğlu F	102
ARAŞTIRMALAR / ARTICLES	
Kent Hakkı ve Katılımcılık Bağlamında Kendin Yap Kentleşme: Roma Bostanı Örneği <i>Do-It-Yourself Urbanism within the Context of Right to the City and Participatory Urbanism: The Roma Garden</i> Öcal G, Erkut G.....	115
Mekânın Biçimlenişi ve Kentsel Karakterin Oluşumu; İzmir (Kemeraltı) Örneği <i>Formation of Space and Urban Character; Izmir (Kemeralti) Case Study</i> Sakar S, Ünlü T	129
Arazi Kullanım Kararlarının Dere Sistemleri Üzerinde Fiziki Etkisinin Analizi ve Kentsel Yaşama Yansıması: İstanbul'da Su Baskını, Sel ve Taşkın Risk Değerlendirmesi <i>The Analyses of the Physical Effect of Land Use Decisions on Stream Systems and its Reflection on Urban Life: The Risk Evaluation of Flood and Overflow in İstanbul</i> Dinç H.....	147
Kompakt Kent Ölçütlerinden Biri Olan Yoğunluk Tespiti ve Değerlendirmesi: Türkiye Kentleri (İl Merkezleri) Örneği <i>Determining and Assessing the Urban Density which is One of the Compact City Parameters: Case of Turkey Cities</i> Sılaydın Aydın MB, Kahraman ED	171

2019 yılının ikinci sayısını sizler ile buluşturmanın mutluluğu içerisindeyiz. Katkılarınız ile zenginleşen dergimizin yedinci yılının ikinci sayısında sizlere 1 görüş, 2 derleme ve 4 araştırma makalesi sunuyoruz.

İlk makalemiz bir görüş yazısı olup, İstanbul'un hatta dünyada planlama sisteminin en güncel konularından olan kentsel dönüşüm ve iklim değişikliğini ele alıyor. Çalışma sürdürülebilir planlama yaklaşımının, plan dışı projelere teslim edilmesinin sonucunda İstanbul'da yeşil koridorların yapılaşmaya açılmasının kentin sürdürülebilirliğini nasıl etkilediğini Haliç-D100-Zeytinburnu Sahil Şeridi üzerinden ele alarak mekânın dönüşümü sonucu boşalan sanayi alanlarının üst ölçek planlarda karara bağlandığı gibi yeşil koridor şeklinde uygulamaya sokulmamasını ve ranta kurban edilmesi sürecini değerlendiriyor.

Bu sayımızda yer alan 2 derleme yazısının içerikleri ise kısaca şu şekilde özetlenebilir. İlki 1930lu yıllardan itibaren şekillenen özgünlük kavramının değişen rolü perspektifinde, modern ve post-modern dönemde turizm deneyimlerinde özgün değerlere sahip kentsel alanın, sahte gerçeklikler ile piyasa ekonomisi tarafından yapılandırılmış bir turistik boşluk haline dönüşümü konusunu farklı bakış açıları ile değerlendirmektedir. İkincisi ise son dönemlerde önemini çok net hissettiğimiz yerel yönetim kavramını mahalle yönetimi üzerinden ele almaktadır. Bu yazının seçim dönemine denk gelmiş ayrıca manidar olup, yerel yönetimde iktidarın değişen politik tutumu karşısında en temel yerel yönetim birimi olan muhtarlığın yasal statüsünün değişim süreci irdelenmektedir. Alan incelemesini kentsel dönüşüm mağduru Sarıyer İlçesi üzerinden tartışan çalışmada yerel demokrasiye ulaşmayı kolaylaştıracak çeşitli ilkeler hatırlatılmaya, mahalle yönetimi ve muhtarlık merkezli öneriler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Bu sayımızda dört adet araştırma makalesine yer verdik ve bunlardan ilki "Kendin Yap Kentleşme" bağlamı içerisinde İstanbul'da halen sürdürülmekte olan bostanlardan olan Cihangir Roma Bostanı'na odaklanmaktadır. Son yıllarda özellikle kentsel mekânın yıkıcı etkisinin, kentin nefes alan mekanlarını tehdit etmesi karşısında geçmiş referansı oldukça kuvvetli olan kent bostanları alternatif mekan arayışları olarak kentdaşlar tarafından kentsel mekandaki boşluklara yerleşmeye başladı. Bu çalışma kent bostanlarına örnek olarak Roma Bostanı'nı "kent hakkı" çerçevesinde tartışmaktadır. Bir diğer çalışma kentlerin morfolojik gelişimine etki eden coğrafya, toplumsal yapı, ülke yönetim sistemi gibi özgün özelliklerin teknolojinin gelişmesi ile birlikte tek tipleşmesi sürecini ele almaktadır. Tarihi kent merkezlerinde tarihi katmanlaşmanın açıkça gözlenebilmesi nedeniyle örnek alan olarak İzmir Kemeraltı bölgesi seçilen çalışmada kentsel mekânın farklı dönemlere ait değişimini analiz etmeyi sağlayan kentsel morfoloji bilimi ve Conzen tarafından geliştirilen "kent plan çözümlemesi" ele alınmıştır.

Araştırma makalelerimizin bir diğeri iklim değişikliğinin sonucunda değişmeye başlayan yağış rejimleri ve topografya ile bağlantılı hidrolojik sistemler üzerinde arazi kullanımının etkisini irdelemekte. Çalışma örneklem bölgesi olarak İstanbul'u seçmiş olup sel ve taşkın risk değerlendirmesi yapmaktadır.

Son araştırma yazısı, sürdürülebilir kentsel gelişme bağlamında kompakt kent oluşumlarını ele almaktadır. Bunun için Türkiye'deki çeşitli illerin kentsel morfolojik sınırları ve nüfus yoğunlukları kullanılarak brüt yoğunluk hesapları yapılmış, sera etkisinin azaltılması ile mücadelede kompakt kent kavramı bağlamında bu standarda uyan kentler tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar dünya kentleri ile karşılaştırmalı değerlendirildiğinde, ülkemizdeki kentlerin yüksek brüt nüfus yoğunluklarına sahip olduğu ve sadece bu kriter dikkate alındığında, kompakt kent kriterlerinden birini sağladığı belirtilmektedir.

Bu vesileyle 2019 yılı 2. sayımıza katkıda bulunan tüm yazarlara ve yazıların geliştirilmesine katkı sunan hakemlerimize bir kez daha teşekkür ediyoruz.

GÖRÜŞ / OPINION

İstanbul'da Kentsel Dönüşümle Kaybolan Kentsel Yeşil Koridorlar: Haliç- D100- Zeytinburnu Sahil İşlevsiz Yeşil Koridoru Üzerine Bir Değerlendirme

Green Corridors Lost By Urban Regeneration In Istanbul: An Evaluation On Halic- D100- Zeytinburnu Coast Non-Functional Green Corridor

 Aliye Ceren Onur

Maltepe Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık (İngilizce) Bölümü, İstanbul

Giriş

20. yy başından itibaren işlevini yitirmiş ve/veya kent içinde kalmış sanayi alanları, kentin yeniden canlandırılmasına yönelik olarak kullanılan önemli rezerv alanlar olarak tanımlanmaktadır. Özellikle mega kentlerde küreselleşme ve marka kent olma niyetiyle gerek yerel ve merkezi yönetim gerekse sermaye sahipleri potansiyel kentsel yeşil alanların yapılaşması yönünde müdahalelerde bulunmaktadır. İşlevini yitirmiş veya kentsel yeşil alan potansiyeli olan kentsel alanların sermaye baskısı altında mı yoksa sürdürülebilir bir şekilde mi yeniden işlevlendirileceği kentin önemli bir sorunu haline gelmiştir.

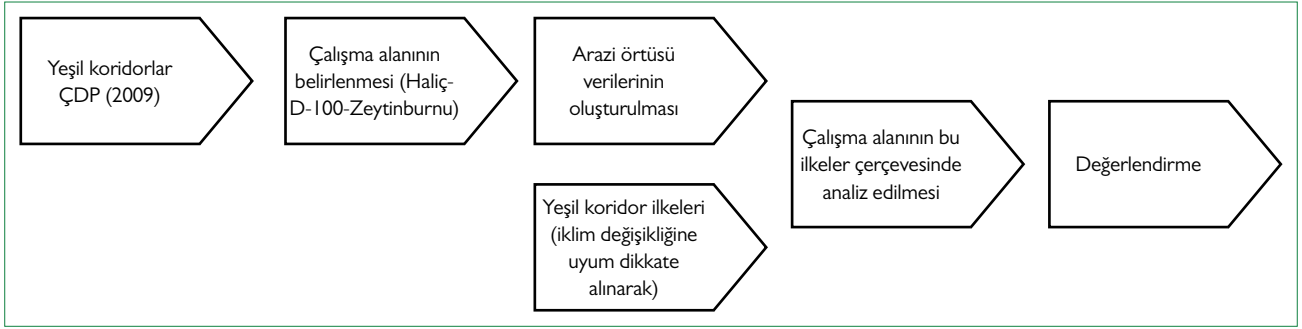
Günümüzde kentler sürdürülebilirlik çerçevesinde sosyal ve ekonomik anlamda refaha ulaşmayı hedeflemektedirler. Sürdürülebilirlik ilkeleriyle, ekolojiyi korumayı ve geliştirmeyi hedefleyen yeşil kentlerin diğer kentlere oranla daha tercih edilebilir ve popüler olması aslında sürdürülebilirlik anlayışının küreselleşme ve marka kent olma hedefi içerisine yerleşmesini sağlamıştır. Bu durumun sürdürülebilir ve yeşil bir kent olma hedefini kentlerin gündemlerinde ister istemez yer almasına da katkı sağladığı söylenebilir. Günümüzde kentler bir yandan küresel sermayeye entegre olmak, markalaşmak ve kentler arasındaki rekabette yer alabilmek için daha yeşil, eko-

lojik ve yenilikçi kentsel çözümler üretmek durumundadırlar. Akıllı Kentler (Smart Cities), Yeni Şehircilik (New Urbanism), Yeşil Kentler (Green Cities) gibi yeni şehircilik akımları, kentteki müdahaleleri tüm ölçeklerle entegre ve bütüncül şekilde, çok paydaşlı, katılımcı bir anlayışla ve sürdürülebilirlik temelinde yapmayı hedeflemektedirler. Ancak hızla artan nüfus ve taleplerin karşılanmasında kentlerin hem ekonomik hem de yönetsel açıdan yetersiz kalması, kentleşme yönünde sermayenin sürekli baskısı ve çevresel sorunların gitgide artması sürdürülebilir kent olma yolunda büyük engel oluşturmaktadır. Kentlerde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik gerekliliğin bir diğer dayanak noktası ise küresel iklim değişikliği ve kentlerin bu sürece uyum sağlaması konusudur.

Özellikle İstanbul gibi nüfusu 10 milyonu aşkın, yüksek yapı yoğunluğuna sahip mega kentlerde gerek kamusal alanların korunması, gerekse iklim değişikliğine uyum sağlamada açık ve yeşil alanlar ve bu alanlardan oluşan kentsel yeşil koridorlar kentsel ekosistemin ve doğal yapının sürekliliğini koruyarak sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli yer tutmaktadır.

İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda yeşil koridor yaklaşımına uygun şekilde işlevlendirilen kentsel ve bölgesel spor alanları, rekreasyon, park gibi alanların kentsel dönüşüm ile birlikte

Şekil 1. Çalışmanın yöntemi.

inşaat sektörünün ekonominin odağı haline gelmesi ve sermayenin baskısıyla iş merkezi, AVM, rezidans gibi ticaret, hizmet ve konut sektörüne yönelik parçacıl uygulamalarla yapılaştığı görülmektedir. Kentin gelişmesi ve büyümesi ile birlikte kent içinde kalan özellikle D-100 otoyolu ve çevresinde gelişen sanayi alanları gibi değerli alanlar ÇDP (2009)'de yeniden işlevlendirilirken yeşil koridor yaklaşımı çerçevesinde irdelenmiş ancak günümüzde hızla yapılaşmış alanlara dönüşmüştür.

Bu çalışma ÇDP (2009)'da yeşil koridor yaklaşımına uygun şekilde kentsel ve bölgesel yeşil ve spor alanı olarak işlevlendirilen Haliç- D-100- Zeytinburnu sahili içeren bölgenin kentsel dönüşüm sonrasındaki mevcut durumunun ÇDP'de belirtilen işlevinden ne kadar uzaklaştığı irdelenmektedir. Çalışma alanı önce ÇDP'de belirtilen kentsel ve bölgesel yeşil ve spor alanı ile çıkarılacak şekilde belirlenmiştir. Çalışma alanı, ortak özellikler göz önüne alınarak 4 alt bölgeye ayrılmıştır. Bu alt bölgelerde mevcut uydu görüntülerinden faydalanılarak alanın arazi örtüsü yapılaşmış alan, yollar, ağaçlık alanlar ve diğer yeşil örtüye sahip alanlar (çim, kısa bodur ağaççıklar ve çalılar gibi.) olarak genel şekilde sınıflandırılmıştır. Literatür çalışmasından elde edilen yeşil koridor, sürdürülebilirlik ve iklim değişikliğine uyum yaklaşımlarına yönelik genel ilkeler çerçevesinde, belirlenen alt bölgelerde bu ilkelerin ne ölçüde yer aldığı alansal veriler kullanılarak değerlendirilmiştir (Şekil 1). Sonuç olarak kentsel dönüşümün ve sermayenin baskısıyla artan yapılaşmanın kentin sürdürülebilirliğini, gelecekte iklim değişikliğinin etkilerine karşı uyumunu nasıl olumsuz yönde etkilediği irdelenmeye çalışılmıştır.

Kentsel Dönüşüm, Sürdürülebilirlik ve İklim Değişikliği

Kentsel dönüşüm bozulan, uygunsuz, plana aykırı veya işlevini yitiren kentsel alanların plan çerçevesinde yeniden yapılandırılması, yeni işlevlerle kentin bütününe fayda sağlama ve buna yönelik hazırlanan sürdürülebilir ve bütüncül strateji ve hedefler olarak tanımlanabilir (Akkar, 2006, TDK, 2018). Sanayi devriminin etkilerini kentten silebilmek adına 20. yy'dan itibaren sanayi, tarih ve kültür bakımından önde gelen sosyal ve ekonomik açıdan değişen, teknoloji an-

lamında gelişen ve küreselleşen dünyanın dinamiklerine bağlı olarak yeniden yapılanma gayreti içine girmişlerdir (Alp ve Alp, 2014). Bu dönüşümler gelişen ve büyüyen hizmet ve ticaret sektörü ile birlikte kent içinde terk edilmiş, işlevini yitirmiş sanayi alanları, limanlar ve çevrelerinden başlamıştır (Işıkkaya, 2002).

20. yy'dan günümüze kentlerde uygulanmış ve zamanla da değişime uğramış kentsel dönüşüm politikaları ve müdahale biçimlerine gelindiğinde; Avrupa'da 1940'larda savaş sonrasında çöküntü alanlarının temizlenmesi ve kentin yeniden yapılandırılmasına yönelik yenileme/rehabilitasyon odaklı yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm kavramının ilk uygulamaları, sanayinin kent dışına desantrilizasyonu ve sonrasında boşalan bu alanların kente yeniden kazandırılmasına yöneliktir. Sanayinin kent dışına desantrilizasyonu ve post-fordist üretime geçiş ile sermayenin serbest dolaşımı, küreselleşmenin kentleri yeniden yapılandırmaya başlamasına sebep olmuştur. Küreselleşme ile kent merkezinin önemi artmış ve yeniden canlandırma, tarihin korunması gibi unsurlar önem kazanmaya başlamıştır. 1970'lerde kent artık yeni sermayenin ve turizmin çekim merkezi haline gelerek, kentler arasında sermayeyi ve yatırımları kendine çekmek için büyük bir rekabet başlamıştır (Sassen 91). Daha sonra 1980'lerde kamu-özel işbirlikleri ile kentlerdeki çöküntü alanlarının yeniden canlandırılmasına çalışılmıştır. Gıda ve su kaynaklarının hızla tükenmesi, çevre ve hava kirliliği, ekonomik büyüme odaklı kalkınma modelleri, artan nüfus ve fakirlik sonucunda sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Aynı dönemlerde Brundland Raporu (1987) yayınlanarak sürdürülebilirliğin tanımı yapılmaya ve gündeme oturmaya başlamıştır. Brundland Raporu (UN 1987)'nda bugünün ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçları göz edilerek karşılanması olarak tanımlanan sürdürülebilirlik kavramı kent planlama literatürü içinde de yerini almıştır. 1990'dan günümüze artan rekabet, işbirlikleri ve girişimcilik ile birlikte kentlerin markalaşması ön plana çıkarak kent merkezlerinin önemi artmıştır. Sürdürülebilir kentsel stratejilerle beraber yeniden canlandırılmaya yönelik çok aktörlü, çok sektörlü işbirlikleri, STK'lar ve toplumun da sürece dahil edildiği, yerel yönetimlerin öneminin arttığı yaklaşımlar gelişmiştir. (Egger, 2006, Akkar, 2006).

Günümüzde sürdürülebilirlik ve kent kavramları ayrılmaz bir bütün olarak tanımlanmaya başlamıştır. Sürdürülebilir kentsleşme en yalın tabiriyle kent mekanlarının ekonomik, fiziksel ve sosyal bir bütün olarak sağlıklı ve konforlu bir biçimde varlıklarını devam ettirebilmeleridir. Günümüzde sürdürülebilirlik kavramı artan çevre sorunlarının insan yaşamını tehdit eder hale gelmesi, kaynakların hızla tükenmesi, iklim değişikliği ve etkilerinin görünür olması sonucunda gelecek için duyulan endişeyle önemini gün geçtikçe arttırmaktadır.

Sürdürülebilirlik ve çevrenin korunması gibi konuların önemi, iklim değişikliğinin kentlerde yaratabileceği etkiler ve iklim değişikliğine uyumlu kentsel stratejiler, IPCC başta olmak üzere küresel platformlar ve kuruluşlarca tanımlanması ile birçok kentin gündeminde yer almaya başlamıştır. İklim değişikliği küresel sıcaklık artışının bir sonucu olan olağanüstü hava olayları, fırtınalar, sel ve taşkınlar, kuraklık, sıcak hava dalgaları, buzulların erimesine bağlı olarak deniz seviyesinde artış gibi etkilerle kentleri özellikle de gelişmekte olan ülke kentlerini ciddi ölçüde tehdit etmektedir (IPCC, 2007). IPCC'nin ürettiği küresel senaryolara göre sıcaklık artışının 2099 yılına kadar 1.8°C ile 4°C arasında olacağı belirtilmiştir (IPCC, 2007). İstanbul için yapılan senaryolara bakıldığında ise 2070'lere kadar sıcaklık artışının ortalama 2,5°C, 2099 yılına kadar ise ortalama 4,5°C civarında olacağı belirtilmektedir (Onur, 2014). Küresel sıcaklık artışına bağlı olarak eriyen buzulların küresel boyutta deniz seviyesinde 18-59 cm arası artışlar yaratacağı öngörülmektedir. Türkiye'de deniz seviyesindeki artış her ne kadar okyanusa kıyısı olan kentlerde olduğu gibi hissedilmese de Türkiye İklim Değişikliği 5. Bildirisi'nde Türkiye'de de deniz seviyesinde belirgin artışlar olduğu belirtilmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013). İstanbul bu etkilerin hemen hepsini son yıllarda artan sıklıklarla yaşamaya başlamıştır. Yapılan senaryolar doğrultusunda ani hava olaylarında ve fırtınalarda artış, sel, taşkın, sıcak hava dalgası ve kuraklık gibi etkileri daha fazla hissedeceği belirtilmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013; Onur, 2014).

Kentler iklim değişikliği sonucunda oluşabilecek sıcaklık artışının yanı sıra kentsleşmenin yarattığı ısı adası etkisi ile kırsal alanlara oranla 1-3°C daha sıcak bir mikro klimaya sahiptir. Buna göre iklim değişikliği ile beklenen sıcaklık artışı ısı adasının yarattığı sıcaklık artışı ile beraber sıcaklıkların kentlerde daha fazla olacağı söylenmektedir (EPA, 2015). İstanbul için yapılan ölçümlerde kentsel alanların kırsal alanlara oranla ortalama 2-3°C daha sıcak olduğu belirtilmektedir (Onur, 2014). Kentler, bir yandan kentsleşme dinamiklerine uyum sağlamaya çalışırken diğer yandan iklim değişikliği gibi birçok felakete sebep olabilecek ve sosyal, mekansal ve ekonomik hassasiyetler yaratabilecek bir duruma daha uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu durum kentlerin hem ekonomik hem de sürdürülebilir kentsleşme hedefine ulaşmasını zorlaştırarak, kentlerin iklim değişikliğine uyum stratejilerini ciddi anlamda

göz önüne almalarını ve gündemlerinde ön plana çıkarmalarını sağlamaktadır. Bu çerçevede IPCC gibi uluslararası platformlar, kentlerde iklim değişikliğine uyumun ve iklim değişikliğine yol açan sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik birçok strateji geliştirmektedir (IPCC, 2007). Bu stratejilerden sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik stratejiler yeşil enerji kaynaklarının kullanımı, enerji verimliliği, sıfır emisyonlu binalar ve enerji verimli sıfır emisyonlu ulaşım gibi konuları içerirken uyum stratejileri genelde karbon yutak alanları olan orman, maki gibi bitki örtüsü, sulak alanlar ile kent içindeki açık yeşil alanların korunması ve geliştirilmesi konuları üzerinde stratejiler üretmektedir. Kentsel yeşil alanları oluştururken özellikle ağaçlık alanların oluşturulmasının sera gazı emisyonlarını azaltmadaki önemi Pataki ve diğ. (2014) çalışmalarında da vurgulanmaktadır. İklim değişikliğine uyum çerçevesinde kentlerdeki yeşil ve açık alanlar, rekreasyon, spor alanları vb. işlevler ve bu işlevleri arttırmaya ve korumaya yönelik planlama yaklaşımı kentlerde oluşan ısı adası etkisi ve karbon emisyonlarını azaltması, sel ve taşkın gibi olaylarda tampon bölge olmaları dolayısıyla kentlin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemlidir. Oliveira ve diğ. (2011), Lizbon'da yaptıkları çalışmada kentsel yeşil alanların yakın çevresinde sıcaklık değerlerini azalttığına yönelik sonuçlar elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra kentsel yeşil alanlar hava kirliliğinin önlenmesi, mikro klimanın düzenlenmesi, ekolojik dengenin sağlanması, gürültü ve rüzgar kontrolü gibi birçok fayda sağlamaktadır.

İklim değişikliği ile uyum çerçevesinde kentlerde uygulanabilecek sürdürülebilir uyum stratejilerinin başında kamusal açık ve yeşil alanlar ve bu alanlarla entegre kentsel tasarımlar ve stratejiler gelmektedir. Howard'ın Bahçe Kent hareketi; kent, kır ve doğal alanları yeşil bağlantılarla birbirine entegre etmeyi, kente yaşanılabilir kamusal alan kazandırmayı hedefleyen öncü yaklaşımlardan biridir. Günümüzde kentsel yeşil alanlar kentlerin en önemli bileşenlerinin başında gelmekte, ekolojik, sosyal, psikolojik, estetik, rekreasyon gibi birçok hizmet sunmaktadır (Ignatieva ve diğ., 2011). Kentin çevresindeki doğal alanlarla, kentsel yeşil alanların ekosistem devamlılığını sağlamak için kentsel yeşil alanların birbirleri ile yeşil koridorlarla bağlanması ve bir süreklilik içinde tasarlanması sürdürülebilir bir yaklaşımdır. Yeşil koridorlar ekosistemin ve doğal yapının sürekliliğinin sağlayarak kentsleşmenin yarattığı fragmentasyonları önleme açısından önemlidir. Özellikle kent içindeki boş kalmış, işlevini yitirmiş alanların park, bahçe gibi alanlarla entegre şekilde planlanarak yeşil koridor olarak sosyal ve ekolojik faydayı arttıracak şekilde değerlendirilmesi yoğun yapılaşmış kentler için önerilebilir (Zhang ve diğ., 2019). Yeşil alanların sürekliliğine örnek olarak, Yeni Zelanda'da yapılan uygulamalarda olduğu gibi kentsel yeşil alanların taşıt yoluna alternatif ana yürüyüş ve bisiklet aksları ile desteklenmesi sürdürülebilir kentsel tasarım ilkeleri ile de uyumludur (Ignatieva ve diğ., 2011). Oluşturulacak yeşil alan koridorlarının kentsel yeşil alan kavramı ile uyumlu kent ormanı, rekreasyon

alanları, ve bu fonksiyonlarla entegre ulaşım ve kentsel donatı alanlarının yaratılması ve/veya ilişkilendirilmesi kentsel yeşil alanların kullanılabilirliğini ve faydasını artırır yaklaşımlardır. Selanik'te yapılmış olan projede kordon hattı boyunca yer alan potansiyel ve mevcut yeşil alanların birleştirilerek kent ile entegre bir yeşil koridor oluşturulmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda eski akarsu yollarının ve çevresinin ağaçlandırılarak kamusal açık alan olarak ve kentsel boş alanların yeşil alan olarak değerlendirilmesi, bu koridorun kentin dışındaki orman alanlarına bağlanması ve kentteki bina yoğunluğunun azaltılması şeklinde öneriler sunulmuştur (Balibasakis ve Dandiadou, 2010).

Yeşil ile entegre kamusal alanların varlığı ve dönüşümün kamusal alanları genişletecek şekilde ele alınması, bu alanların hem karbon yutak alanı olması hem de sel, taşkın, sıcak hava dalgası ve ısı adası etkisi gibi durumlara karşı tampon bölge olmaları dolayısı ile iklim değişikliği ile uyumlu sürdürülebilir kent planlamasının en önemli kriterlerinden biri olduğu görülmektedir (Onur, 2014, Onur ve Tezer, 2015). Bu kapsamda kentsel yeşil koridorların ve kentsel yeşil alanların yüzeylerinin geçirgenliğinin yüksek olması önemle vurgulanmalıdır.

Buna göre yeşil koridorların kent planlamaya entegre edilmesi için yeşil koridorlar oluşturulurken;

- Yeşil alanların birbirleri ile entegre sürekli, fragmente olmadan habitat bütünlüğü içermeli,
- Kent ile entegre edilirken yaya ve bisiklet yolları ile tasarlanması
- Acil durumlarda toplanma alanı olarak kullanılabilme potansiyeli olması
- Bununla beraber çeşitli kamusal alanların dahil edilmesi konularına dikkat edilmelidir.

İklim değişikliğine uyum çerçevesinde ele alındığında yeşil koridorlar oluşturulurken;

- Karbon yutak alanı olan yeşil alanların geçirimsiz yüzeyler üzerine bitkilendirme şeklinde değil, geçirgen yüzeylerle, kentin mikro klimasını düzenleyecek şekilde ağaçlandırılması ve/veya bitkilendirilmesi,
- Çevresinde taşkın potansiyeli olan su yüzeyleri ve deniz seviyesindeki yükselmelerden etkilenecek olan kıyı alanları ile entegre edilip, tampon bölge görevi görmesi
- Sel ve taşkın gibi durumlarda geçirimli yüzeyler oluşturarak zararın engellenmesi
- Açık ve yeşil alan olarak kentsel ısı adası etkisinin azaltması gibi işlevleri değerlendirilmelidir.

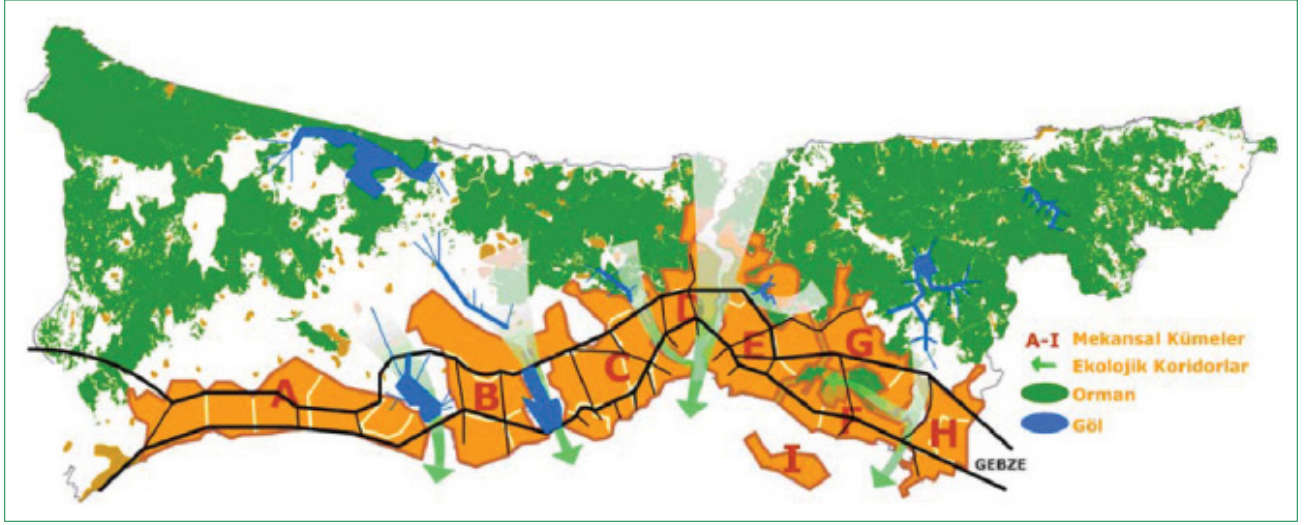
Bu ilkeler değerlendirildiğinde yeşil koridorlar irdelenirken; açık yeşil alan oranları, yeşil alanların birbirleri ile olan ilişkisi ve sürekliliği, kamusalı, zengin karbon yutakları olan ağaç örtüsüne sahip olup olmaması gibi kriterler göz önüne alınması gerektiği görülmektedir.

İstanbul'da İşlevini Yitirmiş Sanayi Alanlarının Dönüşümündeki Sorunlar, ÇDP (2009)'de Belirlenen Yeşil Koridorlar Üzerine Değerlendirme

İstanbul tarih boyunca lineer şekilde gelişmiş, Eminönü, Karaköy, Beyoğlu Merkezi İş Alanları (MİA), 1. Boğaziçi Köprüsü'nün yapılmasıyla Beşiktaş, Kadıköy ve Üsküdar gibi Merkezi İş Alanları'nı E-5 ve bağlantı yollarıyla kentin doğu ve batısına bağlamıştır. 2. Boğaziçi Köprüsü, TEM ve bağlantı yolları ile doğu ve batı ekseninde gelişen kentin kuzey yönünde yayıldığı, bununla beraber Levent- Maslak, Ataşehir, Ümraniye gibi yeni MİA'ların geliştiği görülmüştür. İstanbul'un nüfusu 2000 yılından 2016 yılına kadar 5 milyonluk artış göstererek yaklaşık 15 milyona ulaşmıştır (TÜİK 2000 ve TÜİK 2016). Günümüzde Kuzey Marmara Otoyolu bağlantılı 3. Boğaz Köprüsü, 3. Havalimanı ve bağlantı yolları ile kentin kuzeyinde bulunan orman alanlarına doğru yayılması ve kuzeyde planlanan yeni yerleşim alanları ile Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlaması düşünülen Kanal İstanbul Projeleri ile doğal alanların fragmentasyonu ve zaman içinde kentleşmesi kaçınılmaz gibi gözükmektedir. Bir yandan artan kentsel nüfus, bir yandan artan yapılaşma ve doğal alanların gün geçtikçe tüketilmesi sonucunda İstanbul'un açık ve yeşil alana olan ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır.

Küreselleşme ile kent merkezlerinin öneminin artması, kentlerin markalaşması İstanbul gibi hem jeopolitik hem de ekonomik açıdan birçok potansiyeli barındıran kentlerin sermayenin ilgi alanına girmesine neden olmuştur. 99 depreminden sonra kentsel dönüşümün meşrulaşması ve dönüşümü kolaylaştıran yasalar İstanbul'un kentsel dönüşümünün önünü büyük ölçüde açmıştır. Mekânsal açıdan sermayenin tercihlerine göre değişmeye başlayan İstanbul, küresel anlamda rekabetçiliğini ve önemi arttırmaya yardımcı olabileceği düşünülen kültür, turizm, finans ve hizmet gibi fonksiyonlarla dönüşmeye başlamış, bunun sonucunda kent içinde kalan sanayi alanları hızla kent dışına desantrilize edilmiştir (Yalçıntaş ve diğ., 2005). 1/100 000 Çevre Düzeni Planı (2009) ile de desteklenen bu karar işlevini yitirmiş kent içindeki sanayi alanlarını kente kamusal alan anlamında katkı sağlayabilecek açık ve yeşil alanlar, eğitim, kültür gibi fonksiyonlara dönüştürülmesini önermiştir. Planda İstanbul'un kentsel dönüşümünde yeşil alanların artırılmasının önemi ve bu alanların hava ve gürültü kirliliğini önlemedeki rolü sıklıkla bahsedilmektedir. Ayrıca konut alanlarının yeşil koridorlarla kıyı ve diğer yeşil alanlara bağlanması önerilmiştir (Şekil 2).

İstanbul'da bu kapsamda kent içindeki büyük yeşil alanlarla ve kıyı alanlarının kuzeydeki orman alanlarıyla ilişkilendirilmesine yönelik yeşil koridorlar önerileri getirilmiştir. Bunlar Büyükçekmece-Terkos, Küçükçekmece-Terkos, Haliç-Terkos, Haliç-Cendere Vadisi ile Ömerli Barajı-Riva Deltası arası kuzey-güney yönlü yeşil koridorlardır (Şekil 2). Yapılmış alan içerisinde kalan kentsel ve bölgesel yeşil ve spor alanları olarak belirtilen alanlar da yeşil koridorlarla ilişkili olarak doğu-

Şekil 2. İstanbul ÇDP(2009) yeşil koridorlar.

batı doğrultusunda bu ana yeşil koridorları besleyen ara yeşil koridorlar şeklinde düşünüldüğü görülmektedir (ÇDP,2009). Ancak lejant içeriğinin sadece yeşil alan olarak değil aynı zamanda bu fonksiyonla ilişkili spor, turizm, hizmet ve kültür gibi alanları da içermesi iklim değişikliğine uyum ve etkilerin azaltılmasında önemli olan bu alanlarda geçirimsiz yüzeylerin ve yapılaşmanın da olabileceği anlamına geldiği söylenebilir.

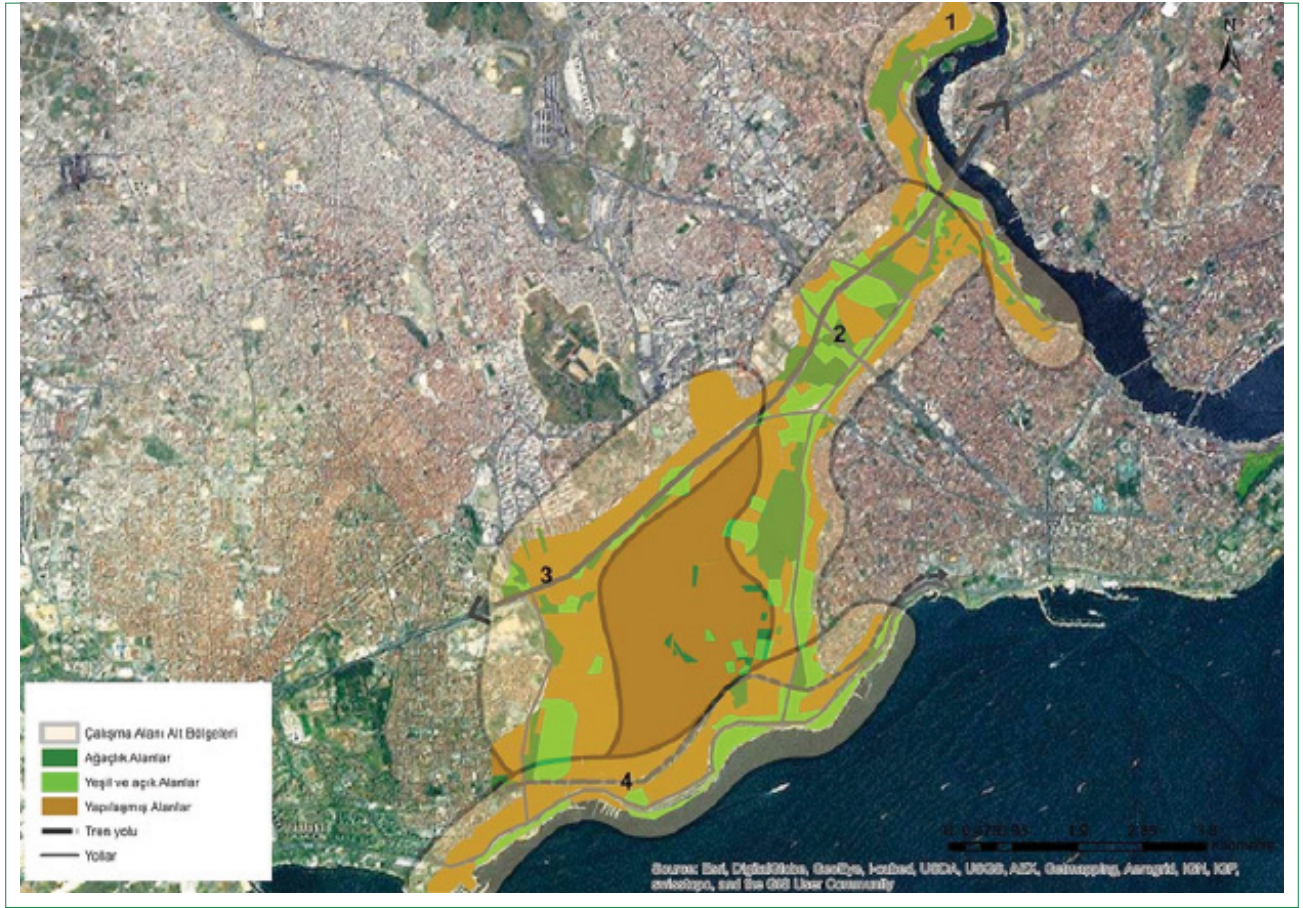
ÇDP'de kentsel ve bölgesel yeşil ve spor alanı olarak tanımlanmasına rağmen bu fonksiyonun dışında dönüştüğü görülen ve hızla yapılaşan önemli bir alan da çalışma alanı olarak belirlenen Haliç bölgesini E-5 ve Veliefendi Hipodromu'ndan Zeytinburnu sahiline bağlayan bölgedir. Bu bölgedeki E-5 aksının kentin batısında bulunan Atatürk Havalimanı, fuar alanları başta olmak üzere konut alanları, ticaret alanları, eğitim tesisleri gibi birçok işlevi İstanbul'un Merkezi İş Alanı (MİA) olan Eminönü, Beyoğlu ve Şişli'ye, bağlantı yolları ile Maslak Boğaziçi Köprüsü, TEM, Avrasya Tüneli, yakın çevresinde bulunan denizyolu ve metro istasyonlarına ulaştırmaktadır. Bu alanın İstanbul'un mega projelerinden Kanal İstanbul, 3. Havalimanı'na da bağlantı yolları ile ulaşım sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan belirtilen bölgenin kentsel dönüşümde sermayenin ilgi odağı olması ve ÇDP'de belirlenen fonksiyondan çok farklı şekilde dönüşüyor olması bölgeyi ilgi çekici yapmaktadır. Bu kapsamda belirlenen çalışma alanı ve alt bölgeleri Şekil 2 ve Şekil 3'te görülmektedir.

ÇDP'de kentsel ve bölgesel yeşil alan olarak tanımlanan yeşil koridor göz önüne alınarak oluşturulan çalışma alanı ve alt bölgelerinin mekânsal özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Şekil 4):

1. Cendere vadisi bağlantılı Haliç kıyı koridoru: Günümüzde kentsel dönüşüm projeleri ve rehabilitasyonlar ile alanın sosyo-kültürel, eğitim ve turizm fonksiyonlarını barındıran yeşil alanlarla entegre bir kıyı aksına sahip olduğu görülmektedir. Bu aks Haliç ve çevresindeki fonksiyonları birbi-

rine yürüyüş ve bisiklet yolları ile bağlamaktadır. ÇDP'de Haliç'in kıyı alanının yeşil alanlarla, kültürel ve tarihi mekanlarla entegrasyonu vurgulanarak alanın kamusal niteliğinden bahsedilmektedir. Bu alt bölgenin %57'si yapılaşmış alanlardan ve yollardan oluşmaktadır. Geri kalan %33'lük alan yeşil (çim, çalı, kısa ağaç) ve az miktarda ağaçlık alanlardan oluşmaktadır.

2. Haliç- Topkapı E-5 aksı: E-5 ve çevresindeki pasif yeşil alan olarak nitelendirilebilecek mezarlık ve refüjler her ne kadar arazi örtüsü olarak yeşil alan görüntüsü verse de aktif yeşil alanlar, birbiriyle bağlantılı kamusal yeşil alanlar ve yaya bağlantı yolları açısından yetersizdir. Mezarlıklar Topkapı Kavşağının güneyi boyunca Kazlıçeşme sahile kadar devam etmektedir. E-5 aksı ile sahil kısmındaki sahil ve tren yolları yeşil koridorun sürekliliğini engelleyen büyük bir eşiklerdir. Bu alt bölgenin %42'si yapılaşmış alanlardan ve yollardan oluşmaktadır. Geri kalan %58'lik alan ağaç ve yeşil alanlardan (çim, çalı, kısa ağaç) oluşmaktadır.
3. Topkapı- E-5- Hipodromdan sahile inen aks: Bu alanda, E-5 çevresinde bulunan işlevini yitirmiş sanayi alanlarının ÇDP'de yeşil koridor fonksiyonuna uygun şekilde işlevlendirilmesi düşünülmeye rağmen, konut ve ticaret fonksiyonuna yönelik rezidans ve iş merkezleri olarak dönüştüğü görülmektedir. Bu yaklaşım yeşil koridor yaklaşımının bütüncül ve kamusal yaklaşımından tamamen farklıdır. Burada da E-5 aksı yeşil koridorun oluşturulmasını engelleyen büyük bir eşiktir. Merter E-5 üstündeki Çırpıcı Şehir Parkı ve kapatılan Veli Efendi Hipodromu arazi örtüsü olarak potansiyel yeşil koridor olabilecek nitelikte olsa da, çevresindeki işlevini yitirmiş sanayi alanları hızla toplu konuta ve rezidansa dönüşerek bütüncül bir yeşil koridor yaklaşımına ulaşmayı engellemektedir. Bu alt bölgenin %76'sı yapılaşmış alanlardan ve yollardan oluşmaktadır. Geri kalan %24'lük alan ağaç ve yeşil alanlardan (çim, çalı, kısa ağaç) oluşmaktadır.

Şekil 4. Çalışma alanında belirlenen alt bölgelerin arazi örtüsü dağılımı (mevcut uydu görüntülerinden oluşturulmuştur).

Tablo 1. Çalışma alanı alt bölgeleri yeşil koridor yaklaşımında belirlenen kriterler çerçevesinde aşağıdaki şekilde analiz edilmiştir

	1. bölge	2. bölge	3. bölge	4. bölge
Toplam ağaç ve yeşil örtü oranı	%43	%58	%24	%30
Toplam yapılaşmış alan ve yolların oranı	%57	%42	%76	%70
Yeşil alan sürekliliği oranı (yeşil örtü ve ağaçlık alanlar dahil)	%80 sürekli yeşil örtü	%95 sürekli yeşil örtü	%52 sürekli yeşil örtü	%77 sürekli yeşil örtü
Sürekli yaya ve bisiklet yolları	Mevcut	Yok	Yok	Mevcut
Aktif yeşil alan (ağaç dışı) oranı (park, spor vs.)	%70	%20	%12	%100
Ağaç örtüsüne sahip aktif yeşil alan oranı (park, spor vs.)	%8	%6	%2	%25

nın aktif (park, spor alanı gibi) olduğuna bakılmıştır. Buna göre aktif yeşil alanların en fazla Haliç ve Zeytinburnu (1. ve 4. bölgeler) alt bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. E-5 aksının çevresini ve Hipodromu içeren 3. alt bölgedeki yeşil alanların genelde yol kenarındaki refüjlerden oluştuğu görülmektedir. Hipodrom ise mevcutta kullanılmamaktadır. Bu alanda bazı kent parkları mevcut olsa da birbirleri ile ilişkileri yetersizdir.

Ağaç örtüsüne sahip aktif yeşil alan oranı: Alt bölgelerde bulunan ağaçlık alanların ne kadarının aktif yeşil alan olduğuna bakılarak oluşturulmuştur. Çalışma alanındaki ağaçlık alanlar genelde mezarlıklardan oluşmaktadır. Dolayısı ile ağaçlık alanların genelde pasif alanlar olduğu söylenebilir. En yüksek oranda ağaç örtüsüne sahip aktif yeşil alanın Zeytinburnu-Yenikapı alt bölgesinde olduğu (%25) görülmesine rağmen, bu alt bölgenin ağaç örtüsüne sahip alan oranının %4 gibi az bir oran olduğu göz önüne alınmalıdır.

taşkın gibi felaketlere karşı tampon bölge olma potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel alanların yeşil koridorlarla entegre yeşil ve açık alanlar olarak değerlendirilmesi kentin sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir.

Bu durumda yerel yönetimin ise günümüzde yapılan üst ölçek planlarını uygulamak yerine, sermayenin faydasına yönelik imar planı değişikliklerini üst plandan bağımsız şekilde ele aldığı söylenebilir. İstanbul'da kentsel dönüşümün sürdürülebilir ve yaşanabilir bir kent olma hedefinin dışında, kentsel dönüşümün sürdürülebilirlik, bütüncülük, kamusal kavramlarından farklı şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu yüzden yerel yönetimlerin, iklim değişikliğine uyumlu sürdürülebilir kentsel stratejileri gündemine alması, kentin tüm sektörler ve paydaşlarla işbirliği içinde planlanması, bu çerçevede yeşil koridorları geliştirmeye yönelik stratejiler geliştirmesi sürdürülebilir bir İstanbul için gereklidir.

KAYNAKLAR

- Akkar, Z. Müge (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye, Planlama (2), s: 29-38.
- Balibasakis, C., Danadiadou, K. (2010) Selanik Belediyesinde Yeşil Alanların Yeniden Keşfi, Mimarist (2), s: 90-95.
- Alp, J. ve Alp, İ., (2014). Participation and Sustainability in Urban Projects: İstanbul Case, Paper for the Aksaray 2014. International Congress on Urban and Environmental Issues and Policies.
- Birleşmiş Milletler (1987). Report of the World Commission on Environment and Development Our Common Future. Erişim: [http://www.exteriores.gob.es/Portal/es/PoliticaExteriorCooperacion/Desarrollosostenible/Documents/Informe%20Brundtland%20\(En%20ingl%C3%A9s\).pdf](http://www.exteriores.gob.es/Portal/es/PoliticaExteriorCooperacion/Desarrollosostenible/Documents/Informe%20Brundtland%20(En%20ingl%C3%A9s).pdf)
- ÇDP (2009). 15.06.2009 onay tarihli, 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı Analitik ve Sentez Raporu, İstanbul.
- Egger, S. (2006). Determining a sustainable city model. Environmental Modelling & Software, 21, 1235-1246.
- Grant, J.L. ve Tsenkova, S. (2012). New urbanism and smart growth movements. International Encyclopedia of Housing and Home, 120-126.
- İşıkkaya, D. (2002). Sanayi Ve Liman Kentlerinin Yenilenmesi, Haliç Kıyı Bölgesi Ve Haliç Tersaneleri İçin Kentsel Dönüşüm Senaryosu. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.1-2
- Ignatieva, M., Steward, G.H., Meurk, C. (2011) Planning and design of ecological networks in urban areas, Landscape and Ecological Engineering, Volume 7, Issue 1, pp 17-25
- İnternet 1 (<http://2014-2015.nclurbadesign.org/sustainability/culture-art-urban-regeneration/>)
- Rotmans, J., Van Asselt, M. ve Vellinga, P. (2000). An integrated planning tool for sustainable cities. Environmental Impact Assessment Review, 20(3), 265-276.
- Sassen Saskia (1991). The Global City: New York, London, Tokyo. New Haven Princeton: Princeton University Press.
- Thorns David C. (2004). Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam. CSA Global Yaşam Ajansı, s. 15-22.
- Ürktez, Gökçen Kılınç, Atanur, Gül (2016). İşlevini Yitirmiş Bir Sanayi Alanının Dönüşümünün Kent Kimliğine Etkisi: Bursa Sıcaksu Tabakhanler Bölgesi. PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt: 11, Özel Sayı, sf: 106-126.
- Yalçıntaş, Murat Cemal, Çalışkan, Çare Olgun, Çılgın, Kumru, Dünder Uğur (2014). İstanbul Dönüşüm Coğrafyası, içinde Yeni İstanbul Çalışmaları: sınırlar, mücadeleler, açılımlar. (edt: Candan Ayfer Bartu, Özbay Cenk) s: 47-70, Metis Yayınları
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2013). Türkiye İklim Değişikliği 5.Bildirimi Raporu. <http://idub.csb.gov.tr/images/files/Turkiye-Iklim-DeGISIKligi-5-Bildirimi.pdf#page=6&zoom=auto,-178,764>
- Onur A.C. (2014) İstanbul'da kentleşmenin iklim değişikliğine uyum çerçevesinde değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Onur A.C., Tezer, A. (2015) Ecosystem services based spatial planning making for adaptation to climate changes. Habitat International, (47), 267-278.
- IPCC (2007). Fourth Assessment Report: Climate Change 2007. [http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg2/en/contents.html] Erişim Tarihi: 07.09.2013,
- S. Oliveira, H. Andrade, T. Vaz The cooling effect of green spaces as a contribution to the mitigation of urban heat: A case study in Lisbon, Building and Environment, 46 (2011), pp. 2186-2194
- Onur, A.C. ve Alp, J. (2018). 2000 Sonrasında İstanbul'da Konut Ağırlıklı Dönüşen Sanayi Alanları Üzerine Bir Değerlendirme. İstanbul 1. Konut Kurultayı (10-11 Mayıs 2018), İstanbul.
- D.E. Pataki, M.M. Carreiro, J. Cherrier, N.E. Grulke, V. Jennings, S. Pincetl, R.V. Pouyat, T.H. Whitlow, W.C. Zipperer (2011) Coupling biogeochemical cycles in urban environments: ecosystem services, green solu-

- tions, and misconceptions, *Frontiers in Ecology and the Environment*, 9 (2011), pp. 27-36
- TÜİK (2000) 2000 Nüfus İstatistikleri. [www.tuik.gov.tr] Erişim Tarihi (15.01.2018).
- TÜİK (2016) 2016 Nüfus İstatistikleri. [www.tuik.gov.tr] Erişim Tarihi (15.01.2018).
- TMMOB Şehir Plancıları Odası (2018) " Mekan Politiktir; Millet Bahçeleri İktidar İdeolojisinin Mekansal Boyutta Yeniden Üretilmesinin Bir Aracıdır" 14.12.2018 Tarihli Basın Açıklaması.
- Zhang, Z.; Meerow, S.; Newell, J.; Lindquist, M. (2019) Enhancing Landscape Connectivity through Multi-functional Green Infrastructure Corridor Modeling and Design. *Urban For.Urban Green*. 38, 305–317.

DERLEME / REVIEW

Turistik Mekânda Gerçekliğin Algısal Değişimi: Modern ve Post-Modern Turizm Deneyimlerinde Özgünlük

The Perceptual Change of Reality in Tourist Places: Authenticity in Modern and Post-Modern Tourism Experiences

 Müzeyyen Sağıroğlu

Amasya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Amasya

ÖZ

Bir topluma ait kültürel kimliğin ve mekâna ait kültürel birikimin devamlılığı, onları zamanın ve çeşitli dışsal faktörlerin yıkıcı etkisinden korumakla ve özgün karakterleri ile gelecek kuşaklara ulaşmasını sağlamakla mümkün olmaktadır. 1980'lerden itibaren çeşitli politikalar ile tarih ve kültürün küresel piyasaya yeniden sunumu, 1960'larda başlayan özgünlük tartışmalarını turizm bağlamında daha da kuvvetlendirmiştir. Bu derleme çalışması, özellikle 1930lu yıllardan itibaren şekillenen özgünlük kavramının değişen ve evrilen rollerini ortaya çıkararak, modern ve post-modern dönemde turizm deneyimlerinde özgünlük konusunda yapılan başlıca çalışmaları irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, makalenin birinci bölümünde, çeşitli uluslararası koruma metinlerinde özgünlük kavramının gelişimi; makalenin ikinci bölümünde, modern dönem turizm yazınında yapılan özgünlük çalışmalarının teorik başlangıcı sayılan Boorstin (1961) ve MacCannell'in (1976) ve ardından Cohen'in (1979) çalışmaları; makalenin üçüncü bölümünde ise post-modern dönem turizm yazınında yapılan önemli çalışmalardan olan Urry (1990) ve Wang (1999)'in çalışmaları incelenmiştir. Değerlendirme bölümünde, yapılan araştırmaya dayalı olarak, elde edilen bilgiler özetlenmiş, temel saptamalar sonuç bölümünde tartışılmıştır. Bu çalışma turizm sosyolojisine dayanan eleştirel bir yaklaşımı referans alarak, özgün değerlere sahip kentsel alanın, sahte gerçeklikler ile turist bakışına nesne üreten ve piyasa ekonomisi tarafından yapılandırılmış bir turistik boşluk haline dönüşümü konusunda farklı bakış açılarının geliştirilmesini hedeflemektedir.

Anahtar sözcükler: Özgünlük; sahnelenmiş gerçeklik; sahte olaylar; turizm; turist bakışı.

ABSTRACT

The sustainability of cultural identity of society and cultural accumulation of space is possible by protecting them from the destructive effects of time and various external factors and by ensuring that they reach to the future with their authentic characters. Since the 1980s, the representation of past and culture to the global market with various policies has further strengthened the debate on authenticity that started in the 1960s in the context of tourism. The aim of the present study was to scrutinize the main works on authenticity in tourism experiences in the modern and post-modern periods by revealing the changing and evolving roles of the concepts of authenticity that has been shaped since the 1930s. In this context, the first part of the present study shows the development of the authenticity concept in international doctrinal documents on conservation. The second part discusses the works by Boorstin (1961), MacCannell (1976), and Cohen (1979), who are considered the theoretical beginning of the authenticity studies in the modern tourism literature. The third part examines the studies by Urry (1990, 1995) and Wang (1999), which are important studies in the post-modern tourism literature. The obtained information based on the research is summarized in the review section. The main implications are discussed in the conclusion part. The present study, which takes a critical approach based on tourism sociology, aims to develop different perspectives on the transformation of authentic urban place into a touristic space structured by the market economy that produces objects for the tourist gaze with constructed false realities.

Keywords: Authenticity; pseudo-events; staged authenticity; tourism; tourist gaze.

Giriş

Her medeniyet kurulduğu bölgeye kendi izini bırakmış ve oraya kendi kültürünü yansıtmıştır. Geçmiş günler ile bugünün bağlantısı ve ayrıca bugün ile gelecek günlerin bağlantısı ancak korunması gerekli olan kültürel miras değerleri ile mümkün olmaktadır. Bir kenti diğerinden ayıran benzersiz özellikler, hızla küreselleşen ve aynılaşan dünyada, kentlerin özgün kimliğini oluşturmaktadır. Kültürlerin somut ve soyut unsurları arasında, doğal çevre, kültürel ve tarihi miras ve ayrıca kültürün sembolik öğeleri, dili, dini, gelenekleri ve yemekleri şehirlerin özgünlüğünü ve kimliğini tanımlayan temel unsurlardır. Geleneksel mimari detaylara sahip eski bir ev, bir dini yapı veya tarihi bir kalıntı düşünüldüğünde, sahip oldukları tarihsel geçmiş, önem, estetik ve mimari değer bu miras değerlerinin özgünlüğünü yansıtan ve onları diğer yapılardan ayıran önemli elemanlardır. Özellikle 20. Yüzyılın ortalarından itibaren teknolojik gelişmelerin ulaşım sektöründe yarattığı imkânlar aşılması kolay olmayan birçok coğrafi eşliği kolaylıkla aşmayı olanaklı hale getirmiş, el değmemiş doğal ve kültürel alanlara ulaşım olanağı sağlamıştır. Yerel çekicilikleri ile turizm sektörü pastasından pay almaya çalışan alanlardaki doğal ve tarihi çevre koruma ve turizm faaliyetleri eş zamanlı olarak artmış, önceki medeniyetlerin geride bıraktığı iyi korunmuş yapıların birikimi, alandaki turizm faaliyetlerinde canlanmayı ve ziyaretçi sayısında artışı da beraberinde getirmiştir.

Bugün, bacasız endüstri tabiri ile olumlu yönleriyle ele alınan turizm sektörü, yarattığı ekonomik, çevresel ve sosyal etkiler düşünüldüğünde, bu tabirin hakkını verememektedir. Turizm sektörü, olumlu yanlarının yanında olumsuz yanlarıyla da turizm alanlarını çeşitli açılardan etkilemektedir. Özellikle tarihi şehirlerdeki bu 'kısa, ancak oldukça etkili boş zaman etkinliği', kültür, yerel halk, kültürel miras ve özgünlük bağlamında ele alındığında üzerinde düşünölmeye değer bir konudur. Fainstein ve Judd'a göre, tarihi-turistik şehirlere (tourist-historic city) bakıldığında, bu şehirlerin tatil şehirlerinden (resort city) ve dönüştürölmüş şehirlerden (converted city) farklı olarak yapay turistik çekicilikler yaratmasına gerek yoktur, çünkü bu alanlar tarih ve kültür mirasına sahip olan benzersiz alanlardır (1999: 63). Ancak, İngiltere'de özellikle 1980 öncesinde başlayan ve 1980 sonrasında da etkisi artarak devam eden kültür odaklı politikalar ile, bu tarihlerde hızla sanayisizleşen Sheffield, Liverpool ve Glasgow'da olduğu gibi tarih ve kültür piyasaya yeniden sunulmuş ve kentlerin gerileyen ekonomik durumlarına bir çözüm aranmıştır (Urry, 1995: 154). Akkar Ercan, kentlerde uzun bir süredir ihmal edilmiş olan kamusal mekânların iyileştirilmesinin ve bu mekânların çok yönlü rollerini etkin bir biçimde yerine getirebilmesinin olumlu bir yön olduğunu belirtse de, küresel-kent olabilme ve bu pazardan pay alabilme adına kentlerin merkezlerinde ve tarihi ve kültürel mirasın yoğunlaştığı alanlarda özellikle 1980ler sonrasındaki neoliberal projeler aracılığı ile yeni mekânların üre-

tildiğini söylemektedir (2016: 196). İngiltere'de yaptığı 'miras endüstrisi' çalışması ile bu konuda dikkatleri üzerine çeken Hewison (1987) dışında pek çok yazar, miras alanlarının meta-laştırılarak bir tema parkı haline getirilmesini eleştirmektedir (bkz Walsh, 1992; Kirschenblatt-Gimblett, 1998). Bir yere ait olan ve oranın özgün kimliğini oluşturan 'tarih ve kültürün yeniden sunumu (kültür endüstrisi)' (Urry, 1995: 154), bu alanlardaki özgünlük tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, öncelikle özgünlük kavramının tanımı yapılacak ve çeşitli uluslararası metinlerde bu kavramın tarihsel gelişimi incelenecektir. Post-modern turizmin etkileri 1970ler itibari ile ortaya çıksa da, bu çalışmada 1980'e kadar olan dönem, modern turizmin etkilerinin göröldüğü ve bu döneme ait kuramlar içerdiği için (Uriely, 1997: 984), modern turizm paradigması çerçevesinde, 1980 sonrası ise post-modern turizm paradigması çerçevesinde ele alınmıştır. Derleme çalışmasının ikinci bölümünde, modern dönemde turizmde özgünlük çalışmalarının teorik başlangıcı sayılabilecek Boorstin'in (1961), sonrasında MacCannell'in (1976) ve ardından çalışmasını Boorstin ve MacCannell'in bu iki teorisi üzerine temellendiren Cohen'in (1979) çalışmaları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, post-modern turizm döneminde yapılmış önemli özgünlük çalışmalarına odaklanılarak, bu kapsamda Urry (1990) ve Wang (1999) çalışmaları modern döneme de referans vererek açıklanacaktır. Son olarak, genel bir değerlendirme yapılacak ve temel saptamalar sonuç bölümünde tartışılacaktır.

Bu derleme çalışması, eleştirel bir yaklaşımı referans olarak günümüzde teknolojik ve ekonomik gelişmelerle etkisi artarak büyüyen turizm sektörünün ideolojik olarak şekillendirdiği kentsel mekânda, belirgin bir şekilde görölmeyen, görölmediği için algılanamayan aktörler arasındaki çeşitli ilişkileri sorgulamayı ve bu alanda sürdürülebilirlik ve yönetim bağlamında değişim çağrısı yapma amacını taşıyanlar için teorik bir öz ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu konuda yapılmış olan çalışmaları incelemek, günümüzde tarihi bir çevre olsun ya da olmasın, turizm alanlarında çok yönlü bakış açılarının geliştirilmesi adına büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası Koruma Metinlerinde Özgünlük Kavramının Gelişimi

Bu bölümde, özgünlük kavramının kendi içindeki müphemlik tartışmalarına değinilmeden özet bir tanımı yapılarak, kavramın uluslararası metinlerde yer alışı şekli açıklanmıştır. Özgünlük kavramı, tanımlanması oldukça zor olan terimler arasında yer almakla birlikte temelde 'orijinal, gerçek ve aslına uygun özelliklerini kaybetmemiş' olarak tanımlanmaktadır. Carta Del Restauro olarak da bilinen Atina Kartası'nda (1931), restorasyon projelerinde yapılan hataların yapılarda karakter ve tarihi değer kaybına sebep olacağı belirtilmiştir. Bu ifadede 'özgünlük' kelime olarak metinde yer almasa da bu kavrama dair sınırlı bir anlam çıkarılmaktadır. Özgün (authentic) ve öz-

Tablo 1. Çeşitli uluslararası metinlerle belirlenmiş olan özgünlük ölçütlerinin gelişim aşamaları

	1977 DKMKDS Uygulama Rehberi	1994 Nara Özgünlük Belgesi	2005 DKMKDS Uygulama Rehberi	2012 DKMKDS Uygulama Rehberi
Özgünlük ölçütleri	Tasarım Malzemeler İşçilik Konum	Tasarım ve biçim Malzemeler ve nesne Gelenek ve teknikler Konum ve yerleşim Kullanım ve işlev Ruh ve anlatım İlk tasarım ve tarihsel evrim	Tasarım ve biçim Malzemeler ve nesne Gelenek/ Teknikler /Yönetim Sistemleri Konum ve yerleşim Kullanım ve işlev Ruh ve anlatım İlk tasarım ve tarihsel evrim Dil ve soyut mirasın diğer biçimleri	2005 Dünya Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme Uygulama Rehberi'nde belirlenen özgünlük ölçütleri değişiklik yapılmadan kabul edilmiştir.

DKMKDS: Dünya Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme. Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

günlük (authenticity) sözcüklerinin ilk olarak kullanıldığı metin Venedik Tüzüğü (1964)'dür. Eski eserlerin ortak bir miras olarak gelecek kuşaklara orijinal zenginliklerine zarar vermeden taşınması bir görev olarak tanımlanmış, tüzüğün giriş metninde 'authenticity' ifadesinin yerine Türkçe karşılığı olarak 'orijinallik' kelimesi, 'authentic' ifadesinin yerine ise 'orijinal' kelimesi kullanılmıştır.

1972 yılında UNESCO tarafından hazırlanan Dünya Kültür ve Doğa Mirasının Korunması Sözleşmesi'nde 'özgünlük' ifadesine yer verilmemiştir. Bu kavram ikinci olarak, 1977 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme Uygulama Rehberi'nde, bir yerin Dünya Miras Alanı seçilmesi için gerekli olan ölçütlerden biri olarak yer almıştır. Bir miras değerinin özgünlüğü, 'yapının bulunduğu konumu, tasarımı, malzemesi ve işçiliği' bakımından dört farklı boyutta incelenmiş, zaman içerisinde ortaya çıkan nitelikli değişikliklerin ve sanat ya da tarihi değer taşıyan çeşitli dönemlerdeki eklemelerin önemine de vurgu yapılmıştır (UNESCO, 1977). Bir diğer önemli metin, Washington Tüzüğü olarak bilinen 1987 tarihli 'Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü'dür. Bu önemli metinde, tarihi kentlerin ve kentsel alanların tehdit altında olduğu, ihmal edildiği, harap edildiği ve hatta yok edildiği, bu durumun kültürel, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olacağı belirtilmiştir. Kentin veya kentsel alanın tarihi karakteri ve bu karakteri oluşturan maddi ve tinsel bileşenlerin korunması gerektiği vurgulanarak, bu özellikleri tehdit eden olumsuz etkenlerin tarihi kent veya kentsel alanın özgünlüğünü zedeleyebileceği ifade edilmiştir. Bu durumun önüne geçmek adına ilkeler ve hedefler belirlenmiş, çeşitli yöntem ve araçlarla desteklenmiştir (ICOMOS, 1987).

1977 tarihli Uygulama Rehberi'nden 1994 tarihli Nara Öz-

günlük Belgesi'ne kadar geçen on yedi sene boyunca, özgünlük kavramının tanımı aynı kalmıştır (Cameron, 2008: 21). Japonya'da düzenlenen Nara Konferansı'nın sonuç belgesi olan Nara Özgünlük Belgesi'nde ise, daha önce belirlenmiş olan dört farklı özgünlük boyutuna 'kullanım ve işlev, ruh ve anlatım, ilk tasarım ve tarihsel evrim' gibi bazı somut ve soyut boyutlar da eklenerek kapsamı genişletilmiştir (ICOMOS, 1994). 1996 yılında Teksas'ta düzenlenen San Antonio Bildirgesi, özgünlük kavramının, kimlik, tarih, malzemeler, sosyal değer, yönetim ve ekonomi ile olan bağlantısının açıklandığı önemli bir bölgesel metindir. San Antonio Bildirgesi'nde, özgünlük kanıtlarının tespiti için beş gösterge belirlenmiştir: gerçek değer yansıtılması, bütünlük, kullanım ve işlev, kimlik, bağlam (ICOMOS, 1996). 2005 tarihli Dünya Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme Uygulama Rehberi'nde ise 'yönetim sistemleri, dil ve soyut mirasın diğer formları' da listeye eklenerek ve 2012 tarihli Uygulama Rehberi'nde aynen kabul edilerek (UNESCO, 2005; UNESCO, 2012) özgünlük ölçütleri son halini almıştır (Tablo 1).

Son olarak, Nara Özgünlük Belgesi'nin 20. yıldönümü 2014 yılında ICOMOS Genel Kurulu'nda kutlanarak, geçen yirmi yıl boyunca bu belge ile neler elde edildiği ve belgenin nasıl uygulandığı tartışılarak Nara Özgünlük Belgesi'nin etkinliği test edilmiştir. 'Nara +20: Miras Uygulamaları, Kültürel Değerler ve Özgünlük Kavramı Üzerine' adını taşıyan bu belgede, kültürel mirasın korunmasında nesiller arası sorumluluğunun, toplum katılımının ve sürdürülebilirlik uygulamalarının önemi tekrarlanarak, kültürel mirasın korunmasında karşılaşılan küreselleşme, kentleşme, demografik değişimler ve yeni teknolojilerin kullanımı gibi zorluklara dikkat çekilmiştir. Tablo 2'de, bahsedilen uluslararası metinler özgünlük bağlamında incelenmiş ve sunulmuştur.

Tablo 2. Uluslararası metinlerde 'özgünlük' kavramının kapsamının gelişim aşamaları ve bu metinlerin 'özgünlük' bağlamında önemi

Uluslararası metinler	Tarih	Organ	Düzenlendiği yer	'Özgünlük' bağlamında önemi
Carta Del Restauro (Atina Kartası)	1931	Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu	Atina/Yunanistan	Restorasyon projelerinde yapılan hataların yapılarda 'karakter ve tarihi değer kaybına' yol açacağı belirtilmiştir.
Venedik Tüzüğü	1964	ICOMOS	Venedik/İtalya	Eski eserlerin ortak bir miras olarak gelecek kuşaklara ilk kez ' orijinal ' zenginliklerine zarar vermeden taşımak bir görev olarak tanımlanmıştır.
DKMKDS Uygulama Rehberi	1977	UNESCO	Paris/Fransa	Bir miras değerinin özgünlüğü , "yapının bulunduğu konumu, tasarımı, malzemesi ve işçiliği" bakımından dört farklı ölçütte incelenmiştir.
Washington Tüzüğü	1987	ICOMOS	Washington/ABD	'Kent in veya kentsel alanın tarihi karakterini oluşturan maddi ve tinsel bileşenleri' tehdit eden etkenlerin bu alanların özgünlüğüne zarar verebileceği belirtilmiştir.
Nara Özgünlük Belgesi	1994	ICOMOS	Nara/Japonya	Dört farklı özgünlük ölçütüne 'kullanım ve işlev, ruh ve anlatım, ilk tasarım ve tarihsel evrim' gibi bazı somut ve soyut boyutlar da eklenerek kapsamı genişletilmiştir
San Antonio Bildirgesi	1996	ICOMOS	Teksa/ABD	Özgünlük kavramının, 'kimlik, tarih, malzemeler, sosyal değer, yönetim ve ekonomi' ile olan bağlantısı açıklanarak, beş önemli göstergesi belirlenmiştir.
DKMKDS Uygulama Rehberi	2005	UNESCO	Paris/Fransa	Yedi farklı özgünlük ölçütüne 'yönetim sistemleri, dil ve soyut mirasın diğer formları' maddeleri de eklenerek özgünlük ölçütleri son halini almıştır.
DKMKDS Uygulama Rehberi	2012	UNESCO	Paris/Fransa	Özgünlük ölçütleri, Uygulama Rehberleri'nde (1977 ve 2005) ve Nara Özgünlük Belgesi'nde (1994) belirlendiği şekliyle kabul edilmiştir.
Nara +20 Belgesi	2014	ICOMOS	Nara/Japonya	Nara Özgünlük Belgesi (1994) ile geçen yirmi yıl süre zarfında neler elde edildiği ve belgenin nasıl uygulandığı sorgulanarak bu belgenin etkinliği test edilmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Modern Dönemde Turizmde Özgünlük Çalışmaları

Turizm çalışmalarında özgünlük konusunda teorik çatkının 1960'lı yıllar itibarı ile şekillenmeye başladığı söylenebilir. Bu konu üzerine yapılan ilk araştırmalardan birini 1961 tarihli 'The Image: A Guide to Pseudo-events in America' adlı kitabı ile Baudrillard'ın (1994) çalışmalarına da kısmen öncülük eden Boorstin yapmıştır. Kitabında, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren etkisini oldukça yoğun olarak göstermeye başlayan kitle kültürü, bununla bağlantısı kurarak açıkladığı imge seli (the flood of images) ve gerçek ile sahtenin ayırt edilemediği bir modern toplum eleştirisi üzerine odaklanmıştır. Boorstin'in literatüre kazandırdığı en önemli kavram 'sahte olaylar' kavramıdır. Sahte olaylar, gerçek olayların bir tür sah-

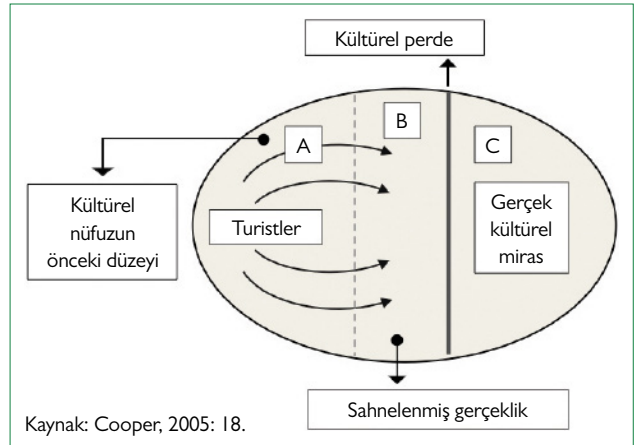
te versiyonu olan, tasarlanmış, senaryolanmış ve sahnelenmiş olaylar olarak tanımlanabilir.

Boorstin (1961) From Travel to Tourist: The Lost Art of Travel' başlıklı bölümde turist ile gezgini (tourist and traveler) birbirinden ayırarak ikisinin arasındaki farkları ortaya koymuştur. Boorstin'e göre turistler birer keyif düşkünleri olarak kendileri için bilinçli olarak hazırlanmış ilgi çekici olayların beklentisi ile turistik yerleri pasif bir rol ile gezerken, gezginler ise aktif olarak insanların, maceranın ve deneyimin gayretli bir arayışı içerisinde (1961: 85). Benzer şekilde, turizm ve seyahat (tourism and travel) kavramlarını da birbirinden ayırarak seyahat bir sanat olarak değerlendirip, uzak yerlere yapılan zorlu ve çoğu zaman kimsesiz bir macera olduğunu belirtmiş; turizmin ise metalaşmış, pasif ve kalabalık olduğunu, aynı zamanda

özgün olmadığını belirtmiştir. Seyahat kavramının turizm kavramına dönüşümünü aktif deneyimden, pasif deneyime geçiş olarak adlandırmaktadır (Boorstin, 1961: 85). Modern turizm Boorstin'e (1961) göre oldukça yüzeysel bir anlam taşır. Kitle turisti ise yerel alandan ve yerel halktan izole olmuş, sahte olayların peşinde koşan, doğal ve kendiliğinden gelişen değil tasarlanarak oluşturulmuş olaylardan, özgün deneyimlerden değil metalaşmış ürün ve kültürlerden zevk alan bir profile sahiptir. Turist balonu (tourist bubble), dönüştürülmüş şehirlerde gezginleri saran, güvenli ve korunaklı bir alandır (Judd, 1999.) Bir gezginin gerçek riske, tehlikeye ve bir bilinmeyene olan seyahati ile karşılaştırdığında, modern turistin içinde hiçbir zorluk barındırmayan, güvenli alanlarda gezinmek olarak adlandırılabilen bu risksiz eylemini Richards (2001: 14) 'konforlu bir balon (comfortable bubble)' içinde bulunmak olarak ifade etmektedir. Turizm çalışmalarındaki özgünlük konusunda dik-kate değer diğer isim, 1976 tarihli 'The Tourist: A New Theory on Leisure Class' adlı kitabı ile Dean MacCannell'dir. MacCannell'in (1976: 43) 'bakış (sight)' ve 'bakışın kutsallaştırılma aşamaları (the stages of sight sacralization)' üzerine yaptığı çalışmalar, Urry'nin (1990) 'bakış' (gaze) üzerine yaptığı çalışmalara bir kaynak oluşturmuştur. Çalışmasında modern hayatın sahteliğini (inauthenticity) ve yüzeyselliğini (superficiality) esas alan MacCannell, Boorstin'in ortaya attığı iddiaları eleştirerek, turizmin modern bir kutsal yolculuk olduğunu, turistlerin ise bu yolculukta özgün olan yerleri, kültürleri ve deneyimleri bulmak için uğraş gösterdiklerini söylemiştir. MacCannell'a göre modern toplumdaki yaşam, zamanla değişiklik göstermiştir. Modern zamanda insanlar, hayatın korkutucu yönleri kendileri için çok gerçekçi olmaya başladığında, hayatlarının gerçekliği hakkında kaygı duymaya başlamaktadır (MacCannell, 1976: 93). Modern dünyada insanlar, yaşadıkları şehirden, mahallelerinden, ailelerinden ve hatta kendinin olan her şeyden bağını koparmıştır ve ona yabancılaşmıştır (MacCannell, 1976: 91). Bu yüzden, modern insanlar, kendi hayatlarında bulamadıkları gerçeklik ve özgünlüğün, dünyanın herhangi bir yerinde en saf hali ile bulunduğunu düşünmektedir. 'Diğer insanların gerçek hayatları' ve 'el değmemiş yerler' modern insanlarda merak uyandırmakta ve onları büyülemektedir.

MacCannell temelde, turistleri seyahat etmeye, farklı kültürler ve yerler görmeye iten temel sebebin, turistlerin orada 'gerçek gerçekliğin' bulunduğu hayatları bulma arzusu olduğunu söylemiştir. MacCannell'in (1976) ortaya attığı bu turist tipolojisi Gray'in (1970) 'wanderlust' olarak adlandırdığı yeni deneyimler, yeni insanlar ve yeni yerler ve kültürler peşinde olan turist tipolojisini hatırlatmaktadır.

Yabancı bir kültürel ortamda, turistler yerel halkın gerçek yaşamlarını onlar gündelik hayatlarını yaşarken görmek isterler. Ayrıca, turistlerin arayış halinde oldukları özgünlük, toplumun gözü önünde yaşanandan ziyade, gözlerden uzak olarak yaşanan ve dışarıdakilere veya yabancılarla kapalı olan yerdedir

Şekil 1. Turistlerin kültürel nüfuz düzeyleri.

(MacCannell, 1976: 93-94). Bu noktada MacCannell'in çalışmaları büyük ölçüde Goffman'ın (1959) ön ve arka bölge çalışmalarını esas almaktadır. Goffman 'Presentation of Self in Everyday Life' kitabında ön bölgeyi aktörler tarafından performansın sergilendiği (1959: 152), arka bölgeyi ise bastırılmış gerçeklerin gün yüzüne çıktığı yer olarak tanımlamıştır (1959: 69). Ön bölge bir buluşma/görüşme noktasıyken, arka bölge hazırlanma/dinlenme noktasıdır (MacCannell, 1976: 92). Bir başka ifade ile, aktörlerin ön bölgede sergiledikleri performanslar arasında hazırlandıkları ve dinlendikleri yer arka bölgedir. Ön bölgede yalancı gerçeklik (false reality) yaşanırken, gerçek gerçeklik (real reality) arka bölgede yaşanmaktadır. Yine Goffman'a (1959: 90) göre, ön ve arka bölgede oynanan üç farklı rol vardır: performansı sahneleyenler (oyuncular), performansı izleyenler (seyirciler) ve dışarıdakiler olarak adlandırılan, performansta rolü bulunmayanlar. Oyuncular ön ve arka bölgede bulunurken, seyirciler sadece ön bölgede görülür. Performansta rolü bulunmayan ve onu gözlemlemeyen dışarıdakiler ise ne ön ne de arka bölgede bulunurlar.

MacCannell'a göre arka bölgenin izleyicilere ve dışarıdakilere kapalı olması orayı gizemli yapar ve merak uyandırır (1976: 93). Turistlerin bir kısmı, hayatı gerçek (özgün) hali ile görmek istediği için ön bölgeyi aşmanın ve arka bölgede özgünlüğe ulaşmanın çabası içindedir. Bu noktada, turistlerin saklı olan gerçeği görme çabasını bastırmak ve aynı zamanda yerel halkın 'gerçek gerçekliğe' sahip olan arka bölgede bulunan değerlerini korumak için, arka bölge ön bölgede sergilenmeye başlanır. Arka bölgenin özgünlüğüne eriştiğini düşünen turist için aslında olan, arka bölgenin elemanları ile dekore edilmiş ön bölgeden başkası değildir (MacCannell, 1976: 101). MacCannell'in (1973) ortaya attığı sahnelenmiş gerçeklik (staged authenticity) kavramı ön bölgenin özgün ve gerçek gerçekliğe sahipmiş gibi düzenlenmesidir.

Çalışması MacCannell (1976) ve Goffman'a (1959) dayanan Cooper (2005), turistlerin kültürel nüfuz düzeylerini üç aşamada incelemiştir (Şekil 1). Kültürel nüfuzun ilk aşaması olan

A düzeyi, önceki turistlerin turistik deneyimlerini ifade eder. C düzeyinden bir 'kültürel perde' ile ayrılan B düzeyi, turistler tarafından özgünmüş gibi algılanan ancak 'sahnelenmiş gerçekliğin' olduğu ön bölgedir. Üçüncü aşama olan C düzeyi ise, gerçek kültürel mirasın olduğu, dışarıdakilere ve izleyicilere kapalı olan bölgedir. Kültürel perde izleyicilerin arka bölgeye erişmesini engelleyerek kültürel kimliğin muhafazasını sağlamaktadır (Cooper, 2005: 18). Ancak, yerel girişimciler turistlerin ilgisini daha fazla çekmek ve canlı tutmak adına arka bölgenin elemanları ile ön bölgeyi tasarlar. Yerel halkın da bir parçası olduğu bu durumda, yerel kültür turist talebini karşılamak için kullanılan metalaşmış bir ürüne dönüşmektedir. Turistler arka bölgede gerçekten özgün olana ulaştıklarını zannederken, aslında 'sahte (turistik) bilincin' tehdidi altındadır (MacCannell, 1973: 589).

Turizm çalışmalarında insanları yolculuğa çıkmaya yönlendiren sebepler konusunda turist tipolojilerini araştıran dikkate değer diğer bir isim Eric Cohen'dir. Cohen (1979: 179), Boorstin (1961) ve MacCannell'ı (1976) eleştirerek, argümanlarının turizm çalışmalarında genelgeçer olamayacağını iddia etmiştir. Cohen'in bu konudaki gerekçesi ise farklı karakterlere sahip insanların farklı modda turistik deneyim arzulanabilecek olmasıdır (1979: 180). Boorstin ve MacCannell'dan filizlenen gelenekten farklı olarak, Gray (1970) ve Smith (1977) gibi, Cohen (1972; 1979) de tek tip turist tanımının olamayacağını savunmuştur. Cohen (1979: 183), turistik deneyimler için eklektik olarak din sosyolojisi ve turizm sosyolojisini esas alan beş farklı turist modu önermiştir: eğlence odaklı (recreational) turist modu, dinlenme odaklı (diversionary) turist modu, deneyimsel (experiential) turist modu, deneysel (experimental) turist modu ve varoluşsal (existential) turist modu. Cohen çalışmasında turistleri arayışında oldukları özgünlük derecelerine göre kategorize etmiştir. Turistik deneyimlerin ilk iki modu ile (eğlence odaklı ve dinlenme odaklı iyi zaman geçirme ve gerçeklerden kaçma motivasyonu ile seyahate çıkan kişilere atıfta bulunurken, diğer üç mod (deneyimsel, deneysel ve varoluşsal) ile çeşitli düzeylerde özgünlük arayışı ile motive olan kişileri işaret etmektedir (1979: 183).

Turistik deneyimlerin ilk modu, turistlerin fiziksel ve zihinsel güçlerini yeniden tesis eden, turistlere mutluluk ve esenlik kazandıran ve 'merkeze' yönelik eğlenceli bir yolculuğa dayanan eğlence odaklı (recreational) turist modudur. Cohen (1979: 184) eğlence odaklı turist modunun, Boorstin gibi yüksek kültür taraftarlarının perspektifinden sığ, içi boş bir görüntü sunan, önemsiz ve çoğunlukla manasız bir aktivite olarak görüldüğünü ve alay edildiğini söylemektedir. Eğlence odaklı turistler özgün olmayan ve yapay olarak bilinçli bir şekilde yaratılmış deneyimlere ve yerel kültürün metalaşmış gösterilerine aldanırlar. Cohen (1979: 184) eğlence odaklı turistlerin bu denli kolay aldatılabilir olmasını onların sadece bilgisiz olmalarından değil, aynı zamanda özgünlüğe önem vermemelelerinden kaynaklandığını Huetz de Lemp's'in (1964)

çalışmasına referans vererek açıklamaktadır. Bu noktada, Cohen'in (1979) eğlence odaklı turist modu, Boorstin'in (1961) sahte olaylarla güdülenen turist tipolojisini yansıtmaktadır. Yapay, ancak eğlenceli bir yapıya sahip olan bu turistik gerçekliği korumak için eğlence odaklı turistlerin her biri oyun içerisinde kendi rollerini bilinçli bir şekilde oynar (Cohen, 1979: 184). Cohen'e göre böyle bir tatil, gündelik hayatın baskısına dayanamayacak hale gelen modern insan için bir basınç supabıdır (1979: 185).

Cohen'in (1979) kategorize ettiği ikinci turistik deneyim modu, turizmin rekreasyonel boyutu önemini yitirdiğinde ortaya çıkan dinlenme odaklı (diversionary) turistik moddur. Cohen, dinlenme odaklı turist modunu 'merkezsiz insanın anlamsız hazzı' olarak tanımlamıştır (1979: 186). Dinlenme odaklı mod da eğlence odaklı mod gibi monotonluktan kaçış esasına dayanır, ancak dinlenme odaklı mod turistlerin eğlenmesine yönelik olmaktan ziyade, fiziksel olarak bedeni iyileştiren ve mental olarak ruhu rahatlatan bir kaçışa yöneliktir (Cohen, 1979: 185). Dinlenme odaklı turistler, hayatları anlamsız olmasına rağmen ne kendi toplumlarında ne de dünyanın herhangi bir yerinde bir anlam bulma arayışı içerisinde değildir. Cohen'e göre eğlence odaklı ve dinlenme odaklı turist modları, 'modern insan ne ölçüde yabancılaşmıştır?' sorusuna verilecek cevap ile de birbirinden ayrılabilir. Bu soruya yanıt vermeden, eğlence odaklı ve dinlenme odaklı turistik modlarından hangisinin daha yaygın ve geçerli olduğunun bilinemeyeceğini vurgular. Buna göre, eğer modern insan batılı değerlerin merkezi bağına sıkıca bağlı ise geçerli olan seyahat tarzı eğlence odaklı, modern insan bu değerlerden yabancılaşmış olarak algılanıyorsa geçerli olan seyahat tarzı dinlenme odaklı turistik moddur (Cohen, 1979: 186).

Turistik deneyimlerin üçüncü modu, büyü bozulmuş insanların (disenchanted people), kendilerindeki gün geçtikçe artan yabancılaşmanın ve gündelik hayatlarındaki anlamsızlığın farkına vardığında ne olacağına odaklanan deneyimsel (experiential) turist modudur (Cohen, 1979: 186). 'Uyanan' insanlar olarak ifade edilen bu kişiler, toplumlarını devrim yoluyla değiştirmeye ve başkalarının yaşamlarındaki anlamı bulmaya çalışmaktadır. Cohen (1979: 187) deneyimsel turisti, kendi ruhani merkezini ve özgün hayatını kaybeden, 'başka yaşamların gerçekliğini' deneyimleyerek kendi hayatındaki anlamı tekrar oluşturmaya çalışan kişi olarak tanımlamaktadır. Deneyimsel turistin kendi günlük hayatı ile tüm bağlarını koparması, özgün bir toplum yapısının dünyanın herhangi bir yerinde olduğuna dair inancı ve hayatın anlamını yeniden bulma çabası onu MacCannell'in (1976) turist tipolojisine benzer kılar. Ancak, Cohen deneyimsel turist modunun başka kültürlerde ön bölgeyi aştıklarını ve özgün olana eriştiklerini zannettikleri anda aslında karmaşık bir aldatmacanın (sahnelenmiş gerçekliğin) kurbanı olabileceklerini belirtmektedir (1979: 187).

Kendi toplumlarının manevi merkezi ile bağlantılarını yitiren, alternatif yaşam tarzları ve din arayışında olan insanları tanımlayan dördüncü mod, deneysel (experimental) turist modudur. Cohen'e (1979: 189) göre mistisizm, narkotik maddeler ve buna benzer diğer şeyler seyahat dışındaki diğer arayış biçimleridir. Deneysel turist 'başkalarının gerçek hayatında' sadece bir gözlemci olarak kalırken, deneysel turistler 'başkalarının gerçek hayatlarına' katılırlar, ancak o yaşamı kabullenmeyi reddederler. Deneme ve yanılma yoluyla farklı alternatifleri deneyen ve karşılaştıran deneysel turistlerin esas olarak aradıkları şey kendileridir (Cohen, 1979: 189).

Cohen'in beşinci ve son olarak belirlediği turistik deneyim modu, seçtiği manevi merkeze tamamen bağlı olan gezginlerin karakteristiklerini tanımlayan varoluşsal (existential) turist modudur. Varoluşsal turistler için, manevi merkezden uzakta olan yaşam sürgünde yaşamak gibidir, çünkü anlamlı gerçek hayat sadece bu merkezdedir. Onlar, manevi merkeze göre oluşmuş kültür ve düzenlenmiş topluma seyahat etmek, kendilerini oraya adamak ve yeni bir hayata başlamak isteyen kişilerdir. Bir bakıma bu kişiler yerli olmaya çalışmaktadır. Cohen (1979: 190) varoluşsal deneyimleri turistik bir olgu haline getiren şeyin, bu turistlerin iki dünya-günlük yaşamlarının dünyası ve seçmeli merkezlerinin dünyası arasında yaşadıkları hayat olduğunu söylemektedir. Cohen (1979), MacCannell'in (1976) turizm ve kutsal yolculuk hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere, MacCannell'a (1976) göre hac ve tur aynı güdüye sahiptir, çünkü her ikisinde de turistler özgün deneyimlerin peşinde olan çağdaş bir hacidir. Cohen'e göre ise varoluşsal turistlerin yolculuğu hac yolculuğuna benzer (1979: 190). Ancak, daha ayrıntılı olarak Cohen (1979), geleneksel hac ve varoluşsal hac arasında farklılıkları ortaya koyarak, geleneksel hac yolculuğunun dinin merkezine yapılan kutsal bir seyahat olduğunu, varoluşsal hac yolculuğunun ise dini bir olgu olmadığını, kaostan başka bir kozmosa, anlamsızlıktan özgün yaşama bir yolculuk olduğunu belirtmiştir (1979: 191). Kısacası, Cohen (1979) çalışmasında genel anlamda yüzeysellikten özgünlüğe doğru giden, zevk arzusunun anlam arayışına evrilen, eğlence odaklı turist modu ile başlayıp varoluşsal turist modu ile sonlanan beş aşamalı bir turistik deneyim tipolojisi oluşturmuştur. İlk iki mod (eğlence odaklı ve dinlenme odaklı turist), Gray'in (1970) rahatlamayı ve dinlenmeyi hedefleyen 'sunlust' olarak tabir ettiği turist tipolojisini, sonraki üç mod (deneysel, deneysel, varoluşsal turist) ise, Gray'in (1970) yeni yerler, maceralar, kültürler ve insanlar peşinde olan 'wanderlust' olarak tabir ettiği turist tipolojisini anımsatmaktadır.

Post-Modern Dönemde Turizmde Özgünlük Çalışmaları

Boorstin ve MacCannell'in modern dönemdeki kitle turizmini ve modern turisti anlama çabaları, zamanla yerini post-

modern döneme ve post-modern turisti anlama çabalarına bırakmıştır. Urry'nin ilk basım tarihi 1990 olan 'Tourist Gaze' kitabı bu konudaki önemli çalışmalardan biridir. Urry (1990) çalışmasında, çeşitli toplumlarda ve özellikle farklı tarihsel dönemlerdeki sosyal sınıflarda turist bakışının değişimine ve gelişimine odaklanmaktadır.

MacCannell'in (1976) turizmi bir özgünlük arayışı olarak tanımlamasından farklı olarak, Urry (1990: 11) turizm örgütlenmesinin temelinde özgünlük arayışının olduğunu öne sürmenin doğru olmadığını belirtmiştir. Tamamen inandırıcı bulmasa da, Urry Gottlieb'in (1982) çalışmasına referans vererek insanların tatilden beklentisinin gündelik yaşantılarının aksi bir yaşam olduğunu belirtmiştir. Bunu açıklamak için ise, alt sınıftan gelen turistin bir günlüğüne kral/kraliçe olmak istemesini, orta sınıftan gelen turistin bir günlüğüne köylü olmak istemesini örnek olarak vermiştir. Urry'ye göre turistler, olağan iş veya ikamet yerleri ile turist bakışının nesnesi arasında fark bulunmasından ötürü, günlük deneyimlerine bir zıtlık söz konusu olduğu için özgün öğeler olarak gördükleri şeylerin peşinden koşarlar. Bu bağlamda, turizm motivasyonunun kaynağı sıradan ve gündelik olan ile sıra dışı arasındaki temel bir ikilidir (Urry, 1990: 11). Urry turistik bakışın temel niteliklerini dokuz madde altında sınıflandırmıştır (1990: 2-3). Buna göre:

- Turizm gibi boş zaman etkinliğinin varlığı onun karşıtının varlığına bağlıdır, bu da çalışma zamanıdır.
- Turizm bir yerden diğerine hareketi, hedef destinasyonu ve yeni bir yerde konaklamayı içerir.
- Kısa süreli ve geçici olan yeni yerlerdeki konaklama süresi, tekrar eve dönme niyetini içerir.
- Turistler gittikleri yerlerde çalışma ile doğrudan ilişkisi olmayan şeylere bakarlar.
- Modern toplumlarda yaşayan nüfusun önemli bir kısmı turistik faaliyetlere katılır.
- Destinasyonlar, orada bulunan detaylara uzun süre bakılacak şekilde seçilir, çünkü turistlerin oraya ilişkin yoğun haz beklentisi vardır.
- Gündelik yaşamda karşılaşılmayan, olağandışı sahneler içerdikleri için kır ve şehir manzaralarına uzun uzun bakılır.
- Turist bakışı göstergeler aracılığı ile oluşur ve turizm bu göstergelerin birikimidir.
- Turizm profesyonelleri birbirleri ile rekabet halinde turist bakışının yeni nesnelere yeniden üretme çabasıdır.

Turist bakışının, yerel halkın yaşamına izinsiz, çoğunlukla kabul edilemez ve davetsiz bir girişi içermesi Goffman'ın (1959) çalışmalarında ön ve arka bölgede oynanan üç farklı rolden biri olan performansı izleyenleri (seyircileri) hatırlatmaktadır. Ayrıca, performansı sahneleyenlerin yani oyuncuların yerel turizm girişimcileri ile sahnelenmiş özgünlük etrafında organize ettikleri yapay sahne gerisini (arka bölgeyi), Urry (1995: 140) turist mekânları olarak adlandırmıştır. Urry (1990: 45) turist bakışını

ideal tiplere ayırarak tek bir turist bakışının olmadığını belirtmiştir. Farklı toplumsallıkları yansıtan farklı turist bakışlarından burada bahsedilecek olan romantik bakış ve kolektif bakıştır.

Bakılan nesnelere kurulan kişisel ve yarı-tinsel ilişki üzerine temellenen romantik bakışa sahip turistler nesnelere yalnızken ya da özel ve önemli belli başlı kişiler ile bakmayı tercih ederler (Urry, 1990: 45). Destinasyonun bozulmadan korunmuş doğal yapısı, gözlerden uzak olması, insana ait hiçbir izin olamaması ya da ıssızlığı, kirlenmemiş olması romantik bakışa sahip turistleri güdüleyen faktörlerdir. Başka bir anlatım ile, romantik bakışa sahip turistler, kendilerini etraflarından soyutlayarak, yalnız, tefekkür halinde ve sonsuz bir arayış ile tek başlarına bakabilecekleri yerlerin peşinde olurlar. Ancak, Urry (1995: 191) romantik bakışın görü ve huşu gerektiren auratik bir bakış olduğunu, bakılan nesnelere özgünlük eksikliğinin, nesnelere özgünlüğü ve doğallığını önemseyen romantik bakışa sahip turistleri önemli ölçüde etkilediğini belirtmiştir.

Kolektif bakış ise romantik bakışın aksine keyifli bir etkinlik gibidir (Urry, 1990: 45; Urry, 1995: 198). Bir alanda canlılığın, hareketin, kutlamanın, karnaval havasının olması alanda başka insanların da olmasına bağlı olmakta, bir alanda çok sayıda insanın bulunması ise oranın mutlaka gidip görülmesi gereken yer olduğuna işaret etmektedir (Urry, 1990: 46). Seyredilen nesnelere kolektif görsel tüketimi için kalabalıklar gereklidir. Yalnız bir tefekkürden ziyade, kolektif bakış daha fazla katılımı, pastiş ve kiçi vurgular, bakış tanıdık olana yöneliktir. Özgünlük eksikliği, vurgusu komünal etkinlik ve birliktelik üzerine olan kolektif turistler için kritik değildir (Urry, 1995: 191). Özetlemek gerekirse, kolektif bakış anti-elitist düşünce tarzına dayanan anti-auratik bir özelliğe sahipken, romantik bakış, auratik ve dolayısıyla daha elitist ve yalnızdır. Romantik bakış, turist karşıtı davranışa ve bireyselleştirilmiş turizm biçimlerine gönderme yaparken, toplu bakış turist davranışı ve kitle turizmi anlamına gelmektedir (Smith, 2002: 7). Dahası, romantik bakış kültürel özgünlükle bağlantılıdır, oysa kolektif bakış rekreasyona yöneliktir (Farias, 2008: 20).

Modernizm, Urry (1990: 84) için değişik kültürel alanların yatay ve düşey anlamda yapısal farklılaşmasını ifade ederken, post-modernizm ise anti-hiyerarşiktir ve ayrışmayı ifade eder. Post-modernizmde kültürel alanın ayırt edici özelliklerinin çöktüğünü ve her birinin diğerinin içine nüfuz ettiğini ve bu yeni kültür biçiminin artık auratik olmadığını ifade etmiştir. Urry'ye göre (1990: 84), post-modernist kültür anti-auratiktir.

Urry (1990: 100) post-turist kavramını, onu ilk tanımlayan kişi olan Feifer'e (1985) referans vererek açıklamıştır. Bu tanıma göre, post-turistlerin üç temel özelliğinden bahsedilebilir. İlki, modern turistlerden farklı olarak post-modern turistler turist bakışının tipik nesnelere görebilmek için evlerinden ayrılmak zorunda değildir. Dünya üzerinde

bulunan herhangi bir nesneye uzun uzadıya bakmak, onları birbirleri ile karşılaştırmak ve sonrasında ne zaman istenirse tekrar bakmak artık multimedya aracılığı ile mümkün olmaktadır. Post-turistler sıklıkla evlerindeyken, yer değişikliğine gerek kalmadan, kendisini gerçekten de oradaymış gibi hayal edebilmektedir (Smith, 2003: 35).

İkincisi, post-turist özgünlüğün değil, haz duygusunun peşinden koşmaktadır. Elitist kültürün kısıtlarından kurtulmuş olan, oynanacak oyunların çokluğundan zevk duyan post-turist için dünya bir sahnedir (Urry, 1990: 100). Post-turistler popüler olana ilgi duymakta ve her türlü nesne ister bir sanat eseri olsun isterse sıradan bir insanın gündelik yaşamına ait bir obje olsun post-turistler tarafından eşit ölçüde değer bulunmaktadır. Urry post-modern turistin anti-elitist yanını yansıtan bu durumunu 'auradan nostaljiye geçiş' olarak adlandırmaktadır (Urry, 1990: 130). Üçüncü ve en önemli olan özellik ise post-turistler turist olduklarının, özgün bir turist deneyiminin olmadığını, turist deneyiminin anlamsız olduğunu, turizm sektörünün senaryolanmış ve metalaşmış bir oyun olduğunun farkındadır (Urry, 2009: 162; Smith, 2003: 21). Bu özelliği ile Feifer (1985: 271) post-turisti 'kararlı bir gerçekçi' (resolutely realistic people) olarak tanımlamıştır (Urry, 1990: 101).

Wang (1999) 'Rethinking Authenticity in Tourism Experience' isimli makalesinde özgünlüğün farklı yerlerdeki farklı insanlar için farklı anlamları olabileceğini belirterek özgünlüğün tek bir tanımının olmadığını belirtmiştir. Wang'ın çalışmaları (1999), nesnelilik, konstrüktivizm ve post-modernizm ışığında turist deneyimindeki özgünlüğün anlamının açıklanmasına dayanmaktadır. Wang (1999: 351) turizmde özgünlük konusunu iki ayrı başlığa ayırarak incelemiştir: özgün deneyimler ve turistik nesnelere özgünlük. Wang bu noktada özgün deneyimleri Handler ve Saxton'ın (1988) çalışmasına referans vererek bireylerin hem gerçek dünya ile hem de gerçek benlikleri ile temas halinde olduklarını hissetmeleri olarak tanımlamıştır. Bir başka ifade ile bireylerin orijinal olan şey hakkındaki bilgisi ile onların gerçek hayatta yaşadıkları deneyimin örtüşmesi özgün deneyimdir. Bu bağlamda Wang (1999), iki başlık altında üç özgünlük türü belirlemiştir.

Wang'ın (1999: 352) belirlediği ilk başlık nesneye-bağlı özgünlüktür (Şekil 2). Nesneye-bağlı özgünlük, nesnel özgünlük ve yapısal özgünlük olarak ikiye ayrılır. Nesnel özgünlük, orijinal olanların özgünlüğünü tanımlayan müze bağlantılı bir ifadedir. Ivanovic'e göre (2008: 323) nesnel özgünlüğün bu tanımı Nara Özgünlük Belgesi'ndeki tanımına atıfta bulunmaktadır. Wang ise hem Boorstin'in hem de MacCannell'in, sahte olaylar ve sahnelenmiş gerçeklik kavramlarını göz önünde bulundurarak, müze bağlantılı ve nesnel özgünlük anlayışında olduklarının üstünde durmaktadır (1999: 353). Özgün deneyimlere yönelik turistik arayışlar, özgün olduğu belirlenmiş turistik nesnelere (toured objects) epistemolojik deneyiminden başka bir şey değildir.

Şekil 2. Wang'e göre (1999) özgünlük sınıflandırması.

Wang'e göre (1999: 351), Boorstin ve MacCannell'in çalışmalarında olduğu gibi özgünlüğün müze-bağlantılı tanımı turist deneyimlerinde özgünlüğün karmaşık doğasını basite indirgemektedir. Özgünlüğün bu karmaşık yapısının sadece nesnel bağlamında incelenmesi yetersiz kalmaktadır. Yapısal veya sembolik özgünlüğün temeli ise konstrüktivist yönetime dayanmaktadır. Bu yönetime göre aynı şeyin çeşitli perspektiflerden farklı zamanlardan kaynaklanan ve çoklu ve çoğul anlamları vardır. Yapısal özgünlük turistler tarafından turistik nesnelere, turistlerin veya turizm girişimcilerinin imgelem, beklenti, algı, inanç ve güç gibi yönler üzerinden tasarlanmış oldukları özgünlüğü tanımlamaktadır (Wang, 1999: 352). Turistler özgünlük arayışındadır; ancak, onların arayışı nesnel özgünlük için değil, yapısal özgünlük içindir. Özünde özgün olmayan alanlar turistler tarafından özgün olarak algılanabilir, çünkü bu alanlar zaman içinde kendi kültürlerini oluşturmuştur. Yapısal özgünlüğe göre, turistik nesne farklı perspektiflerden farklı özgün anlamlar taşımaktadır ve özgünlük bu nesne için sembolik bir değer ifadesidir.

Wang'in (1999: 352) belirlediği ikinci özgünlük başlığı ise aktiviteye-bağlı özgünlüktür. Varoluşsal özgünlük bu başlık altında ele alınmıştır. Varoluşsal özgünlük, turistik aktivitelerle aktif hale gelen özgünlük algısını anlatmaktadır. Turistik nesnelere özgünlüğünden gelen özgün deneyimlerdeki bu farklılaşma varoluşsal özgünlüğü tanımlamaktadır. Bu yüzden, varoluşsal özgünlüğün turistik nesnelere özgünlüğü ile bir ilişkisinin olmadığı söylenebilir. Wang (1999: 359) turistik nesnelere turistler tarafından tamamen özgün olmayan bir şekilde algılanmasına rağmen, onların alternatif bir özgünlük arayışında olmaya devam edeceklerini belirterek bunun varoluşsal özgünlük olduğunu söylemiştir.

Turistik nesnelere gerçek olup olmadığını sorgulayan nesnel ve yapısal özgünlük dışında, varoluşsal özgün deneyim, turist faaliyetleri tarafından harekete geçirilen duygulardan oluşmaktadır. Bu özgünlük türünde insanlar, kendilerini 'günlük yaşama göre çok daha özgün ve daha özgür olarak ifade ettiklerini'

hissetmektedir (Wang, 1999: 351-352). Varoluşsal özgünlüğe göre, doğası gereği özgün olan hiçbir şey yoktur ve özgün deneyimler sadece insanların aklındadır. Varoluşsal özgünlük, insanlar tarafından hissedilen bir olgu olup nesnel ve yapısal özgünlük gibi çevrede bulunmaz, ancak algılanır. Otantik yerler için yapılan arayışın aksine, turistler kendi özgün benliklerinin arayışındadır.

Genel Değerlendirme

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra turizm sosyolojisi yazınında öne çıkan özgünlük kavramı, tanımlanması oldukça zor olan ve farklı perspektiflerden bakıldığında farklı anlamlar taşıyan kavramlardan bir tanesidir. Bu çalışmada, 1931 ile 2014 yılları arasında hazırlanan çeşitli uluslararası koruma metinlerinde bu kavramın gelişim süreci incelenmiş, bu bağlamda Dünya Miras Komitesi'nin uygulama rehberlerinde belirlediği özgünlük ölçütlerinin zaman içerisindeki değişimi ortaya konulmuştur. Turizm çalışmalarında özgünlük konusu, 1980 yılı bir kırılma noktası olacak şekilde iki ayrı dönemde incelenmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısı ile 1980'e kadar olan dönemde özgünlük konusu, modern turizm yazını bağlamında, 1980'den sonra olan dönemde ise post-modern turizm yazını bağlamında ele alınmıştır.

Modern dönemde turistik deneyimlerin doğasını anlama üzerine turizm yazınının gelişimi ile birlikte, zamanla turistik mekanların gelişimi ve tüketimine dair farklı teorik bakış açıları ortaya çıkmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Amerikalı tarihçi Daniel Boorstin'in (1961) çalışması, turizmin doğası hakkında yeni tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Turistin ve motivasyon kaynağının, turistik çekicilikler ile bağlantısını araştırdığı kitabında, turizmin sahte olayların bir koleksiyonu olduğunu, turistlerin ise sahte deneyimlerin peşinde olduğunu belirtmektedir. Ona göre turistler, yüzeysel ve özgün olmayan deneyimleri tüketerek günlük gerçekliklerden kaçmaya çalışmaktadır. MacCannell (1976) ise modern toplumlarda turizm motivasyonunun kökenini analiz ederek Boorstin'e karşı argüman geliştirmiştir. Kendi hayatlarına yabancılaşmış olan modern insanlar, dünyanın herhangi bir yerinde, gerçek ve özgün olanın el değmemiş hali ile bulunduğunu düşünmektedir. MacCannell'a göre, modern turistlerin motivasyonu, yerel halkı gündelik hayatlarındayken, bir bakıma 'gerçek gerçeklik' durumunda görme isteğidir. MacCannell (1976), ön ve arka bölge kavramı ile, yerel halkın gerçek gerçekliğe sahip olan yaşamlarının arka bölgede saklı olduğunu, turistlerin ise ön bölgede bulunduğuna işaret etmektedir. Turistlerin gerçek gerçekliğe ulaşma isteğinin önüne geçmek ve arka bölgede bulunan özgün değerleri korumak adına, ön bölgenin arka bölgenin sahte elemanları ile dekore edilmesini 'sahnelenmiş gerçeklik' olarak ifade etmiştir. Cohen'in (1979) yaptığı çalışma ise, Boorstin (1961), Gray (1970), MacCannell (1976) ve Smith'in (1977) çalışmalarının eklektik bir ürünü gi-

bidir. Cohen (1979), tek tip turist modunu reddederek turistlerin özgünlük arayışında, yüzeysellikten anlam arayışına doğru evrilen beş farklı turist tipolojisi geliştirmiştir.

Post-modern dönemdeki turizmde özgünlük çalışmalarında ise Urry (1990), turistlerin seyahat motivasyonlarının temelinde özgünlük arayışının olmadığını, turistlerin günlük deneyimlere zıt olan bir hayalin peşinde olduklarını belirtmektedir. Başka bir deyişle, kısa bir süre için de olsa turistleri harekete geçiren motivasyon, gündelik hayatlarındaki yaşamın aksini yaşama arzusudur. Performansın sergilendiği ön bölgenin, arka bölgenin elemanlarıyla organize edilmesi durumunu açıklayan olgu 'sahnelenmiş gerçeklik' (MacCannell, 1973) iken, bu olgunun yaşandığı alanları Urry (1995: 140), 'turist mekânları' olarak adlandırmıştır. Yerele ait özgün değerlerin görsel olarak tüketildiği ve 'algısal taşıma kapasitesinin' aşıldığı bu alanlardaki turist bakışının dokuz niteliğini belirlemiştir (Urry, 1990: 2-3; Urry, 1995: 132-133). Turistik bakış biçimlerini beş gruba ayırmıştır: romantik bakış, kolektif bakış, seyirlik bakış, çevresel bakış ve antropolojik bakış (Urry, 1995: 191). Bu çalışmada, romantik bakış ve kolektif bakış üzerinde durulmuştur. Romantik bakışa sahip turistler, bakılan nesnelere yarı-tinsel ve kişisel ilişkiler kurarak, o nesnelere yalnızken ya da çok önemli kişilerle birlikte bir tefekkür ile bakarlar. Kolektif bakışa sahip turistler ise, tanıdık olana kalabalıkların bir parçası olarak coşkuyla bakarlar. Urry'nin romantik ve kolektif bakış biçimi, Boorstin'in, MacCannell'in ve Cohen'in kavramsallaştırdığı turist tipolojileri üzerine temellenmiş gibidir. Romantik bakışa sahip turist, MacCannell'in özgünlük arayışında olan turist tipini ve Cohen'in farklı derecelerde de olsa deneyimsel, deneysel ve varoluşsal turist modlarını hatırlatır. Kolektif bakışa sahip turist ise, Boorstin'in sahte olaylardan haz duyan turist tipini ve Cohen'in dinlenme odaklı ve eğlenme odaklı turist modlarını anımsatır. Kısacası, romantik bakış özgünlükle ve gerçeklikle bağlantılı, auratik bir bakışken, kolektif bakış yüzeyselliğe, yapaylığa ve rekreasyona yönelik anti-auratik bir bakıştır. Urry, post-modernist kültürün de anti-auratik olduğunu belirterek, post-turist kavramını onu ilk tanımlayan kişi olan Feifer'e (1985) referans vererek açıklamaktadır. Post-turistler, multimedya aracılığı ile evlerinden çıkmadan dünyanın herhangi bir yerindeki turist bakışının tipik nesnelere görebilmektedir. Ayrıca, post-turistler özgünlüğün değil, haz duygusunun peşindedir. Onlara göre bir sahne olan bu dünyada, post-turistler oynanacak oyunların çokluğundan haz almaktadır. Ayrıca, post-turist turizm sektörünün senaryolanmış bir oyun olduğunun farkında olan kararlı bir gerçekçidir. Wang (1999), farklı yerlerde yaşayan insanlar için özgünlüğün farklı anlamları olabileceğini belirtmiştir. Özgün deneyim, bireylerin orijinal olan nesne hakkındaki bilgisi ile gerçek hayatta yaşadıkları deneyim örtüştüğü zaman ortaya çıkar. Wang (1999), nesneye-bağlı ve aktiviteye-bağlı özgünlük olmak üzere iki özgünlük türü belirlemiştir. Wang'e göre Boorstin ve MacCannell'in çalışmaları özgünlüğün müze-bağlantılı tanımı

olan nesneye bağlı özgünlük üzerine kurgulanmıştır. Ancak ona göre, özgünlüğün karmaşık yapısı sadece nesnellik bağlamında incelenemez. Turistler özgünlük arayışındadır; ancak, onların arayışı nesnel özgünlüğü bulmak için değil, konstruktivizmden beslenen yapısal özgünlüğü bulmak içindir. Nesnel ve yapısal özgünlük her ne kadar çevre ile bağlantılı bir anlam taşısa da, aktiviteye bağlı olan varoluşsal özgünlük algıya ve duyguya dayalı bir anlam taşımaktadır. Varoluşsal özgünlüğe göre, özgün deneyimler sadece insanların aklındadır ve doğası gereği özgün olan hiçbir şey yoktur. Özgünlüğün, modern ve modern sonrası dönemde ele alınış şekilleri, farklılaşan tanımları ve çoklu ve çoğul anlamlara sahip olma durumu çeşitli çalışmalarda incelenmiştir; ancak, bu konuda fikir birliğine varılamayan noktalar halen geçerliliğini korumaktadır.

Sonuç

Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren artan turizm faaliyetleri ve onun ziyaret edilen yerlere olan pozitif veya negatif yönde sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel etkisi, ziyaretçi ve yerel halk etkileşimi, ziyaretçinin özgünlük algısı ve turistik alanın artan ziyaretçi sayısı ile birlikte yaşadığı değişim turizm çalışmalarının temel araştırma konuları arasındadır. Bu çalışmadaki vurgu ise modern ve post-modern dönemdeki yazında, turist motivasyonunun kaynağı, turist tipolojileri, turistik alanlardaki turistik nesnelere sahteliği, sahnelenmişliği ve gerçekliği, ziyaret edilen alanlardaki turistlerin o mekânı nasıl algıladığı üzerinedir. Bu kapsamda, çalışmada modern dönemdeki yazına şekil veren Boorstin ve MacCannell (1976) ve Cohen'in (1979) çalışmaları, post-modern dönemdeki yazına şekil veren Urry (1990) ve Wang'in (1999) çalışmalarına odaklanılmış, turizm sosyolojisi ve özgünlük konulu literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır.

Günümüzde, turistler otantik teknelerde balıkçılık deneyimi yaşarken, balıkçılar süpermarketlerde çalışmaktadır (Paul, 2012: 503), Bir hayal üretim ve tüketim fabrikası olan turizm sektörünün müşterisi olan modern insanların, kentsel alana kitleleşmiş etkisi, post-modern insanların ise bireyselleşmiş etkisi dikkate değer konulardır. Rutinden kaçma arzusunda olan yabancı bakış tahrip edici olabilir. Kitleler halinde kendi modern dünyasına yabancılaşarak çeşitli arayışlar peşinde kendi monotonluğunu kısa süreler dahilinde de olsa terk etme arzusunda olan ve gittiği yerde ise yerele yabancı olan bakışların etkisi ise yıkıcı olabilir. Ayrıca, dünya üzerinde bulunan çeşitli tarihi, doğal ya da kültürel çekiciliğe sahip olan herhangi bir alan bir aktivitenin sahte hac yolculuğuna dönüşmeye başladığında, bu yoğun baskı oranının zamanla ticarileşmesine, özgünlüğünün zedelenmesine, sahte olayların ve sahnelenmiş gerçekliklerin artmasına, anlamca boşalmasına ve bir klişe merkezi haline gelmesine neden olabilir.

Piyasa ekonomisinden kaynaklanan çeşitli sebepler ile yerel halkın da bir çıkar grubu olarak 'sahne' bulunduğu tarihi

bir mekânda, toplumsal yaşamı besleyen miras alanlarının anlamca boşaltılması, onları gelecek kuşaklara özgün halleriyle bırakma anlayışına terstir. Çeşitli politikalar ile kültürel miras değerlerinin ekonomik ve simgesel rollerine yapılan vurgu, toplumsal ve kültürel rollerine yapılan vurgudan daha baskın olmaktadır. Eğer koruma eylemi turizm sektörü ile işbirliği içinde, çeşitli sosyal, toplumsal ve tarihi olguları göz ardı ederek tüketim odaklı turist bakışına nesne üretme çabası ise, karşılaşılan olumsuz durumlar karşısında kayıtsızlık halinin olması normaldir. Ancak, tarihi mirasın korunması, yabancı bakışı ekonomik çıkarlar uğruna hoşnut etme eylemi elbette değildir ve olmamalıdır.

Yapılan çalışmada, miras alanları müzeleşen, dokunulmaması veya kesinlikle el sürülmemesi gereken yerler olarak ele alınmamakta, miras alanlarında kurgulanan turizm senaryolarında ve üretilen politikalarda üzerinde düşünülmesi gereken farklı yönleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Çok fazla çıkar grubunun bulunduğu, tarihi miras öğelerine sahip kentsel alanlarda koruma süreci karmaşıktır. Unutulmaması gereken, farklı çıkar gruplarının gündelik hayatlarını sürdürdüğü birçok işlevi barındıran kültürel miras alanlarının planlanmasında, kent plancıları ve politika üreticilerinin en önemli görevi ekonomik bağlamın yanında, o mekânın kültürel, toplumsal ve ilişkisel bağlamını da hesaba katmaları olacaktır. Halen gerçek değerini yansıtabilen, çeşitli dönemsel eklentilere rağmen bütünlüğünü kaybetmemiş ve bağlamından kopartılmamış, yerle özgü kimliği yansıtan ve belirli bir kullanım ve işlev verilerek müzeleştirilmemiş kültürel miras değerleri, ancak bilinçli, etkili ve dengeli bir yönetim planıyla, turizm sektörünün ve yabancı bakışın yıpratıcı etkisine rağmen özgünlüğünü koruyarak ayakta kalabilir ve 'gelecek kuşaklara aynen devretme' vaadi bu şekilde gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Akkar Ercan, M. (2016). Endüstri-Sonrası Kentlerin Değişen ve Dönüşen Kamusal Mekanları. *Planlama*, 26(3), 193-203.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Boorstin, D. J. (1961). *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. New York: Atheneum.
- Cameron, C. (2008). From Warsaw to Mostar: The World Heritage Committee and Authenticity. *APT Bulletin*, 39(2/3), 19-24.
- CIAM. (1931). *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments (Carta del Restauro)*. Athens: CIAM.
- Cohen, E. (1972). Toward a Sociology of International Tourism. *Social Research*, 39, 31-46.
- Cohen, E. (1979). A Phenomenology of Tourist Experiences. *Sociology*, 13(2), 179-201.
- Cooper, C. (2005). *Tourism: Principles and Practice*. London: Prentice Hall.
- Fainstein, S. S., & Judd, D. R. (1999). Cities as Places to Play. Dennis R. Judd & Susan S. Fainstein (Eds.), *The Tourist City içinde* (s. 261-273). New Haven: Yale University Press.
- Farias, I. (2008). *Touring Berlin: Virtual Destination, Tourist Communication and Multiple City*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Humboldt University, Berlin.
- Feifer, M. (1985). *Going Places: The Ways of the Tourist from Imperial Rome to the Present Day*. London: Macmillan.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Gottlieb, A. (1982). Americans' Vacations. *Annals of Tourism Research*, 9, 165-87.
- Gray, H. P. (1970). *International Travel, International Trade*. Lexington: Heath Lexington Books.
- Handler, R., & Saxton, W. (1988). Dissimulation: Reflexivity, Narrative, and the Quest for Authenticity in Living History. *Cultural Anthropology*, 3, 242-260.
- Hewison, R. (1987). *The Heritage Industry*. London: Methuen.
- Huetz De Lempis, C. (1964). Le Tourisme Dans l'Archipel Des Hawaii. *Cahiers d'Outre Mer*, 17(65), 9-57.
- ICOMOS. (1964). *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites: The Venice Charter*. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS. (1987). *Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas: The Washington Charter*. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS. (1994). *The Nara Document on Authenticity*. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS. (1996). *The Declaration of San Antonio*. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS. (2014). *Nara +20: On Heritage Practices, Cultural Value, and the Concept of Authenticity*. Florence: ICOMOS.
- Ivanovic, M. (2008). *Cultural Tourism*. Cape Town: Juta.
- Judd, D. R. (1999). Constructing the Tourist Bubble. Dennis R. Judd, & Susan S. Fainstein (Eds.), *The Tourist City içinde*, (s. 35-54). New Haven: Yale University Press.
- Kirschenblatt-Gimblett, B. (1998). *Destination Culture: Tourism, Museums and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- MacCannell, D. (1973). Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings. *American Journal of Sociology*, 79(3), 589-603.
- MacCannell, D. (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken.
- Paul, B. D. (2012). The Impacts of Tourism on Society. *Annals of Faculty of Economics*, 1(1), 500-506.
- Richards, G. (2001). *Cultural Attractions and European Tourism*. New York: CABI Publishing.
- UNESCO. (1977). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris: World Heritage Center.
- UNESCO. (2005). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: World Heritage Center.

- UNESCO. (2012). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Paris: World Heritage Center.
- Uriely, N. (1997). Theories of Modern and Postmodern Tourism. *Annals of Tourism Research*, 24(4), 982-984.
- Urry, J. (1990). *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: Sage Publication.
- Urry, J. (1995). *Consuming Places*. London: Routledge.
- Smith, V. L. (1977). *Hosts and Guests: the Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- Smith, D. V. (2002). *Tourism and the Formation of the Writer: Three Case Studies*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Durham University, Durham, England.
- Smith, M. K. (2003). *Issues in Cultural Tourism Studies*. London: Routledge.
- Walsh, K. (1992). *The Representation of the Past: Museums and Heritage in the Post-modern World*. London: Routledge.
- Wang, N. (1999). Rethinking Authenticity in Tourism Experience. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349-370.

DERLEME / REVIEW

Yerel Demokrasi Arayışında Mahalle Yönetimi

*Neighborhood Governance in the Pursuit of Local Democracy*ID Kumru Çılgın,¹ ID Funda Yirmibeşoğlu²¹Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul²İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Planlama disiplini kadar mekân sosyolojisinin de ilgi alanı olan mahallelerin, topluluk-temelli yöntem ve araçlarla iyileştirilebilmesi için Türkiye'deki mevcut planlama sistematığında ve mevzuatında ayrıcalıklı bir yere sahip olması gerekliliğine ve başta mekânsal düzenlemeler olmak üzere merkezi yönetimin karar alma mekanizmalarına dahil olmada gerçek katkılar sunabileceğine inanılmaktadır. Kentin tarihiyle ve yapılanısıyla özdeş olan bu birim, aslında çok düzeyli ve çok aktörlü yönetişimin de önemli bir bileşenidir. Türkiye'dekinden farklı olarak Batı'da, uzun yıllardır daha çok sivil toplum, katılım, yetki desantralizasyonu gibi yerel (katılımcı) demokrasinin ilgisindeki yaklaşımların konusu olagelmış; mahalle yönetimi fikri ve uygulaması ise kamu politikasına bağlanmıştır. Yerel demokrasiyi oluşturabilmek ve güçlendirebilmek için mahalle tabanlı bir örgütlenme modelinin, bugün en eleştirilen noktada devletin de demokratikleşmesinde önemli adımlar atılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu görüşten yola çıkarak makale, 31 Mart 2019 yerel seçimleri yaklaşırken mahalle yönetimini ve -tek yetkilisi sayılması nedeniyle- muhtarlığı da süregelen tartışmalara dahil etmeyi; yanı sıra yalnızca seçim öncesini değil, seçim sonrasındaki 5 yıllık yönetim sürecini de hedefleyerek öneriler geliştirmeyi; mahalle içerisinden öznelerin talep ve beklentilerini ise görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri ile "Yeni Türkiye" yaklaşımında, merkezi otorite tarafından sürekli yeniden şekillendirilen yetki ve sorumluluk alanı tariflerinden ve siyasî iktidarın beyanlarından çıkarımlarla muhtarlık kurumunun hukuki boyutundaki düzenlemeler ele alınacaktır. Ardından İstanbul, Sarıyer İlçesi'nde uzun yıllardır kentsel dönüşüm baskısı karşısında örgütledikleri mücadele ve dayanışma pratikleriyle öne çıkan Sarıyer mahallelerinin, muhtar(lık)lardan talep ve beklentilerini içeren söylemleri incelenecektir. Sarıyer Mahalleler Birliği çatısı altında bir araya gelen Sarıyer mahallelerinin seçilme nedeni; hakları adına mahalle dernekleri, kooperatifleri ve muhtarlık gibi mevcut kurumsal yapılanmaları kullanma ve dönüştürme gücüne sahip olmalarıdır. Sonuçta ise yerel demokrasiye ulaşmayı kolaylaştıracak çeşitli ilkeler hatırlatılmaya, mahalle yönetimi ve muhtarlık merkezli öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Mahalle; mahalle yönetimi; muhtarlık; Sarıyer Mahalleler Birliği; yerel demokrasi.

ABSTRACT

In recent years, many studies state an interdisciplinary approach to understand the neighborhood as a unique space in the city. One of the common propositions of these studies is that the neighborhood would be improved by community-based methods and tools. Furthermore, in the case of Turkey's urbanization, the neighborhood should have a privileged place in planning practice, including legislative tools and spatial decisions, because the neighborhood has such a potential to affect the community, thus the central governing practices. The neighborhood unit as an identical part of the city's history and structure defines a multi-level and multi-actor governance. Despite the fact that Turkey's urbanization practice shares some similarities with Western cities, differences occur in governance, and the neighborhood has been a subject of the approaches under local (participatory) democracy, such as civic society, participation, and decentralization. Thus, the idea and the practice of neighborhood governance are linked to public policy. Furthermore, empowerment of community-based participation in neighborhood organization is an essential necessity for both local and central democratization processes of Turkey with respect to governance. From this perspective, the aim of the present study was to expand the ongoing debates about local government by examining the neighborhood governance and most importantly by emphasizing the unique position of the neighborhood council, *muhtarlık*, which defines a significant characteristic of neighborhood governance in Turkey. The period that the present study is opened for discussion is important, because Turkey's new local election will be held on March 31, 2019. Thus, the present study also aimed to expand the debates by representing the requests and expectations of local actors and communities and new propositions. In this context, the institutional development of *muhtarlık* will be examined in two periods (The Ottoman and The Republic) and one approach ("New Turkey") with emphasizing the continuities and the paradigm shifts in the political, discursive, and legislative areas. The present study focuses directly on demands of Sarıyer neighborhoods, which have a significant position in Turkey's neighborhood governance because of their struggle, empowerment, and solidarity practices against urban transformation treatment. In conclusion, influential principles will be reminded for local democracy, and suggestions will be developed within the base of neighborhood governance and *muhtarlık*.

Keywords: Neighborhood; neighborhood governance; *muhtarlık*; The Union of Sarıyer Neighborhoods; local democracy.

Bu makale, Kumru Çılgın'ın Prof. Dr. Funda Yirmibeşoğlu'nun danışmanlığında İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Programı'nda tamamlamak üzere olduğu "Mahalleyi Dönüşümün 'Kurtarıcılığı'ndan Kurtarmak: Sarıyer Mahallelerinin Mücadelesinden Esinlenen Bir Yaklaşım Önerisi, Mahalle Planlaması" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 19.02.2019 Kabul tarihi: 16.05.2019
Online yayımlanma tarihi: 17.06.2019
İletişim: Kumru Çılgın.
e-posta: kumrucilgin@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Mahalle Yönetimi ve Muhtarlık

Birçok farklı coğrafyada, mekân odaklı sosyal alan özelliğiyle önemli bir mekânsal ve toplumsal kimliğe işaret eden mahalle; toplum tanımının ayrılmaz bir parçası (Kaufman 1959; Wilkinson 1972; Wellman, 2005) ve kentsel alandaki toplumsal, iktisadi ve mekânsal sorunlara dair daha yerel ölçekten çözüm arayışlarının geliştirilebileceği bir 'ara yüz' olarak değerlendirilmektedir (Jones, 1990; Wills, 2016). Aynı zamanda kentsel planlamanın olduğu kadar, idari yapının da küçük ama önemli bir birimi olarak -hemen hemen her coğrafyada ortaklaşan- bu özgün ve işlevsel yapısını korumuş (Keleş, 1980; Aslan, 2009) ve fakat topluluk-temelli yöntem ve araçlarla geliştirilmesi noktasında Türkiye'de mevcut planlama sistematığında, kamu yönetiminde ve mevzuatlarında ayrıcalıklı bir yere sahip olamamıştır.

Diğer yandan bugün özellikle Batı'dakinden farklı olarak Türkiye'de, kentleşme pratiklerinin kendine özgü dinamikleri sonucu, mahalle tipolojilerinde genişleyen bir çeşitlilik dikkati çekmektedir. Zira mahalle; farklı dönemlere, kültürlere, yönetim biçimlerine, toplumsal dinamiklere veya paradigmalara göre değişkenlik göstermekle birlikte, her daim soyut bir gerçeklik olmaktan çok uzaktır. Geçmişten şimdiye -ve kuşkusuz ki geleceğe- çok katmanlı süregiden, hızla değişen kentsel yaşam alanı içinde tek bir 'mahalle'den bahsetmek bu sebeple mümkün değildir (Erses, 2002; Alver, 2010; Özbek Eren, 2017).

Osmanlı geleneksel mahallesi anlamını ve dokusunu kaybetmiş, Cumhuriyet'in modernleşme ideolojisi kapsamında yeni mahalleler çeşitli araç ve yöntemlerle oluşmuştur: Neden-sonuç ilişkileriyle analiz edilebilecek bu mahalleler arasında konjonktürel nedenlerle inşa edilerek günümüze değin varan gecekondular da; daha çok sınıf temelli oluşmuş ve ayrılmış formel ve planlı yapılaşmış olanlar da; özellikle büyük kentlerde yeni bir fenomen haline alan mahalle konseptli güvenli lüks konut yerleşimleri de; yeni büyükşehir yasasıyla mahalleye dönüştürülen köyler de bulunmaktadır. Tüm bu farklılıklarına rağmen mahalle biriminin yönetimi hususundaki sorunlar ise ortaklaşmaya devam etmektedir.

Başta mekânsal düzenlemeler olmak üzere merkezi yönetimin karar alma mekanizmalarına dahil olmada gerçek katkılar sunabileceğine inanılan mahalle, çok düzeyli ve çok aktörlü yönetişimin önemli bir bileşeni olup (Wagenaar, 2007; Lowndes ve Sullivan, 2008); devlet ile sivil toplum arasında değişen sınırların keşfedilebileceği bir alan olarak yönetişimin kilit özelliklerinden birini görünür kılmaktadır. 'Mahalle yönetimi' ise mahalle örgütleri ile yerel yönetim arasındaki ilişkiyi kurmada kolaylaştırıcı ve hükümet çalışmalarına paydaşlar ile yurttaşları dahil etme stratejilerindeki hiyerarşik ve bürokratik model-

lerin aksine yaşayanlar, kamu kurumları ve kuruluşlar arasındaki yatay işbirliğini öne çıkaran ve dinamik etkileşimi içeren bir yerel yönetim bileşeni olarak kabul edilmektedir (Scavo, 1993; Huang, 2003; Blomgren Bingham vd., 2005). Farrelly ve Sullivan'ın (2010) yerel düzeyde toplu karar alımı ve kamu hizmeti sunumu için yapılan düzenlemelere referansla tanımlamanın doğru olduğunu savundukları mahalle yönetimi, yerel yönetimlerin üst düzeylerde dikkate alınmasına katkıda bulunmak için tabandan örgütlenecek stratejik bir temeli oluşturmada önemli rollere sahiptirler. Hem halk ile yöneticiler, hem de farklı kademelerdeki yöneticilerin birbirleri arasında kurulacak ilişkinin dolaylı değil doğrudanlığı; ilişkilerin sağlıklı yürümesini, taleplerin muhatabına ulaşmasını, kent yönetimine etkin katılımını sağlayacaktır. Çünkü mahallenin sakinlere yakın olması; devlet tarafından sistemin etkinliğinin iyileştirilmesi amacıyla oluşturulmuş ağlar veya yurttaşların geleneksel siyasal sistemler ve yapılar dışında yönlendirdiği ağlar aracılığıyla önemsedikleri politikaların geliştirilmesine ve uygulanmasına doğrudan katılımları için yeni fırsatlar yaratma potansiyeli sunmaktadır (Newman'dan aktaran Farrelly ve Sullivan, 2010). Birçok ülkede mahalle yönetiminin kamu politikası sistemiyle sıkı bir ilişki içerisinde uygulandığı görülürken, Türkiye'de henüz bu ilişki biçiminin yeterli düzeyde kurulmadığı, yaşanan hukuki ve pratik sorunlarla ortaya çıkmaktadır.

Mahalle yönetimi, 19. yüzyıl Osmanlı'sında olduğu gibi bugün de yönetim sistemimizin en alt birimidir; resmi yetkilisi muhtarlar ise yerel halkın sorun ve taleplerine karşılık verebilecek en erişilebilir yöneticiler... Ancak bu yakınlığın avantajlarını dahi kullanamamanın ötesinde, mahalle yönetimine muhtarlık dışında dernekler, meclisler gibi sivil mahalle örgütlenmelerinin dahil olma alanlarının sağlanamayışı; karar vericiler ile yurttaşlar arasındaki diyalog ve müzakere zemininin yaratılmayışı; merkezden yerele yetki desantralizasyonunun tamamlanamayışı gibi koşullar bugün yerel demokrasinin oluşturulması önünde engel teşkil etmektedir.

Mahalli müşterek ihtiyaçların da tanımlandığı Anayasa'nın 127. maddesine göre merkezi yönetim birimleri arasında yer almayan mahalle yönetimi, yerel yönetim birimi olarak da sayılmamakta; daha çok belediye örgütlenmesi dahilinde değerlendirilmektedir. Kavruk'un (2004) Türkiye'de mahalleleri belediyelerin kurduğu ancak kurulumu sonrasında onunla hemen hiçbir ilgisi bulunmadığı; dolayısıyla mahallenin, belediye sınırları içinde ve onunla ilişkisiz, reşit olmayan geleneksel bir parça olarak kaldığı iddiasıyla birlikte düşünüldüğünde, mahallenin, merkezi ve yerel olmak üzere ikili yapı arasında 'sıkıştı-ğın' söylemek yanlış olmayacaktır.

Bulut (2001) ise kentsel sorunlara yansıyan taraflarıyla konuya yaklaşarak, mahalle yönetiminin kentleşmenin yarattığı sorunların belirlenmesinde ve çözümünde en duyarlı birim olmasına rağmen, yine Türkiye'de muhtarlıkların gerekli ekonomik ola-

naklara, özerkliğe, itibara ve yetkiye sahip olmadıklarını; mahallelerde kimliklerin giderek bozulması, kenttaşlık ruhunun gelişmemesi, mahalle düzeyinde katılımın sınırlanması, merkezi yönetimin ağırlığının mahalle düzeyine kadar inmesi, halkın denetim işlevinin sınırlanması gibi etkenlerin ise muhtarları etkisizliğe ve duyarsızlığa ittiğini vurgular.

Dolayısıyla, yapılması gerekenin, mahallenin neoliberalizmin gittikçe daralttığı kamusalılığı içinde kaybettiği mevziisini ve doğrudanlığı ona yeniden kazandırmak ve muhtarlık gibi mahalle yönetim bileşenlerinin demokratikleştirilmesinin önünü açmak olduğu yönündeki tartışmalar (Geray, 1995; Bayramoğlu Alada, 2001; Tunç, 2008) ekseninde, demokratik yerel yönetimlerin oluşturulması ve daha geniş çapta anlamlı kararlar alabilmeleri için mahalleler ile yerel toplulukların güçlendirilmeleri, söz üretebilmeleri ve siyasette söz sahibi olabilmeleri savunulmakta (Yıldırım, 2003; Yalçın, 2009); böylece kamusal ve toplumcu doğasına kavuşması beklenen yerel yönetimleri ve hizmetleri etkileme, birlikte hareket etme, kamu işlevlerini doğru yönlendirme, kolektif karar verme mekanizmalarına ara yüz sağlama gibi şanslara sahip olmalarının kolaylaşacağı görüşleri paylaşılmaktadır (Arısoy 2019; Bayraktar, 2019). Kapsayıcı yerel yönetim tanımının hatırlanması ve bileşenlerinin genişletilerek yetkilendirilmesiyle (yerel) demokrasi yönünde nasıl adımlar atılabileceği üzerine daha çok düşünülmelidir. Mahalle yönetiminin bugün Türkiye'deki tek yetkilisi olarak kabul edilen muhtarlık kurumuna tarihsel bir ele alışa bakmak, bu düşünme pratiği için iyi bir başlangıç olacaktır.

Daha öncekiler gibi 31 Mart 2019 yerel seçimleri öncesinde de, belediye başkanlığı kademesinin ve adaylarının seçim çalışmalarının daha sıklıkla tartışıldığını fark ediyoruz. Özellikle belediye başkan adayları için yapılan kampanyalar arasında muhtar adaylarının düşünceleri, öneri ve vaatleri kaybolmakta; ne dedikleri önemsenmeyerek, hatta yerel iktidarla kuracakları iletişime dair rutin şeyler söyledikleri varsayılarak üzerine konuşulması bile gereksiz görülmektedir (Aslan, 2009). Oysa il ve ilçe yönetim düzeyinin yanı sıra mahalle yönetimini ve temsilcilerinden muhtarı da, değersizleştirmeden, bir kurumsal çatı altında ele alarak bu tartışmaya dahil etmenin tamamlayıcı olduğu görüşüdeyiz.

Bu görüşten hareketle çalışma, demokrasi ideası ile uygulamasına atıfla yerel demokrasi arayışını yeniden tartışmaya açabilmek için mahalle yönetim bileşenlerinden olan muhtarlık kurumunun, merkezi otoritenin sürekli yeniden şekillendirdiği yetki ve sorumluluk alanı çerçevesinde kuruluşundan bugüne hukuki, pratik ve siyasal düzlemde nasıl değişimler geçirdiğinin yanıtını aramaktadır. Bu doğrultuda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri ile "Yeni Türkiye" şeklinde farklılaştırılabilir tarihsel izlekte muhtarlığa ilişkin yaklaşımlar analiz edilecek;

ardından, bizatihi öznelere beklentileri bir örnek üzerinden vurgulanacak; son olarak ise yerel demokrasiye ulaşmayı kolaylaştıracak çeşitli ilkeler hatırlatılmaya, mahalle yönetimi ve muhtarlık merkezli öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Bu kapsamda, literatür taraması ile mevzuat incelemesinin yanı sıra, aktörlerin kurdukları ilişkiler ile kurumların işlevleriyle ilgili konulardaki beyanları aracılığıyla belirleyici rolleri bulunan tarafları anlayabilmek için söylemlerinin de incelenmesi gerektiği düşünülmüş; bu inceleme, 2010 yılı itibarıyla 'söylemler' "Yeni Türkiye'de yetkililerin muhtarlığa ilişkin açıklamaları ile çalışmanın sahasını oluşturan Sarıyer'deki mahallelilerin konu hakkındaki talepleri ekseninde yapılmıştır. Bugün Sarıyer Mahalleler Birliği çatısı altında bir araya gelen Sarıyer gecekondulu mahallelerinin çalışmaya konu edilmelerinin başlıca sebebi; hakları adına mahalle dernekleri, kooperatifleri ve muhtarlık gibi kurumsal yapıları yeni bir diskur oluşturarak kullanma ve dönüştürme gücüne sahiplikleri neticesinde kent ve ülke çapında öne çıkmış olmalarıdır.¹ Diğer yandan çalışmanın konu ettiği muhtarlık meselesine dair ilk ve tek somut beyanı, bundan yaklaşık 5 yıl önce kamuya paylaştığı ve her yerel seçimler öncesinde muhtar(lık)lardan talep ve beklentilerini hatırlatmış olmaları da bu tercihte önemli bir rol oynamış; kendilerini ve mücadelelerini kent araştırmacıları için de görünür kılmaların faydalı olacağı düşünülmüştür.

Böylece hem söylemin temsil boyutuna yoğunlaşarak demokrasi anlayışlarındaki 'dağınıklık' araştırmış olmak, hem de mahalle birim ve yönetiminin yerel demokrasi yaklaşımı eksenindeki önemini ortaya koyarak gelecek 5 yıllık yönetim sürecine ilişkin çeşitli öneriler geliştirebilmek hedeflenmektedir. Bu anlamıyla çalışmanın katkısını, literatürde çok sık rastlanmadığı üzere planlama disiplini perspektifinden ve 'özne' mahallelerle kurulan deneyimsel ilişki içerisinden konuya yaklaşılmasında görmek mümkündür.

Osmanlı Dönemi

Osmanlı şehrinde çoğulcu ve farklı kimliklerin kendilerini hem ifade etmeye, hem de korumaya imkan verecek şekilde tasarlanan mahalle; birbirini tanıyan, birbirinin kefili kişilerin birlikte yaşadığı, cemaatlere dayalı, dolayısıyla görece kapalı ancak önemli işlevleri bulunan bir kent kesimi ve aynı zamanda devlet için yönetilenlerle ilişkileri sağlayabilen temel bir yönetim birimidir (Ergenç, 1984; Geray, 1995; Cerasi, 1999; Ortaylı, 2007). 19. yüzyılın ilk yarısına kadar üst makamlara karşı mahalle biriminin sorumlusu din görevlileridir; yani imam, haham veya papaz (Eryılmaz, 1988; Bayramoğlu Alada, 2008; Behar, 2014). Papaz ve hahamlar patrikhane veya hahambaşının temsilcisiyken, imamlar da padişah buyruğuyla tayin edilen ve beldenin mülki ve beledi amiri olan kadının temsilciliğini

¹ Bu noktada, çalışmanın yazarlarından birinin, mahallelerin kentsel dönüşüm baskısı karşısında örgütledikleri mücadelede 10 yılı aşkın bir süre boyunca onlarla mesleki bilgi ve yetenekleri doğrultusunda kurmuş olduğu "refakat ilişkisi" sırasındaki tanıklıklarının bu iddiayı temellendirdiği ve kuvvetlendirdiği belirtilmelidir.

üstlenen memurlardır (Atam, 2013). Kadiya karşı sorumlu olan ve kadiya ait bazı işleri üstlenen imamlar aynı zamanda 'mahalle sekenesi' [sakinleri] adı verilen heyetin başıdır (Bal vd., 2012). Ortaylı (2000) imamların, dini görevleri yanı sıra mahalle yönetimine ilişkin görevleri arasında vergi toplamak ve paylaşmak; doğumları, ölümleri, evlilikleri kaydetmek; mahalleye yerleşenleri ve ayrılanları tespit etmek; genel ahlaka aykırı davranışları engellemek; mahalleleri temiz tutmak ve mahalle halkına kefil olmak gibi işler olduğunu belirtir.

Etimolojik anlamda seçilmişliği tanımlayan muhtar kavramının oluşumu ve muhtarlık sistemine geçiş, II. Mahmut Dönemi ıslahatları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla eyalet düzeninden vilayet sistemine adım atılan bu dönem ıslahatları kapsamında yönetim alanında yapılan yeniliklerden biri de köy ve mahallelerde muhtarlık sisteminin oluşturulması kararıdır. "Bu dönemde dikkati çeken, mahalle yönetimlerinin günümüze ışık tutabilecek nitelikte hukuki düzenlemelere konu edilmiş olmasıdır" (Göküş vd., 2013, s. 32).

1826'da Yeniçeri Ocağı lağvedildikten sonra yönetimde oluşan boşluklar ve mahalle hizmetlerinde imamların yetersiz kalmaları nedeniyle şehrin güvenliğinin sağlanması ve hizmetlerin tamamlanması için 1829'da Üsküdar, Eyüp ve Galata Kadılikları'na bağlı ilk muhtarlık teşkilatları kurulmuş² ancak muhtarlar seçimle değil tayinle göreve gelmişlerdir³ (Ortaylı, 2000; Bardakçı, 2015). Birçok kaynakta, İstanbul'da başlayan bu yeni uygulamanın başarılı bulunmasının ardından Anadolu'da da denenmesinin ve böylece sorunların üstesinden gelinmesinin uygun görüldüğü belirtilmektedir. Bu noktada muhtarlığın kurulmasını salt yönetsel bir tercihle değil; ekonomik, siyasal ve sosyal değişimlerle tanımlamaya çalışmak gerektiği düşünülmelidir. Diğer yandan İstanbul'un içinde ve dışında, muhtarlığın kuruluş nedenlerinden başka, oluşumu da farklılaşmıştır; muhtarlar İstanbul'da atamayla, taşrada ise seçimle göreve gelmişlerdir.

Muhtarlık kurumunun teşkil edilmesinin asıl amacının İstanbul'a asırlar boyunca devam eden ve Osmanlı'nın bir türlü çözüm bulamadığı göçü önleyebilmek olduğunu belirten Bardakçı'ya (2015) göre muhtarlık seçimleri konusunda ise arşivlerimizde bulunan en eski bilgi, 1833'ün sonunda Kastamonu'nun Taşköprü İlçesi'nde yapılandır. Burada uygulanan usul, diğer şehir, kasaba ve köylerde tekrarlanmıştır (Çadırcı, 2007). Arıkboğa (1999) muhtarlığın kuruluşunun, merkezi devleti oluşturma çabalarıyla paralellik içinde olduğunu ve muhtarlığın zamanla

bir 'köy yönetim modeli'ne dönüştürülmek istendiğini belirtir. Çünkü köy "gerçek bir yönetsel birim" olarak; mahalle ise, içinde bulunduğu "kentten ayrılmaz bir parçası" şeklinde değerlendirilmiş ve mahalle muhtarlığı 'geçici' bir konumda görülmüştür. Bu yaklaşımın Cumhuriyet Dönemi'nde de devam edeceği ve mahallenin köy yönetsel birimi karşısında yerini sağlamlaştırılan tüzel yapıya bir türlü kavuşamayacağı ilerleyen başlıklarda takip edilebilecektir.

Her mahalleden iyi huylu, cinayet işlememiş, belli bir geliri olan, güzel konuşan, hatırı sayılır ve 'doğru' kişiler arasından seçilen muhtar,⁴ amiri olduğu sınırlar dahilindeki nüfus hareketlerini kontrol altına alma; güvenliği sağlama; yerleşmek isteyenlere kanunlara uygun olarak yer gösterme; verginin toplanmasına yardımcı olma ve kefil bulma/kefil olma sorumluluğunu üstlenmiştir. Mahalle halkına kefil olan muhtara kefil ise yine imamdır. İmamlar aynı zamanda muhtarlara hem yardımcı olmuş, hem de onların yaptığı işleri denetlemekle yükümlü kılınmışlardır. Böylece mahalleyi ilgilendiren her meselede bir anlamıyla tüm mahalle halkı sorumlu kabul edilmiştir (Akyıldız, 2006; Çadırcı, 1993; Çadırcı, 2007; Ortaylı, 2000). Bu işleyiş, sorumlulukların paylaşılması ve iç denetimin sağlanması konularında -bugün olduğu gibi- mahalle halkını birlikte hareket etmeye teşvik etmiştir.

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile idari yapılanma, köy, kaza, sancak ve vilayet olarak öngörülmüştür. Mahalleye ait tek madde ise Arıkboğa'nın (1999) nizamnameye "yamanmış gibi" durduğunu söylediği 5. maddedir: "Şehirlerde mahalle muhtarlığının yasal olarak devamını sağlayan ve 'köye kıyasla' mahalle muhtarlığını bir 'yerel yönetim birimi' haline dönüştüren bu madde, 'Kasaba ve şehirlerde lâ-ekall (en az) elli hane bir mahalle itibâr olunup her bir mahalleye bir kariye (köy) hükmündedir' demektir" (s. 111). Merkezin kontrolünü artırmayı hedefleyen bu nizamnameyle birlikte aynı zamanda, 1844'te kurulan imar komisyonlarını takiben geçici imar meclislerinin de kurulması kararının alındığı dikkat çekmektedir.

1871 ve 1876 tarihli nizamnamelerin de muhtarlığın hangi yönetim birimiyle ilişkilendirileceği gibi sorulara cevap veremediği, hatta muhtarların seçilme yöntemlerinin, görev ve yetkileri ile ücretlerinin uzun süre sorun olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır (Ercoşkun, 2012). Çünkü "ortaya 'aynı alan üzerinde, benzer/aynı görevleri yapmakla yükümlü ayrı ve birbirinden tamamen kopuk iki yerel yönetim birimi çıkmaktadır [ve nizamnameler köy ve mahalle birimleri arasında] bir ilişki ya da işbölümü öngörmediği için, bu durumda gerçek görevli-

² Bu teşkilatlar kurulmadan evvel "1815 tarihli bir belgede 'muhtar' sözünün kullanıldığı görülmektedir. İmparatorluk genelinde ise, 1815 tarihinden önce 'muhtar' kelimesi köy veya topluluk yöneticisi, temsilcisi anlamında arada sırada kullanılmıştır" (Özdemir'den aktaran Bal vd., 2012, s. 19).

³ Çadırcı (1993) ve Akyıldız (2006) da muhtarlık teşkilatı kurulurken, bugün bildiğimiz şekilde seçimden çok atamanın geçerli olduğunu not düşerler. Çadırcı (1993) ayrıca, muhtarlıklar kurulmadan önce kimi köylerde halkın muhtarın görevlerini üstlenen köy kethüdalarını veya 'ihtiyarını' kendi hür iradeleriyle belirlediklerine dair bazı bilgiler bulunduğunu belirtir.

⁴ 1863 tarihli Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde yer alan "Muhtarân İntihâbı Hakkında Talimât" ile "İntihâb-ı A'zâ Hakkında Tâlimât", muhtar ve aza seçimlerinin nasıl yapılacağını ayrıntılarıyla açıklamaktadır.

nin tespiti ya da bu görevlilerin kesişme ve ayrılma noktalarının belirlenmesi ciddi bir sorun oluşturmaktadır” (Arikboğa, 1999, s. 112).

Nizamnameler kaldırılana değin, her ne kadar sosyal ve siyasal/yönetimsel bakımdan farklı kategorilerde olsalar da hem köylerde, hem de mahallelerde muhtarlık kurumunun varlığını sürdürdüğü; bununla birlikte anılan sorunların da -araya I. Dünya Savaşı'nın girmesinin de etkisiyle- Cumhuriyet Dönemi'ne değin devam ettiği ve çözümsüz kaldığı görülmektedir. Zaten çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilâyât Kanun-u Muvakkati ile lağvedildikleri için 1913'ten sonra “hukuken bulunmayan ancak fiilen yaşayan mahalle muhtarlıkları söz konusu olmuştur” (Bal vd., 2012, s. 22).

Cumhuriyet Dönemi

Milli mücadelenin başlatılması ve yürütülmesinde köylünün katkısının büyük rol oynayışı, Cumhuriyet'in ilanından sonra milli kalkınmanın köyden ve köylüden başlatılması politikasının kabul edilmesine neden olur. Bu kapsamda köy idari teşkilatına yeni bir biçim verilebilmesi amacıyla 442 sayılı Köy Kanunu'nun (1924) çıkarılmasına öncelik verilmiştir (Eryılmaz, 1988). Bu kanunla köylere tüzel kişilik verilip, köy muhtarlığıyla ilgili düzenlemeler yeniden ele alınırken; “kanunda yer alan köy muhtarlığı hükümleri mahalle muhtarlığı için de geçerli kabul edilmiştir” (Bal vd., 2012, s. 22). Mahallenin ilk kez hukuki hüküm içine girmesi ise 1580 sayılı Belediye Kanunu (1930) ile olmuştur.⁵ Buna rağmen mahallenin, hala bir yerel yönetim birimi olarak kabul görmediği ve -şu an yürürlükte olandan farklı olarak- muhtarlara veya muhtarlıklara ilişkin herhangi bir hükme yer verilmediği görülmektedir.

Zaten mahalle muhtarlığı; hukuksal temeli olmadığı, belediyelerin oluşumunu tamamlamasıyla işlevini doldurduğu ve artık ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle (Bal vd., 2012; Arikboğa, 1999) 2295 sayılı Belediye Teşkilatı Olan Yerlerde Muhtar ve İhtiyar Heyetlerinin Lâğvı Hakkında Kanun (1933) ile kaldırılmıştır. Mahalle muhtarları ve ihtiyar heyetlerine muhtelif kanun ve nizamnamelerle verilmiş olan görevler, yeni bir düzenlemeye kadar belediyelere, zabıtaya ve aidiyetine göre diğer devlet dairelerine devredilmiştir (Madde 2). Bu karar, daha önce de belirtildiği üzere, Osmanlı'nın mahalle muhtarlığına geçici olarak bakan anlayışının devamı olarak okunabilir.

Göküş vd.'ne (2013) göre mahalle muhtarlarının yeri doldurulmadığı için, Arikboğa'ya (1999) göre ise hem devrolunan

kurumlar muhtarlık görevlerinin üstesinden gelemediği, hem de mahallenin kent içindeki yerinin tespitine ihtiyaç duyulduğu için çıkarılan 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun (1944) ile muhtarlık kurumunun yeniden tesis edilmesinin koşulları ve muhtarların sorumluluklarının içeriği belirlenmiştir. Buna göre mahalle yönetimleri, merkezi yönetimin yardımcısı ve yereldeki uzantısı olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu kanuna dayandırılarak hazırlanan ve Şehir ve Kasabalardaki Mahalle Muhtarları ve İhtiyar Kurulları Tüzüğü (1945) ise mahalle muhtar ve ihtiyar kurullarının hangi yolla seçileceklerine ve görevlerini nasıl yapacaklarına hükmeder. Bu anlamıyla tüzüğün, ilgili tüm koşulları detaylıca ele aldığı görülmektedir.

Nihayetinde her iki düzenleme de gerek mahalle birimine, gerekse muhtarlık kurumuna bakışın değiştiğini ortaya koyması açısından önemlidir. Fakat değişen bu bakış dahi mahalle muhtarlığını köyde olduğu gibi tüzel kişiliğe ve yönetsel birime kavuşturmada yeterli değildi. Takip eden süreçte -aralıklarla birtakım değişiklikler olmuşsa da- yasal altyapının özü itibarıyla aynı kaldığı görülmektedir. Tek fark ise 1977'den itibaren muhtarlara maaş bağlanmasıdır.

Toplam nüfusu 750 binden fazla olan yerlerdeki il belediyelerinin büyükşehir belediyesine dönüştürülmesinin önünü açan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004) kapsamında mahalle birimine ve dolayısıyla muhtarlıklara yönelik yeni bir değişiklik söz konusu olmuştur. Buna göre, büyükşehir belediyesine dönüşen illerdeki köylerin tüzel kişilikleri sona ererek⁶ mahalleye çevrilmiş; böylece idari form değiştiren köylerin yönetimleri de mahalle muhtarlığına geçmiştir.⁷ Mevzuattaki bu değişiklik her ne kadar kırsal karakterini koruyan köy yerleşimlerinin mahalle statüsünü almasıyla birlikte yalnızca planlamaya⁸ ve yerel hizmetleri⁹ ilgilendiren bir değişiklik öngörüyor gibi görünse de, mahalle ve yönetimi yaklaşımını da derinden etkilemiştir. Geleneksel mimari ve sosyo-mekânsal karakterin korunduğu yerleşimlerde, mahalli ve idari özelliklerle örtüşmeyen bu yapılanma önerisi, ilerleyen zamanlarda çokça soruna neden olacak gibidir.

Şu an yürürlükte olan 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda (2005) mahalle, “Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birim” olarak tanımlanarak belediyenin bir parçası haline getirilmiştir. Kanunda ayrıca mahalle ve yönetimine ilişkin hususlar da hüküm altına alınmıştır (Madde 9).

⁵ Kanunun 8. maddesine göre, “bir belediye sınırı içinde mahallelere ihdası, ilgası, birleştirilmesi, isimleriyle hudutların değiştirilmesi belediye meclisinin ve mahalli idare heyetinin kararı ve valinin tasdiki ile icra edilir” hale gelmiştir.

⁶ Yalnızca orman köylerinin tüzel kişiliği devam eder (Geçici Madde 2).

⁷ Benzer amaçla çıkarılan 6360 sayılı Kanun (2012) da 14 ilin belediyelerinin büyükşehir belediyesi olmasını, dolayısıyla köylerin yine mahalle olarak, belde belediyelerinin ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı oldukları ilçe belediyesine katılmalarını hüküm altına almıştır (Madde 1/3).

⁸ Dönüşen köylerde de artık yürürlükteki imar mevzuatı doğrultusunda imar planları ve tip mimari projeler yapılabilecektir.

⁹ Bazı hizmetlerde ilçe belediyesinden büyükşehir belediyesine yetki ve sorumluluk devri yapılmıştır.

Kanunun İhtisas Komisyonları'nı konu ettiği 24. maddesi, "Mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir" hükmü getirerek muhtarların görev ve sorumluluklarına dair bir bilgiyi daha görünür kılar.

Kanunun Kent Konseyleri'ni konu ettiği 76. maddesi ise, mahalle muhtarlarını kent konseyi işleyişinin bir parçası kılar ve böylece "Kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır" denilen kent konseyi dahilinde mahalle muhtarlarının da öncelikle mahallelerine sonra ilçelerine ve hatta kentlerine dair sözlerini iletebilecekleri bir meca yaratılmış olur.

Tümü birlikte düşünüldüğünde, Belediye Kanunu'nun mahallenin tanımını yaptığı; mahalle kurulmasının, bölünmesinin, birleştirilmesinin, kaldırılmasının vb. koşullarını izah ettiği; mahalle yönetimini belirlediği, bu yönetimde mahalle muhtarı ağırlıklı bir görev paylaşımı tariflese de ihtiyar heyetiyle birlikte çalışılmasına teşvik ettiği; muhtarlığın sakinlerle birlikte mahallenin ihtiyaçları belirleyebileceğini ifade ettiği; muhtarlığın ilgili tüm kurumlarla işbirliği içerisinde hareket etmesini önemseydiği ve belediyelerin mahalle ve muhtarlıklara yardım yapabileceğini vurguladığı görülmektedir. "Bu bağlamda, Osmanlı'dan beri gelen, mahalle ve dolayısıyla kentin yönetiminde vazgeçilmez bir kurum olan muhtarlık yönetimi, yeni bir anlayış içinde, yerel yönetim reformu kapsamında yeni yasal dayanaklara kavuşturulmaya çalışılmaktadır" (Bal vd., 2012, s. 24). Bu anlamıyla mahalle birimi için bu kanunun oldukça önem teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Adı "Yerel Yönetim Reformu" olarak lanse edilen bu yeni bağlamda, özellikle belediyeler ve mahalle birimleri eskiye kıyasla daha demokratik, özerk ve yetkin hale getirilmiş gözükse de, bugün hala özerklik, yönetim, eşitlik, katılımçılık gibi önemli sorunları aşmada ve çözüme kavuşturmada, merkezi yönetimin gücü ve kontrolü elinde tutma ısrarı sonucu zorluklar yaşandığı gözlemlenmektedir.

"Mahalle, bir mekân olmasının ötesinde, muhtarı ve ihtiyar heyetiyle devletin varlığının sürdürüldüğü, halkın devletle olan ilişkisinin nüvesini oluşturan bir idari birimdir" (Erman, 2010, s. 172). Demokratik yönetim sisteminin her bireye ulaşması

için önemli işlevler üstlenen muhtarlık, kentteki en küçük idari birim olan mahallenin başına -komşuları tarafından- seçilerek demokratik işleyişin küçük ama önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Baday, 2011).

Muhtarlık seçimleri, il/ilçe belediye başkanı ya da belediye meclisi seçimlerinden temelde siyasi parti temsiliyeti düzleminde farklılaşmakta; muhtar ve ihtiyar heyetinin yaşayanların yakından tanımadıkları ya da isimlerini ilk defa duydukları partili kişiler arasından değil, tam aksine mahallelerinin içerisinden, komşuları arasından seçilmeleri nedeniyle kendilerine atfedilen anlam artmaktadır. Mekânsal olarak da her zaman ulaşılabilir bir konumda olan muhtarlık, mahallelilere en yakın demokratik kurum olma özelliğine sahip olması açısından da önemlidir.

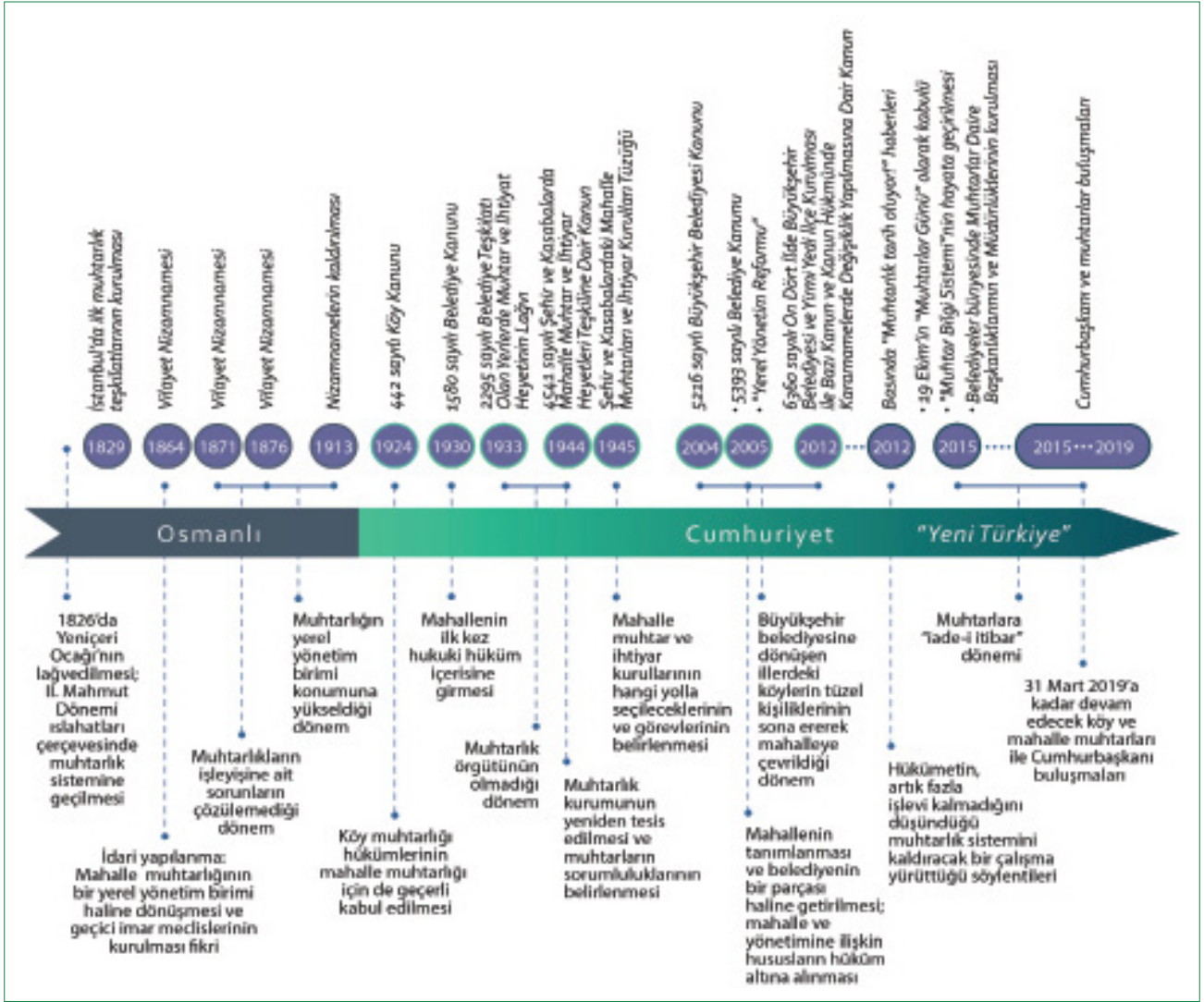
Yetkisiz bırakılmaları ya da yerelin ihtiyaçlarına yanıt verememeleri tabanlarından gelen desteğin kimi zaman azalmasına sebebiyet verse de mahalleliler muhtarlıklarını her defasında çalıştırmaya gayret ederler. Aşağıdaki zaman çizelgesinden de takip edilebileceği üzere (Şekil 1) sistemleştirdiği günden bugüne muhtarlığın yasal-yönetimsel yapıda aldığı konum ile fiilen vardığı nokta arasında her dönem farklılıklar gözlemlense de geleneksel olarak mahallenin ve muhtarlığın işleyişine verilen önem, değer ya da beklenti değişmeyecek gibidir.

"Yeni Türkiye"

"Yeni Türkiye" söylemi, AKP iktidarının 2010'dan sonra kullanmaya başladığı ve 2023'ü hedefleyerek şekillendirdiği liberal-muhafazakar yaklaşımını tarifler. Fakat asıl vurgusu 'yenilikçi güç' iddiasındadır; demokraside, ekonomide, kültür politikalarında, iç ve dış siyasette... "Restorasyoncu-muhafazakâr diyebileceğimiz bu hatta Yeni Türkiye aşağı yukarı Yeni Osmanlı'dır. Yeni Türkiyeciliğin güç, özgüven ve 'barışçılık' imgesi, geçmişle barışma ve Osmanlı'nın 'modernize edilerek' ihyası tahayyülünde billurlaşır" (Bora, 2016). Son yıllarda merkezi hükümetin, AKP Belediyelerinin -ve dolayısıyla sermayenin- neo-Osmanlıcı bir ele alışla, mahallenin geleneksel yapısını ve nostaljisini modernize ederek yeniden canlandırmak arayışlarıyla¹⁰ birlikte düşünüldüğünde, Cumhuriyet Dönemi dahilinde olmasına rağmen "Yeni Türkiye" yaklaşımının mahalle yönetimini ve dolayısıyla muhtarlık kurumunu demokrasi perspektifiyle nasıl 'restore ettiği'ni daha iyi okuyabilmek üzere ayrı bir başlık açılması gerekli görülmüştür.

Nisan 2012'de basına, muhtarlık sisteminin kaldırılacağına yönelik çeşitli haberler yansımıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nin 11.04.2012 tarihli ve "Muhtarlık tarih oluyor!" başlıklı haberi hükümetin, artık çok fazla işlevi kalmadığını düşündüğü

¹ Üsküdar Belediyesi'nin uygulama sonrasında geleneksel mahalle kültürünü yansıttığını iddia ettiği "Eski Üsküdar Evleri" kentsel dönüşüm projesi; İbank'ın "Mahalle Tasarımı Fikir Yarışması"; TOKİ'nin mahalle temalı "7 İklim 7 Bölge Ulusal Mimari Kentsel Tasarım Fikir Yarışması"; Nurol GYO'nun modern mimari ile geleneksel mahalle yaşamını bir arada sunan konut projesi "Nuro Park"; Emlak Konut GYO'nun "özlünen mahalle sıcaklığı"nın özgün bir anlayışla buluşturulduğunu ve geleneksel Türk mimarisine uygun olarak tasarlandığını vurguladığı "Bizim Mahalle" projesi bu arayışlara örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 1. Mahallenin ve muhtarlığın işleyişindeki dönemsel kırılma noktaları.

muhtarlık sistemine son verecek bir çalışma yürüttüğü söylenmiştir. Muhtarların yaptığı nüfus, seçim ve ikametgâhla ilgili işleri kaymakamlıkların ve belediyelerin yürüteceği söylenen haberde ayrıca, köy muhtarlarının yerini daha güçlendirilmiş şekilde koruyacakları, köy muhtarlarının yetkilerinin artırılmasına, özlük haklarının da iyileştirilmesine kesin gözüyle bakıldığı ifade edilmiştir. Hükümetin, genel seçimlerin süresini yine 5 yıla çıkarma hazırlığı sırasında gündemleşen bu öneri uygulamaya geçmemiş, muhtarlık sistemi devam etmiştir. Ancak bugünkü siyasal konjonktürde yüklenen anlam ve muhtar(lık) lardan beklentiler yeniden tarifiyen görünmektedir. Sırasıyla devlet ve hükümet temsilcilerinin muhtarlar ve mahalle yönetimlerine ilişkin açıklamalarına değinilerek bugünkü kavrayış aktarılmaya çalışılacaktır.

Dönemin İçişleri Bakanı Efkân Âlâ, 1 Şubat 2014 tarihinde gerçekleştirilen Seçim Güvenliği Değerlendirme Toplantısı'nda,

belediyeler ve muhtarlıkların, milli iradenin yönetime yansımaları bakımından demokrasinin en temel unsurları olduğunu (URL-1) vurgulayarak; muhtarlıklar ile demokrasi ilişkisinin hükümet nezdinde nasıl görüldüğüne ilişkin ipucu vermiştir. Âlâ, 25 Kasım 2015 günü yapılan İçişleri Bakanlığı Bakanlar Arası Devir Teslim Töreni'nde ise "Muhtarlarımız, belediyelerimiz, özel idarelerimiz İçişleri Bakanlığı ile ilgili olarak çalışmalarını devam ettirmektedirler. Onların ihtiyaç duydukları hizmetlerin, yetkilerin, görevlerin daha da artırılabilmesi ve etkinleştirilebilmesi için gerek gördüğümüz reformları da elbette yapacağız" açıklamasında bulunmuş (URL-2) ancak muhtarlık kurumunun yeniden işlevlendirilerek güçlendirilmesi gerektiği inancına sahip olduklarını belirtmiş olmasına rağmen deklarasyonundan bu yana yasal altyapısı değişmiş herhangi bir reform henüz hayata geçmemiştir.

29507 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Başbakanlık Genel-

gesi ile her yıl 19 Ekim'in "Muhtarlar Günü" olarak kutlanmasının kararlaştırılmasının¹¹ ilk yılında, dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu yaptığı açıklamada, "devletin, vatandaşa dokunan en sıcak eli ve vatandaş nezdindeki belki ilk kapısı" olarak tanımladığı muhtarların, "Sadece özlük haklarının ve sosyal statülerinin iyileştirilmesi bir yana, görevlerini ifa ederken verimliliklerinin de artırılması, devletin ilgili birimleri ile olan ilişkilerinin daha etkin ve hızlı hale getirilmesi hedeflenmiş ve gerekli adımlar süratle atılmıştır" ifadelerini kullanmıştır. Bu yaklaşımın neticesi olarak muhtar maaşlarının artırılarak özlük haklarında önemli bir gelişmenin ortaya konduğunu belirten Soylu, ayrıca muhtarların merkezi idareyle ilişkilerini güçlendirmek ve vatandaş taleplerinin ilgili kurumlara iletilmesini sağlamak amacıyla, www.muhtar.gov.tr adresinde "Muhtar Bilgi Sistemi"nin hayata geçirildiğini; ayrıca büyükşehir belediye başkanlıklarını bünyesinde "Muhtarlar Daire Başkanlığı", il ve ilçe belediye başkanlıklarında ise "Muhtarlar Müdürlüğü" adıyla sorumlu birimler kurulduğunu belirtmiştir (URL-3).

Son olarak ülke gündeminde sıklıkla öne çıkan ve üzerine çokça tartışmaların sürdürüldüğü Cumhurbaşkanlığı ve köy-mahalle muhtarları buluşmasına değinmekte fayda vardır. Zira bu buluşmalar, muhtarlık kurumunun "Yeni Türkiye"deki karşılığını göstermesi açısından bahse değerdir.

İlki 27 Ocak 2015'te düzenlenen ve yaklaşık 4 yıla yayılan 48 buluşma boyunca, başta köy ve mahalle muhtarlıklarına yönelik hükümetin bakışı olmak üzere muhtarlardan, kurumlardan ve hizmet alanlardan beklentiler dile getirilmiş; çeşitli hükümlerin uygulamaya konduğunun altı çizilmiştir. Bu buluşmalarda mahalle muhtarlığına ilişkin en yetkili ağızlardan yapılan açıklamalar, çalışmanın yerel olanı arayan yaklaşımı için önemlilik arz etmekte; değinilen konuların uygulamadaki yansımalarını ve olumlu-olumsuz yanlarını değerlendirmeye almak açısından fırsat sunmaktadır.

İlk buluşmada, demokrasinin ailede ve mahallede, ekonomik kalkınma gibi büyük devlet olma vizyonunun da yerelde başladığını, muhtarların ise demokrasinin çekirdeği denilebilecek bir öze sahiplik yaptığını dile getiren Cumhurbaşkanı; Türkiye'nin her konuda muhtarlara ihtiyacı olduğunu söyleyerek, kritik görevler üstlenen muhtarları ve muhtarlıkları haklar ile yetki ve imkanlar konusunda güçlendirmeye devam edeceklerinin duyurusunu yapmıştır (URL-4).

17 Şubat 2015 tarihli 2'inci buluşmada, muhtarların Cumhurbaşkanı olarak kendisinin en ücre köşedeki eli, ayağı, kulağı, gözü olması gerektiğini söyleyen Cumhurbaşkanı; muhtarlardan mahallelerinin ve halklarının ihtiyaçları doğrultusunda valilik, kaymakamlık ve belediye başta olmak üzere tüm kurumları

harekete geçirmelerini beklediğini; ayrıca sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte de hareket edebileceklerini, böylece sorunları daha hızlı bir şekilde çözüm yoluna kavuşturabileceklerini dile getirmiştir. Yukarıda sözü edilen Muhtar Bilgi Sistemi'nin tanıtımı ise bu buluşmada yapılmış; muhtarların taleplerine "kulak asmayan" belediye başkanlarının, kaymakamların, valilerin bu sistemle İçişleri Bakanlığınca doğrudan görülüp takip edileceği de vurgulanmıştır (URL-5).

Muhtarları "demokrasi çınarının köklerine en yakın dalları" olarak tanımladığı ve "Muhtarlığı olmayan, muhtarı olmayan demokrasi sakattır" dediği 10 Mart 2015 tarihli 4'üncü buluşmada Cumhurbaşkanı; özellikle büyük mahallelerdeki muhtarların parlamentoya girme şansının yüksek olduğuna inandığını söyleyerek (URL-6) de aktif siyaset ve muhtarlık kurumu arasındaki ilişkinin olası geleceğine dair yönlendirici olmuştur.

19 Ağustos 2015 tarihli 9'uncu buluşmada Cumhurbaşkanı, Muhtar Bilgi Sistemi'nin hayata geçmesinden bu yana 10 bine yakın müracaatın yapıldığını, yaklaşık 5 bininin İçişleri Bakanlığınca çözüme kavuşturduğunu öğrendiğini söylemiş; Bakanlığın muhtarlardan gelen tüm talepleri kendileri adına ilgili kurumlar nezdinde takip edeceğini beyan etmiştir (URL-7).

26 Ağustos 2015 tarihli 10'uncu buluşmada, "Siyaset, aslında insanları yönetme sanatıdır" şeklindeki betimlemesinin kendisi kadar muhtarlar için de geçerli olduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı (URL-8), 8 Aralık 2015 tarihli 16'ıncı buluşmada ise, muhtarların atanmış değil seçilmiş kişiler olarak çok önemli bir pozisyonda olduklarını; bugün valiliklerin, kaymakamlıkların, belediyelerin ellerindeki geniş imkânlarla çok önemli hizmetler ifa ettiklerini ancak hala devletin milletle her gün yüz yüze ilişki içinde olan seçilmiş temsilcilerinin muhtarlar olduğunu söyleyerek, kamu hizmetlerinin gerekleri doğrultusunda kimi zaman farklı kararların alınması icap etse de bu kararların muhtarlar aracılığıyla halka doğru şekilde anlatılması ve halkın ikna edilmesi yoluyla uygulamaya geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir (URL-9).

20 Ocak 2016 tarihli 19'uncu buluşmada, muhtarların, devlet ile millet arasındaki en yaygın ve en hassas etkileşim kanalı olduğunu söyleyen Cumhurbaşkanı (URL-10); 16 Mart 2016 tarihli 22'inci buluşmada ise muhtarlara "Siz cumhurun özeti-siniz, yani milletin özeti-siniz. (...) [S]iz memur değilsiniz, (...), siz bir bürokrat değilsiniz, (...), yani demokrasinin aslında temeli sizde başlıyor, oradan gelişerek geliyor, bunun farkında olmalısınız" şeklinde seslenmiştir (URL-11).

9 Kasım 2017 tarihli 41'inci buluşmada Cumhurbaşkanı, "(...) [Ü]lkemizde muhtarlıkları ve muhtarları görmezden gelerek

¹¹ 19 Ekim tarihinin seçilmesinin nedeni, 2015/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nde referans verildiği üzere ilk İstanbul Nüfus Sayımı'nın 19 Ekim 1829'de yapılmış olması ve bu nedenle yayınlanan Hatt-ı Hümayun'un muhtarlık kurumunun tesisine giden yolu açmış olmasıdır. Genelgede muhtarlar için ayrıca "muhtarlarımız, bir yandan köy ve mahalle sakinlerinin devlet kurumlarıyla ilişkilerinde aracı bir rol oynarken, diğer yandan da çağdaş kamu yönetimi anlayışının en temel gereksinimlerinden biri olan katılımçılığın sağlanmasında önemli bir görevi yerine getirmektedirler" ifadesi kullanılmıştır.

hiçbir işi hakkıyla başarmak, hiçbir reformu güçlü bir şekilde hayata geçirmek mümkün değildir” demiş; yeni yönetim sisteminde de muhtarların çok önemli görevler üstleneceklerine, mahalli idareler ve merkezi yönetim organlarıyla mahalle arasındaki ilişkinin yine muhtarlar üzerinden yürüyeceğine inandığını belirtmiştir. Ayrıca “20 nüfuslu, 50 nüfuslu, 100 nüfuslu muhtarlıklar bizim hayalimizdeki hizmet birimleri olarak görev yapamaz. Belki mahallelerin teşkili için bir alt ve üst nüfus sınırı getirilebilir, bunu yapmamız lazım” diyerek köylerin mahalle statüsüne geçirilmesini sağlayan idari değişiklikle birlikte mahalle kavramının da yeniden tarif edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (URL-12).

11 Ocak 2018 tarihli 43’üncü buluşmada Cumhurbaşkanı, valiliklerde vali yardımcısı, büyükşehirlerde genel sekreter yardımcısı, diğer belediyelerde ise başkan yardımcısı düzeyinde muhtarların taleplerini takip edecek muhatapların belirlendiğini ve ihtiyaç duyulan her yerde muhtarlık binalarının yapılması için hazine envanterinde uygun olan arazilerin valiliklere ve kaymakamlıklara tahsisi kararı aldıklarını açıklamış; böylece muhtarlıkların kurumsal olarak bir kimliğe kavuşmasının sağlanacağına işaret etmiştir (URL-13).

8 Şubat 2018 tarihli 45’inci buluşmada, bu buluşmaların amacının muhtarlık müessesinin zaten hakkı olan bir konuma gelmesini sağlamak olduğunu dile getiren Cumhurbaşkanı (URL-14); 14 Mart 2018 tarihli 46’ıncı buluşmada, muhtar olmak için ilkököl mezunu olma şartı getirileceğini belirtmiştir (URL-15).

Muhtarları devlet yönetiminde en üst noktada olan ile halka irtibatla demokrasinin en alt basamağı olarak tanımladığı ve “Siz olmazsanız demokrasi olmaz, siz varsanız demokrasi var” dediği 7 Haziran 2018 tarihli 47’inci buluşmada Cumhurbaşkanı, muhtarlardan “sivil affı” talebini almış (URL-16); 21 Kasım 2018 tarihli 48’inci -ve şimdilik son- buluşmada ise “Muhtar mahallesindeki, belediye başkanı şehrindeki, milletvekili ilindeki, cumhurbaşkanı tüm ülkesindeki insanların kahir ekseriyetinin gönlüne girecek ki bu görevlere gelebilirsin (...). Dünyada demokrasinin böylesine yaygın ve etkin bir şekilde uygulanabildiği pek az ülke vardır” beyanı akabinde muhtarların hak ve özgürlükler noktasında hür olduklarını söyleyerek “ülkemin en tabandaki demokrasi hareketisiniz” vurgusunu yinelemiştir (URL-17).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 48 buluşma boyunca yaptığı tüm konuşmaların metinleri incelendiğinde; yalnızca 14’ünde muhtarlarla/muhtarlıklarla doğrudan ilintili görüşlerin paylaşıldığı, birçoğunda bahsedilen konuların birbirini tekrar ettiği ve alıntılanan açıklamalar dışında kalanların -her buluşma bir basın toplantısına dönüştüğü için- daha çok ülke günde-

miyle paralel beyanlar olduğu anlaşılmıştır. Yine de Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri anlatısı akabinde son dönem Türkiye’sindeki muhtarlık kurumuna ilişkin yaklaşımların değerlendirilebilmesi ve öncelerle karşılaştırılabilmesi için bu buluşmaların analizinin daha çok ipucu verdiği görülmüştür.

Buna göre, mahalle yönetimi yapısının küresel koşullara bağlı olarak değiştiği ve geliştiği; Osmanlı’da başlayan ‘din kurumu’ eksenli işlevinin, ‘siyaset kurumu’ eksenli işleve döndüğü ve zaman içerisinde demokratik bir işleyişe sahip olmuş gibi görünmesine rağmen, günümüzde merkezîyetçi anlayışın üzerinde baskı oluşturmaya devam ettiği anlaşılmaktadır (Şahin ve Işık, 2011). Diğer yandan yerellik ve demokrasi vurgularının eskiye oranla sıklıkla yapıldığı ve bu kavramların muhtarlıkla ilişkilendirildiği son dönem siyasetinde, merkezin ve yerelin ilişkisindeki doğrudanlığın kurumsallaşmasına muhtarlık kurumunun aracılık etmesinin istendiği dile getirilmekte ancak bir yerel yönetim birimine dönüştürülmeksizin yasal ve idari olarak da henüz güçlendirilmeyen bu kurumun uygulamadaki sorunları yalnızca ve hala eski yöntemlerle çözmeye çalışacak olması, hedeflenen işleyişe ulaşmada şüphesiz yetersiz olacaktır.

Sarıyer Mahallelerinin Muhtarlıklardan Talep ve Beklentileri

Merkezi otoritenin farklı dönemlerde hukuk aracılığıyla yetki ve sorumluluk alanı tarifi ile siyasi iktidarın beyanlarından çıkarımlarla muhtar(lık)lardan beklentiler tarihsel izlek içerisinde açıklanmaya çalışıldıktan sonra, seçmenlerin görüş ve taleplerine bir örnek üzerinden yer verilmesi, farklı bir perspektifi ortaya koyması açısından anlamlı olacaktır.

Kentsel dönüşüm baskısı karşısında, uzun yıllardır İstanbul’da mahalle dernek ve kooperatifleri nezdinde örgütledikleri mücadele ve dayanışma pratikleriyle öne çıkan Sarıyer gecekondulu mahalleleri,¹² 2014 yerel seçimleri öncesinde, seçim ve taahhütname çalışmalarlarıyla birlikte adaylara yönelttikleri taleplerini, başta Sarıyerlilerle olmak üzere tüm kamuoyuyla paylaşmak ve tartışmayı genişleterek kendilerini daha görünür kılmak için bir matbuat hazırlamaya karar vermişlerdi. Bu matbuat sadece seçim çalışmalarını içerecek tek sayılı bir nüsha olarak değil, yerleşimlerine dair her türlü soruna dikkat çekmek, yerele özgü ve özel konularda detaylı bilgilendirmelerde bulunmak, yargı süreçlerinde elde ettikleri kazanımları duyurmak ve kendilerini ilgilendiren yasal hükümler benzeri konuları da komşularıyla birlikte paylaşarak merkezi ve yerel yönetim üzerinde yaptırım uygulamak ve baskı kurmak hedefleriyle daha uzun erimli planlanmıştı.

Sarıyer Mahalleden adını verdikleri bu matbuatın 5 Şubat

¹² İstanbul, Kocaeli ve İzmir’den 50’yi aşkın mahalle derneği ve mahalle kooperatifinden oluşan Mahalleler Birliği’nin kurulmasında da öncü deneyimlere sahip olan Sarıyer mahalleleri, birliğin bu zamana kadar kentsel toplumsal hareketlerde üstlendiği rol, edindiği kazanımlar ve kamuoyundaki bilinirliği üzerine Sarıyer Mahalle Dernekleri ve Kooperatifleri adıyla duyurdukları üst çatı örgütlenmelerine Sarıyer Mahalleler Birliği olarak devam etme kararı almışlardır.

2014 tarihli sayısında muhtarlık bir dosya konusu olarak ele alınmış¹³ ve 30 Mart'ta gerçekleşen yerel seçimler öncesinde, "Muhtar; tanıdığımız, yaşantısını bildiğimiz, her daim ulaşabileceğimizi düşünerek seçtiğimiz; dostumuz, kardeşimiz, rehberimizdir..." (Muhtarlık, 2014, s. 9) dedikleri mahallelerindeki muhtar adaylarına bu matbuat üzerinden seslenmişlerdir.

Muhtarlıklardan, kentsel hizmetlerden faydalanmaları ve mahallelerine dönük iyileştirici tedbirlerin geliştirilmesi noktasında gerekli girişimlerde bulunmasını beklediklerini ifade eden mahallelilerin 9 maddede sıraladıkları 'muhtarın görev ve sorumlulukları' aşığıda özetlenmeye çalışılmıştır:

Yerel seçimlerde, büyükşehir ve ilçe belediyesi başkanlarının, çoğunlukla parti tercihlerine göre, haklarında bilgi sahibi olunmayan adaylar arasından seçilmesine rağmen, muhtarların mahallelerin içinden, tanınan ve ulaşılabilir kişiler arasından seçildiğine vurgu yapan mahalleler; muhtarlığı kendilerinden olan ve kendilerine en yakın demokratik kurum olarak tanımlamışlardır. Asli görevlerinden birisinin mahallede eksikliği hissedilen kentsel altyapı ve üstyapı hizmetlerinin karşılanması için yetkili kurumlarla görüşmek olduğunu hatırlatarak, bu hizmetleri ilgilendiren bütün kurumlar nezdinde mahalle adına girişimlerin ilk muhatabı olarak nitelendirmiş; mahallede yaşayan dar gelirli insanların tüm ihtiyaçlarının tespit edilmesinde ve giderilmesinde çalışma yürütmesi gerektiğini de belirtmişlerdir. Mahallede bulunan kamusal alanların işlevine uygun kullanılması ile mahallelilerin lehine işlevli kılınması yönünde yasal girişimlerde bulunabileceğini, ayrıca emlak vergi değerlerinin güncellenerek miktarlarının tespit edildiği çalışma komisyonunun üyesi olmasından hareketle bu kararlara itiraz etme veya dava açma hakkının bulunduğunu da eklemişlerdir. Bunun dışındaki yükümlülüklerini ise mahallelilerin güvenlikten yaşam alanlarının iyileştirilmesine kadar genişletilebilecek şikayet, talep ve beklentilerini ilgili üst kurumlara iletmek; mahallede okuyan öğrencilerin eğitim kaliteleri ile olanaklarının artırılması ve gerektiğinde destekleyici kaynaklar yaratılması yönünde girişimlerde bulunmak; il ve ilçe düzeyinde Muhtarlar Derneği'nin üyesi olmasından hareketle burada mahalleleriyle ilgili meselelerde kamuoyu yaratacak çalışmaları yapmak şeklinde çeşitlendirerek sıralamışlardır (Muhtarlık, 2014).

Mahallelerin matbuatta "Nasıl bir muhtarlık?" sorusuna verdikleri cevapları ise şu şekilde özetlemek mümkündür: Muhtar, güvenilir ve demokratik bir rehber olarak, mahallede yaşayanların demokratik örgütlülükleri üzerinden açık süreçlerde aldıkları kararları öncelendirmeli; resmi yetkileri olduğunun farkındalığıyla mahalleyi temsil ettiğini unutmuyarak, siyasi parti vb. herhangi bir görüşün taraftarlığını yapmamalı; dolayısıyla kentsel dönüşüm başta olmak üzere planlamaya dair

olan gündemlerde de kendi kişisel kanaatini değil, mahallenin örgütlülükleri üzerinden belirlediği ortak sözü söylemelidir. Emeğiyle geçinenler için daha yaşanabilir, çocuklar için daha korumacı ve sahiplenici, gençler için hayallerini yansıtan, engelliler için hayatlarını kolaylaştırıcı bir mahalleyi hedeflemelidir. Kadınlar konu olduğunda ise ayrımcılığa, psikolojik ve fiziki şiddete karşı tolerans tanımayarak, şiddet mağduru kadınların haklarının takipçisi olmalıdır. Benzer bir tutumu mahallede yaşayan hayvanlar için de sergilemeli ve onlara eziyet edilmesine izin vermemelidir. Kısacası mahallede yaşayanlara dönük hiçbir ayrımcı tutuma sahip olmamalı, her yurttaşın ve canlının derdini kendi derdi saymalı ve onlar için çözümler üretmelidir; hatta içilen sudan yenilen gıdanın güvenliğine kadar sorumluluk hissetmelidir. Bunu yaparken de muhtarlığı gelir kapısı veya emlakçılık olarak görmemelidir (Muhtarlık, 2014).

Tüm bu kapsayıcı taleplerin yanı sıra, karşı karşıya kaldıkları kentsel dönüşüm tehdidi özelinde de muhtarlara "demokratik rehber" olmaları çağrısı yapmışlardır: "Kentsel dönüşüm tehdidi, muhtarlığın, mahalleyi ilgilendiren meselelerde (...) 'demokratik rehber'e dönüşmesini gerekli kılıyor. (...) Muhtarlığın 'demokratik rehber' olması, her şeyi tek başına yapması anlamına gelmez. Muhtar, sorunların tespitinden, giderilmesine ve nasıl giderileceğine kadar mahallede yaşayanlarla ve mahalleyi temsil eden kurumlarla birlikte düşünen, çalışan, karar veren bir rehber olduğunda demokratik sayılacaktır" (Muhtarlık, 2014, s. 10).

Demokrasi ve yönetim ilişkisinde belirleyici bir tutum sergileyen Sarıyer Mahalleler Birliği, tıpkı belediye başkanlığı seçimlerinde olduğu gibi bugün muhtarlık seçimleri için de mahallelerinde istişare toplantıları düzenlemekte ve mahallelilerin iradesini ortaya koyacak, sorunlara hakim, çözümleri komşularıyla birlikte arayacak muhtar adaylarını destekleyeceklerini açıklamaktadır. Muhtarlık kurumuna ilişkin geliştirilen yaklaşım, mahalle dernek ve kooperatiflerinin yönetimleri içerisinde aktif mücadele yürütmüş kişilerin muhtarlıklara aday olmalarını da teşvik etmiştir. Aday adayları arasında eğilim yoklaması ise birçok mahallede geniş katılımı düzenlenen toplantılarda yapılmaktadır.

Sarıyer örneğinden hareketle denilebilir ki, resmi kurumlar nezdinde mahallelilerin taleplerinin takipçisi olması beklenen muhtar ve heyeti, "Yeni Türkiye"nin merkezi otoritesi tarafından her ne kadar aksine ulaşılmaya çalışıldığı söyleniyor olsa da kısa zaman önce yapılan yasal-yönetimsel değişikliklerle sorumluluk alanlarının daraltılması sorununun devam etmesine rağmen, mahalle ve yaşayanları için ikametgâh çıkartan ya da nüfus sureti veren bir kurumdan çok daha fazla anlama gelmektedir. Çünkü yasal altyapısıyla yerellik oluşturabilme im-

¹³ Sarıyer Mahalleden matbuatı da, Mahalleler Birliği'nin kurulmasıyla kapsayıcılığını artırarak Mahalleden adıyla Mahalleler Birliği'ne üye mahallelerin ortak matbuatı olmuştur. Muhtarlık dosyası ise bu sefer 31 Mart 2019 yerel seçimleri öncesinde Mahalleden matbuatı için geliştirilerek Kasım 2018'de yeniden yayınlanmıştır. Ancak bu makalede, çalışmanın sahasını oluşturan Sarıyer mahallelerinin etkinliğini göstermesi açısından 2014 tarihli ilk yayın baz alınmıştır.

kanını kaybetse de, mahallelileri, muhtarlığı yaşatmaya yıllar boyu devam etmiştir. Kuşkusuz ki her yerel, Sarıyer mahallelerinin oluşturduğu yeni diskurda göze çarptığı gibi, kendisine verilen ya da dayatılanı değiştirip, dönüştürme kapasitesine sahiptir ve ihtiyaçları doğrultusunda fiilen bunu gerçekleştirmekten geri durmayacaktır.

Sonuç Yerine

Aktarılanlar akabinde, yerel demokrasiyle ilişkilendirilmeye çalışılan mahalle yönetimi kapsamında muhtarların değil, muhtarlığın ve mahallenin -toplumsal, iktisadi ve siyasal yönleriyle- güçlendirilmesi gerektiği bir yana, merkezi yönetimin desant-ralizasyonu çerçevesinde muhtarlık kurumundan bu anlamıyla faydalanılabileceği açıktır. Bu sebeple mahalle biriminin mülki makamlar yerine belediyeyle ilişkilenebileceği önermelerine ek olarak öncelikle katılım, kendi kendini yönetebilme, etkin halk denetimi için mahalle muhtarlıklarının ayrıca tüzel kişiliğe -bununla birlikte özerk bütçeye- sahip yerel yönetim birimleri şeklinde yeniden statülendirilerek etkileşime dayalı bir yönetim mekanizması geliştirebilmek hedeflenmelidir. Dolayısıyla muhtarlıklar, belediye yönetimlerinde de dikkate alınmalı; böylece mahalleliler, belediyeleriyle kolayca iletişim kurabilmeli, talep ve ihtiyaçları muhtarlıklar aracılığıyla belediyelerce çözüme kavuşturulmalıdır.

Mahallelilerin de gönüllü katkı sunabileceği muhtarlığın asli görevi, mahallede eksikliği hissedilen kamusal hizmetlerin karşılanması için yetkili kişi ve kurumlarla görüşmek ve ihtiyacın ivedilikle giderilmesine çalışmaktır; çünkü temsiliyetini kazandığı mahalleliler adına hizmetlerin edinilmesindeki girişimlerin ilk muhatabı muhtardır. Muhtarlık ayrıca; mahallede bulunan kamusal alanların ve sosyal donatıların işlevlendirilmesi veya işlevine uygun kullanılması için yasal girişimlerde bulunur; idareci olduğu mahallede yaşayan dar gelirli ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerini tespit etmekle ve bunlara çözüm üretmekle yükümlüdür; mahallesindeki öğrencilerin eğitim olanaklarının iyileştirilmesi hususunda destekleyici kaynak yaratmak için girişimlerde bulunur; mahallesiyile ilgili her türlü meselede kamuoyu yaratarak çalışmalar yürütür; ilgili kurumlara mahallelilerin şikayet ve beklentilerini iletir.

Yukarıda tariflenen sorumluluk alanına dair her türlü çalışmayı, heyetinin yanı sıra mahallelisiyle birlikte yapması beklenen muhtarın, mahallelilerin sözünü demokratik yöntemlerle alması ve ilgili mecralara iletmesi gerekir. Bunun için mahalle yönetiminin de geniş bir yelpazeden oluşması; muhtarlıklar dışında dernekler, kooperatifler gibi tüzel mahalle örgütlenmeleri ile mahalle/sokak meclisleri, forumları vb. bileşenlerin oluşturulmasıyla veya kurulu bulunanların güçlendirilmesiyle temsiliyet alanlarının çoğaltılması teşvik edilmelidir. Diğer yandan bu bileşenler mahallede yaşayanlardan oluştuğu için, mahallenin ihtiyaçlarını ve sorunlarını bizzat bilirler ve aynı za-

manda birer muhatap, temsilci veya sorumlu oldukları gerçeğiyle kararlılıkla hareket etmelidirler.

Nihayetinde demokratik yenilenme için fırsatlar tanıyan önemli bir alan olarak mahalleler, en elverişli konumda olduklarının farkına varmalı; demokratikleşme ideası doğrultusunda ise gerekli temsiliyet ve katılım mekanizmalarının mahalle düzeyine yayılması sağlanmalıdır. Bunlar yalnızca mahalle düzeyinde kalmamalı, örneğin muhtarların üstlenmelerinin önünü açacak temsil rolleriyle belediye meclislerine veya mahalle örgütlenmeleri aracılığıyla kent konseylerine de yansımalıdır. Zira muhtarlıklar; seçmenleriyle sürekli diyalog içinde olarak, topluluklarını savunarak ve yerel otorite ile diğer hizmet sağlayıcılar adına yaptıkları çalışmaları irdeleyerek temsilci rolünü güçlendirebilirler.

Mahallenin kentin en önemli birimi, yaşamsal ve yönetsel anlamda ise en belirgin çekirdek olduğu kabulünden yola çıkarak, kentsel yaşamın olduğu kadar toplumsal ve siyasal ilişkilerimizin de merkezinde bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mekânı üretme ve kullanma yaklaşımını şekillendirmesi açısından yaşayanlarının kentsel alana dahil olma basamağı olan mahalle, planlamaya ve yerel kamusal hizmetlere yönelik kararların da mümkün olduğunca en alt seviyede alınmasını gerekli kılmaktadır.

Son birkaç yıldır afet riski altındaki alanların sağlıklılaştırılmak üzere dönüştürülmesi iddiasıyla tartışılmalı projelerle, devletin ve dolayısıyla planlama anlayışının, mahalle ölçeğindeki yeniden üretim süreçlerine dahil olarak sürece etki ettiği gözlemlenmektedir. Bu projelere, geçmiş uygulamaları ile ortaya çıkan sonuçları itibarıyla bakıldığında, kent sakinlerinin yaşam biçimlerinin ve ekonomik gerçekliklerinin göz önünde bulundurulmadığı; kentin tarihi, kültürel ve ekolojik değerlerinin ve koruma kriterlerinin hiçe sayılarak, merkezi yönetim ile sermayenin yönlendirmeleri doğrultusunda bütüncül planlama anlayışını zedeleyen parçacıl müdahalelerin gerçekleştiği görülmektedir. Mekân, kâr amaçlı baskılar sonucunda yeniden üretilirken, toplumsal hiyerarşi ve eşitsizlikler de yeniden üretilmektedir. Tüm bu değişim, dönüşüm ve Sarıyer örneğindeki gibi kentsel dönüşüm baskısı altında olan mahallelerin ortaya koydukları mücadele eksenini, artık mahallelerin planlanmasında yeni bir arayışa gidilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Mahalle, yalnızca yönetim kademelenmesinin değil, planlama alanının da "en küçük birimi"dir. Buna rağmen Türkiye planlama hiyerarşisi içerisinde mahallere yönelik bir plan tanımı bulunmadığı bilinmektedir. Oysa kentin her biri kendine özgü bu en küçük yerleşim birimlerindeki mekânsal ve toplumsal sorunların tespit edilerek sosyo-morfolojik özelliklerine göre farklılaşabilecek ihtiyaçlara koordineli şekilde cevap veremeye, planlama işlevinin merkezden uzaklaştırılmasıyla yaşayanların gündelik hayatlarını en yakından etkileyen politikaların hazırlanması aşamasında katılımlarına ve kendi geleceklerini

planlamalarına izin verecek şekilde mahalle odaklı bir planlama arayışına gidilmesi ihtiyacı kendini bugün daha da çok hissettirmektedir. 2000'lerle birlikte birçok demokratik ülkede ağırlık kazanan 'yerelleşme' eğilimlerine bağlı olarak geliştirilen örneklerde olduğu gibi, politik karar alma ve uygulama süreçlerinde, gücün yerel kurumlara ve yurttaşlara devredilerek devlet ve birey arasında yeni bir denge arayışına çözüm olabilmesi için daha yerel bir planlama yaklaşımı geliştirilmelidir.

Planlama aracılığıyla yerel kimlik ve topluluk aidiyeti duygusu için mahalle olgusu üzerine yeniden düşünülmesi ihtiyacından ve yönetime halkın katılmasında mahalle biriminin kilit bir rol oynadığı gerçeğinden hareketle mahalle yönetiminin -ki kendisinin de işlevsel bir yönetsel kademelenme olabilmesi için- paydaşı tüm sorumlulukların da yerelleşmesi gerekliliği ortadadır. Zaten sakinler, mahalleye ilişkin türlü konularda diğer birçok kişi, kurum veya oluşuma oranla çok daha bilgi sahibidirler. Yerel bilginin ve bilgiye olan hakimiyetin belirleyici olduğu bu sistemde, yerel yöneticiler de deneyim sahibi sakinlerin görüşlerine duyarlı olmalı; böylece politika oluşturmada sakinlerin, bilinçli girdi yapabilmeleri teşvik edilmelidir. Bunun içinse önce mahallelerin kurumsal yapısını güçlendirmek için toplumsal ve kentsel politikalar tartışmaya açılmalıdır. Bu özellikle yoksul mahalleler için elzemdir; zira sakinlerin mahalleleriyle kurdukları bağ görece daha kuvvetlidir, çünkü mahallelerinin dışında ihtiyaçlarını karşılamak için daha az seçeneğe sahiptirler.

Kamu politikası, güçsüz topluluklara başarılı bir şekilde yönlendirilecekse, mahallelerdeki kişisel ve kurumsal ağlardaki güçlü yanları ve eksiklikleri dikkate almalıdır. Hem yer, hem de insan odaklı olması gereken müdahale stratejileri kapsamında, yerin olumsuz yönlerinin düzeltilmesi ve topluluğun güçlendirilerek güçlü bir kurumsal ve sosyal yapı inşa edilmesi gerektiği kabul edilmelidir.

Bunun için mahalle sakinlerinin gönüllü faaliyetlerini desteklemek; yaşayanları daha sık bir araya getirmek ve böylece iletişimi kolaylaştırmak; mahalleliler arasındaki etkileşim düzeyini artırarak mahallenin sosyal dokusunu güçlendirmek; mevcut kurumların daha etkin bir şekilde faaliyet göstermelerine yardımcı olarak mahalleye ulaşmalarını sağlamak veya karşılanmamış ihtiyaçlara hizmet edecek yeni kurumlar geliştirerek mahallenin kurumsal yapısını güçlendirmek; dolayısıyla yaşayanların sahip oldukları seçeneklerin geliştirilmesine odaklanmak önemlidir. Bu stratejilerin başarısında, bireyler ve bireyler ile kurumlar arasında güçlü bağlar geliştirmek belirleyici olacaktır. Ancak bu şekilde demokratik bir işleyiş olan 'yerel iyi yönetim'le mahalleden başlayarak kenti ve ülkeyi daha yaşanabilir kılmaya şansı yakalanabilir.

Demokrasi, şüphesiz birçok farklı şekilde geliştirebilir ve fakat biz plancılar ya da kent araştırmacıları yerel olanı aramakla başlayabiliriz...

KAYNAKLAR

- Akıldız, A. (2006). Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimine Genel Bir Bakış. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 14, 11-30.
- Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği. *İdealkent Dergisi*, Aralık 2010, Sayı 2, 116-139.
- Arikboğa, E. (1999). Yerel Yönetim Açısından Mahalle Muhtarlığına Bir Bakış. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(3), 103-125.
- Arısoy, A. (2019). Kendiliğinden Olanı Yönetmek. *Birikim Dergisi*, 358/359, s. 31-35.
- Aslan, Ş. (2009, 8 Mayıs). Kentin politik mahallelerinde "mahalli politikanın sınırları". *BirGün Gazetesi*.
- Atam, Ş. (2013). Osmanlı Devletinde Muhtarlık Teşkilatının Kurulması: Niğde Merkez Sancağı ve Bor Kazası örneği. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 5/1, 291-310.
- Baday, Ö. N. (2011). Modern Kent Mekânlarında Mahallenin Konumu. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bal, H., Aygül, H., Uysal, M. T. ve Oğuz, Z. N. (2012). Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Mahalle-Kentsel Sorunlara Yaklaşımları, Isparta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17/2, 17-40.
- Bardakçı, M. (2015, 24 Mayıs). Biz seçimlerle ilk defa 1833'te tanıştık ve 43 yıl boyunca sadece muhtar seçtik. *Haber Türk Gazetesi*.
- Bayraktar, U. (2019). Müşterekler Siyaseti: Kentte Hemmahal, Hemzemin, Hemhal, Hemdert Olabilmek. *Birikim Dergisi*, 358/359, s. 8-18.
- Bayramoğlu Alada, A. (2001). Yeni Bir Toplumsal Yapılanma İçin İşlevsel Bir Kamu Alanı: Mahalle. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 5. Türkiye Şehircilik Kongresi: Avrupa Birliği Süreci ve Planlama içinde (s. 345-353). Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.
- Bayramoğlu Alada, A. (2008). Osmanlı Şehrinde Mahalle. İstanbul: Sümer Kitabevi.
- Behar, C. (2014). Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008), Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bingham Blomgren, L., Nabatchi, T. ve O'Leary, R. (2005). The New Governance: Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government. *Public Administration Review*, 65(5), 547-58.
- Bora, T. (2016, 7 Haziran). Yeni Türkiye. *Birikim Dergisi* (Haftalık yazılar) <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7718/yeni-turkiye#.XGcRLqf7nOQ>
- Bulut, Y. (2001). Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10(3), 32-51.
- Cerasi, M. M. (1999). Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğu ve Mimarisi. Aslı Ataöv (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çadırcı, M. (1993). Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2/3, 3-11.
- Çadırcı, M. (2007). Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme. Tülay Ercoşkun (Der.), *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi içinde* (s. 13-27). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ercoşkun, T. (2012). Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 131-154.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)* IV, 69-78.
- Erman, T. (2010). Kent Çeperindeki Bir "Devrimci" Mahalle: 1970'lerden 2000'lere Mahallenin Değişen Anlamı. *İdealkent Dergisi*, Aralık 2010, Sayı 2, 170-173.
- Erses, S. M. (2002). Mahalle Kimliği. *İstanbul Dergisi*, Sayı 40: Mahalle Özel Dosyası, 59-65.
- Eryılmaz, B. (1988). Türkiye'de Köy ve Mahalle Muhtarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Türk İdare Dergisi*, (378), 465- 475.

- Farrrelly, M. ve Sullivan, H. (2010). Discourses of Democracy in Neighborhood Governance. *Critical Policy Studies*, 4(3), 234-249.
- Geray, C. (1995). Kent Yönetimi için Yeni Yaklaşımlar ve Komşuluk (Mahalle) Biriminin Önemi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 4(6), 27-38.
- Göküş, M., Bayraktar, E. ve Alptürker, H. (2013). Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Vatandaşlar Tarafından Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/2, 31-45.
- Huang, Y. (2003). A Room of One's Own: Housing Consumption and Residential Crowding in Transitional Urban China. *Environment and Planning A*, 35(4), 591-614.
- Jones, B. (1990). *Neighborhood Planning: A Guide for Citizens and Planners*. Amerika: American Planning Association.
- Kavruk, H. (2004). *Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi*. Ankara: Odak Yayınevi.
- Kaufman, H. F. (1959). Toward an Interactional Conception of Community. *Social Forces*, 38(1), 8-17.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lowndes, V. ve Sullivan, H. (2008). How Low Can You Go? Rationales and Challenges for Neighbourhood Governance. *Public Administration*, 86(1), 53-74.
- Muhtarlık: Mahallede yaşayanın seçilmiş iktidarı. (2014, 5 Şubat). *Sarıyer Mahalleden*, 8-11.
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Özbek Eren, İ. (2017). *Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün mü? İstanbul: Tuti Kitap*.
- Scavo, C. (1993) The Use of Participative Mechanisms by Large US Cities. *Journal of Urban Affairs* 15(1), 93-109.
- Şahin, M. ve Işık, E. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 30, 221-230.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, 1113-1132.
- Wagenaar, H. (2007). Governance, Complexity and Democratic Participation: How Citizens and Public Officials Harness the Complexities of Neighborhood Decline. *American Review of Public Administration*, 37(1), 17-50.
- Wellman, B. (2005). Community: From Neighborhood to Network. *Communications of the ACM*, 48(10), 53-55.
- Wilkinson, K. P. (1972). A Field Theory Perspective for Community Development Research. *Rural Sociology*, 37(1), 43-52.
- Wills, J. (2016). Emerging Geographies of English Localism: The Case of Neighbourhood Planning. *Political Geography*, 53, 43-53.
- Yalçınan, M. C. (2009, 9 Mayıs). İnsana dönüşün ölçüğü: Mahalle. *BirGün Gazetesi*.
- Yıldırım, F. (2003). *Yerel Yönetimler ve Yeni Siyasetler*. Gündüz Vassaf (Der.), Özgürleşmenin Sorunları: Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002 içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- URL-6: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/29791/dorduncu-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 28.07.2018)
- URL-7: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/35907/9-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 28.07.2018)
- URL-8: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/35911/10-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 28.07.2018)
- URL-9: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/37215/16-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 30.07.2018)
- URL-10: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/38597/19-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 30.07.2018)
- URL-11: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/43825/22-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 30.07.2018)
- URL-12: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/87288/41-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 30.07.2018)
- URL-13: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/89110/43-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 30.07.2018)
- URL-14: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/89357/45-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 30.07.2018)
- URL-15: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/91756/46-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 30.07.2018)
- URL-16: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-yikmakla-kapatmakla-milletimize-hizmet-verilmez-369094.html>, (Erişim tarihi: 30.12.2018)
- URL-17: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/99739/48-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 10.01.2019)

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://www.icisleri.gov.tr/secim-guvenligi-degerlendirme-toplantisi-01-02-2014>, (Erişim tarihi: 22.06.2017)
- URL-2: <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakanligi-bakanlar-arasi-devirteslim-toreni25112015>, (Erişim tarihi: 22.06.2017)
- URL-3: <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-suleyman-soylunun-19-ekim-muhtarlar-gunu-mesaji>, (Erişim tarihi: 22.06.2017)
- URL-4: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/2745/cumhurbaskani-erdogan-muhtarlara-seslendi-buyuk-devlet-olma-vizyonu-yerelden-baslar>, (Erişim tarihi: 28.07.2018)
- URL-5: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2991/ikinci-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma>, (Erişim tarihi: 28.07.2018)

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kent Hakkı ve Katılımcılık Bağlamında Kendin Yap Kentleşme: Roma Bostanı Örneği

Do-It-Yourself Urbanism within the Context of Right to the City and Participatory Urbanism: The Roma Garden

 Gökçe Öcal,¹ Gülden Erkut²

¹İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul

²İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul

ÖZ

Bu makale, “Kendin Yap Kentleşme” bağlamı içerisinde İstanbul’da halen sürdürülmekte olan bostanlardan olan Cihangir Roma Bostanı’na odaklanmaktadır. İstanbul’da kent içi tarım alanları olan bostanların geçmişi yüzyıllar öncesine dayanmakla birlikte son bir kaç yıl Türkiye’nin İstanbul başta olmak üzere birçok kentinde “kendin yap” bostanların kurulmasına sahne olmuştur. Bu bostanlar, öz-örgütlenme yoluyla bir araya gelmiş olan katılımcıların kendilerine ait olmayan araziler üzerinde, “izinsiz” olarak hayata geçirdikleri ve kendi imkanlarıyla kolektif olarak sürdürdükleri, kullanım değerinin öne çıktığı ve gıda üretiminin sembolik kaldığı mekânlardır. Bu makale dayanışma, ortaklaşma ve karşılıklı öğrenme mekânı olan Cihangir Roma Bostanı’nı bir doğrudan katılımcı bir kamusal mekân talebi olarak Türkiye’nin ve özelde İstanbul’un kamusal ve yeşil mekânlarının artarak yok edildiği neoliberal kent politikalarına karşı “kent hakkı” çerçevesinden tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Kendin yap kentleşme; kent bostanları; kent hakkı; katılımcılık.

ABSTRACT

The present study focuses on one of the last remaining urban gardens, the Roma Garden in Istanbul, Turkey, in the context of “DIY urbanism.” Urban agriculture has a very long history in Istanbul where traditional urban market gardens called “bostans” provided the city with food for centuries. While the last remaining historical gardens are now under threat due to municipal policies favoring urban development, Istanbul has witnessed the formation of “DIY” urban gardens in 2013. These gardens, initiated on public land and maintained by a small group of gardeners, are open to the public without any legal relation to the local state. In contrast to the last remaining historical “bostans,” these gardens, organized around the use value, are managed solely by gardeners, and the harvest is not meant to be nourishment, rather it has a symbolic value. The empirical research that the present study is based on shows that the destruction of urban public space in general and public green space in particular over the last decade in Istanbul paved the way to DIY public gardens as spaces of solidarity, collectivity, and shared knowledge, as well as spaces where ecological concerns can be raised and made visible. The present study also explores the ways in which these urban gardens contribute to envisage a new kind of urban opposition centered around the demand for public space against the neoliberal urban policies.

Keywords: Do-it-yourself urbanism; urban gardens; right to the city; participatory urbanism.

Giriş

Son yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye’ nin çeşitli kentlerinde de literatürde “Do It Yourself Urbanism” - “kendin yap kentleşme” olarak adlandırılan kentsel pratikler ilgi çekici olmaya başlamıştır. Çoğunlukla birbirinden farklı ve bağımsız çeşitli kişi ve grupların kentsel mekânlara izinsiz, enformel müdahalelerini içeren bu eylemler ve pratikler, kentsel mekânları kimi zaman geçici ve anlık olarak dönüştürmeyi hedeflemekte, kimi zaman erimli bir dönüşümün yolunu kentsel mekânı belirlenmiş, tanımlanmış, planlanmış işlevinin dışında farklı kullanım biçimlerine açarak ve farklı anlamlandırmaları mümkün kılarak gerçekleştirmektedir. Tabandan gevşek bir biçimde organize olan bu “kendin yap” kentleşme pratikleri taktikler ve yaratıcı eylemler yoluyla aktivizm, kentsel tasarım ve planlama arasındaki ayrımları silikleştirmekte, kent mekânı üzerinde hak iddia etmekte ve kenti farklı kullanımlar yoluyla dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, sokak sanatından, grafitiye, işgal evlerinden, alternatif toplu ulaşım gruplarına, kent bahçeciliğinden, reklam tabelalarını bir gecede değiştirmekten yaratıcı kent mobilyaları inşa etmeye mekânlara oyuncu bir biçimde geçici müdahalelerde bulunan topluluklara kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek olan bu pratikler yeni bir kentsel ve toplumsal muhalefetin habercisi olabilir. Kentlerin anti-demokratik yollarla, yukarıdan-aşağı kararlar ve süreçlerle planlandığı ve büyük ölçüde metalaştığı günümüzde böyle pratiklerin öncelikle kentsel katılımcılık, kent hakkı ve kentsel planlama ve tasarım ile kurabileceği ilişkiler üzerine düşünmek önem kazanmaktadır. Böyle pratikler bir yandan daha adil ve kapsayıcı bir kentsel politikaya ve gerçek anlamda katılımcı bir kentselliğe doğru açılımlar ihtiva ederken, bir yandan da anlamlı ve bütünlüklü bir kentsel muhalefet üretmekten yoksun kalma riskini beraberinde taşımaktadır.

İstanbul’da kentsel tarım, yani geleneksel “bostan”larda şehrin tüketimi için gıda üretimi, Bizans’a kadar uzanan bir geçmişe sahiptir (Kaldjian, 2004). Bostanlar; yerel pazara gıda sağlamanın ve çiftçiler için geçim kaynağı olmanın yanı sıra bugün tarihsel ve arkeolojik alanlar olmaları sebebiyle de önem taşımaktadırlar. Günümüze dek ayakta kalabilmiş bu bostanların varlığı kentsel kalkınmayı yeğleyen politikalar nedeniyle son dönemlerde tehdit altına girmiştir (Durusoy & Cihanger, 2016). “Kendin yap kentleşme” olgusu içerisinde değerlendirilebilecek olan kent bahçeleri İstanbul’da görece yeni ortaya çıkmış bir olgudur ve bu bahçelerin doğası ve kentsel önemine ilişkin yeterli çalışma yapılmamıştır (bir istisna için bkz. Ateş, 2015).¹ Bu makale İstanbul’da Cihangir Mahallesi’nde bulunan Roma Bostanı’na “kendin yap kentleşme” bağlamında odaklanmaktadır. Küçük bir bahçeci grubunun bakımını üstlendiği ve kamu arazisi üzerinde oluşturulan bostan, yerel yönetimle herhangi bir yasal bağı olmaksızın kamuya açıktır. Ayakta kalan

son tarihi bostanların aksine, kullanım değeri ile örgütlenmiş olan bu bostanlar yalnızca bahçeciler tarafından yürütülmekte ve hasat beklentisinden çok simgesel değeri için yapılmaktadır. Bu makalenin dayandığı ampirik araştırma, İstanbul’da genelde kentsel kamusal alanın, özeldense kamusal yeşil alanların son yıllardaki tahribinin, kolektif dayanışma ve bilgi paylaşım alanları olduğu kadar ekolojik kaygıların dillendirildiği ve görünür kılındığı alanlar olan kendin yap bostanları ortaya çıkardığını göstermektedir. Bu makale, söz konusu kentsel bahçelerin, neoliberal kentsel politikalara karşı kamusal alan talep eden doğrudan katılımcı bir kentsel muhalefetin tahayyül edilmesine nasıl katkıda bulunduğunu araştırmaktadır. Beyoğlu Cihangir’de bulunan Roma Bostanı’na odaklanan makalenin amaçları, bostancıların bostana ve bostancılığa atfettiği anlamları ve motivasyonları belgelemek, bostanın oluşturulması ve bakımının neoliberal kentsel yönetimlere karşı doğrudan katılımcı bir kamusal alan talebi olduğunu göstermek ve bu talebi kent hakkı kavramıyla çözümlenektir.

Bu makalede önce “kendin yap kentleşme” kavramı tartışılacak, kent bahçelerinin “kendin yap kentleşme” içerisinde nasıl anlaşılacağına değinilecek ve “kendin yap kentleşme” ve planlama arasındaki ilişki sorunsallaştırılacaktır. Makale daha sonra Roma Bostanı’nın kuruluşu ve dönüşümü üzerinden bostanın “kent hakkı” ve katılımcılık bağlamında bir değerlendirilmesini yapacaktır.

“Kendin Yap Kentleşme”

“Kendin yap kentleşme” kentsel tasarımın alışıldık ve kurumsallaşmış biçimlerinden ayrı bir şekilde, izinsiz müdahaleler yoluyla kamusal alanı geçici veya kalıcı bir süre için, yaratıcı bir biçimde sahiplenmeyi ve dönüştürmeyi amaçlayan küçük ölçekli, tabandan eylem ve pratiklerdir. Literatürde “gerilla kentleşme”, “asi kentleşme”, “taktiksel kentleşme”, “pop-up kentleşme” gibi farklı kavramsallaştırmalar da mevcuttur. Doğrudan kentsel aktörlerin kendi kaynaklarıyla hayata geçirdikleri tabandan ve kullanım odaklı pratiklere vurgu yaptığı için bu makale “kendin yap” tanımını benimsemiştir. Ancak bu pratiklerin ölçek, süre, motivasyon ve daha geniş çaplı etkilerindeki farklılıklar genel bir tanım ve çerçevenin çizilmesini zorlaştırmaktadır (Iveson, 2013). Bir yelpazenin farklı noktalarında konumlanabilen bu kadar çeşitli aktivitenin bir şemsiye kavram altında toplanmasını sağlayan ortaklık mekânsal pratiklerin içeriğinden çok kentsel mekân, politika ve kente dair içerdikleri potansiyel önermeler ve olasılıklarla ilişkili görünmektedir. Zardini, formel kentleşme içinde bireysel veya kolektif eylemler şeklinde ortaya çıkan bu pratiklerin “alternatif hayat tarzları önerdiğini, gündelik yaşamlarımızı yeniden icat ettiğini ve kent mekânını yeni kullanımlarla yeniden işgal ettiğini” (Zardini, 2008, s. 16) söyler. Hou’ya göre bu kentsel deneylerin or-

¹ Bu makalenin dayandığı araştırmanın sahasını oluşturan Cihangir Roma Bostanı dışında 2011 yılında Boğaziçi Üniversitesi Yerleşkesi içerisinde kurulmuş ve hala aktif olan Tarla Taban, 2013 yılında kurulan ancak 2018 itibarıyla aktif olmayan Kadıköy Moda Bostanı ve Üsküdar İmrâhor Bostanı “kendin yap” hareketi bağlamında değerlendirilebilecek bostanlardır.

tak yanı “kent içinde kentleri” keşfetmek, ortaya çıkarmak ve onları “yeni işlevler ve anlamlarla donatmaktır” (Hou, 2010, s. 2). Zeiger ise bu pratiklerin içerisinde ekonomik ve politik engellere veya disiplinler veya kurumsal ataletle rağmen değişimin mümkün olduğuna ilişkin bir inanç (Zeiger, 2011) olduğunu iddia eder. Douglas’a göre “kendin yap kentleşme” pratikleri, aktörlerin motivasyonları, eylemlerinin çeşitliliği ve öngörülen veya öngörülmeleyen etki ve sonuçları ne olursa olsun “bireylerin veya enformel grupların belirli kentsel mekânların belirlenmiş, düzenlenmiş kullanımlara izinsiz şekilde doğrudan müdahaleleriyle meydan okumalarıdır” (Douglas, 2014, s. 8). Dolayısıyla böyle pratikleri kente müdahalede bulunan diğer tür eylemlilik biçimlerinden ayıran, var olan kullanımları sorgulayarak yeni kullanım biçimleri tarif etmeleri ve izinsiz olarak hayata geçirilmeleridir (Douglas, 2014). Finn, “kendin yap kentleşme” yaklaşımlarının en belirgin özelliklerinden birini bu tip yaklaşımların motivasyonunun tek tek bireylerin veya küçük gönüllü grupların herhangi bir yerel yönetim veya özel girişim desteği aramaksızın kentsel mekânda önemli gördükleri karşılanmamış bir ihtiyaca çözüm bulmak olduğunu belirtirken, böyle pratiklerin işlevsel niteliğine ve tüm kentin yararına olması gerektiğine vurgu yapar. (Finn, 2014, s. 383).

Fabian ve Samson’a göre “kendin yap kentleşme” pratiklerinin aktörlerin kendilerini kentsel mekâna kazımak, mekâna bağlanmak, görünür olmak ve başkalarıyla ilişkilenmek gibi özelliklerinin yanında kamusal alanla ilgili yeni deneyimler üretmek ve kent mekânına ilişkin algıları dönüştürmek gibi anlamlarının yanında kamusal alanın kim tarafından nasıl kullanılabilceğine ilişkin çok temel bir sorunsalı görünür kıldıklarını, mekânın kamusal ve toplumsal boyutları üzerine farklılıkların birlikte yeni anlamlar müzakere edebileceği bir alan açtıklarını belirtirler (Fabian & Samson, 2016, s.170). Dolayısıyla “kendin yap kentleşme” pratikleri, içinden geçtiğimiz dönemde kamusal alanın inşası, “açıklığı” ve bunları şekillendiren iktidar biçimlerinden ayrı olarak düşünülemez.

“Kendin yap” kentleşme, kentsel mekânı güzelleştirmekten kentsel estetiğe (Talen, 2015), kentsel mekânda hissedilen bir eksikliği gidermekten, kentte işlevselliğe, kentsel mekânda iktidar ilişkilerinin açık edilmesi, ters yüz edilmesi, bozguna uğratılması, yeni anlamlar ve kullanımlar açması bağlamında da doğrudan mekânın alternatif biçimlerde üretimi çerçevesinde dikkate değer görülmüştür. Yalnızca pratiklerin ürettiği sonuçlar değil, ondan daha da önemlisi bu pratikler üretilirken işe koşulan alternatif eyleme, birlikte üretme, karar alma ve ilişkilendirme biçimleri hem kentsel katılımcılık (Finn, 2014a), hem de kent siyaseti (Spataro, 2016) alanlarında verimli bir tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de ise “kendin yap kentleşme” kavramı ile ilişki içerisinde yapılmış az sayıda araştırma vardır (Kaya & Görgün, 2017). Örneğin Kaya ve Görgün, Türkiye’den “kendin yap

kentleşme” örneklerini inceleyen araştırmalarında, “kendin yap kentleşme” içerisinde değerlendirilebilecek örneklerin aktörlerin amaçları bağlamında kentsel estetik, ihtiyaç, ticari fayda ve tepki olarak ortaya çıktığını, aktörlerin ise mahallelilerden, STK'lara, belediye/kamu kurumlarından, özel işletmeler ve aktivist gruplara kadar çeşitlilik gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bu araştırmaya göre Türkiye’de “kendin yap kentleşme” alanında ihtiyacın karşılanmasına yönelik uygulamalar ön sıradayken, aktör olarak mahalleliler ön plana çıkmaktadır (Kaya & Görgün, 2017: 72).

“Kendin Yap” Kent Bahçeleri

Kent bahçeciliği akademik literatürde çok çeşitli şekillerde tartışılmaktadır. Dünyanın değişik yerlerindeki kent bahçeleri ölçek, işlev, karakteristik ve içinde buldukları bağlam açısından farklılaşırlar. Topluluk bahçeleri, gönüllüler tarafından idame ettirilen (Rosol, 2010: 552), yerel yönetim/devlet, kamusal ve özel girişimler ile ya ilişkisi olmayan, ya da farklı seviyelerde ilişkileri olan alanlardır. Bu perspektife göre, kolektivite ve kamusal bir kentsel bahçenin belirleyici özellikleridir. Bazı çalışmalar kent bahçelerini gıda siyaseti açısından ve kentsel tarım bağlamında çözümlenmişlerdir (Ferris, Norman & Sempik, 2001; Baker, 2004). Literatürde kent bahçeleri genel olarak, etnik ve/veya sınıfsal topluluğa sağladığı ekonomik ve sosyal faydaları ile sağlığa yararları açısından (Mares & Peña, 2010) ve bunun yanı sıra topluluk oluşturmadaki yararları açısından (Saldivar Tanaka & Krasny, 2004) ele alınmaktadır. Diğer yandan kent bahçeleri, kolektif çevre eğitimi ve toplumsal güçlenme alanları olarak (Bendt, Barthel & Colding, 2013) ve kentsel sürdürülebilirliğe katkıları yönünden de (Holland, 2007) incelenmiştir. Bazı çalışmalar kent bahçelerini, var olan neoliberal kentsel ve toplumsal politikalara karşı çıkan mücadele alanları olarak yorumlamıştır (Schmelzkopf, 2002; Crossan, Cumbers, McMaster & Shaw, 2016). Öncelikli olarak bahçelerin sunduğu vaat ve potansiyellere odaklanan bu çalışmaların yanı sıra, kent bahçelerinin neoliberal politikaları yeniden üretip dayatabileceği (Pudup, 2008; Rosol, 2012) veya soylulaştırmayı güçlendirebileceği (Marche, 2015) de tartışılmıştır.

Bu geniş tartışma içerisinde “gerilla bahçecilik” olarak tanımlanan bir mekânsal müdahale türü de son zamanlarda literatürde ilgi görmeye başlamıştır. Gerilla bahçecilik faaliyetleri genellikle, kentsel bahçeciliğin daha organize veya kurumsallaşmış biçimlerinden farklı olarak, aktörler tarafından her türlü toprak parçasına yapılan izinsiz müdahaleler olarak görülmektedir (Reynolds, 2008; Hardman, 2011). Birçok çalışma gerilla bahçeciliği “direniş” merceğinden ve var olan toplumsal-mekânsal düzenlemeleri ters yüz etme, dönüştürme ve mülkiyet ilişkileri, artan metalaşma ve kamusal alanın kontrolü gibi düzenlemelere karşı çıkma potansiyeli açısından (Reynolds, 2008) yorumlamış, böylelikle bu pratikleri “eleştirel kentsel bahçecilik” denilebilecek siyasi pratikler olarak de-

ğelendirmiştir (Certomà, 2011). Gerilla bahçeciliği direnişçi bir siyasi eylem olarak gören yaygın yoruma rağmen, bazı çalışmalar gerilla bahçecilik pratiklerinin mahalleyle, yerel yetkililer ve planlama aktörleri ile daha karmaşık bir ilişkisi olabileceğini göstermektedir (Thompson, 2015). Daha geniş bağlama bağlı olarak bu pratikler ana akım planlama ve tasarım eğilimlerini yansıtabilir ya da bu eğilimlere uyum gösterebilir (Tornaghi, 2012, Adams & Hardman, 2014), hatta bir nevi meşruluk kazanabilirler (Hardman, 2011).

Taktiksel Kentleşme: Planlamada Katılımcılıkta Yeni Bir Dönem mi?

“Kendin yap kentleşme” olarak da adlandırılan pratikler kimi yazarlarca “taktiksel kentleşme” (Lydon & Garcia, 2015) veya “taktiksel planlama” adıyla yeni ve farklı bir planlama anlayışı olarak tartışılmaya başlanmıştır. Lydon & Garcia, taktiksel kentliliği sıradan vatandaşlardan, girişimlere, hükümetlerden, uzmanlara çok çeşitli aktörlerin hayata geçirebileceği şeffaf, kısa erimli, düşük maliyetli ve ölçekli, uzun erimli konvansiyonel kent planlama yöntemlerine karşıt ortaya çıkarılabilen toplumsal ilişkilerin yaratıcı potansiyelinden de güç alan bir yaklaşım olarak tanımlamaktadırlar (Lydon & Garcia, 2015: 2-3). Bu noktada, literatürde “kendin yap kentleşme” olarak tarif edilen pratiklerle “taktiksel kentliliğin” aynı şey olmadığını altı çizilmelidir. “Kendin yap kentleşme” yerel yönetimler, uzman kadrolar, hükümetler veya girişimler gibi kurum ve aktörlerden bağımsız ve izinsiz harekete geçirilen pratiklere işaret ederken, “taktiksel kentleşme” kavramında her türlü formel veya enformel kurum veya girişimin de bu pratiklerin uygulayıcısı olabileceği savı vardır. Yazarlara göre “kendin yap” pratikler “taktiksel kentleşmenin” temel eksenini oluşturmaktadır. Yine aynı yazarlar “taktiksel kentleşmenin” uygulamada en yaygın üç örneğinin görüldüğünden bahsederler; vatandaşlar tarafından görsel olarak değişimin mümkün olduğunun gözler önüne serildiği, genellikle devlet bürokrasisi veya alışılmış proje süreçlerini baypas eden müdahaleler; yerel yönetimler, yatırımcılar ve kar amacı gütmeyen kuruluşların planlama ve uygulama adımlarında katılımı genişletmek ve derinleştirmek için kullandıkları araçlar; ve kentler veya yatırımcılar tarafından uzun erimli yatırım gerektiren bir projeyi hayata geçirmeden önce deneme olarak uygulananlar (Lydon & Garcia, 2015:12). Görülmektedir ki, bu yazarlara göre “taktiksel kentleşme” verili kentsel politikalara, kararlara veya yapıyı çevrenin belirli bir şekilde düzenlenişine bir eleştiri veya muhalefet olarak ortaya çıkmakla beraber bizzat o planları geliştirenler, uygulayanlar ve hatta ticari bir kaygıyla yapanlar tarafından da bir strateji olarak uygulanabilir. Taktiksel kentliliğin özellikle Batı coğrafyasında yaygınlaşması ve böyle pratiklere duyulan ilginin nedeni, kimi yazarlarca siyasi, ekonomik ve çevresel belirsizliklerin artması, sanayisizleşme nedeniyle kentlerde atıl alanların ortaya çıkması ve artan oranda hareketli olan bir işgücünün daha esnek mekân ve kullanımlara ihtiyaç duyması olarak açık-

lanmıştır (Bishop & Williams, 2012). Bergdoll’a göre “taktiksel kentleşme” gerek küresel ölçekte yükselişte olan neoliberal ekonomi politikaları ve bütüncül kapsayıcı planlamanın çökmesine bir cevap olarak ortaya çıkan büyük oranda pragmatik ve esnek pratiklerdir (Bergdoll, 2015: 12). Gadanho “taktiksel kentleşmeyi” formel kentin akılcı üretimin karşısında ortaya çıkan “çağdaş kentlerin çelişkili koşullarının yaratıcı ve becerikli temellüğü” (Gadanho, 2015: 19) olarak tanımlarken Sassen “taktiksel kentleşmenin” güçsüzlerin kendilerini görünür ve var edebilecekleri bir güç, sessizleştirilmiş ve dışlanmışların seslerini duyurabilecekleri bir mecra olabileceğinden bahsetmektedir (Sassen, 2015: 41-47). Bu anlamda yalnızca parçacıl bir tasarım pratiği/ürünü olmanın ötesinde böyle pratikler politik öznelleşmenin de yolunu açmaya muktedir görülmektedir. Her ne kadar çok çeşitli pratik, oluşum, tasarım ve ilişkilendirme biçimlerine işaret etseler de literatürde özellikle öne çıkan taktiksel kentliliğin doğrudan katılımcılığa yaptığı vurgudur ve aşağıda sıralanan özellikler tabandan katılımcılığı taktiksel kentliliği tanımlamanın temel odağı haline getirmektedir.

Burada sorulması gereken taktiksel kentleşme pratiklerinin konvansiyonel planlama karşıtı, kısa vadeli, geçici, akıcı ve spontane olmaları itibarıyla konvansiyonel ve hatta güncel katılımcı planlama paradigmatlarıyla karşıtlık oluşturmaları ve bu özellikleriyle neoliberal kent politikalarına gerçek ve somut bir alternatif olup olmayacakları noktasıdır. Literatürde taktiksel kentleşme daha ziyade neoliberal kent politikaları karşısında muhalif, meydan okuyucu ve kimi zaman dönüştürücü bir güç olarak görülmekle birlikte, bazı çalışmalar da böyle pratikler ile hem neoliberal kent politikaları, hem de kentsel planlama ve tasarım arasında daha karmaşık ve çetrefilli bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Brenner (2015), kente taktiksel müdahale biçimleri ve hegemonik neoliberal kent politikaları arasında olası en az beş ilişki biçimi tespit etmiştir. Brenner’a göre bu biçimlerden ilki olan *güçlendirme* neoliberal yönetişimin sınırları dahilinde cereyan ettiği ve onun düzenleyici çerçevesi ve mantığına temelden bir müdahale olmadığı için, ikincisi olan *sağlamlaştırma*, taktiksel kentliliğin kendisi neoliberal bir programı benimsediği veya kamu kurumlarının kentsel servis sağlamadaki rolünü ve önemini azalttığı için; üçüncü biçim olan *tarafsızlık* da taktiksel kentliliğin kendisinin çoğu zaman neoliberal rejim için işlevi olmayan ara alanlarda gerçekleştiği ve dolayısıyla egemen kent politikalarını rahatsız etmeden var olmasını sağladığı için yaratıcı ve dönüştürücü bir gücü yoktur. Brenner’a göre bu ilişki biçimlerinden son ikisi; *altüst etme* ve *olumsallık* olarak tarif ettiği biçimler, kente egemen neoliberal politikalara bir meydan okuma olasılığına sahip olabilir. *Altüst etme*, taktiksel kentliliğin büyüme odaklı, pazar yönelimli yönetim mantığını durdurarak, katılımcı, kullanım değeri ve kullanıcı odaklı tabandan bir demokrasi ve sosyal adalet sağlayabilir. *Olumsuzluk* özelliği nedeniyle ise taktiksel kentleşme deneysel anlamlar yaratabildiği için neoliberal politikaların ters yüz edilmesine olanak verebilir. Dolayısıyla

taktiksel kentleşme içerisinde değerlendirilebilecek pratikler içinde buldukları bağlamla, aktörlerle, aktörlerin çevreyle kurdukları ilişkilerle ve niyet edilen ve niyet edilmemiş sonuçlarıyla birlikte düşünüldüklerinde kimi zaman bir imkan, kimi zaman da egemen ideolojiye eklenilen ve onu destekleyen pratikler olarak düşünülebilir. Buradan hareketle, Cihangir Roma Bostanı'nın İstanbul'da kentsel katılımçılık bağlamında nasıl ifadesini bulduğu makalenin devamında kent hakkı çerçevesinden tartışılacaktır.

Cihangir Roma Bostanı

Roma Bostanı 2013 yılının Temmuz ayında Beyoğlu ilçesindeki Cihangir semtinde yaklaşık 15 kişilik bir grup tarafından "kendin yap" yöntemiyle kurulmuştur.² Mayıs 2018 itibarıyla Roma Bostanı hala aktif bir bostandır. Roma Bostanı yaklaşık 1 dönümlük bir kamu arazisi üzerinde, yıllardır atıl duran ve Beyoğlu'nun Cihangir mahallesinde "merdivenler" olarak tarif edilen Boğaz manzaralı merdivenlerin sol tarafında konumlanmıştır. Bostanın kurulma fikri Cihangir Park Forumu 'nda ortaya çıkmış, bu fikri benimseyenlerce hızla bir "bostan grubu" oluşturulmuş ve akabinde bostanın kurulması için Cihangir mahallesinde yer seçimi çalışmalarına başlanmıştır.

Bu makalenin dayandığı araştırma tasarımı oluşturulurken İstanbul özelinde "kendin yap kentleşme" bağlamında tanımlanabilecek oluşumlar içerisinde "kendin yap" kent bostanlarına odaklanılmıştır. Örneklem seçimindeki iki kriter ilgili "kendin yap" literatürüne dayanarak bostanların tabandan sivil inisiyatifle "kendin yap" olarak kurulması ve yerel yönetimle herhangi bir izin/onay ilişkisi içerisinde olmamasıdır. Amaçlı örnekleme (*purposive sampling*) yöntemi yoluyla vaka (örnek olay) olarak seçilmiş ve katılımçılar, katılımcı gözlem ve yarı-yapılandırılmış açık uçlu sorular ile derinlemesine görüşme tekniği ile incelenmiştir. Bostanların kuruluşu ve dönüşümleri bostancıların aktif katkıları, öznel algı ve tutumlarıyla şekillendiğinden onların anlatısı ve anlamlandırmaları araştırma için temel bir öneme sahip olmuştur. Bu makalenin dayandığı saha araştırması kapsamında kuruluşundan bu yana Roma Bostanı'nda aktif olarak çalışmış/çalışan 15 kişi ile derinlemesine mülakat yöntemiyle görüşülmüştür. Görüşülen bostancıların 10'u kadın, 5'i erkektir. Bostancıların yaşları 30 ile 55 yaş arasında değişmektedir. Bostancıların biri lise, diğerleri üniversite mezundur. Meslek bağlamında heterojen bir grup olan bostancıardan kamu görevlisi olarak çalışan yoktur. Farklı özel sektör alanlarında çalışanlar olduğu gibi, düzenli gelire sahip olmayan yaratıcı sektörlerde çalışanlar da vardır. Görüşme yapıldığı dönemde bostancıardan ikisi işsizdir. Yine görüşme yapıldığı sırada bostancıların dokuzu Cihangir'de yaşamaktadır. Bostancıların hiçbiri siyasi bir parti, örgüt veya derneğe üye değildir.

Roma Bostanı'nın kurulma hikayesinde kurucuların kendi anlatımlarına göre Cihangir Forumu'ndaki tartışmalar önemli bir rol oynamıştır. Roma Bostanı kurucuları kentsel alanlara yapılan ve anti-demokratik olarak algıladıkları uygulamalara bir tepki bağlamında mahallelerinde bir bostan kurmak istemişlerdir. Keza, Roma bostanının kurulması için seçilen alanın Beyoğlu Belediyesi tarafından imara açılmak istendiğine dair duyular bu alanın kurucular tarafından seçilmesinde etkili olmuştur. Görüşme yapılan pek çok bostancı³ bostan arazisinin mülkiyet durumunu bostan yapılırken bilmediğini, arazisinin özel veya kamu arazisi olmasıyla ilgilenmediğini, her şartta o arazinin yıllardır atıl durduğunu ve arazinin herkese ait olduğunu vurgulamak için tam da araziyi işgal ederek bostana dönüştürmenin önemli olduğunu altını çizmiştir. Arazi seçilirken ve bostan çalışmaları başladığında hiçbir kamu otoritesi veya yetkili ile temasa geçilmemiş, resmi bir izin veya onay alınmamıştır. Bu ilişkisizlik bağlamında Roma Bostanı'nın "izinsiz" kurulan bir "kendin yap" mekânı olduğu söylenebilir. Bu ilişkisizlik bostancılar tarafından özellikle tercih edilmiş, kendi inisiyatifleri ve kendi mahallerinde ortaklaşa kurdukları bir mekân yaratma çabasının bir ifadesi olmuştur. Cihangir Mahallesi yeşil alanın çok az olduğu bir mahalledir. Kapalı bir otoparkın üstüne inşa edilmiş ve büyük çoğunluğu beton zeminden oluşan Cihangir Parkı ve Roma Bostanı'nın hemen aşağısında bulunan ancak genellikle cam kırıkları ve çöp ile kaplı olan Roma Parkı'ndan başka bir yeşil alana sahip değildir. Bostanın kurulmasında kurucuların kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda şekil verebilecekleri bir yeşil alan yaratma isteği de etkili olmuştur.

Bostan arazisi Cihangir Forumu'nda alınan karar ve bostan grubu oluşturulmasını takiben kısa sürede belirlenmiş, arazinin belirlenmesinde arazinin hem yıllardır atıl olması, hem imara açılma planlarının varlığının bilinmesi, hem de arazinin toprak olması rol oynamıştır. Dik ve eğilimli arazi, yıllardır atıl kalmasının bir sonucu olarak neredeyse çöplük gibidir. Bostancılar kendi imkanlarıyla araziye bir ay süren çalışmalar sonucu temizlemişler, toprağı ekip biçilebilir hale getirmişler ve yine kendi imkanlarıyla toprağı sebze fideleri dikmişlerdir. Roma Bostanı'nın sürdürülebilir olması için en temel ihtiyaç sudur ve bostancılar suyu bostanın hemen arkasında bulunan apartmandan apartman sakinleri ve yöneticisiyle konuşarak bir ücret karşılığı temin etmişler, apartmandan hortum çekerek sulama sorununu çözmeye çalışmışlardır. Bostancıların hemen hemen hiçbiri daha önceden tarımla uğraşmamış, ekip biçmeyi bilmeyen kişilerdir. Bostanda birbirlerinden öğrendikleri kadar bostanın etrafından gelip geçenlerden de öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu anlamda bostan yeni insanlarla tanışma ve ilişkilendirme fırsatı sunan bir mekân olarak da karşımıza çıkmaktadır. Roma Bostancıları bostanı açık bir kamusal mekân olarak tarif edip kurmaya çalışmışlardır. Bütün bostancılar bostanın herkesin katılımına, kullanımına ve üretimine açık bir yer ol-

² Bostanın kurucuları eylemlerini "kendin yap" olarak adlandırmamaktadırlar ancak bostanın kuruluş şekli ve dayandığı temel pratikler bu çerçevede değerlendirilmelerini olanaklı kılmaktadır.

³ Bu makale özelinde bostan katılımçılarını makalenin yazarları tarafından "bostancı" olarak adlandırılmıştır.

Şekil 1. Roma Bostanı, Cihangir. Nisan 2018.

duğunu vurgulamışlardır. Bostandan alınan hasat da herkese ait olarak düşünülmüştür. Ne var ki bostandan ürün alınmakla beraber alınan ürün sembolik olmanın ötesine pek geçememiştir; bostancılar bostanı geçimlik bir ekonomi yaratmasından ziyade birlikte sosyalleşerek, öğrenerek, paylaşabilecekleri bir alan olarak görmüşlerdir. Yine de bostancılar, hasatlarını paylaşmışlar ve çevrelerine de sunmaya çalışmışlardır.

Bostancıların pek çoğu bostandan önce birbirini tanımazken, bostanı kurma süreciyle birlikte yakın arkadaş olmuştur. Aktif bostancılar haftanın her günü yoğun emek isteyen bostanda saatlerce çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ancak bostan sadece ekip biçtikleri bir yer değil, onun ötesinde birlikte var oldukları, zaman geçirdikleri, sosyalleştikleri ve paylaştıkları bir yerdir. Kimi zaman sadece çalışmak için değil, sosyalleşmek için, dinlenmek için, gün batımını seyretmek için, sohbet etmek için bostana gittiklerini söylemişlerdir. Görüşme yapılan pek çok bostancı, hasat almaktan, hasadın niteliği ve niceliğinden çok bu ilişkisellik ve beraberlik üzerinde durmuştur. Toprakla uğraşmak ve hasat almak, bostanın ve emeğin somut bir çıktısı olarak görüldüğünden önemsenmekle birlikte, kolektif üretim, paylaşım ve birlikteliğin kendisi temel motivasyon olarak görülmektedir. Roma Bostancıları kentin farklı yerlerinden kurulan diğer bostanlarla da ilişkilendirilmiş, fikir ve fide alışverişi yapmıştır. Mahallede görünür olmak önemsenmekle birlikte mahalleye bostanı tanıtmak için özel bir çaba harcanmamıştır. Bostancılar, bir yıla yakın bir süre bostanla aktif olarak ilgilenmişler ancak bostanı daha fazla sürdürememişlerdir.

Roma Bostanı 2015 yılında bu kez farklı kullanıcılarla yeniden sahiplenilerek bir kez daha canlanmıştır. Roma Bostanı'nın bu ikinci doğumu bostanın ilk yılının aksine çok daha profesyonel ve uzun erimli amaç ve hedeflere yöneliktir. Bostan 2015 yılında kendini aktivist olarak tanımlayan, 35 yıllık Cihangirli, farklı kent savunma oluşumlarıyla da ilişki içerisinde olan bir mahalleli tarafından permakültür eğitimi almış profesyonel bir peyzaj mimarının da yardımıyla tamamen yeniden tasarlanmıştır. Arazideki toprak yenilenmiş, fideler için ahşap setler hazırlanmış, damla sulama sistemi kurulmuş ve Roma Bostanı sosyal medya hesabından yapılan açık çağrıya katılan yüze yakın kişinin de yardımıyla çok kısa sürede yeniden hayat bulmuştur. Çağrı çeşitli gazetelerde de yayınlanmıştır. Yaklaşık 1 dönümlük bir arazide görüşmecilerin deyimleriyle hedef "bilimsel permakültür prensiplerine göre tasarlanmış bir sürdürülebilir gıda ormanı yaratmaktır" (Görüşmeci, 12). Mevsimine göre her tür yazlık ve kışlık sebzelerin yanında sedir, ardıç, zeytin, erik, kiraz, vişne, Trabzon hurması, erguvan, gülbrişim, dut, karadut, incir, böğürtlen, elma, hanımeli, nar, hatmi, demir ağacı, defne, lavanta, biberiye, katırtırnağı gibi ağaç ve bitkiler de dikilmiştir (Şekil 1, 2).

Roma Bostanı ile aktif olarak ilgilenen çekirdek grup üç kişidir. Çekirdek grubun temel işlevleri bostanın tasarım sürecini planlamak, etkinlikler organize etmek ve bostana bakmaktır. Bostan, kuruluşta olduğu gibi yine tamamen sivil inisiyatifle ve bostancıların kendi kaynaklarıyla işlemekte, bir kamu veya özel kurum veya kuruluştan destek almamaktadır. Bostanın uzun erimli olması hedeflenmekte, bostan mahallenin ve kentin ka-

Şekil 2. Roma Bostanı, Cihangir. Nisan 2018.

lıcı bir parçası olarak ileriye dönük olarak da düşünülmektedir. Bostanda yoğun ekim işi olduğu zamanlarda bostanın internet ve sosyal medya sayfalarından tüm kente açık çağrı yapılmakta, böyle zamanlarda yardıma gelenlerin sayısı yüzü bulabilmektedir. Bostan yeniden hayata geçiş sürecinde de kamu otoritelerinden resmi bir izin almamıştır. Ancak kuruluş aşamasından farklı olarak Beyoğlu Belediyesi'nin içerisinde bostan arazisini de kapsayan "Sosyal Merkez Projesi" bostanın yanındaki otopark alanında başlayacak olduğundan bostancılar mahkemeden gelen bilirkişiye bostanı, motivasyonlarını ve yaptıklarını anlatan yazılı bir rapor sunmuşlar, bu anlamda belediye görevlileriyle yarı resmi bir karşılaşma yaşamışlardır.

Roma Bostanı aktörleri sadece içine konumlandığı Cihangir Mahallesi'ne değil bütün kente görünür olmaya ve tüm kentlilerin bostanı sahiplenmesine çok önem vermektedir. Bostancılar, bostanın internet sayfasını ve sosyal medya hesaplarını aktif olarak kullanmakta, düzenli güncellemeler ve paylaşımlar yapmakta, ve kentlilerin katılabileceği etkinlikler organize etmektedir. Bu bağlamda mahalledeki bir ilkokulun öğrencilerine bostanda permakültür kursları verilmiş, "Göçmen Dayanışma Mutfağı" ile bostan hasadı da kullanılarak yemek yapılmış, "Bombalara Karşı Sofralar" ile yine bostan hasadıyla yemek yapılarak paylaşılmıştır. Roma bostancılarının diğer sivil inisiyatif ve kent oluşumları ile aktif bir ilişki içerisinde olmak istedikleri de gözlemlenmiştir. Beyoğlu Kent Savunması, Yedikule Platformu, Kuzey Ormanları Savunması, Emek Platformu ve çeşitli permakültür oluşumları ile dayanışma ve destek ilişkile-

ri kurulmuştur. Ayrıca mahalledeki bazı esnaf ve dükkanlar da bostana çeşitli şekillerde destek vermektedir. Örnek olarak su ile ilgili problem yaşandığında taşıma su desteği veren bir kafe olduğu gibi mahalledeki bir pizzacı da bostanda yapılan kompost için sigara küllerini biriktirip bostana vermektedir.

Bostanın mahalle ile olan somut ilişkisini ölçmek kolay değildir. Hatta bostan sadece mahalle için değil, bostanın yanından gelip geçenler, bostanı sadece merak edip bakmaya gelenler ve hatta bostan sayfasını sosyal medyadan takip edenler için de türlü anlamları olabilecek bir mekândır. Görüşmelerde bostancıların anlatımlarından bostancılar ve bostan çevresinde o anda bulunanlarla ilgili çoğu olumlu pek çok anlatım mevcuttur. Bostana fide hediye edenler, bostandan ürün toplayanlar, ekip biçmeye dair öneri verenler, hatta doğrudan toprakla çalışanlar sıklıkla karşılaşılan durumlardır. Bostanın sulama sorununa katkıda bulunan bitişik apartman ve bostanda ekip biçmeye yardım etmekle kalmayıp, bostana komşu olan evinin bahçesinde de ekim yapmaya başlayan din görevlisinin eşi sözü edilen ilişkilere bir örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanında Roma bostancıları hem alternatif, hem de ana akım medyada çok defa yer almışlar, gazetelere, dergilere ve televizyon programlarına mülakat vermişlerdir. Bir bostancı bu çabayı kentlilere yaptıkları işi en iyi şekilde anlatmak ve bostanı tüm kentin sahiplenmesini sağlamak olarak açıklamıştır.

Bostanı ilk kuran Roma Bostancılarının temel motivasyonları, kentte yeşil alanların korunması ve sahiplenilmesi gerekliliği,

bir araya gelinebilecek ve dayanışma içerisinde olunabilecek mekân ihtiyacı, toprakla ilişkilenecek, kentin yaşayanlar tarafından sahiplenilmesi ve birlikte üretmektir. Bostanın daha sonraki kullanıcılarında, birlikte üretmek, dayanışma ve kent mekânlarının sahiplenilmesine ek olarak ekolojik kaygılar, temiz ve sağlıklı gıda üretimi, üretim ve tüketim anlayışlarının değiştirilmesi gibi motivasyon ve kaygılar ön plana çıkmaktadır. Tüm görüşmeciler, ranta dayalı kentsel politikaları eleştirmekte, kentsel politikalar üretilirken yaşayanların istek, arzu ve taleplerinin, kenti yaşayanların eylemlerinin yok sayıldığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda yabancılaşma, doğal çevreden kopuş, üretime dahil olamama, yalnızlık ve aidiyet sorunları bostancıların yaşadıkları kente ilişkin algılamalarının temelini oluşturmaktadır. Bostancılardan çoğu, bostancılık faaliyetlerini ve bostanı, egemen kent siyasetine direnmek ve muhalefet etmek olarak kavramsallaştırırken, bazıları bu terimlerle konuşmamakta, bostanı ve bostancılığı toprağa değenin, gıda üretmenin ve bunu kolektif olarak kendi yaşadıkları yerde yapmanın tatmininin öneminden bahsedilmektedir. Bostancıların tümünde, kentsel mekânları metalaştırmadan, kolektif olarak dönüştürebilmek; bunu yaparken ekolojik prensipleri temel almak, doğrudan ve kolektif eylemle kenti talep etmek bostancılığın ve bostanın temel hedefi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kent Hakkı Bağlamında Katılımcı Bir Kamusal Mekân Talebi Olarak Roma Bostanı

Birçok yazarın da dikkat çektiği üzere neoliberal süreçler kentlerde artan oranda eklenmektedir; ayrıcalıklı tüketim mekânlarının çoğalması, güvenli siteleri, büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri, soylulaştırma ve kentsel girişimcilik yoluyla kent mekânları giderek parçalanmakta ve ayrışmaktadır (Peck & Tickell, 2002; Smith, 2002; Swyngedouw, Moulaert & Rodriguez, 2002). İstanbul'da özellikle son yıllarda kendini dayatan neoliberal kentsel yönetim kentsel mekânı metalaştırmakta, standartlaştırmakta ve kentsel katılımcılığı topyekun yok saymaktadır (Aksoy, 2014; Yalçın, Çalışkan, Çilgin & Dündar, 2014). Bu bağlamda Roma Bostanı neoliberal kentsel politikalar karşısında "kent hakkı" çerçevesinde bir kamusal mekân talebi olarak analiz edilecektir. Kentsel mekânlardan sembolik ve fiziksel olarak dışarıda bırakıldığını düşünen vatandaşlar, kolektif olarak bir araya gelmenin ve kendini ifade etmenin yollarının hem siyasal hem de mekânsal olarak ortadan kalktığı bir bağlamda, ortak emek, dayanışma ve paylaşma yoluyla bir sosyallik oluşturmakta ve mekânı temellük ederek somut bir talep ortaya koymaktadırlar. Roma Bostanı yoluyla ifadesini bulan talep, bireylerin kendini ifade edebilmesi, kendi inisiyatifleriyle kentsel çevrelerini bizzat şekillendirebilmesi, bir araya gelerek dayanışmacı bir topluluk yaratabilmesinin talebidir.

Son yıllarda akademik literatürde de sıklıkla yeniden tartışılmaya başlanan "kent hakkı" kavramı Lefebvre'nin düşüncesine dayanmaktadır. Lefebvre, kapitalizmin kentte nasıl kendini

ürettiğini ve yeniden ürettiğini araştırırken aynı zamanda kenti bu süreçlere direnmenin ve yeni bir mekânsallaşan hayat üretmenin de yeri olarak görmüştür (Lefebvre, 1991). Lefebvre'e göre "kent hakkı" "dönüşmüş ve yenilenmiş bir kent hayatı" hakkıdır (Lefebvre, 1996: 158). Attoh'un da dikkat çektiği üzere, akademik literatürde "kent hakkı" kavramından hareketle farklı kuramsallaştırmalar yapılmıştır (Attoh, 2011). Kimi yazarlar, bunun potansiyelleri üzerinde durarak farklı sorunları olan dezavantajlı grupların mücadelelerini ortak bir noktada buluşturabilecek bir kavram olarak "kent hakkı" nı önemserler (Mitchell & Haynen, 2009). Bu anlamda kent hakkı; kimi zaman vatandaşlık hakkı, işgal hakkı, kamusal mekânı şekillendirme hakkı, kentsel politikalar karşısında otonomi hakkı, kimi zaman da konut, ulaşım, su gibi kaynaklarla ilişkili olarak sosyo-ekonomik bir hak olarak karşımıza çıkmakta, kentsel planlamaya katılım hakkından var olan mülkiyet kanunlarına karşı olan haklara uzanan bir yelpazede çeşitlenmiştir (Attoh, 2011: 674-675).

Kent hakkının nasıl bir hak olduğu, kimler için kimler tarafından ve nasıl bir kentte talep edildiği meselesi de literatürde sıklıkla sorunsallaştırılmıştır. Tüm bu literatürde "kent hakkı" sanki verili olan düzende içerilebilmek için yoksun olunan belli hakları istemek ve/veya geri istemek, talep etmek bağlamında birçok hakka bölünmüş gibidir. Oysa, Lefebvre'in "kent hakkı" metni, düşüncesinin diğer boyutları ile beraber düşünüldüğünde önerdiği kavramın farklı grupların çeşitli kentsel hakları talep etmekten daha öte bir anlama sahip olduğu anlaşılacaktır. Zira Lefebvre "mekân" olgusunun temelinde politik olduğunu öne sürmüş ve mekânın üretiminin farklı bir toplum tahayyülü için elzem olduğunu iddia etmiştir (Lefebvre, 1991; Brenner & Elden, 2009). Harvey, bu bağlamda "kent hakkı" nın bireysel bir hak olmadığını belirtir ve "kent hakkı" nın kaçınılmaz olarak alternatif bir toplum yaratma ve dönüştürme fikriyle ilişkili olduğunu söyler (Harvey, 2008: 23).

Harvey'e göre demokratik katılımcılığın alanı olacak yeni müşterekler yaratmak, yıkıcı ve yok edici neoliberalizmin motto-su haline gelen özelleştirme politikalarına karşı durmayı gerektirmekle beraber daha kapsayıcı kentler yaratmanın yolu "hakların yeniden düzenlenmesi değil", "farklı politik-ekonomik pratikler" kurgulamaktır (Harvey, 2003:941). Bu yeni pratikler mekânsallaştığı ölçüde ve mekân dolayısıyla üretildiği ölçüde "kent hakkı" farklı hakların bir toplamından veya uzlaşımından öte bir anlama sahip olabilir. Marcuse (2009) ise "kent hakkı" nın "hukuki süreçle uygulanacak yasal bir iddia" olarak görülemeyeceğini belirtir (Marcuse, 2009: 192; Marcuse, 2014:5). Ona göre kamusal alan, bilgi ve şeffaflık, merkeze erişim ve hizmetlere erişim hakkı birbirinden ayrılmaz bir bütünlüğün ve karmaşıklığın parçalarıdır ve burada "kent hakkı" ndan kastedilen bu bütünlük hakkıdır ve bu hak var olan kente ilişkin değil, bir "gelecek kent" i tahayyül etmek, bu hakkı "gelecek kent" i için istemektir; böyle bir kent muhakkak eşitlik, adalet, demokrasi ve insan potansiyelinin sonuna ka-

dar geliştirilmesi prensipleri üzerine inşa edilmek zorundadır (Marcuse, 2009: 193). Yani “kent hakkı” yasal ve yönetsel bir hak değil, ahlaki bir iddiadır (Marcuse, 2012; Mayer, 2009) ve bütünlüklü olarak talep edilmelidir (Marcuse, 2012; 2014). “Kent hakkı” “muhafız bir taleptir” (Mayer, 2009:367).

Purcell ise, “kent hakkı”nın iki temel hakkı içerdiğini ileri sürer; bunlar katılım hakkı ve temellük hakkıdır (Purcell, 2002:102; Purcell, 2008). Ona göre katılım hakkı temsili değil, doğrudandır. Purcell’in temellük hakkından kastı önceden verili bir alanı kullanabilme hakkı olmanın ötesinde temelde “kentsel mekânı onu yaşayanlarca kendi ihtiyaçları doğrultusunda üretebilme” hakkıdır (Purcell, 2008). Bu noktada, mekânın üretiminin temel dayanağı değişim değeri değil, kullanım değeridir. Neoliberal demokratik yönetimlerde büyük ölçüde çeşitli kurumlar tarafından filtre edilerek sağlanan dolaylı temsilin yerine Purcell, kentte yaşayanların doğrudan katılımını koyar. Başka bazı yazarlar da (Pugalis & Giddings, 2011) “kent hakkı”nı kentte erişim, kentte var olabilme ve kente katılım hakkı olarak değerlendirirken, kentsel katılımın basitçe formal, bürokratik kanallarla sınırlı olmadığı, kentte aktif bir varoluşun ve kenti sürekli yeni ve yaratıcı biçimlerde kullanarak dönüştürmenin anlık değil, sürekli bir mücadele olarak kurgulanması gerektiğini belirtirler. Kent mekânlarını, kamusal mekânları ve kent mekânları ile ilgili alınan kararların, temsili yoldan veya çeşitli örgütlü yapılar içerisinde değil de doğrudan olması gerektiği, bu anlamda bostancıların pratiklerinde ve görüşmelerdeki anlatılarında açık seçiktir. Bir görüşmeci bunu şöyle ifade etmiştir:

“Yaşadığımız yeri bize sormadan yok edemezsiniz kardeşim. Hani bizi yok sayarak, biz hiç var olmamışız gibi bir takım kararlar alarak bizim hayatımız üzerinde bir yetki bir iktidar kuramazsınız, yaptığınız şeyi bize anlatmanız gerekir. Bizi de buna ikna etmeniz gerekir ve ikna olmuyorsak da eğer siz işte bir iktidar mekanizmasıysanız bunun adı devlet deyin, belediye deyin valilik deyin şu bu herhangi bir kurumda benim üzerime böyle bir oldu bitti ve emir komuta ile gelmeyin çünkü bizim için bir şey ifade etmiyor” (Görüşmeci, 13).

Çeşitli yazarların da belirttiği üzere, kentte yaşayanların kimisi zaten kentin sahibidir ve kentsel mekânlar iktidar sahiplerinin, yöneticilerin ve onların politikalarının bir sonucu olarak şekillenmektedir (Mayer, 2009; Marcuse, 2009). O zaman “kent hakkı” kentte yaşayan herkesten ziyade kentsel karar mekanizmalarına dahil olamayanların hakkı gibi gözükmektedir. Ancak farklı küresel ölçeklerde ve toplumsal düzenlemelerde kimin veya kimlerin bu mekanizmaların dışında kaldığı da başka bir sorudur. Marcuse (2009) bu sorunun cevabını “doğrudan baskı altında olanlar (dışlananlar) ve “yabancılaşmışlar” olarak verir; bu bağlamda “kent hakkı” herkes tarafından değil, Marcuse’un geliştirdiği şekliyle yoksun ve hoşnutsuzların, dışlanmış ve yabancılaşmışların talebidir (Marcuse, 2009: 190-191). Bu hoşnutsuzluk duygusu iki görüşmeci tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Sokağa çıktığın anda aslında saldırı başlıyor, öyle hissediyorum çünkü şantiyeye döndü İstanbul, sürekli kepçeler ve beton arabalarıyla cebelleşiyoruz” (Görüşmeci, 2).

“İnsanlar artık ürüyorlar sokağa çıkmaya, bir araya gelmekten çok korkuyorlar, bostan bunu aşabilecek bir yerde duruyormuş gibi geliyor bana çünkü seni suçlayabilecek hiçbir alan yok bostan içerisinde, meyve sebze ekmek için bir araya gelmiş insanlara ne diyebilirsin” (Görüşmeci, 3).

Roma bostancılarının bostanı bir gıda ormanına, bir yeşil alana dönüştürerek koruma ve savunma iradeleri ve kararlılıkları aynı zamanda kentsel mekânın tümünün ekolojik prensipler ve değerlerle yeniden düşünülmesi gerektiğine de işaret etmektedir. Bostancıların ortaklaşa emekleri, onların kentsel tasarım ve planlama bağlamında daha kolektif, dayanışmacı ve demokratik ilkeler gözetilmesi imasını da içerir. Purcell’in dikkat çektiği gibi “kentsel mekânın özel mülkiyet olarak kavranması; kapitalist üretim süreci tarafından bir meta olarak değer biçilmesi...tam da temellük hakkının karşı olduğu şeydir” (Purcell, 2002:103). Bu bağlamda hem bostanı üreten pratiklerin, hem de bostanın kullanım değeri üzerinden kurgulanması kentsel mekânın özel mülkiyet olarak kavranmasına meydan okuduğu gibi neoliberal toplumsal ilişkilerin araçsallığını da sorunsallaştırmaktadır. Görüşmeciler dayanışmayı ve alternatif pratikleri ve şu şekilde anlatmıştır:

“İşte insanlar, herkes bir şeyler getiriyordu. Bir şeyi yiyecegiz, açız. Biri su getiriyor, biri çay getiriyor. Biri termosu bir şey koyuyor, biri pişiriyor... Herkes birbirine ikram ediyor işte. Mesela yani oraya götürdüğün malzemeleri hani kürek, o mesela yani müşterek, yani oradaki mülkiyet ilişkisini de kıran bir şey aslında” (Görüşmeci, 1).

“Hepimiz başa sardık gibi olduğum bir dönemde orada yine o dayanışmayı görmek, bir arada iş yapmak insanlarla, o bilgiyi kimseyle hiçbir şey beklemeden karşılığında paylaşım yapmak...Hani daha önce hiç görmediğim insanların orada birbirine destek olduğunu görüyorsunuz” (Görüşmeci, 5).

Harvey de (2008) benzer şekilde “kent hakkı”nın var olan toplumsal ve mekânsal ilişkileri dönüştürerek kapitalizme meydan okuyabilecek bir potansiyeli olduğunu söylemiştir. Açık ki görüşme yapılan bostancıların pek çoğunun kapitalizm karşıtı kapsamlı bir politik gündemi yoktur ancak pratiklerinin verili kentsel üretim ve toplumsal ilişkiler karşısında alternatif oluşturabilecek potansiyeller taşıdığı söylenebilir. Birliktelik, dayanışma ve kolektiviteye yapılan vurgu, hiyerarşik olmayan lidersiz yatay ilişkilene, gündelik hayatın ve kentsel mekânların metalaşmasına karşı duyulan açık tepki, tüketici değil üretici konumunda olmak gibi pratik ve değerlere yapılan vurgu bunun göstergesidir. Örneğin bir görüşmeci, bostanla olan ilişkisinde bostanda alınan somut üründen ziyade bostanın nasıl bir alternatif örgütlenme potansiyeli olabileceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Sonuçta ne düşünüyoruz, hayatta ne bekliyoruz, bilmiyorum ben mesela daha doğrudan demokrasiyi düşünüyorum ve doğrudan demokrasi nasıl bir şey olabilir; aşağıdan yukarı olabilir. İşte bu mahallede biz beraber bir şey yaparsak, iki apartman biz konuşuruz sonra bizim bir mahalle böyle olur sonra bizim semt de olur. Hani, böyle bir şeyden çıkabiliyor, oturup kafeden çıkmıyor böyle şeyler. Bilmiyorum, bir başlangıç noktası bence yani böyle yerler” (Görüşmeci, 3).

Pek çok görüşmeci, bostanla ilgili motivasyonları ve bostanın kendileri için ne ifade ettiği sorulduğunda yaşam alanlarının kısıtlanmasına ilişkin cümleler kurmuşlardır. Bu bağlamda bir görüşmeci bostanı anlatırken, bostanı ve bostan pratiklerini yaşam alanına saldırı karşısında konumlandırmaktadır:

“Yaşam alanı bırakmıyor bize, işte bir tane hastanemiz vardı o da yok. Atıyorum, Beyoğlu’nda mesela deprem anında toplanılacak açık alan yok. Yani nerede toplanırsın işte Gezi Parkı’nda aslında gösterilen yer orası ama burayı da alacağım elinizden deniyor, şey, Yedikule Bostanlarını yerle bir ettiler, artık kalmadı bostan diye bir şey orada. Yani bütün yaşam alanlarımıza bir saldırı var ve biz de bunun karşısında duran insanları da görünce etrafında ve bir şeye odaklanınca evet orada bir bostan var toprakla uğraşiyor herkes. İşinden, zamanından ayırarak...şöyle söyleyeyim, herkes işinden çıkacak sonra bostanda toplanılır, bir iki saat çalışılır, ondan sonra gene gidilmez oturulur orada” (Görüşmeci, 5).

Görülmektedir ki, bostancıların talepleri sadece kentsel tasarım ve planlama kararlarına katılmak değil, rekabetten ziyade dayanışmaya, ranttan ziyade kullanım değerine, baskıdan ziyade kendini ifade etmeye dayanan daha demokratik, ekolojik, adil ve açık bir toplumu talep etme noktasında somutlaşmaktadır. Örneğin, birçok görüşmeci, bostanın temel özelliklerinin hiyerarşi olmaması, herkesin kendini ifade edebileceği bir yer olması ve bostanın işleyişinin karşılıklı öğrenme üzerinden eşitlikçi olarak kurulduğunu vurgulamışlardır. Bu anlamda bostan lidersiz, işlerin daha iyi bilenlerin ve/veya daha tecrübeli olanların “yol göstericiliğinde” yürüdüğü, katılımcıların kendi ilgi, yetenek, zaman ve çabaları ölçüsünde katkıda buldukları bir mekân olarak ortaya çıkmaktadır.

“Belli şeylerle gidiyorsun. İşte bir pantolon, eldivenler, bir şey götürüyorsun zaten yanında, bakıyorsun mesela diyelim ki iş başlamış olabilir, birisi bir şey eliyor, yoruluyor. Eleği sen alıyorsun. Yapmayı bildiğin veya kolay öğrenebildiğin işler çünkü büyük bir “know how” gerektirmiyor. Toprak eleyeceksin. Biri diyor ki ‘rüzgara doğru tutma, şöyle olur, yere yakın tut’. ‘Haa, tamam’. (Görüşmeci, 9).

“Bostan gibi bir yerde emir aldığınız size emir veren size şunu yap bunu yap diyen birisi yok. Yaptığınız şey gönüllü ve gerçek. Yani katılmadığınız halde bir şey yapmak zorunda olmadığınız bir yer. Öyle olunca da çok sağlam bir direniş noktası yakalamış oluyorsunuz var olan şeye karşı” (Görüşmeci, 8).

Bostancılar açısından, birlikte var olmak, üretmek, birbiriyle

ilişkilenmek ve dayanışmak neredeyse bostanda ürün almakta daha önemlidir. Görüşmeciler, Roma Bostanı’nda birbirleriyle ve farklı olanla ilişkilenenin, yalnız olmadıklarını hissetmenin ve dostluğun mekânı olarak tarif etmişlerdir. Fırat ve Kuryel’in de belirttiği gibi “mekân aracılığıyla dayanışma ruhunu sürdürmek demek, ortak politik hayallere ve hedeflere sahip olmak, hakim öznellik ve görünürlük rejimlerine ait olmayı reddetmek” (Fırat & Kuryel, 2015:259) anlamına gelmektedir. Görüşmecilerin anlatısına bakıldığında bostanla kurdukları kişisel ilişki, bağlar ve aidiyetin kentte hissedilen baskı ve sıkıntının; dayanışma ve başkalarıyla yakınlıklar kurma ekseninde aşılma yolu olarak görülmektedir:

“Bostandan önce hepimiz kendi kabuğumuzda yaşayan insanlardık. Biraz daha sosyal olmayı keşfettik. Aynı ideale, ortak ideale bir şeye başladığınızdaki arkadaşlık ve dayanışma daha farklı bir şey” (Görüşmeci, 9).

Neoliberal kent politikalarınca kamusal alanın yok edilmesi, neyin meşru görülüp neyin görülmeceğinin sınırlarının net bir şekilde çizilmesi, kamusal ve kamusal olmayan alanların üretilen dayanışmayı da hedef almaktadır. Bu bağlamda hem bostanda üretilen dayanışma, hem de diğer oluşumlarla kurulan ilişkiler en az yeşil alan üretmek kadar elzem görülmektedir. Bostan bu anlamda hem mekânı sahiplenerek, dönüştürerek savunmanın, hem de daha genel toplumsal, ekonomik, ekolojik endişelerin dile getirilip tartışıldığı; bunun da farklı oluşumlar, kolektifler ve ağlarla dayanışma ve karşılıklı öğrenme içerisinde yapıldığı bir zemin olarak düşünülebilir.

“Dayanışmak zorundayız yani. DÜRTÜK bütün bostanlardan ürün toplamaya çalışıyor. Bütün ağlar şehirde daha güzel bir yaşamı hedefleyen herkese, yani gıdayla ilgilenen, doğayla ilgilenen, yeşille ilgilenen, şehir planlamasıyla ilgilenen her şey bizim konumuz dahilinde zaten. Yani mesele şu; çok asimetrik ve askeri bir hiyerarşi var. Planlar yapılıyor, birileri bunu onaylıyor, bir şeyler oluyor ve biz burada yok sayılıyor. Esas tartışılması gereken şey bu” (Görüşmeci, 1).

Neoliberal kent yönetimi kentsel mekânın diğer parçalarını da olduğu gibi neyin yeşil alan olarak kurgulanıp kurgulanamayacağı ve o yeşil alanda nelere izin verilip verilmeyeceğini belirleyerek mekânı kurgulamakta ve mekân üzerinde tahakküm kurmaktadır. Bostanlar bu anlamda da iktidarın mekânsal politikasına meydan okuyan ve onun koyduğu sınırları bulanıklaştıran yerlerdir (Mikazde, 2015: 520). Ayrıca, kentte sebze üretiyor olmanın kendisi bizzat kır kent ayrımını bulanıklaştıran, üreten kır ile tüketen kent nosyonlarını sorunsallaştıran bir pratiktir. Bostan, yalnızca hakim neoliberal kent politikalarına değil, aynı zamanda kapitalizmin ürettiği yabancılaşmaya, gündelik hayatın standartlaşmasına, uzmanlaşmaya ve metalaşmaya da karşı; onun alternatiflerini üretebilecek bir mekân olarak da kurgulanmaktadır. Bu bağlamda Lefebvre’in “kendiliğindenlik” (spontaneity) ve “mücadele”(contestation) kavramlarını

açıklamak da yerinde olacaktır. Lefebvre'e göre "mücadele" ekonomik taleplerle siyaseti birleştiren, entegre olmayı reddeden ve yabancılaşmaya karşı duran bir pratiktir (Lefebvre, 1969: 65-67). Siyasetin tanımlanmış kanallarının dışındadır ve siyasetin bir uzman etkinliği olmasına karşı çıkar. Mücadele "kendiliğinden" ortaya çıkar. "Kendiliğindenlik" olmadan ise ne bir olay ne de bir hareket olabilir (Lefebvre, 1969: 69-70). "Kendiliğindenliğin" yeri sokaklardır; sokaklar kurumlar tarafından ele geçirilmemiş toplumsallığın yerleridir (ss. 70-71). Bostan da bu anlamda, bir "kendiliğinden mücadele" alanıdır.

"O doğru şey bir araya geldiği zaman enerji ve motivasyonla işte bir takım işer yapmaya gönüllü insanlar ve onun çok da planlı ve ilerisini önünü çok net görmediğin bir halini, o spontaneliğin çok hoş bir şey olduğu o içindeyken öğrendiğin süreç. Çünkü bunlar bizim hayatımızda çok bürokrasi var ve her şeyi öğreniyoruz ya, her şeyin doğru tekniğini öğreniyoruz ve herkes ne iş yapıyorsa onunla ilgili eğitim alıyor, ben bu işteyim belki ama hala beni eğitime gönderip bu nasıl yapılmalı eğitimi veriyorlar. Her şeyimiz çok kalküle edilmiş bu hayatta, işte o onun çok tersi" (Görüşmeci, 2).

Bostanın mahalleyle kurduğu ilişki genelleşememiş olsa da bostancıların bostan çevresinde ve bostanda yaşadıkları pek çok "karşılaşma" onların tam da arzu ettiği bostanın kamusalılığına ve açıklığına örnek oluşturacak cinstendir. Merrifield (2006: 71) tam da "kent hakkı" kavramının öngördüğü kentin kullanım değerini önceleyen, canlı, yaşanan anlara ve "sihirli karşılaşmalara" olanak veren bir açık kamusalık önerdiğini söyler. Bir "karşılaşma mekânı" olarak bostan farklılıkların birbirinden öğrendiği, birbirine değdiği bir zemindir. Bir görüşmeci, belediyenin çöp toplayıcılarından bir tanesiyle yaşadığı karşılaşmayı şu şekilde anlatmaktadır:

"Ne yapıyorsunuz siz? dedi, Abi, bostan yapıyoruz. Ee, buradan çok çöp çıkıyor bilmem ne, bostan mı yapıyorsunuz? Evet, dedim. E, ben de anneme bir söyleyeyim dedi onun da dedi fasulyeleri vardı" (Görüşmeci, 4).

Bu karşılaşma onların yaratılmasının yanında bostanın mahalle ve kentliler nezdindeki algısı bostancılara göre bostanın meşruiyeti açısından da önemlidir. Görünürlük, özellikle medyada görünürlük bostanı ve bostancıların yaptığı işleri anlatmak ve gösterebilmenin yoludur. Özellikle yapılaşma tehdidi altında bir mekân olduğundan bostanın savunulması bütün kentin bostanı sahiplenmesinden geçmektedir. Kamu otoriteleriyle mücadele alanında da kentlilerin bostanı koruması, bostanın sadece mahalle için değil, tüm kent için anlamı olan bir mekâna dönüşmesi ile mümkün olabilecektir. Roma Bostanı tehdit altındaki bir kamusal alanı, son kalan yeşil alanı savunmayı bir meşruiyet zeminine yerleştirmeye uğraşır. Bir görüşmeci şöyle söylemiştir:

"Medyada özellikle çıktığı zaman, sonuçta biz hiçbir dernek değiliz, hiçbir şey değiliz. Bostanı belediyeyle karşı karşıya gel-

diğimiz noktada hani en azından 'Bak burada yer aldık, şurada yer aldık. Burası böyle bir yerdi. Burası da kamu alanı. Burası da kamuya hizmet ediyor' diyebileceğimiz bir kaynak olsun istiyoruz aslında" (Görüşmeci, 13).

Bostancılar için ürün sembolik olmasına rağmen kolektif üretimin tek somut çıktısı olduğu için önemlidir. Bir anlamda orada "bir şey" yapıldığının kanıtıdır. Ürünün sembolik olmasının başka bir nedeni de bostandan az mahsul alınabilmesidir, bu da mahsulün daha geniş bir platformda veya mahalleyle paylaşılmasını zorlaştırmaktadır. Roma Bostancılarının atıl bir araziden bir bostan yaratma fikrini mahalleye yaratacağı sosyal-ekonomik faydadan ziyade kent politikalarına karşı duydukları yabancılaşma ve huzursuzluğun karşısında bir araya gelebilecekleri, dayanışma içinde olabilecekleri, kendilerini ait hissedebilecekleri, duygudaşlık kurabilecekleri ve ortak üretim yapabilecekleri bir mekân arayışı olarak okumak mümkündür.

"İlk noktası bir direniş noktası olması, toprağa ayağının bastığı, bu ülkenin senin ülken olduğunu ve onu iyi mutlu bir ülke olmasını istemenin sembolü gibi bir şey. Dostluğun, birlikte bir şey için uğraşmanın sembolü gibi. Hani birlikte bir sürü şey yapabileceğini gösteriyor olması, yalnız olmadığının, tek başına evinde oturup işte hayaller kurup, vay ona buna çatıp buna küfredip buna kızıp yaşamadığın seninle aynı şeyi paylaşan aynı bakışı paylaşan bir sürü insanın olduğunu gösteriyor" (Görüşmeci, 6).

Schmid, "kent hakkı"nın, hayatın başka türlü olabileceği üzerine pratik bir deney olarak da düşünülebileceğini söyler (Schmid, 2012:43). Yani kent hakkı yalnızca yasal taleplerle ilgili değildir, bizzat alternatif hayat kurgularının denendiği, birbirine eklemeliği, "başka bir toplum" kurgusunun hayata geçirildiği bir olasılıklar evrenidir. Bu araştırmanın konusunu oluşturan bostanlara bakıldığında bostanların kalıcılık ısrarının ve uzun vadeli projeksiyonlarının onları statükoya karşı somut bir politika üreticisi konumuna yerleştirdiği görülmektedir. Kolektif üreticilik ve paylaşım, yatay öz-örgütlenme ve doğrudan eylem gibi pratiklerle "başka bir dünyanın" talebi "şimdi ve burada" olanla sürekli harekete geçirildiği gibi bostancıların bostanı sürdürmedeki kararlı ısrarları da bu talebin geleceğe dönük sürekliliğini sağlamıştır.

"Kendi kendine organize oluyorsun, kendin yapıyorsun, başka bir şey düşünüyorsun, bir rüyan ya da düşün var, bunun ifadesi gibi bence...Başka bir dünya, bu kadar çirkin olmayan yani, şehirden tut binalara, her şeye yani. Alternatiflerimiz bunlar diyebilmeliyiz. Ne istiyorsun; bunu istiyorum, nasıl istiyorsun; işte böyle istiyorum. Bunu yapıyoruz, şunu yapıyoruz. Ben kendimi böyle ifade edebilirim" (Görüşmeci, 3).

Bostancılar kullanılmayan atıl bir alanı ortaklaşa ekip biçerek yeşil bir alana dönüştürmüşler, bunu yaparken mahallenin ve kentlilerin zihinsel haritalarında Roma Bostanı'nı bir kamu-

sal mekân olarak yerleştirip sahiplenilmesini amaçlamışlardır. Bostancıların her türlü medya aracılığıyla motivasyonlarını ve eylemlerini kentlilere anlatma çabası; tam da bu ilişkisellik yoluyla çevreleriyle kurdukları yapıcı iletişim; kamusal mekânın örgütlenmesinde alternatif olasılıkların varlığını göstermekle kalmayıp, aynı zamanda bostancıların eylem ve pratiklerinin somut sonuçlarıyla sürdürülebilir bir kent bahçesinin doğrudan ve tabandan katılımcılık yoluyla inşa edilebileceğinin de ispatı olmuştur. Katılımcılar dayanışmacı ve kolektif pratikleri yoluyla yalnızca bir yeşil alan yaratmakla kalmamışlar, mekânı dönüştürerek sahiplenmişler ve temellük etmişlerdir. Roma Bostanı yoluyla bostancılar kentsel mekânların üretilme, düzenlenme ve denetlenme biçimlerine meydan okumuşlardır. Roma Bostanı farklı katılımcıların bir araya gelerek, dayanışma, ortak üretim ve karşılıklı öğrenme yoluyla yalnızca sadece ekip biçtikleri değil, onun ötesinde dayanışmacı ve kolektif alternatif pratiklerin yeşerdiği ve sürdürüldüğü bir toplumsallık mekânı olmuştur. Bu anlamda sadece bostanın kendisi değil, aynı zamanda bostanı ortaya çıkaran pratikler ve toplumsallık “kent hakkı” talebinin somut olarak dile getirildiği meca olmuştur. Bostancılık pratikleri, bostancıların kendilerini mekâna kazıyarak görünür oldukları ve mekânı arzu ettikleri biçimde işlev kazandırmalarının bir yolu olmakla kalmamış, aynı zamanda “kent hakkı”nın talep edildiği bir alan haline getirmiştir. Yalnızca bostandaki varlıkları değil, kolektivite, eşitlik ve açıklığa yaptıkları vurgu bu talebi bostanın mekânsal sınırlarının ötesine taşıyarak bir özgürlük ve demokrasi talebine dönüştürmüştür.

Sonuç

Bu makalenin amacı bir “kendin yap kentleşme” örneği olarak Roma Bostanı’nı “kent hakkı” kavramıyla ilişkilendirerek tartışmak ve kentsel katılımcılık bağlamında böyle pratiklerin olasılıklarını değerlendirmektir. Roma Bostanı neoliberal kent politikalarına karşı olarak ortaya çıkmış, bostancıların sosyo-mekânsal örgütlenmeleri ve önerdikleri pratikler ile bostan dayanışmacı ve sürdürülebilir bir talebe dönüşmüştür. Bu çalışma göstermektedir ki, bir kentsel mekân talebi olarak Roma Bostanı neoliberal kent politikalarına karşı “kent hakkı” bağlamında değerlendirilebilir. Örgütlü kentsel mücadele veya alışılmış kentsel mücadele ve siyaset biçimlerinden farklı olsa da Roma Bostanı “kendin yap” pratikler yoluyla “kent hakkı” talebinin somut olarak dile getirildiği, bu anlamda da kentsel mücadelenin alternatif biçimlerini ve doğrudan katılımcılığı ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Roma Bostanı Cihangir Mahallesi’nde atıl bir alanı yeşil alana dönüştürmekle kalmamış, farklı toplulukların, birey ve grupların bir araya geldiği bir dayanışma mekânı olarak da inşa edilmiş, bostancıların nasıl bir kentte hangi değerlerle yaşamak istediğinin de kurgulandığı bir zemin olmuştur. Roma Bostanı’nın halen aktif bir bostan olması bu bostanın belirli bir kentsel mekâna yapılan ufak çaplı bir düzeltme veya iyileştirme olmanın çok ötesinde alterna-

tif kentsel mücadele ve siyasetin kurgulanması açısından da önemli olduğunun göstergesidir.

Bu çalışmanın bir diğer araştırma sorusu “kendin yap” bostanların doğrudan katılımcı planlamanın bir örneği olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği idi. Bu çalışmanın sahasını oluşturan Roma Bostanı da katılımcıların, öz örgütlenmeyle, kararların yatay düzlemde tartışılarak, birlikte karar vererek alındığı ve beraber uygulandığı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda hem karar mekanizmalarına ve ortak eyleme doğrudan katılabilme, hem de mekânların nasıl şekillendirileceğine ilişkin bütün katmanlarda yer alma bostanın sahiplenilmesinde ve bostanın küçük ölçeğine rağmen kalıcı olmasında önemli bir rol oynamıştır. Bostancılar, yalnızca bir kentsel mekân kesitinin belirli bir şekilde planlamasında değil, orada üretilen alternatif bilgi ve pratikler ve farklı aktörlerle kurulan ilişkisellikler bağlamında planlamanın Lefebvre’ci anlayışla salt fiziki mekânın planlamasına yönelik bir uzman etkinliği olmadığını, alternatif bir dünyanın tahayyülünü ve tezahürünü içeren bir üretim pratiği olduğunu göstermişlerdir. Daha önce tartışıldığı üzere, katılımcı planlama anlayışı içerisinde değerlendirilen “taktiksel kentleşmenin” ve “kendin yap kentleşme” pratiklerinin kimi zaman neoliberalizmi ve neoliberal kent yönetimini destekler veya benimser nitelikte olduğu iddia edilmiştir. Oysa bu makale, İstanbul’un “kendin yap” Roma Bostanı’nın Brenner’in böyle müdahale biçimleri ve hegemonik kent politikaları arasında kurulabilecek ilişkilerden egemen kent politikalarını dönüştürebilecek potansiyele sahip olarak gördüğü “alt üst etme” ve “olumsallık” diye ifade ettiği biçimlere yakın olduğunu gözlemlemiştir. Türkiye bağlamında bostan, kentlerin büyüme odaklı, pazar yönelimli ve artan oranda otoriter yönetim mantığını alt üst eden doğrudan katılımcı, kullanım ve kullanıcı değerini öne çıkaran tabandan bir demokrasi örneğidir. Roma Bostanı alternatif pratiklerin ve imce ekonomilerinin gelişebileceği deneysel bir alan yaratması itibarı ile Brenner’in söz ettiği biçimde “olumsaldır”. Taktiksel kentleşme belirli somut sorunlardan yola çıkarak bu sorunların çözümünü hiçbir siyasi sınıf, yapı ve uzman sınıfı kontrolünde olmayan kaynaklarla hayata geçirdiği ölçüde tabandan ve doğrudan katılımcıdır. Roma Bostanı arazisinin işgali ve oluşturulan bostan kentsel mekânların metalaşmasına, kamusal mekânın yok edilmesine ve kamusallığın ortadan kalkmasına yöneliktir. Roma Bostanı neoliberal politikaları sorgulamakta, bunun karşısına beraberce inşa edilecek ve yaratıcılığa, dayanışmaya açık, farklı katılımcılar ve oluşumlarla ilişki içerisinde dönüşen bir kent anlayışı, bir kent etiği koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Adams, D. & Hardman, M. (2014). Observing Guerillas in the Wild: Re-interpreting Practices of Urban Guerilla Gardening. *Urban Studies*, 5(6), 1103-1119. doi: 10.1177/0042098013497410
- Aksoy, A. (2014). İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihani. A. B. Candan ve C. Özbay (Ed.), *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde (s. 27-46). İstanbul: Metis.
- Ateş, B. (2015). A Spatial Impromptu: Green Resistance By Guerilla Gardening. (Master Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Attoh, A.K. (2011). What kind of right is the right to the city? *Progress in Human Geography*, 35(5), 669-685. doi: 10.1177/0309132510394706
- Baker, E. L. (2004). Tending Cultural Landscapes and Food Citizenship in Toronto's Community Gardens. *The Geographical Review*, 94(3), 305-352.
- Bendt, P., Barthel, S. & Colding, J. (2013). Civic greening and environmental learning in public-access community gardens in Berlin. *Landscape and Urban Planning* 109,18-30.
- Bergdoll, B. (2015). Preface. P. Gadanho (Ed.), *Uneven Growth Tactical Urbanisms for Expanding Megacities* içinde (s. 10-13). New York, NY: The Museum of Modern Art.
- Bishop, P. & Williams, L. (2012). *The Temporary City*. London: Routledge.
- Brenner, N. & Elden, S. (2009). Introduction. *State, Space, World: Lefebvre and the Survival of Capitalism*. N. Brenner ve S. Elden (Ed.) *State, Space, World Selected Essays* içinde (s.1-48). Minneapolis: University of Minnesota Press .
- Brenner, N. (2015). Is "Tactical Urbanism" an Alternative to Neoliberal Urbanism? Post Notes on Modern and Contemporary Art Around the Globe. http://post.at.moma.org/content_items/587-is-tactical-urbanism Erişim tarihi: 06.05.2018
- Certomà, C. (2011). Critical urban gardening as a post-environmentalist practice. *Local Environment*, 16(10), 977-987.
- Crossan, J., Cumbers, A., McMaster, R. & Shaw, D. (2016). Contesting Neoliberal Urbanism in Glasgow's Community Gardens: The Practice of DIY Citizenship. *Antipode*, 1-19. doi: 10.1111/anti.12220
- Douglas, C.C.G. (2014). Do-It-Yourself Urban Design: The Social Practice of Informal "Improvement" Through Unauthorized Alteration. *City & Community*, 13(1), 5-25. doi: 10.1111/cico.12029
- Durusoy, E., & Cihanger, D. (2016). Historic Landscape vs. Urban Commodity?: The Case of Yedikule Urban Gardens. *İstanbul. Megaron*, 11(1), 125-136. doi: 10.5505/MEGARON.2016.48343
- Fabian, L. & Samson, K. (2016). Claiming Participation – A Comparative Analysis of DIY Urbanism in Denmark. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 166-184. doi: 10.1080/17549175.2015.1056207
- Ferris, J., Norman, C. & Sempik, J. (2001). People, Land and Sustainability: Community Gardens and the Social Dimension of Sustainable Development. *Social Policy and Administration*, 35(5): 559-568. <http://illinois-online.org/krassa/hdes598/Readings/People,%20land,%20and%20sustainability.pdf>
- Firat, Ö. B. & Kuryel, A. (2015). Yaratıcılık İş Başında: Karşı – Gösteriler ve Duygulanımsal Kolektiviteler. A. Kuryel ve B.Ö. Firat (Ed.) *Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik* içinde (s. 243-267). İstanbul: İletişim.
- Finn, D. (2014). DIY Urbanism: Implications for Cities. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 7(4), 381-398. doi: 10.1080/17549175.2014.891149
- Finn, D. (2014a). Introduction to the Special Issue on DIY urbanism. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 7(4), 331-332. doi: 10.1080/17549175.2014.959154
- Gadanho, P. (2015). Mirroring Uneven Growth A Speculation on Tomorrow's Cities Today. Pedro Gadanho (Ed.), *Uneven Growth Tactical Urbanisms for Expanding Megacities* içinde (s. 14-25). New York, NY: The Museum of Modern Art.
- Hardman, M. (2011). Understanding Guerrilla Gardening: An Exploration of Illegal Cultivation in the UK. Working Paper No. 1, Centre for Environment and Society Research, Birmingham.
- Harvey, D. (2003). Right to the City. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4), 939-941. doi: 10.1111/j.0309-1317.2003.00492.x
- Harvey, D. (2008). The Right to the City. *New Left Review*, 53.
- Holland, L. (2007). Diversity and Connection in Community Gardens: A Contribution to Local Sustainability. *Local Environments*, 9(3), 285-305. doi: 10.1080/1354983042000219388
- Hou, J. (2010). (Not) your everyday public space. J. Hou (Ed.), *Insurgent Public Space Guerilla Urbanism and the Making of Contemporary Cities* içinde (s. 1-17). London, UK: Routledge.
- Iveson, K. (2013). Cities within the City: Do-It-Yourself Urbanism and the Right to the City. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(3), 941-956. doi:10.1111/1468-2427.12053
- Kaldjian, J. P. (2004). Istanbul's Bostans: A Millenium of Market Gardens. *The Geographical Review* 94(3), 284-304.
- Kaya, İ. A. & Görgün, E. K. (2017). Kentsel mekân Üretiminde 'Kendin Yap' Hareketi. *Planlama*, 27(1), 57-74. doi: 10.14744/planlama.2017.74946
- Lefebvre, H. (1969). *The Explosion: Marxism and the French Upheaval*. New York: Modern Reader Paperbacks.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Malden, Mass: Blackwell.
- Lefebvre, H. (1996) *Writings On Cities*. E. Kofman & E. Lebas (Ed.). Oxford: Blackwell.
- Lydon, M. & Garcia, A. (2015). *Tactical Urbanism Short-term Action for Long-term Change*. Washington, DC: Island Press.
- Marcuse, P. (2009). From Critical Urban Theory to the Right to the City. *City*, 13(2-3), 185-197. doi: 10.1080/13604810902982177
- Marcuse, P. (2012). Whose Right(s) to What City?. N. Brenner, P. Marcuse & M. Mayer (Ed.), *Cities For People Not For Profit Critical Urban Theory and the Right to the City* içinde (s.24-41). London: Routledge.
- Marcuse, P. (2014). Reading the Right to the City. *City*, 18(1), 4-9. doi: 10.1080/13604813.2014.878110
- Marche, G. (2015). What Can Urban Gardening Really Do About Gentrification? A Case-Study of Three San Francisco Community Gardens. *European Journal of American Studies* 10(3), 1-8. <http://ejas.revues.org/11316>
- Mares, T. M. & Peña, D. G. (2010). Urban agriculture in the making of insurgent spaces in Los Angeles and Seattle. J. Hou (Ed.), *Insurgent Public Space Guerilla Urbanism and the Making of Contemporary Cities* içinde (s. 241-254). London, UK: Routledge.
- Mayer, M. (2009). The 'Right to the City' in the Context of Shifting Mottos of Urban Social Movements. *City*, 13(2-3), 362-375. doi: 10.1080/13604810902982755
- Merrifield, A. (2006). *Henri Lefebvre: A Critical Introduction*. New York, London: Routledge.
- Mikadze, V. (2015). Ephemeral Urban Landscapes of Guerrilla Gardeners: A Phenomenological Approach. *Landscape Research*, 40(5), 519-529. doi: 10.1080/01426397.2014.93961724
- Mitchell, D. & Heynen, N. (2009). The Geography of Survival and the Right to the City: Speculations on Surveillance, Legal Innovation, and the Criminalization of Intervention. *Urban Geography*, 30: 611-630. doi: 10.2747/0272-3638.30.6.611
- Peck, J. & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space. In N. Brenner & N. Theodore (eds.), *Urban Restructuring in North America and Western Europe*, Blackwell Publishing, Malden, MA.
- Pudup, M. B. (2008). It Takes A Garden: Cultivating Citizen- subjects in Organized Garden Projects. *Geoforum*, 39(3), 1228-1240. doi: 10.1016/j.geoforum.2007.06.012
- Pugalis, L. & Giddings, B. (2011). A Renewed Right to Urban Life: A Twenty- First Century Engagement with Lefebvre's Initial "Cry". *Architectural Theory Review*, 16(3), 278-295. doi: 10.1080/13264826.2011.623785
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The Right to the City and its Urban

- Politics of the Inhabitant. *GeoJournal*, 58, 98-158. <https://faculty.washington.edu/mpurcell/geojournal.pdf>
- Purcell, M. (2008). *Recapturing Democracy Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban Futures*. Routledge, London and New York.
- Reynolds, R. (2008). *On Guerilla Gardening: A Handbook For Gardening Without Boundaries*. London: Bloomsbury.
- Rosol, M. (2010). Public Participation in Post-Fordist Urban Green Space Governance: The Case of Community Gardens in Berlin. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34(3), 548-63. doi:10.1111/j.1468-2427.2010.00968.x
- Rosol, M. (2012). Community Volunteering as Neoliberal Strategy? Green Space Production in Berlin. *Antipode*, 44(1), 239-257. doi:10.1111/j.1467-8330.2011.00861.x
- Saldívar-Tanaka, L. & Krasny, E. M. (2004). Culturing Community Development, Neighborhood Open Space, and Civic Agriculture: The Case of Latino Community Gardens in New York City. *Agriculture and Human Values*, 21, 399-412.
- Sassen, S. (2015). Complex and Incomplete Spaces for Tactical Urbanism. P. Gadanho (Ed.), *Uneven Growth Tactical Urbanisms for Expanding Megacities içinde* (s. 40-47). New York, NY: The Museum of Modern Art.
- Schmelzkopf, K. (2002). Incommensurability, Land Use, and The Right to Space: Community Gardens in New York City. *Urban Geography*, 23(4), 323-343. doi: 10.2747/0272-3638.23.4.323
- Schmid, C. (2012). Henri Lefebvre, The Right to the City, and the New Metropolitan Mainstream. N. Brenner, P. Marcuse & M. Mayer (Ed.), *Cities For People Not For Profit Critical Urban Theory and the Right to the City içinde* (s. 42-62). London: Routledge.
- Spataro, D. (2016). Against a de-politicized DIY urbanism: Food Not Bombs and the struggle over public space. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2), 185-201. doi:10.1080/17549175.2015.1056208
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. In N. Brenner and N. Theodore (eds.), *Urban Restructuring in North America and Western Europe*. Blackwell Publishing, Malden, MA.
- Talen, E. (2015). Do-it-Yourself Urbanism: A History. *Journal of Planning History*, 14(2), 135-148. doi: 10.1177/1538513214549325
- Thompson, M. (2015). Between Boundaries: From Commoning and Guerilla Gardening to Community Land Trust Development in Liverpool. *Antipode*, 47(4), 1021-1042. doi: 10.1111/anti.12154
- Zardini, M. (2008). A new urban takeover. G. Borasi & M. Zardini (Ed.), *Actions: What you can do with the City içinde* (s. 12-17). Montreal: SUN Architecture ve CCA.
- Zeiger, M. (2011). The Interventionist's Toolkit, Part 1. *The Design Observer*. <http://places.designobserver.com/entryprint.html?entry=25408> Erişim tarihi: 14 Mart 2011.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Mekanın Biçimlenişi ve Kentsel Karakterin Oluşumu; İzmir (Kemeraltı) Örneği

Formation of Space and Urban Character; İzmir (Kemeraltı) Case Study

 Seda Sakar, Tolga Ünlü

Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mersin

ÖZ

Kentler; coğrafyalarına, ülkelerine, toplumların gelenek ve ihtiyaçlarına, farklı mimari ve planlama akımlarına göre şekillenmiştir. Tarihsel süreçte kentlerin yapısı farklı şehirlerde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Fiziksel öğelerin farklı biçimlerde bir araya gelişi bu farklılıkları oluşturmada ve kentleri birbirinden farklılaştırmaktadır. Yirminci yüzyılın başından itibaren, yapıli çevrenin üretim biçiminde değişen yaklaşımlar, gelişen teknoloji, kentsel mekânda standartlaşma ve yapıli çevrenin tek-tipleşmesi; kentsel mekâna özgü karakterin kaybolmasına ve benzer kentsel çevreler oluşmasına neden olmuştur. José Luis Sert'e (1956) göre, güzel olarak değerlendirilen kentlerin hepsinde, bütünü meydana getiren yapıların uyumluluğu, ölçekler arası uyum, kentsel karakterin devamlılığı ve insan ölçeği temel alınmıştır. Lynch (1960) ise, uyumlu ve homojen mekanların belli bir devamlılık içinde anlam kazanacağını savunmakta, ayrıca kentsel karakterin öneminden de bahsetmektedir. Cullen'a (1961) göre ise; renk, doku, eşsiz olma ve kullanıcıyı bir araya getirme gibi özellikler, kentsel mekâna karakter kazandırmakta ve mekânı eşsizleştirmektedir. Bu yaklaşımlardan ve kentlerin dinamik yapısından yola çıkarak, mevcut kentsel karakterin farklı süreçlerde nasıl oluştuğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Kentsel alanda değişimin tanımı, oluşumu ve analizi üzerine teorik ve metodolojik bir çerçeve sunmayı amaçlayan bu çalışmada, kentsel karakterin oluşumu tartışılacaktır. Bir yeri benzersiz kılan, onu başka yerlerden farklı kılan ve kentsel karakterin değişmesine neden olan sorular cevaplanmaya çalışılacaktır. Araştırmanın yöntem bölümünde, kentsel mekânın farklı dönemlere ait değişimini analiz etmeyi sağlayan kentsel morfoloji bilimi ve Conzen tarafından geliştirilen "kent plan

ABSTRACT

Cities have been shaped by the nations they are part of, geography, traditions, needs of societies, and architectural and planning trends. Different forms and structure of cities have emerged through the historical process. Physical elements that compose the different forms of cities differentiate each city from the other. From the beginning of the 20th century, the change in approach to the production mode of the built environment, development of technology, and standardization of the urban space have caused the production of similar urban environments and have resulted in the loss of urban character. According to José Luis Sert (1956), in all the cities considered to be beautiful, the unity of harmonious structures, the inter-scale harmony, the continuity of the urban character, and the human scale were taken as the basis. Lynch (1960) claims that the homogeneous spaces with harmony and texture will gain meaning within a certain continuity. He also mentions the importance of urban character. According to Cullen (1961), features such as color, texture, uniqueness, and bringing the user together characterize the urban space and make the place unique. Considering these approaches and the dynamic structures of cities, the question of how the existing urban character is formed through different processes emerges. In this study, which aims to present a theoretical and methodological framework on the definition, formation, and analysis of change in urban space, the formation of urban character will be discussed. Questions such as what makes a place unique, what makes it different from other places, and what causes changes in urban character will be explored. Urban morphology and town-plan analysis developed by Conzen, which aid the analysis of changes in urban space through different peri-

çözümlemesi" ele alınacaktır. Bu bağlamda, tarihi kent merkezleri, tarihi katmanlaşmanın kentsel alanda açıkça gözlenebilmesi nedeniyle önem taşımaktadır. İzmir Tarihi Kent Merkezi–Kemeraltı örnek çalışma alanında gerçekleştirilen bu çalışmanın, benzer alanlarda yürütülecek araştırmalar için yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Karakter; kentsel morfoloji; yerin özgünlüğü.

ods will be discussed in the methods section of the research. In this context, historic city centers are important because of the fact that historical stratification can be clearly observed in the urban space. This study, which is carried out in the Kemeraltı (Izmir Historic City Center) case study, is intended to be a guide for researchers in similar case studies.

Keywords: Character; urban morphology; authenticity of place.

Giriş

Kentsel Mekânın Değişimi ve Karakter

Tanımında da yer aldığı gibi "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan..." (Türk Dil Kurumu) kentler; kültürel yapı, cinsiyet, yaş grupları, eğitim düzeyleri, ekonomik koşullar, etnik köken, ırk ve din gibi pek çok sosyal değişkenin etkisinde hızla değişmektedir. Gelişen teknoloji, farklı dönemlerdeki sanat ve planlama akımları, politik yaklaşımlar, coğrafya, doğal yapı ve eşiklerin de belirleyici rol oynadığı süreçler sonucunda kent; kendi özüne ait değerleri koruma çabasıyla varlığını devam ettirmektedir. Kropf'a (1996, s. 261) göre kentsel çevre, insan ve çevre etkileşiminden meydana gelmektedir ve kent, sürecin bütünüdür. Yapılar, yapı grupları, parseller, yapı adaları, yollar, cepheler, meydanlar vb. gibi somut öğelerin ve bu öğelerin bir araya geliş biçimlerinin kent biçimini oluşturduğu kabulünden yola çıkacak olursak; temel soru tarihsel süreçlerden etkilenen değişkenlerden biri diğeri olan kentsel karakterin ne olduğu, nasıl oluştuğu ve nasıl dönüştüğüdür.

Kentsel karakteri kullanıcının perspektifinden ele alarak kentsel çevrenin analizine yönelik bir araştırma ortaya koyan Lynch (1960); tanımlı, homojen, belirli bir dokuya sahip, özgünlükleri ve farklılıkları barındıran mekânların; form ve karakter yönünden düzenli bir dokunun oluşabilmesi için gerekli olduğunu savunmaktadır. Kentsel mekânı sokak ölçeğinde ve sosyal ilişkilerin bir bütünü olarak ele alan Jacobs (1961) ise; farklı kullanımların olduğu, kullanıcı yoğunluğuna sahip, geçirgen, farklı fiziksel formda ve yaşta yapının bulunduğu, sürekli ve kamusal mekânların sokak ile ilişkili olduğu çevreleri, karaktere sahip kentsel dokular olarak ifade edilmiştir. Kenti meydana getiren öğeleri, bütünü oluşturan kompozisyonun birer parçası olarak tanımlayan Cullen (1961); parçaların tek başına anlamsızlaştığını, bir araya geliş biçimleri ile özgünleştiklerini, izole ve tek yapılar yerine yapı gruplarının kentsel çevreleri oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca renk, doku, eşsiz olma, kullanıcıyı bir araya getirme gibi özelliklerin kentsel mekâna karakter kazandırdığına değinmektedir (Cullen, 1961). Kropf (1996, s. 248–249) ise karakteri; bir kenti diğer kentlerden ayıran, benzerine rastlanmamış özellikler barındıran öğeler olarak ifade etmiştir. Kentsel çevre ve karakter ilişkisini farklı perspektiflerden ele alan araştırmaların ortak noktası ise karakterin;

süreklilik, kullanım çeşitliliği, biçimsel zenginlik, eşsiz ve biricik olma özelliklerini barındırması gerektiği şeklindedir. Bu bağlamda kentsel karakteri meydana getiren özelliklerin, kentsel çevreyi biçimlendiren kullanıcının pratiklerini mekâna yansıtması ile ortaya çıktığı ve tarihsel süreç içerisinde biçimlendiği sonucuna varılmaktadır.

Farklı nitelikte bölgelerin ve alanların birbirine eklenmesi ile mekânsal birikim yani tarihselliğin oluştuğunu öne süren Conzen, Caniggia ve Whitehand (Kropf, 1996, s. 256) benzer biçimlerde ve benzer formlarla meydana gelen dönüşümlerin kentsel karakteri oluşturduğunu ve tarihsellik içinde sürekli biçimlendiğini savunmaktadırlar. Her yeni tarihsel süreç kendisinden önceki süreçlerden, her yeni mekânsal gereksinim kendisinden önceki gereksinimlerden ve her yeni kültür kendisinden önceki kültürün yaşayış biçiminden birtakım öğeleri beraberinde getirmekte ve kentlerin günümüzdeki durumunu almasını sağlamaktadır.

Bir yeri özgün kılan, diğer yerlerden ayırt edilmesini ve farklılaşmasını sağlayan özelliklerin neler olduğu düşünüldüğünde, ilk akla gelen öğeler duysal olarak hissedilenlerden çok fiziksel olarak gözlemlenebilir ya da somut olanlardır. Kullanıcı tarafından algılanan bu fiziksel öğelerin tarihsel süreç içerisinde nasıl biçimlendiği, değiştiği ve kentsel karakter ile olan ilişkisini ele alan araştırmalardan Lynch'in (1960) kent imgesine yönelik çalışmaları mekânı kullanıcının algıladığı biçimde çözümlemekte ve öznel değerlendirmelere bağlı kalmaktadır. Cullen (1961) ise; analiz, araştırma, yapısal ilişkiler ve bütüncül yaklaşımların önemine değinmekte ancak çalışmalarını herhangi bir yöntem kapsamında ele almamaktadır.

Kentsel mekândaki değişimi ve bu süreçte kentsel karakterdeki değişimi çözümlemeyi amaçlayan bu araştırma kapsamında; kentsel karakterin oluşmasında ve kentsel mekânın biçimlenmesinde hangi unsurların etkili olduğuna yönelik bir tartışma yürütülecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınacak olan kentsel morfoloji kentsel mekânının biçimlenmesini, mekânı biçimlendiren süreçler temelinde incelemekte, kentsel mekândaki değişimin tarihsel süreç içinde farklı dönemlerde ortaya çıkardığı özgünlükleri irdelemektedir. Kentsel karakterdeki değişime yönelik gerçekleştirilecek morfolojik çözülemeye ilişkin örnek alan seçilirken; farklı dönemlerde

farklı müdahaleler ile varlığını devam ettirmesi, gelişme süreçlerinde kent çekirdeğini oluşturması, karakteristik öğeleri ve mekân dizilimlerini bünyesinde barındırması ile tarihsel yapısı nedeniyle, kent çekirdeğini oluşturan en eski alan olan tarihi kent merkezi seçilmiştir. İzmir Tarihi Kent Merkezi özelinde yapılan bu çalışma sonucunda; benzer çalışma alanlarına yönelik araştırmalar için kuramsal bir çerçeve oluşturulması ve gerek tarihi kent merkezlerine yönelik koruma planları gerekse tarihi merkezlerin çevresinde planlanan yeni kentsel alanlar için geliştirilen mekânsal stratejilere referans olması amacıyla bir yöntem ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Kentsel Morfoloji ve Kentsel Mekânda Değişimin İncelenmesi

On dokuzuncu yüzyıl sonunda Alman coğrafyacıların araştırmaları sonucunda *Stadtlandschaft* kavramı ile gündeme gelen ve İngiliz yazınında ilk olarak 1928 yılında yer alan ve kentsel mekânı biçim yönünden analiz etmeyi amaçlayan kentsel morfoloji; kentlerin dinamik yapısını tarihsel süreçte incelemeye yarayan bir bilim dalıdır (Larkham & Jones, 1991, s. 1). Bu çerçevede, kentsel morfoloji, kentlerin değişen karakterini zaman, mekân ve fiziksel çevre bağlamında tespit etmeyi sağlar. Kropf (1996, s. 260) kentsel morfolojinin mekânsal olarak kentlerin yapısını ve kentsel dokuların özelliklerini çözümlemenin yanı sıra gelişme stratejilerine yönelik politikaların ortaya konulması, koruma çalışmaları ve tasarım fikirlerinin üretilmesi açısından önem taşıyan bir bilim dalı olduğunu savunmaktadır. Moudon (1997, s. 3) ise kentsel morfolojinin sosyal ve ekonomik etkenlerin kentler üzerindeki somut sonuçlarına odaklanan bir yaklaşım olduğunu öne sürmektedir.

Farklı ekollerden araştırma okullarının geliştirdiği yaklaşımlar ile kentsel morfoloji çalışmaları önem kazanmıştır. 1960'larda İngiliz ekolünün öncülerinden M.R.G. Conzen tarafından yürütülen "*Alnwick: A Study in Town-Plan Analysis*" çalışması, kentsel morfoloji yazınında önemli bir yer tutmaktadır. Aynı dönemde, Muratari, Giovannoni, Piccinato ve Trincanato tarafından geliştirilen ve tarihi kent merkezlerinin iyileştirmesi için ortaya çıkan İtalyan Okulu; modern yaklaşıma karşı olarak, mimari üslupta tarihselliği benimsemekte, kentsel dokunun analizi için tarihsel analizlerden yararlanılması gerektiğini savunmaktadır (Gauthiez, 2004, s. 77). Kentsel dokunun hiyerarşik biçimde analiz edilmesi ile toplumsal yapıdaki değişimlerin de analiz edileceğini öngören yaklaşıma göre; yeni tasarımlar yerine küçük değişiklikler ile eski biçimlerden referans alınmalı, yeni yapılar mevcut karakteri bozmayacak biçimde kente adapte edilmelidir (Gauthiez, 2004, s. 77). İngiliz Okulu, şehir planlama üzerine çalışmalar yürüten bir coğrafyacı olan Conzen tarafından kent formunun tarihsel süreç içerisinde nasıl değiştiğinin çözümlenmesine yönelik araştırmalar ortaya koymaktadır (Moudon, 1997, s. 7). Tarihsel-coğrafi olarak adlandırılan yaklaşım çerçevesinde;

mekânı, içinde bulunduğu bağlamla birlikte incelemeyi hedefleyen M.R.G. Conzen, morfogenetik yöntem kapsamında bir kentsel alanın belirli dönemlerine ait halihazır haritaların sunduğu verilere dayanarak parsel, bina ve sokak örüntüsüne; yapıların üç boyutlu konfigürasyonu ile ilişkili yapılaşma dokusuna ve alandaki arazi kullanım durumuna yönelik değişimlerin sonucuna bağlı olarak kentsel mekânda görülen farklılıkların ve dönüşümlerin incelenmesine odaklanmıştır. Conzen, söz konusu inceleme ve araştırmaya "*kent-plan çözümlemesi*" adını vermiştir (Conzen, 1960; s.6–11). İtalyan ekolüne benzer biçimde yerleşmenin fiziksel evrimi ve bina tipleri üzerine çalışmalar yürüten Fransız Okulu ise; kentsel ve mimari formları sosyal perspektifte değerlendirmesiyle farklılaşmaktadır (Darin, 1998, s. 66).

İngiliz Okulu tarafından geliştirilen tarihsel-coğrafi yaklaşım temelinde, kentsel dokunun tarihsel süreç içinde sürekli bir değişim içinde olduğu ve karakterin de bu değişim içinde sürekli yeniden üretildiği kabulü bulunmaktadır. Dolayısıyla, morfogenetik yöntemin temelinde tarihsellik (*historicity*) bulunmaktadır.

Conzen'e (1966, s. 59) göre yalnızca fiziksel öğeleri değil, aynı zamanda toplumsal yaşanmışlıkları, özgünlükleri ve tarihsel birikimi de bünyesinde barındıran kent dokusu; mekânın içinde bulunduğu bağlamın sürekli değişmesini sağlayarak farklı gelişme dönemlerinin ve karakterlerin oluşmasını sağlamaktadır. Conzen tarafından "*kent-plan çözümlemesi (town-plan analysis)*" ile Ludlow kenti için (Şekil 1) yapılan *karakter bölgeleri* çalışmasında benzer özellik gösteren, kendi içerisinde bütün ve özgün kent parçalarının tespiti yapılmıştır. Conzen bu alt bölgelerin belirlenmesi için parsel-bina tipi, arazi kullanım durumu ve kentsel doku analizlerinden yararlanmıştır.

Whitehand [2007], Conzen tarafından hazırlanan her bir karakter bölgesinin belirli ve ilişkili formların bir araya gelmesi ve birikmesi sonucu ortaya çıktığına değinmektedir. Conzen tarafından tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde "karakter bölgeleri" olarak adlandırılan ve özgünlükler barındıran bu alt bölgeler farklı dönemlerde farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde adlandırılmışlardır (Tablo 1). Doku, strüktür, bina tipleri, kamusal mekânlar ve kullanımlar, okunabilirlik ve fiziksel bileşenlerin bir araya gelişine oluşan özgün bölgeler Hall (1997, s. 223) tarafından "*tasarım alanı*" olarak tanımlanırken; Whitehand (2009, s. 6) tarihsel karakterin değişim süreçlerinin sonucunda meydana geldiğini ve analizler sonucunda benzer özellikte tanımlı "*morfolojik bölgeleri*" barındırdığını ifade etmektedir. Lynch (1960, s. 66–72) ise benzer doku, form, yapı tipi, kullanım, cephe detayları, cephe açıklıkları ve plan tiplerine sahip süreklilik gösteren kentsel alanları "*bölge*" olarak adlandırmıştır.

Kent-plan çözümlemesi yöntemini benimseyen araştırma-

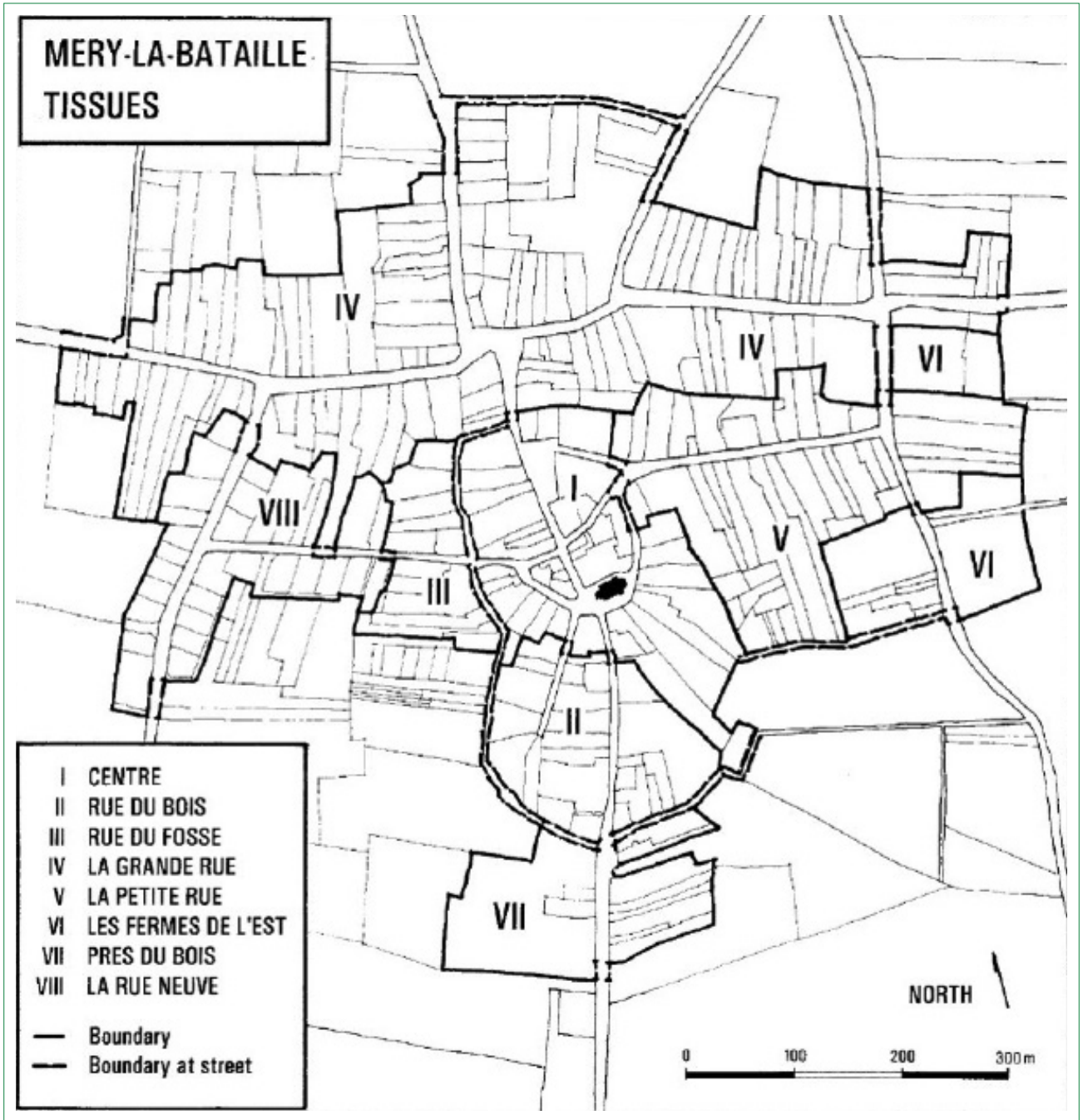
Şekil 1. Conzen tarafından Ludlow için yapılan Karakter Bölgeleri Analizi (Conzen, 1988; s.122).

Tablo 1. Karakter bölgelerinin morfoloji yazınında geçen diğer isimleri (Hall, 1997; s.235'ten tablolaştırılmıştır)

Morfolojik bölge	Doku	Kentsel doku
"Morphological region" (M.R.G. Conzen)	"Tissue" (Caniggia)	"Urban tissue" (Kropf)
Tasarım alanı "Design area" (A.C. Hall)	Bölge "District" (Lynch)	Bölgelendirme "Regionalization" (Whitehand)

cılardan biri olan Kropf (1996, s. 253), Kent-plan çözümlemesi yöntemini benimseyen araştırmacılardan biri olan Kropf (1996, s.253), Mery-la-Bataille için yaptığı çalışmada (Şekil 2) karakterin nasıl oluştuğunu üç ana başlık altında toplamıştır. Bunlardan birincisi konum (bulunduğu yer ve diğer elemanlar ile kurduğu ilişki), ikincisi çerçeve (şekil, büyüklük, oran) ve sonuncusu da düzenlemedir (bütünü oluşturan elemanların türleri, bütünü oluşturan eleman sayısı, bütünü oluşturan elemanların birbiriyle olan ilişkisi).

Kropf'a (1996, s. 249) göre bina ölçeğinden kentsel doku ölçeğine doğru hiyerarşik olarak oluşan malzeme, strüktür, birim/oda ve yer, yapı, parsel, yapı adası ve sokak ile kentsel doku bileşenlerinin; en alt düzeyden kentsel dokuda belirgin hale gelen en üst düzeye kadar uyumlu ve tutarlı bir şekilde bir araya gelmeleri durumunda, kentsel mekânın karakter kazanmasından söz edilebilir. Somut öğelerin analizi üzerine temellendirilmiş, mekânın fiziksel varlığı ile kentsel karakterin algılanabilir olduğunu savunan Kropf (1996, s. 249); malzeme, doku ve onların bir araya geliş biçimlerinin de önem taşıdığını savunmaktadır. Benzer karaktere sahip bir kentsel bölgede, birbirinden bağımsız tekil birimlerin bütünlük ve uyum içerisinde bir araya geldiğini belirten Larkham ve Jones (1993, s. 401); kamusal mekânlar, sokaklar ve parsel düzeni gibi bir takım fiziksel ölçütler ile kentsel karakterin analiz edilebileceğini savunmaktadır. Clifton ve Taylor'ın (aktaran Kropf, 1996, s. 250) analizlerinde ise kentsel doku fiziksel parçaların mekânsal olarak bir araya geliş biçimi olarak tanımlanmış; fakat bunun karakteri tanımlamaya yetmeyeceği, parça-bütün arasındaki ilişkilerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (aktaran Kropf, 1996, s.250).

Şekil 2. Kropf tarafından Mery-la-Bataille için yapılan Karakter Bölgeleri Analizi (1996; s.258).

Kentler, mevcut formlarına sahip oluncaya kadar farklı sosyal, politik, fiziksel ve ekonomik süreçlerden geçmişlerdir. Sokaklar, binalar ve fiziksel mekânın diğer bileşenleri süreç içinde, kullanıcının mekânsal pratiklerine ve içinde buldukları kültürel coğrafyadaki değişimlere uyum sağlayacak şekilde değişmektedir. Bu bağlamda tarihsel süreçlerin, kentlerin fiziksel formlarını etkileyen önemli bir değişken olduğunu söylemek mümkündür. Kentsel dokuda farklı dönemlere ait tarihsel birikimin görüldüğü, farklı dönemlerde

farklı müdahaleler ile varlığını devam ettiren, tarihi kent merkezleri; tarihsellik, katmanlaşma ve kentsel karakterin oluşumu bakımından kentlerin dikkat çeken alanlarıdır (Conzen, 1960). Bu nedenle, tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde bir çözümlemenin gerçekleştirildiği bu çalışmada, tarihi süreçte geçmiş olduğu çok katmanlı değişimler çerçevesinde İzmir kentinin tarihi merkezi olarak Kemeraltı, kapsamlı bir araştırma ortaya koymak için çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Örnek Çalışma: İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi

Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi, İzmir Körfezi'nin ve Konak Meydanı'nın doğusunda, Kadifekale eteklerinde yer almaktadır. Bölgedeki yapılaşma, kentin M.Ö.344 yılında Büyük İskender tarafından Kadifekale ve eteklerinde başlamıştır (Beyru, 2011, s. 1). Bizanslılar, Cenevizliler ve Venedikliler tarafından farklı dönemlerde işgal edilen kent, son olarak 1402 yılında ise tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Nezihi, 2001, s. 5, Fasikül 5). Kentin ve iç limanın en parlak dönemini yaşadığı XVII. yüzyılda, Avrupa'ya giden hammaddenin Anadolu'dan çıkış noktası olan Kemeraltı; Fransız, İngiliz ve Cenevizli (Levantenler) tüccarlar tarafından yalnızca ticaret noktası değil, aynı zamanda yaşam alanı olarak kullanılmaktadır (Beyru, 2011, s. 177-184). Melez Çayı'nın taşıdığı alüvyonlar sebebiyle zemin derinliği azalan iç liman, kadirga gemilerinin demirlemesi için uygun olmamaya başlamış; yeni liman faaliyetlerinin Punta'ya (Alsancak) taşınması sonucu işlevini yitirmiş ve XVIII. yüzyılın sonlarında tamamen doldurulmuştur. (Beyru, 2011, s. 34). Tarihi merkezlerde çepere doğru gidildikçe gençleşen kentsel dokunun aksine, Kemeraltı kendisini çevreleyen dokudan daha sonra oluşmuş ve dolayısıyla daha genç bir yapıya sahiptir. Ticaretin Punta'ya taşınması sonucu Kemeraltı eski Rıhtım Caddesi'nin güneyinde kervanların konaklaması için ahırları ve odaları bünyesinde barındıran hanlar; artık yalnızca konaklama için kullanılmaya başlanmış ve avluları küçülmüştür (Atay, 2003). Bölgeye ait ilk ve en detaylı kaynaklardan biri olan 1905 yılına ait Goad Haritalarına göre; uzmanlaşmış sektörlerin alan bütününde yer seçtiği görülmektedir. Özellikle meyve kurutma depoları, inşaat işlerine yönelik uzmanlaşmış dükkânlar ve konaklama faaliyetleri bunlardan bazılarıdır.

1922 Punta (Alsancak) Yangını sonrası, Kemeraltı'nın kuzeyinde kalan yaklaşık 300 hektarlık alan için hazırlanan Danger, Le Corbusier ve Bodmer Planları; kentsel çevrenin yeniden üretilmesine yönelik yapılan ilk çalışmalardır (Beyru, 2011). Bu tarihten sonra 1970'li yıllara kadar Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik herhangi bir plan kararına rastlanmamıştır. 1965 yılında kurulan İzmir Nazım İmar Planlama Bürosu'nun yürüttüğü planlama çalışmaları ile bölgeye yönelik "Kemeraltı-Tilkilik-Bayraklı gibi semtlerin karakteristikleri ve yapı nizamı olduğu gibi korunacaktır" maddesine yer verilmiştir (Arkon & Gülerman, 1995, s. 17). 1984 yılında Kemeraltı; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından "Kentsel Sit Alanı" ilan edilmiştir. Aynı yıl İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kurulması ile Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı hazırlanmış, 1987 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından bu planın revizyonu talep edilmiştir. İzmir I No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararına istinaden 1995 yılında; 1984 yılında hazırlanan ve 1987 yılında revizyon talep edilen Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı'na ikinci kere revizyon talep edilmiştir. 1995 yılındaki revizyon talebinin ardından 2002 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Dokuz Ey-

lül Üniversitesi tarafından 1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. 2004 yılında onanan Kemeraltı Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı 1/5000 Nazım Planı'nın özelliği; 1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı, plan notları ve plan raporuna ek olarak, Kemeraltı Kentsel Tasarım Rehberi ve Kentsel Tasarım Projeleri ile bütün tutulmuş olmasdır (Şala, 2013, s. 95-102).

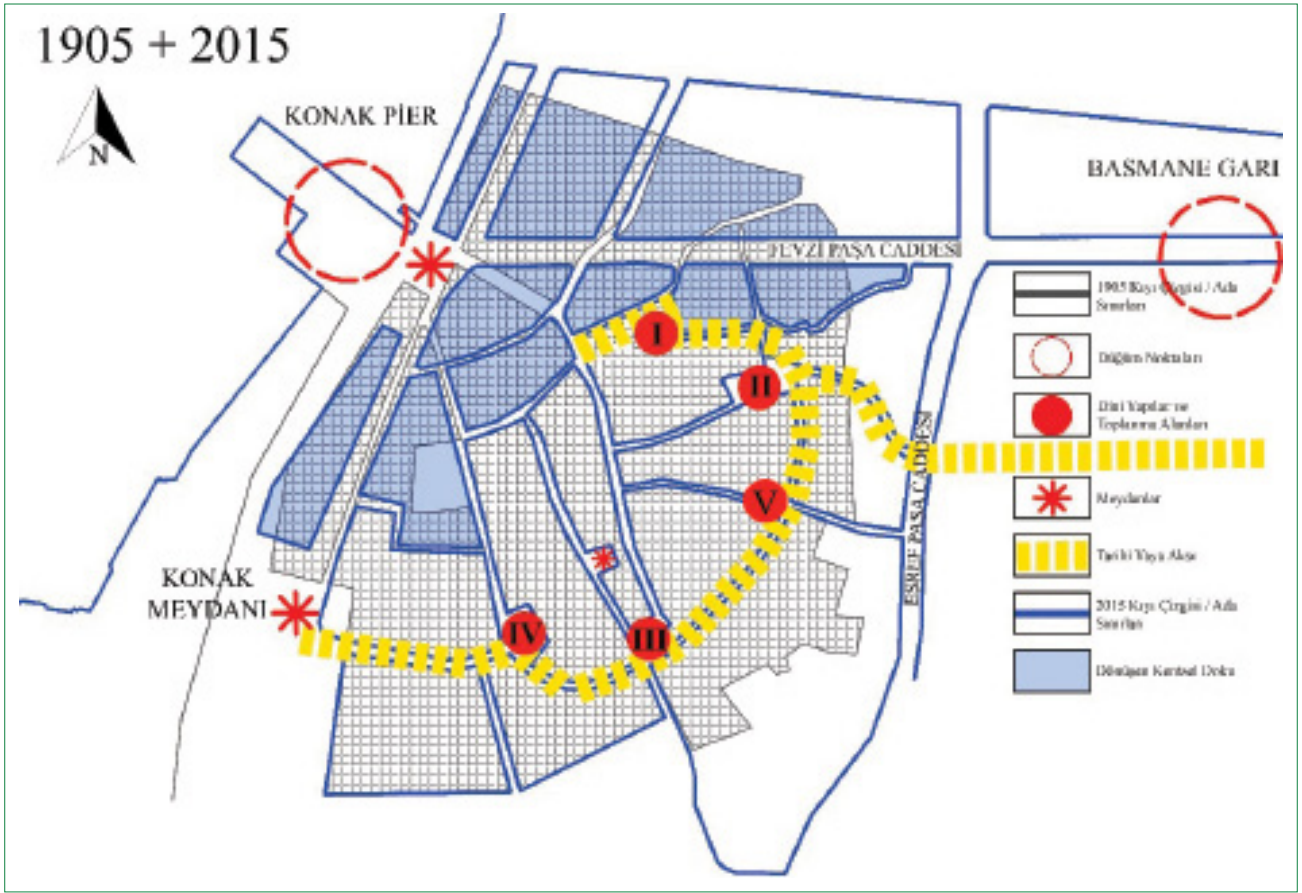
1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Raporu'na göre, tescilli yapılar dışında kalan yapılar I. Derece Uyumlu ve II. Derece Uyumlu yapılar olarak gruplandırılmış; tescilli yapılarla olan uyumu ve benzerlikleri nedeniyle I. Derece Uyumlu yapıların yıkılmadan korunması esas alınmış ve cephe özelliği korunacak sokaklardaki yapıların parseldeki konumu, kat yükseklikleri ve gabarileri korunmuştur. Cephe oranları, pencereleler, kapılar, cephe kaplamaları, cephe renkleri, çıkmalar ve cumbalar, balkonlar, çatılar, pano ve reklamlar alanın genelinde plan kararlarında yer alan biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca işlevsel kullanımlara ve yapı özelliklerine göre alt bölgelemelerin yapıldığı 1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı'nda, bu alt bölgelere yönelik koruma yaklaşımlarına da yer verilmiştir. Yapılan planlama çalışmalarına ek olarak İzmir'in tarihi dokusunun korunması, canlandırılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla 2012 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulan İzmir Akdeniz Akademisi (Tarih, Tasarım, Kültür-Sanat, Ekoloji) ile çok ortaklı bir şirket anlayışıyla oluşturulan TARKEM (Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret A.Ş.); bölgeye yönelik çalışmalarına devam etmektedir. Akdeniz Akademisi bünyesinde hazırlanan İzmir Tarih Projesi kapsamında 19 alt bölgeye ayrılan Kemeraltı ve çevresini canlandırma çalışmaları, TARKEM tarafından bu alt bölgelerden 3'üne yönelik operasyon planlarının hazırlanmasıyla devam etmektedir.

Araştırma Yöntemi ve Çalışma Alanının Tanımlanması

Conzen (1960, s. 7), kentsel bir alanda kendine özgü alt bölgelerin oluşturulması için incelenen hâlihazır (*town plan*), yapılaşma dokusu (*building fabric*) ve arazi kullanım durumu (*urban land utilization*) bileşenlerinin analizi ile kültürel dönemlerin ve mekânsal karakterin analizinin de mümkün olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle; İzmir-Kemeraltı örnek alanı kapsamında

- Parsel Örüntüsü (parsel alanı, parsel cephesi genişliği, parsel derinliği)
 - Bina Örüntüsü (kat yüksekliği, yapı tipi)
 - Arazi Kullanım Durumu
- analizleri yapılmıştır.

Analizlere altlık oluşturabilecek detayda veriye sahip ilk altlık 1905 yılında Goad Sigorta Şirketi tarafından hazırlanan haritadır. Bu tarihten sonra meydana gelen dünya savaşı ve yangınlar,

Şekil 3. İzmir Kemeraltı tarihi kent merkezine ait 1905 ve 2015 yılları kentsel strüktür analizi.

Yeni çalışmaların yapılmasını zorlaştırmakla kalmamış; eldeki verilerin de yangınlar sonucu kaybedilmesine neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kentin yanan kısımlarının yeniden imar edilme çalışmalarına başlanmış olsa da; çalışma kapsamında analiz yapmaya imkân verecek kaynaklara ulaşılamamıştır.

Tuna (1970) ve Arkon (1978) tarafından hazırlanan analiz paftaları; yöntem kapsamında tarihsel sürekliliğin sağlanması ve karşılaştırmalı incelemeler sonucu verilerin örtüşmesi sebebiyle, çalışmanın ikinci tarihsel dönemini oluştururken temel kaynak olarak kullanılmışlardır. Son olarak 2015 yılına ait analizler ise bu çalışma kapsamında üretilmiştir.

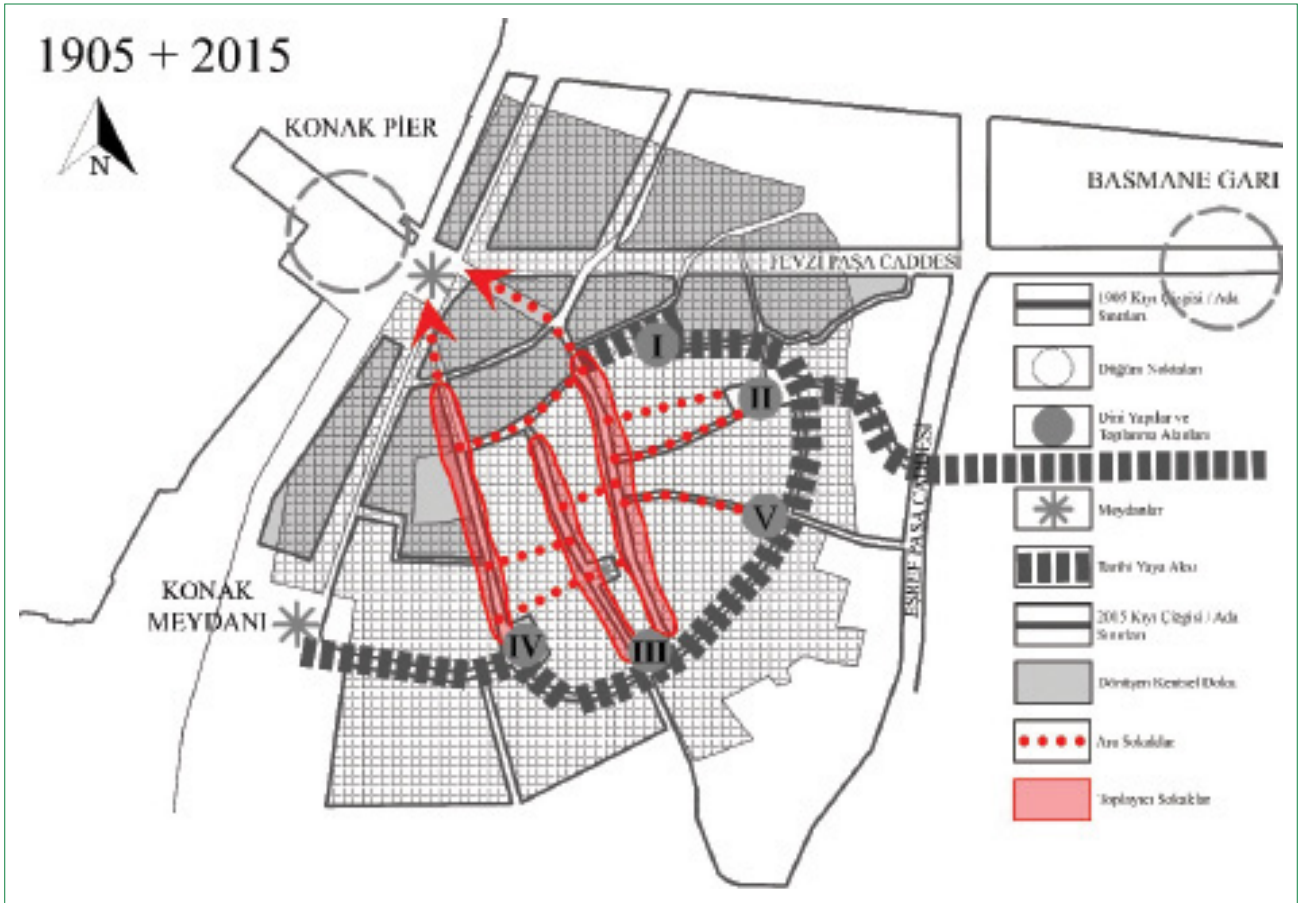
Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi içerisinde başlangıç ve bitiş noktaları "tanımlı"; benzer özelliklere sahip olması nedeniyle "süreklili"; kentsel dönüşüm, kentsel yeniden geliştirme gibi farklı tartışmalara konu olmamış bir alanın seçilmesine özen gösterilmiştir. Tarihsel olarak XVIII. yüzyıl sonrasında gelişmesi nedeniyle aynı morfolojik dönemde oluşması, kamusal alan kullanımları ile ticari faaliyetlerin yoğunlaşması ve karakteristik dokusu sebebiyle çalışma, Kemeraltı Bölgesi içerisinde eski iç liman yayı ile kıyı arasında yer alan bir sokakta gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bölgede yer alan dini yapılar, meydanlar, dü-

ğüm noktaları ve eksenler, kentsel karakteri tanımlayıcı öğeler olması sebebiyle önem taşımaktadır.

Şekil 3'te görüldüğü gibi güneyde ve doğuda eski iç liman yayı ile sınırlanan Kemeraltı Bölgesi, batıda ve kuzeyde de kentsel strüktürün dönüşümü ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışma alanı olarak seçilecek sokak belirlenirken başlangıç ve bitiş noktalarının tanımlı olması kadar, kentsel dönüşüm uygulamalarına konu olmaması da dikkat edilmiştir.

Bölgenin genel yapısı incelendiğinde sokak tiplerinin, dar ve süresiz ara sokaklar ile ara sokakların bağlandığı ve kullanım olarak çeşitliliğin daha fazla olduğu toplayıcı sokaklardan oluştuğu tespit edilmiştir (Şekil 4).

Oluşturulan kuramsal çerçeve ve yapılan analizler sonucu elde edilen verilere göre çalışma alanı olarak tanımlanan bölgede yer alan sokaklardan, kentsel karakter bağlamında farklılaşan alt bölgeler barındırması göz önüne alınarak Şekil 4'te toplayıcı olarak değerlendirilen sokaklardan birinin seçilmesine karar verilmiştir. Belirlenen üç ana toplayıcı sokak, güneyde Şekil 4'te Kemeraltı Cami (IV) ve Başdurak Cami (III) ile gösterilen dini yapılar ve toplanma alanları ile başlamaktadır. Belirlenen

Şekil 4. Kemeraltı tarihi kent merkezinde sokaklar.

üç ana topluyıcı sokaktan alanın en batısında yer alan eski Mezarlık Sokak (853 sokak) 1905 yılında var olan deniz ve Konak Pier ile ilişkisini kaybetmesi ve büyük bir bölümünün kentsel dönüşüm uygulamalarıyla dönüşmesi sebebiyle çalışma alanı olarak seçilmemiştir. Toplayıcı sokaklardan bir diğeri olan ve çalışma alanının tam ortasında yer alan eski Alipaşa Caddesi (863 sokak) ise herhangi bir dönüşüm uygulamasına maruz kalmamış olmasına rağmen tanımlı bir bitiş noktası olmaması nedeniyle çalışma alanı olarak uygun görülmemiştir. Ancak bu sokaklardan çalışma alanının doğusunda yer alan, güneyde Başdurak Cami (Şekil 4'te, III numaralı gösterim) ile başlayıp, tarihi yaya aksının bitiminde yer alan Kızlarağası Hanı ile sonlanan eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak); başlangıç ve bitiş noktaları tanımlı ve sürekliliği olan bir sokak özelliği göstermektedir (Şekil 5). Bu çalışma kapsamında karakteristik yapısını günümüze kadar koruyarak herhangi bir kentsel müdahaleden etkilenmediği tespit edilen eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) ve sokağı tanımlayan ilk yapı adaları örnek çalışma alanının sınırlarını oluşturmaktadır.

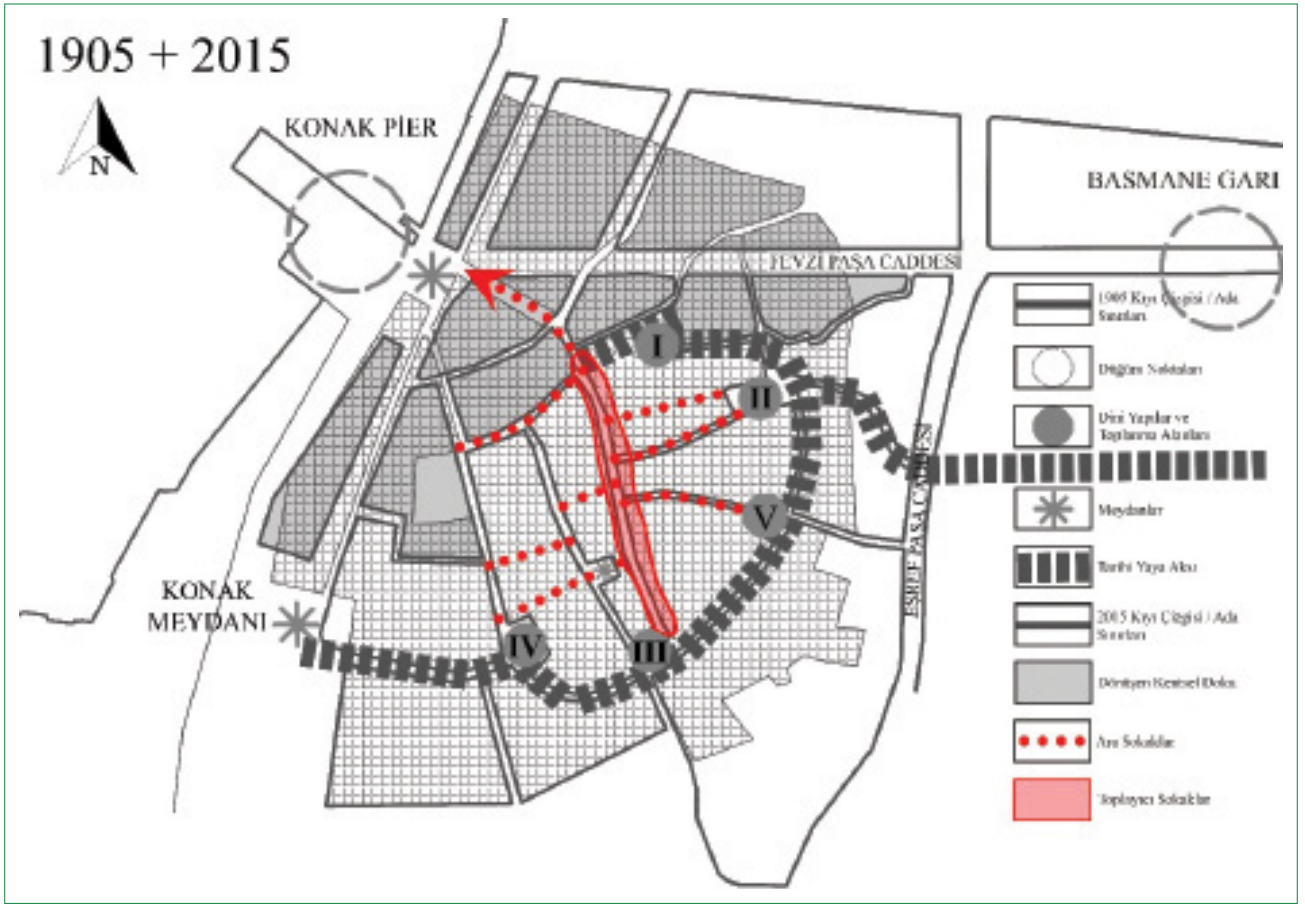
Kentsel Mekânda Değişimin Çözülmesi

Kentsel karakterin oluşumunda önemli bir yere sahip olan

tarihselliğin ve mekânsal özgünlüklerin, kentsel dokudaki yansıması olarak tescilli yapıların varlığı; çalışma yöntemi doğrultusunda alana yönelik karakter bölgelerinin belirlenmesinde belirleyici rol oynayan ilk öge olarak kabul edilmiştir. Parsellerin ve ada numaralarının yer aldığı Şekil 6'da görüldüğü üzere, 250 numaralı yapı adası hariç; çalışma alanının tamamında tescilli parseller yer almaktadır.

Yöntem kapsamında yapılan analiz çalışmalarından ilki olan **parsel örüntüsü incelemesi; parsel alanı, parsel derinliği ve parsel cephesi** genişliği olmak üzere üç alt başlık altında yapılmıştır.

Parsel alan büyüklükleri incelendiğinde, 1900'lerin başında çalışma alanında yer alan parsellerin %85'inin 0 ile 120 m² arasında büyüklüğe sahip olduğu görülmüştür. Günümüzde bu oran %80'lere düşmüş olmakla birlikte, çalışma alanının güney ve doğu kesimde konumlandıkları tespit edilmiştir (Şekil 7, sağda). Yapı adası bazında yıllara göre ortalama parsel büyüklükleri incelendiğinde 1905 (Şekil 7, solda) yılında büyük han kullanımlarının yer aldığı 245, 246 ve 248 numaralı yapı adalarında, 1970 (Şekil 7, ortada) döneminde parsel bölünmelerinin meydana geldiği görülmektedir.

Şekil 5. Çalışma alanı olarak belirlenen eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak).

1905 yılında alanın kuzeybatısındaki 226 numaralı yapı adasında, büyüklüğü 250 m²'yi geçmeyen parseller bulunmakta, ancak 2015 yılında parsel birleşmeleri sonucu yapı adasındaki parsel büyüklükleri 250–1200 m² arasında değişmektedir. Alanın güneyindeki parsellerin 0–120 m² arasında değişen büyüklükleri, 2015 yılında da özgünlüğünü korumaktadır.

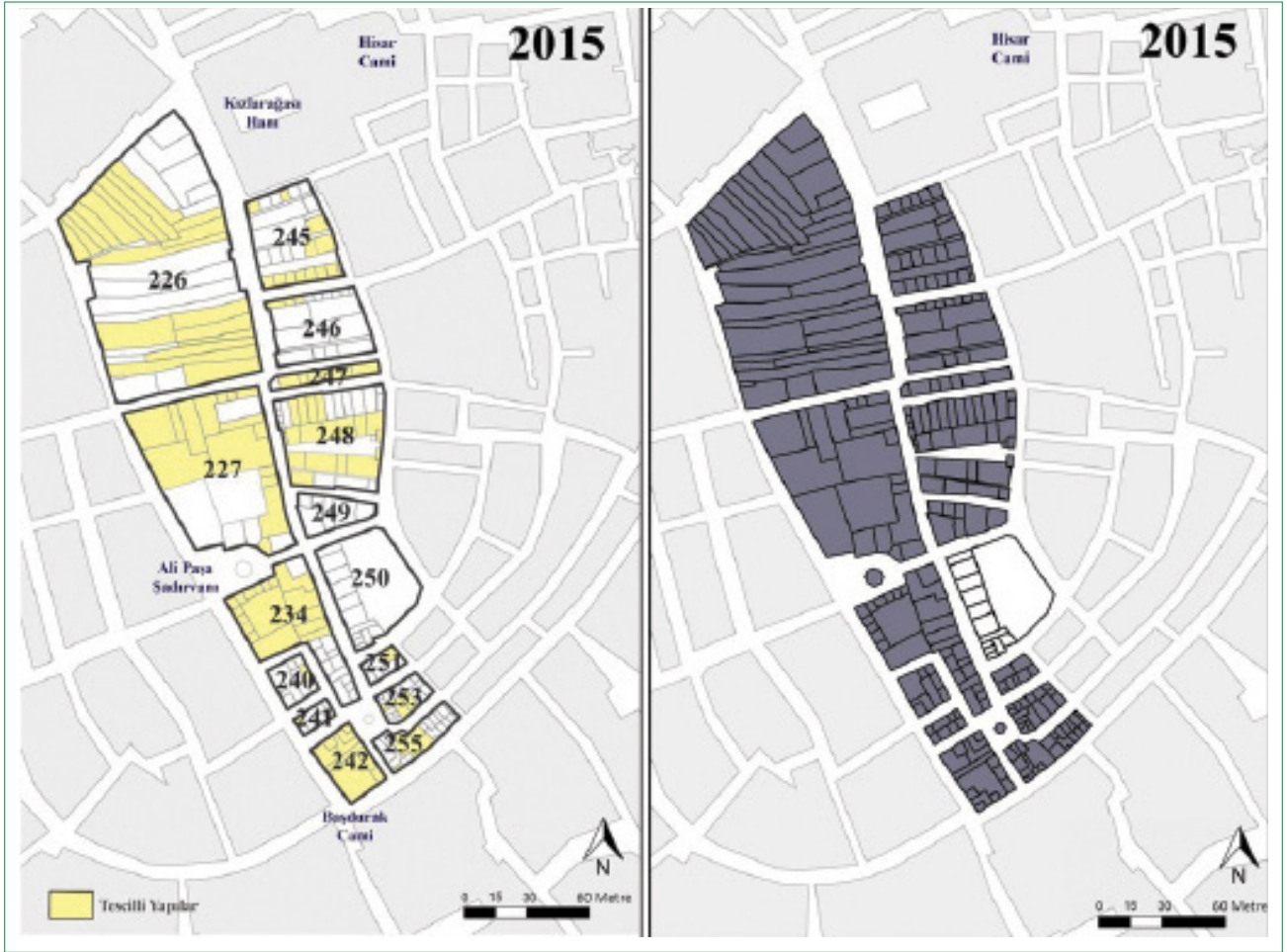
Kentsel dokuda meydana gelen bu değişimlerin başlıca nedeni ise parsel bölünmeleri ve birleşmeleridir. Meydana gelen bu değişimlerin, alanın içerisinde herhangi bir tanımlı alt bölge oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla, parsel büyüklükleri biçimsel olarak da incelenmiştir. Böylece hem karakterini koruyan parsel formlarının hem de birleşme ve bölünmelerin hangi şekilde meydana geldiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 8'de **parsel cephe genişliklerine** göre yapılan analiz sonucunda 245, 246 ve 248 numaralı yapı adalarındaki büyük parsellerin 1905–1970 dönemleri arasında bölündüğü, alsanal olarak küçüldüğü gibi sokağa bakan cephe genişliklerinin de azaldığı tespit edilmiştir. Değişimin en çok dikkat çektiği bölge ise, han yapılarına ait parsellerin önce bölünmesi, daha sonra da çalışma alanındaki en geniş parsel cephelerini oluşturacak

biçimde birleşmelerin meydana geldiği 227 numaralı yapı adasıdır (Şekil 8).

Kent-plan çözümlemesi yöntemi ile karakter bölgelerinin oluşturulmasına atkılık olması amaçlanan parsel cephesi genişliklerine benzer bir analiz, **parsel derinlikleri** için de yapılmıştır (Şekil 9). Parşel büyüklükleri ve parşel cephe genişliği analizlerinde olduğu gibi, çalışma alanının parşel derinliği bakımından da genel anlamda özgünlüğünü en çok koruyan bölümü, güneyde Başdurak Cami ve çevresidir. 1905 yılında (Şekil 9, solda) çalışma alanında, parşel derinlikleri bakımından herhangi bir alt bölgeleme yapılamamaktadır. 1970 (Şekil 9, ortada) döneminden günümüze kadar olan süreçte ise, parşel derinlikleri bakımından en fazla artışın gözlemlendiği yer 226 numaralı yapı adasıdır.

Parsellerin derinlik ve cephe genişliklerine dair yapılan analizler parşel formlarının değişimine yönelik de bilgi vermektedir. Şekil 10'de çalışma alanındaki yapı adaları içerisinde yer alan parsellerin, cephe genişliklerinin derinliklerine oranı verilmiştir. Bu analize göre değerlerin 1.00'e en yakın çıktığı yapı adalarındaki parşel formları kare ve kareye yakın; 0.00'a en yakın çıktığı yapı adalarındaki parşel formları ise ince uzun, dikdörtgen parşel-

Şekil 6. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda bulunan tescilli yapılar ve ada numaraları (solda), yapı-zemin ilişkisi (sağda).

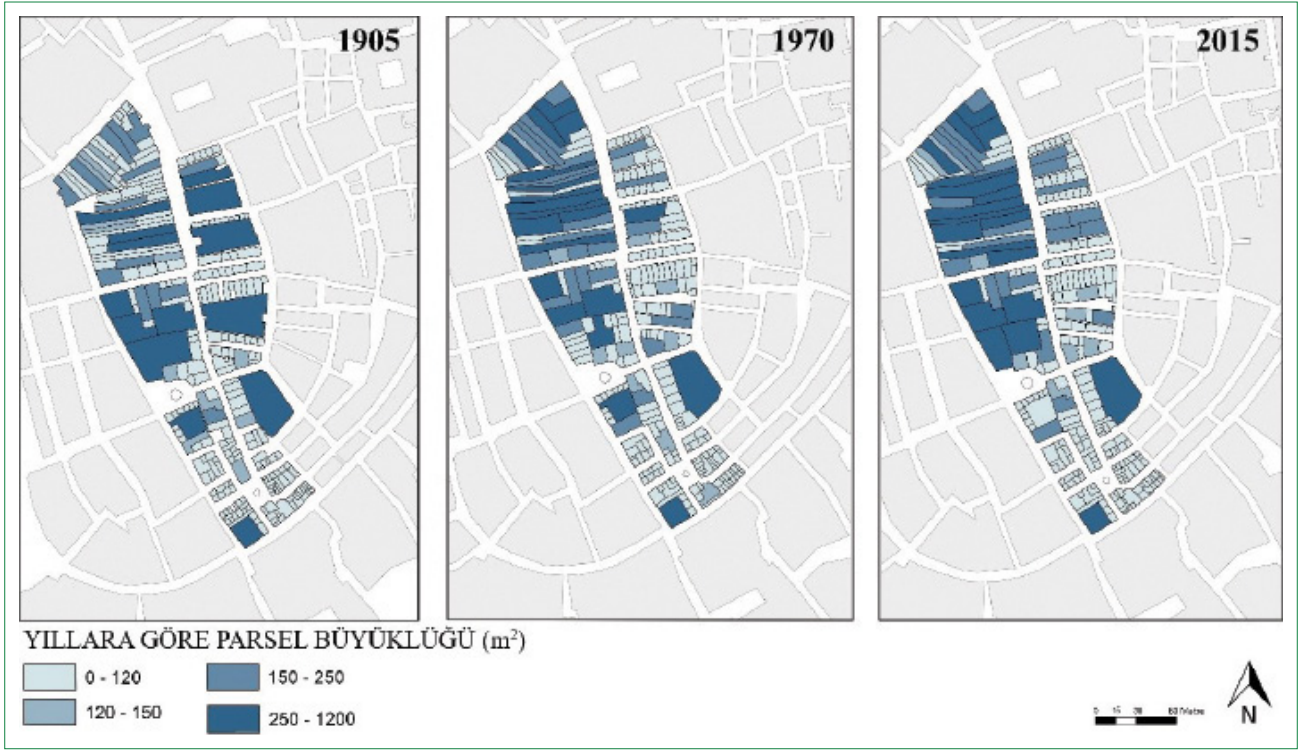
ler olarak tespit edilmiştir. Alan bütününde cephe genişliğinin, parsel derinliğe oranı en az olan 226 numaralı yapı adasında dikdörtgen formda ve derin parsellerin bulunduğu görülmektedir (Şekil 10). Üç ayrı dönem boyunca (1905, 1970, 2015) 1,00'e en yakın oranların görüldüğü 247 numaralı yapı adası ise, kare formlara sahip parsellerden oluşmaktadır (Şekil 10). Parsel biçimlerinin en çok değiştiği yerler ise 240, 246, 249 ve 255 numaralı yapı adaları olarak tespit edilmiştir (Şekil 10).

Parsel örüntüsü analizlerinin ardından, sınırları tanımlanan çalışma alanına yönelik **bina örüntüsü analizleri** yapılmıştır. Tarihsel coğrafi yaklaşım yöntemi ile kentsel mekâna dair karakter bölgeleri analizinin yapılacağı Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı'nda yapılan bina örüntüsü analizlerinden ilki, örnek alanda yer alan yapıların kat yüksekliklerinin yıllara göre değişiminin incelenmesidir. 1905 yılında alandaki yapıların %44'ünü 2 katlı, %48'ini 3 katlı yapılar oluştururken; 1970 ve 2015 yıllarına gelindiğinde 2 katlı yapıların çalışma alanının %31'ini, 3 katlı yapıların ise %55'ini oluşturduğu tespit edilmiştir.

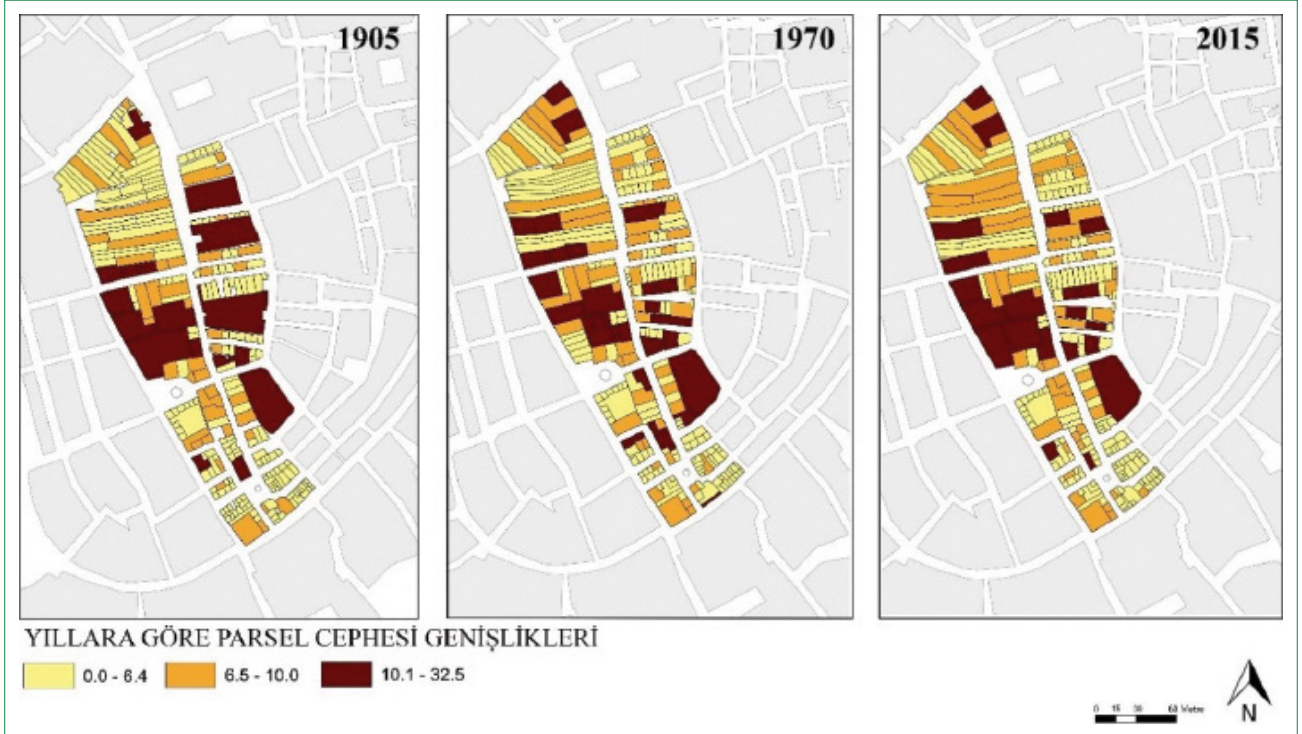
1905 yılına ait mekânsal analize bakıldığında yapı kat yük-

sekliklerinin, çalışma alanında dağınık bir biçimde yer aldığı görülmektedir. 227 numaralı yapı adasında, Ali Paşa Şadırvanı çevresi ile 246 numaralı yapı adasının iç parsellerinde; 1970 döneminde 4 katlı yapılar görülmeye başlanmıştır (Şekil 11, ortada). 1905 yılında han yapısının yer aldığı 250 numaralı yapı adasının, 1970 döneminde doğu cephesinin boşaldığı dikkat çekmektedir (Şekil 11, ortada). Sayıca az olmakla birlikte, 5 katlı yapıların bulunduğu tek dönem 1970 yılıdır. 2015 yılında ise 5 katlı yapıların alanda yer almadığı tespit edilmiştir. 227 numaralı adasının Ali Paşa Şadırvanı çevresinde yer alan 4 katlı yapıların 1970 döneminden itibaren var oldukları görülmektedir (Şekil 11, sağda). 250 numaralı yapı adasının tamamen boşalmış olması ise, çalışma alanı içerisindeki yeniden yapma sürecinin devam ettiğini göstermektedir (Şekil 11, sağda).

Çalışma alanının sahip olduğu tarihsellik, farklı dönemlerde farklı mekânsal ihtiyaçlar ve kullanımlar, farklı yapı tiplerinin üretildiği bir kentsel dokuya neden olmuştur. Bu nedenle bina örüntüsüne yönelik olarak **yapı tipleri analizi** yapılmıştır. Buna göre çalışma alanında üç ayrı dönemde yapılan analizler sonucu 5 yapı tipi

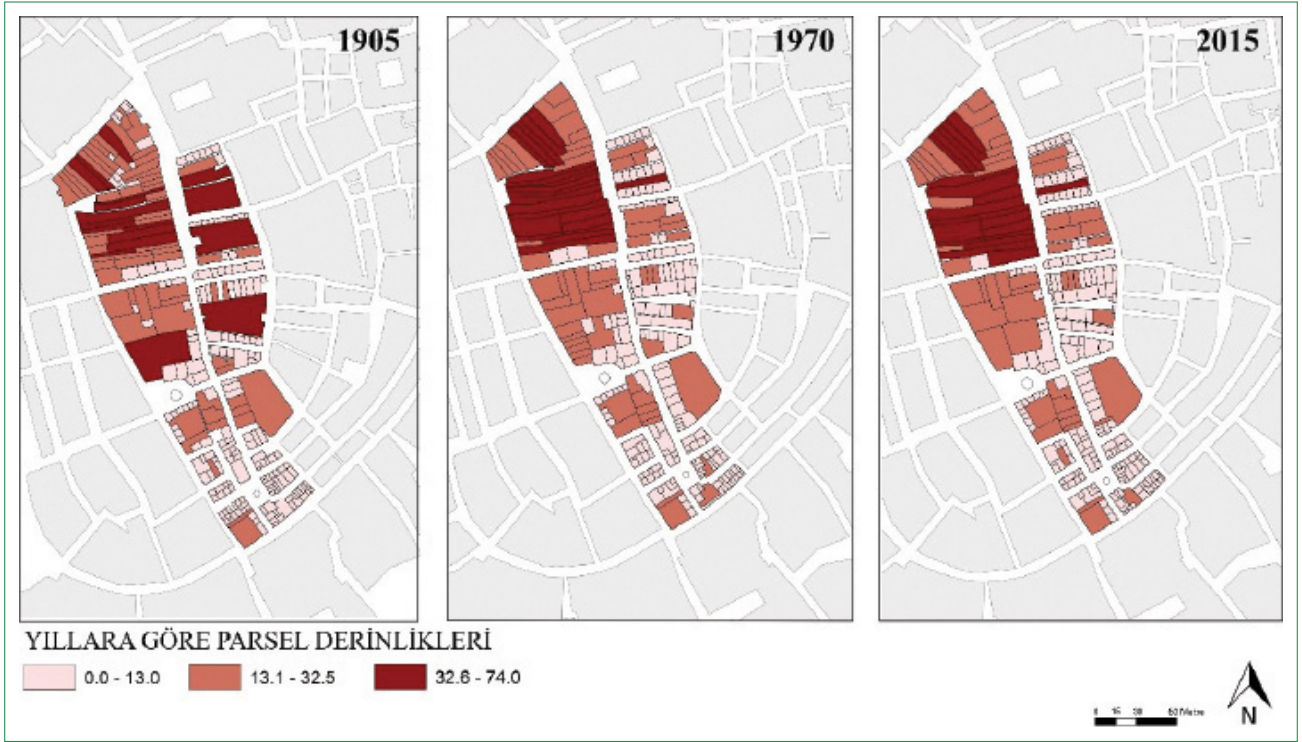
Şekil 7. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parsel büyüklükleri analizi.

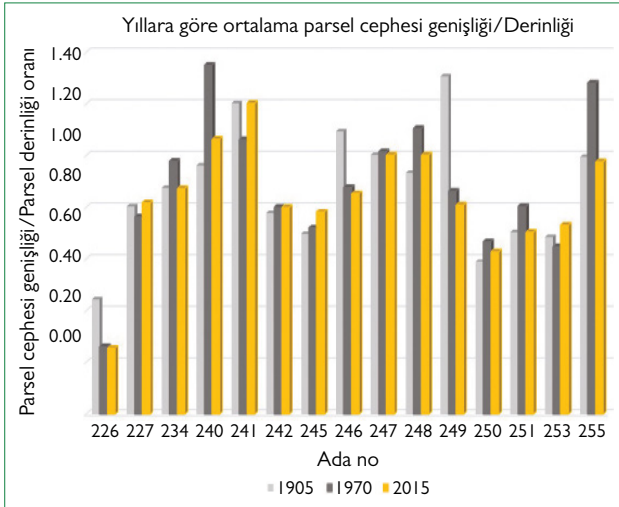
Şekil 8. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parsel cephe genişlikleri analizi.

belirlenmiştir. Bunlar dini yapılar, fabrika yapıları, hanlar, iş hanları (mekân organizasyonu ve kullanım biçimi olarak hanlardan farklı oldukları için ayrıca değerlendirilmiştir) ve tek yapılarıdır.

Alanın büyük bir bölümü tek yapılardan oluşmaktadır. Bölgedeki tek dini yapı olan Başdurak Cami, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. 1905 yılında sayısı 4 olan fabrika yapılarından ise

Şekil 9. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parsel derinliği analizi.

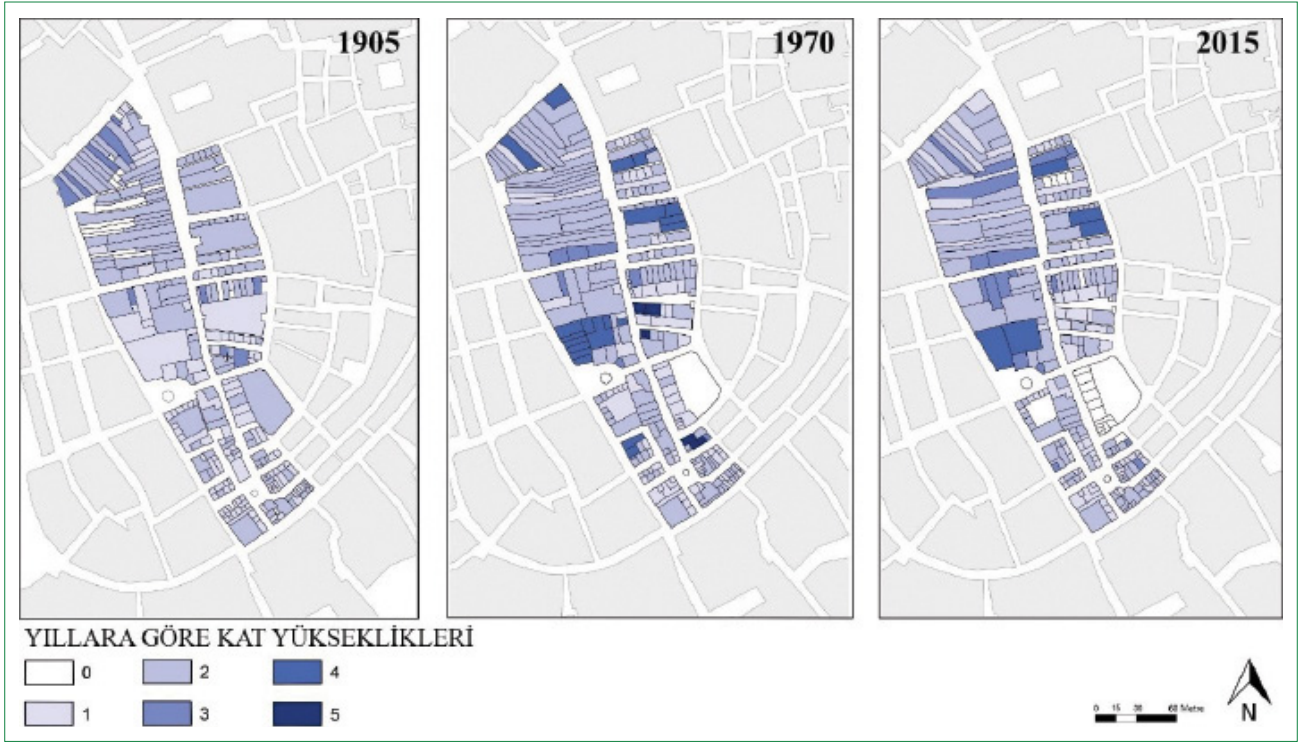
Şekil 10. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı adalarındaki parsellerin yıllara göre ortalama parsel cephesi genişliğinin parsel derinliğine oranı.

(Şekil 12, solda); 2015 yılında (Şekil 12, sağda) yalnızca 1'inin hala ayakta olduğu ve restorasyonunun devam ettiği tespit edilmiştir. 2015 yılı analizlerinde (Şekil 12, sağda) Ali Paşa Meydanı'nın kuzeyindeki 227 numaralı yapı adasında yer alan iş hanı yapısı; 1905 (Şekil 12, solda) yılındaki han binasının yıkılması sonucu, aynı parsel üzerine inşa edilmiştir. 248 numaralı yapı adasında bulunan Keten Han bugün hala varlığını korumakta olup, bölgedeki tescilli yapılar arasında yer alsa da harabe görünümündedir.

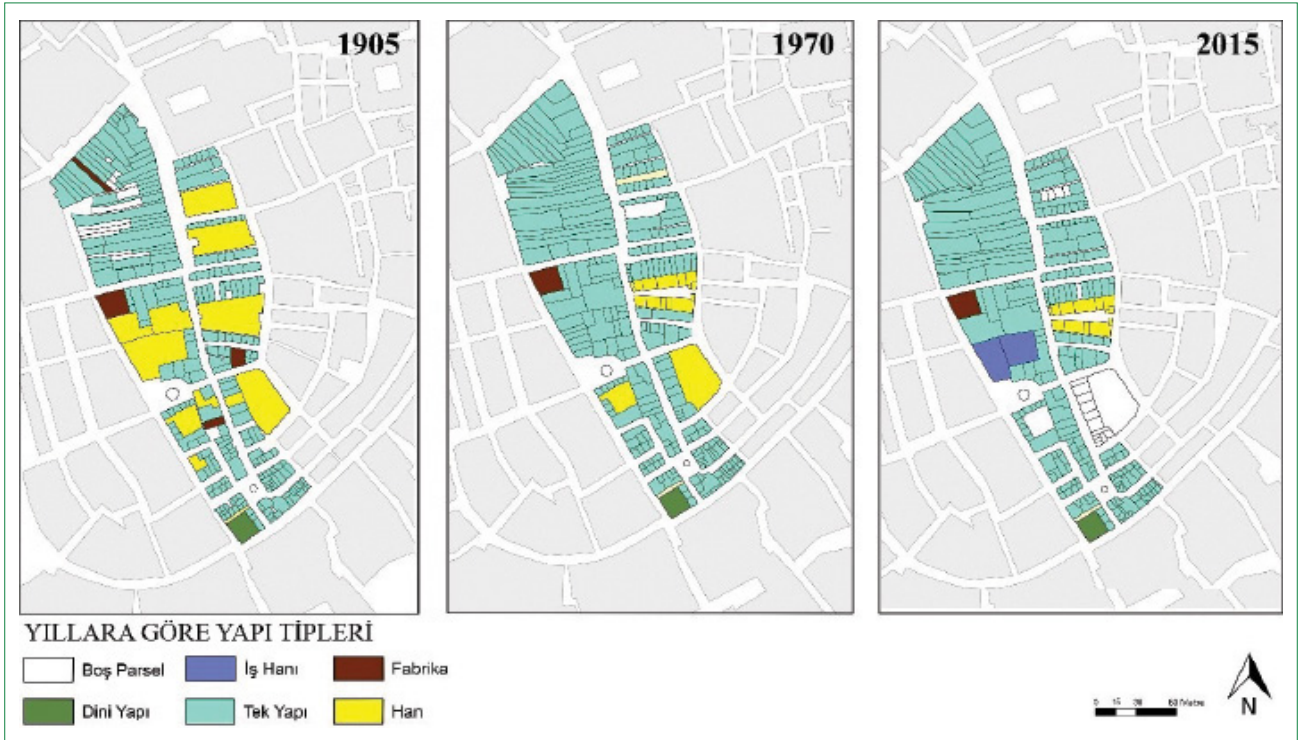
Özgünlüğü belirleyen bileşenlerin bir araya gelerek "mekânın karakteri"ni oluşturduğu, tarihsel süreçte ele alınan karakter öğelerinin mekânda yer alan özgün öğelerin değişimini de ortaya koyacağı kabulünden hareketle yapılan analiz çalışmalarından sonucunu **arazi kullanımı**dir. 1905, 1970 ve 2015 yıllarında yapılan arazi kullanım analizlerinin farklı detaylarda yapılmış olmaları; dil birliğinin sağlanması ve karşılaştırmaların doğru yapılabilmesi için benzer kullanımların aynı başlıklar altında ele alınması yönteminin benimsenmesini gerekli kılmıştır (Tablo 2).

Yapılan sınıflandırma çalışmasına göre 1905 döneminde bölgedeki kullanımların %35'ini uzmanlaşmış sektörler oluşturmaktadır. XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında çalışma alanının kuzeybatısında eski Gümrük Binası'nın yer alması nedeniyle bölge, karayoluyla gelen tarım ürünlerinin depolandığı bir aktarma noktası olarak kullanılmakta ve alanın %21'ini depolar oluşturmaktadır. Aynı dönemde %2'lik paya sahip konaklama kullanımı ise Kemeraltı'nın; karayolunun sonunda, gümrük ticaretinin yer aldığı bir düğüm noktasında konumlanmasından kaynaklanmaktadır (Şekil 13).

Bölgede yer seçmiş el yapımı ayakkabı üretimi ve deri atölyelerinin; 1980'li yıllarda büyük tartışmalarla alanın dışına çıkarıldığı, yerine ayakkabı ve deri ürünlerinin perakende ticaretinin yapıldığı mağazaların geldiği bilinmektedir (Seymen, 1988). Ancak Arkon tarafından yapılan 1970 yılına ait arazi kullanım analizlerinde, uzmanlaşmış kullanımların; toptan ticaret ve perakende sınıfları altında kalması, 1905 ve 2015 yılı analizleri ile uy-

Şekil 11. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın kat yükseklikleri analizi.

Şekil 12. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın yapı tipleri analizi.

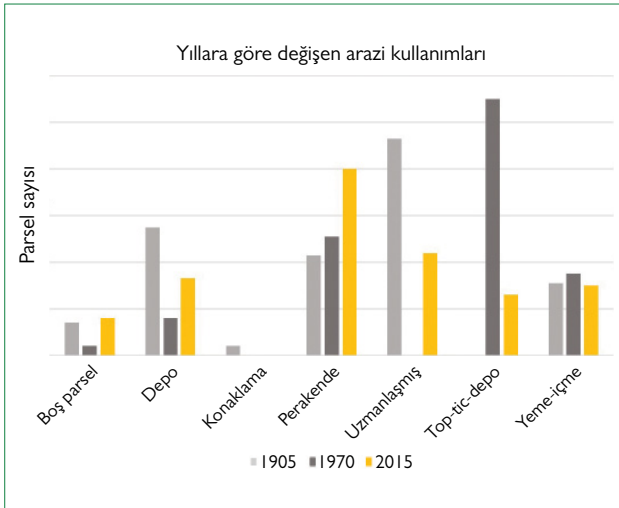
mayan bir grafik elde edilmesine neden olmuştur. 1970 yılında toptan ticaret ve depolama, çalışma alanında %46'lık oranla en çok görülen kentsel kullanım olarak tespit edilmiştir (Şekil 13).

2015 döneminde ise çalışma alanında %31'lik oranla en fazla yer seçen kentsel kullanım perakende ticaret olarak belirlenmiştir. 1905 yılında %35 orana sahip uzmanlaşmış sektörlerin,

Tablo 2. Karakter Bölgelerinin morfoloji yazınında geçen diğer isimleri

1905	1970 (Arkon, 1978)	2015
Ahır	Perakende ticaret: Giyim, gıda, yapı malzemesi, mobilya- ev-mutfak eşyası, araç yedek parça dükkanları, yeme- içme, diğer (ilaç, kitap, kırtasiye, antika vb.)	Perakende ticaret: Züccaciye, kırtasiye, doğal taş, hediyelik eşya, oyuncak, hac malzemeleri, nargile, bijuteri, parfümeri
Depo: Ahşap-kereste, çuval, üzüm, demir, kömür, kuru meyve	Ofisler: Banka ve sigorta, komisyoncular, emlak servisi, devlet büroları, mesleki bürolar, inşaat servisleri, yerel idare büroları, kişisel servisler, iş servisleri	Toptan ticaret: Baskı (davetiye, gazete, dergi vb.), manifatura, imalat
Fabrika: Sandık, sabun	Kültür, eğlence ve rekreasyon: Kültürel faaliyetler, eğlence tesisleri, sosyal kulüpler	Uzmanlaşmış sektörler: El yapımı takı, döşeme, nalbur, bıçakçı, kahveci, teknik servis, yorgancı, kolonya üretimi, gümüşçü, bakırcı, elektrikçi, balıkçı, pet shop, kasap, turşucu, çeyizci, çilingir
Konaklama: Han	Toptan ticaret ve depolama: Araç yedek parça dükkanları, giyim, gıda, kimyevi madde, elektrik malzemesi, makine-arac-gereç ve çeşitli malzemeler	Yeme-içme: Restoran, kafe, dönerci, tatlıcı, çay ocağı, büfe, midyeci, çorbacı
Perakende: Mağaza, bakkal	Küçük imalat ve tamirat: Gıda vb. ürünler, hazır giyim, bitmiş ürünler imalatı (çanta, şapka, ayakkabı vb.), kereste ve tahta ürünleri, tütün işleme alanları, basın, yayın, kimyevi mamüller, oto tamiri, diğer tamir servisleri	Depo
Uzmanlaşmış: Çuvalcı, parfümcü, kuru meyve, mukavvacı, marangoz, sandıkçı, duvarcı, kireççi, mermerci, demir doğramacı, ayakkabı (el üretimi), uncu, kuaför, boyacı, tesisatçı	Dini servisler	Giyim: Hazır giyim, ayakkabı
Yeme-içme: Restoran, kafe, bar	Eğitim servisleri	Finans: Banka
	Sağlık servisleri	Otopark
	Otoparklar	
	Konut	
	Yeşil alan	
	Kullanılmayan bina ve alanlar	

Hall, 1997; s.235'ten tablolaştırılmıştır.

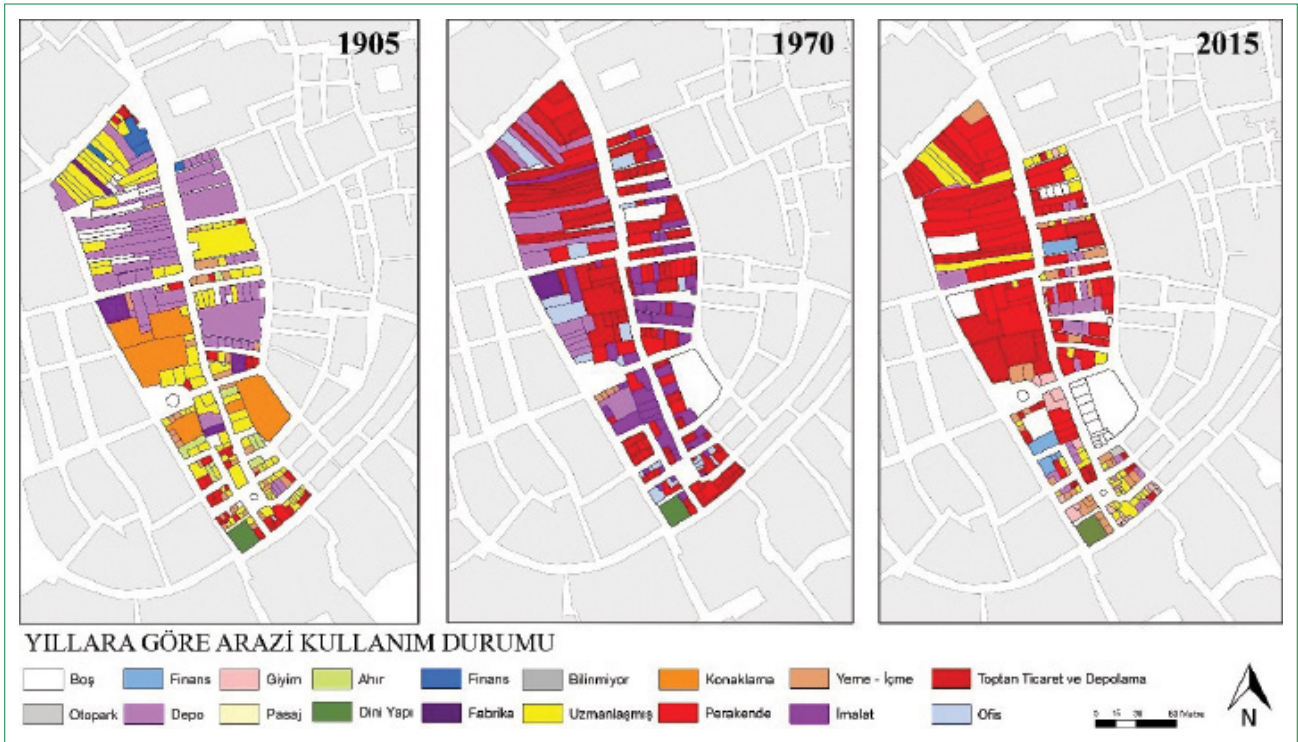

Şekil 13. Yıllara göre Kemeraltı'nda değişimi gözlemlenen kullanımlar.

2015 yılında %17'ye düştüğü görülmektedir (Şekil 13). 1905 döneminde liman ile kurduğu ilişki nedeniyle konaklama kullanımının yer aldığı çalışma alanında, günümüzde konaklama kullanımı bulunmamaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan arazi kullanım durumu analizlerin mekânsal dağılımı Şekil 14'te görülmektedir. 1905 yılı analizinde (Şekil 14, solda) depo kullanımlarının alanın kuzeyinde, konaklamanın Ali Paşa Şadırvanı çevresinde, perakende-toptan ticaretin ise güney kısımda yer aldığını görmektedir. Uzmanlaşmış sektörlerin ise sokak genelinde dağılmış olduğu tespit edilmiştir. 1970 yılı analizinde (Şekil 14, ortada) ise; daha önce belirtildiği gibi kullanımların sınıflandırılmasında farklı bir sistematik izlenmesi sebebiyle, uzmanlaşmış kullanımların hangi bölgelerde yoğunlaştığı tespit edilememektedir. Konaklama kullanımlarının artık bölgede yer almadığının görüldüğü 1970 yılı haritasında (Şekil 14, ortada); ağırlıklı olarak imalat, depo, perakende ve toptan ticaret işlevlerinin alan bütününde dağıldığı tespit edilmiştir.

2015 yılı analizinde Ali Paşa Şadırvanı'nın kuzeyinde yer alan yapı adalarının büyük bir kısmında perakende ve toptan ticaret kullanımlarının yer seçtiği görülmektedir (Şekil 14, sağda). Yeme-içme ve uzmanlaşmış kullanımların, Başdurak Cami önünde yer alan şadırvan çevresinde yoğunlaştığı; depo kullanımlarının ise 1905–1970 dönemlerine kıyasla azaldığı

Şekil 14. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın arazi kullanım durumu analizi.

tespit edilmiştir (Şekil 14, sağda). Yapılan saha incelemesinde ve geçmiş dönemlere ait analizlerde görülmektedir ki, Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde 1905 (Şekil 14, solda) yılı analizinde yer alan “konaklama” kullanımı hariç, “konut” kullanımı yer almamaktadır.

Tartışma: Kentsel Karakterin Oluşumu

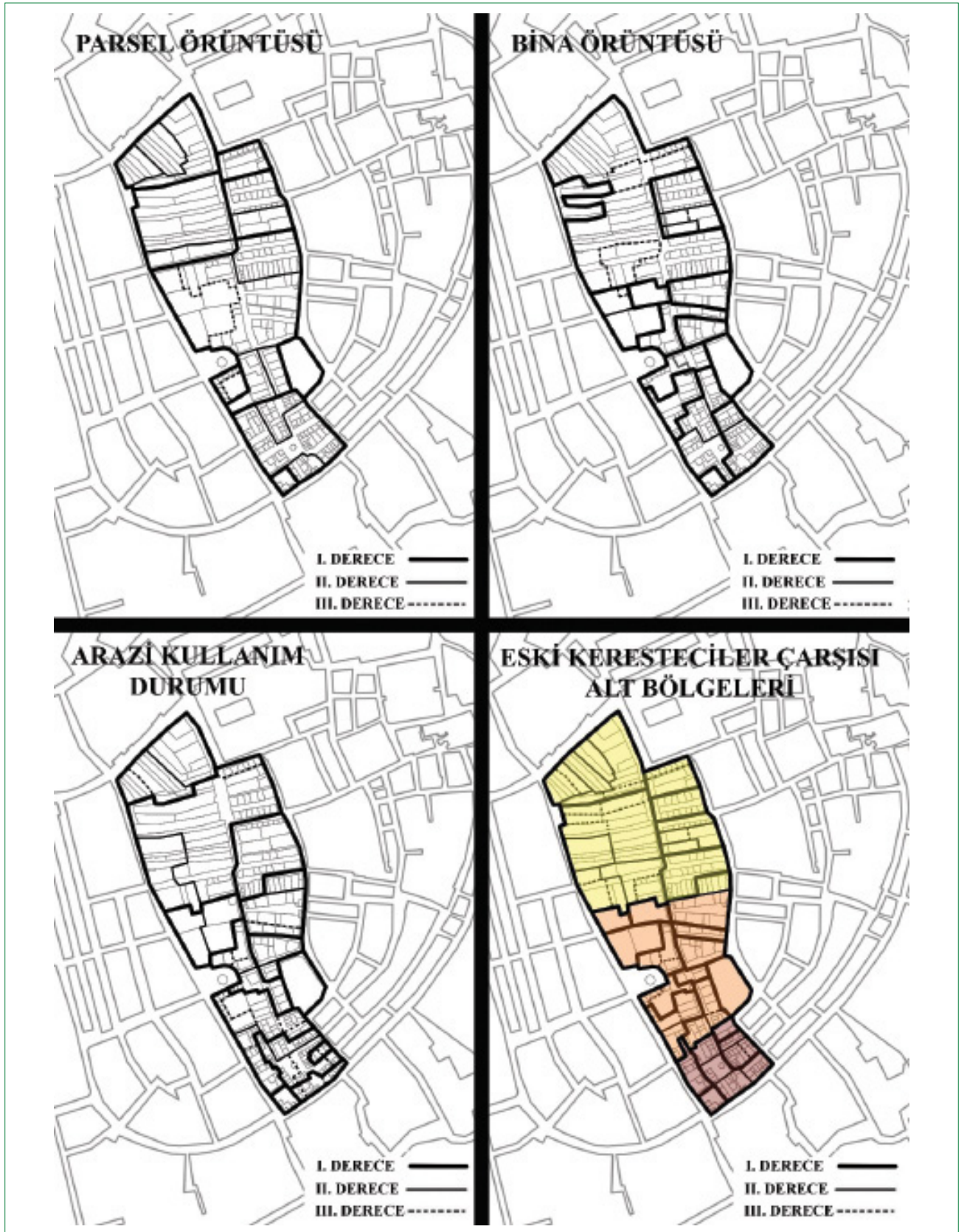
Tarihsel gelişmeleri içinde farklı morfolojik süreçler ile biçimlenen kentler ve kent parçaları, parsel ve binaların birbirleriyle ve kent bütünü ile kurdukları zayıf, orta ve güçlü ilişkiler çerçevesinde, özgün bir karakter oluşturmaktadır. Bu ilişkilerin derecesinin, kentlerin özgün karakteri ve tarihsel doku ile kurdukları bütünleşme ile doğru orantılı olduğunu belittiren Conzen (1975, s. 98) ilişkileri zayıf olan kentsel alt birimlerin, bütününe sahip olduğu karakterden kopuk ve uyumsuz parçalar olduğunu; güçlü ilişkiler ile tutarlı ve uyumlu bir bütünlüğün oluşabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda farklı kentlerin ve kentsel alt birimlerin, kendi tarihsellikleri ve bu tarihselliği ifade ediş biçimlerine göre çeşitlilik gösterdiğini; mekâna ait bu bileşenlerin kentsel çevrenin karakter kazanmasını sağladığını söylemek mümkündür.

Temel amacı bir yeri özgün kılan ve diğer yerlerden ayırmamızı sağlayan kentsel karakter öğelerinin tanımlanması, oluşumu ve mekândaki değişiminin çözümlenmesi olan bu çalışmada; kentsel mekânın oluşumu ve tarihsellik ilişkisi göz önüne alınarak İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan eski

Keresteciler Çarşısı'nda, kent-plan çözümlenmesi yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır. Tanımlı bir başlangıç ve bitiş noktası olan, karakteristik öğeler barındıran, özgün ve yapılaşmaya başladığı dönemden itibaren küçük müdahaleler dışında kapsamlı bir dönüşüme uğramamış olan sokak (Eski Keresteciler Çarşısı) ve çevresindeki yapı adalarının; nasıl bir değişim süreci geçirerek günümüzdeki durumunu aldığı analiz edilme-ye çalışılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, tarihsel olarak ele alınan ilk dönem olan 1905, birinci derece alt bölgeyi; 1970'ler ikinci derece alt bölgeyi ve 2015 üçüncü derece alt bölgeyi temsil etmektedir (Şekil 15). Tarihsel olarak ayrışmayı sağlayan bu alt bölgelerde, sokağın parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanımı tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmiş ve farklı alt bölümlere ayrıldığı tespit edilmiştir. Çalışma alanı olarak seçilen sokağın Conzen tarafından geliştirilen kent-plan çözümlenmesi yöntemine göre kendi içinde pek çok alt bölgeyi barındıran üç temel karakter bölgesine ayrıldığı görülmüştür.

Eski Keresteciler Çarşısı'nın **kuzey bölümünde** yer alan karakter bölgesi inşa edildiği dönemde depo alanları olarak tasarlanmış ancak liman faaliyetlerinin bölgeyi terk etmesi sonucu işlevini yitirmiştir. Günümüzde perakende ticaret için kullanılmaktadır. Yapılarda, cephe aldığı sokağa paralel olacak şekilde bölünmeler yaşamış ve iç kısımları atıl kalmıştır. Parsel derinliğinin parsel cephesi genişliğine olan oranının en küçük olduğu (ince-uzun parsel yapısı) alt bölgedir.

Şekil 15. İzmir-Kemeraltı tarihi kent merkezinde eski Keresteciler Çarşısı'na ait alt bölge analizi.

Çalışma alanı olarak seçilen sokağın **Ali Paşa Şadırvanı ve çevresi** ise (orta bölümü) tarihsel süreç içerisinde parsel bölünmesinin (ifraz) ve parsel birleşmesinin (tevhid) en fazla görüldüğü bölgedir. Bu bağlamda, bölgede yıkıp yeniden inşa etme sürecinin başladığını söylemek mümkündür. Analizlerin yapıldığı ilk dönem olan 1905 yılında çok sayıda han yapısının yer aldığı karakter bölgesinde, günümüzde han kullanımları işlevini kaybetmiş; konaklamanın yerini perakende ticaret ve yeme-içme almıştır. Çalışma alanının kuzeyinde yer alan parsellere göre parsel formları kareye daha yakındır.

Başdurak Cami ve çevresinde yer alan yapıların oluşturduğu, çalışma alanı olarak belirlenen sokağın en güneyinde yer alan karakter bölgesi ise parsel ve yapı bazında sokağın tamamına oranla müdahalenin en az olduğu bölümdür. Yeme-içme ile uzmanlaşmış kullanımların yer aldığı alt bölgede; parsel cephesi genişliğinin, parsel derinliğinden fazla olduğu tespit edilmiştir.

Parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanımı açısından farklı özelliklere sahip bu üç bölgede de kentsel kullanımların tarihsel süreç içerisinde değiştiği; ancak bu değişimi yöneten herhangi bir mekanizma ya da yaptırım olmaması nedeniyle, değişen kullanımların beraberinde getirdiği mekânsal ihtiyaçların kentsel dokuda denetimsiz biçimde değişimlere neden olduğu görülmüştür. Bunlara, büyüklüğü kuzey bölümlerde 1200 m²'yi bulan yapılarda perakende kullanımın yer seçmesi ve kullanılmayan alanların kullanıcı tarafından yapı içlerine duvar eklenerek kapatılması; sokakları birbirine bağlayan pasajların, sokağa bakan kısımlarının derme çatma yöntemlerle kapatılarak toptan-perakende kullanıma dönüştürülmesi; cephe açıklıklarının kapatılması ya da büyütülmesi gibi örnekler verilebilir. Çalışma alanında tespit edilen bir diğer özellik tarihsel olarak ele alınan ilk dönemde (1905) han kullanımları sebebiyle çalışma alanında yer alan konaklama kullanımına günümüzde rastlanmamasıdır. Bu bağlamda gün bitiminde dükkânların kapanması ile birlikte tarihi kent merkezinin tenhalaştığını ve ıssızlaştığını söylemek mümkündür. Her ne kadar çalışma kapsamında parsel örüntüsüne ait tevhid ve ifraz değişimlerine yer verilmemiş olsa da günümüzde yalnızca Ali Paşa Şadırvanı çevresinde (250 numaralı yapı adası, tek ada tek parsel) meydana gelen ve mevcut kentsel dokudan farklılaşan yeni bir adaparsel sisteminin görülmesi; mekânsal değişimin küçük ölçekli müdahalelerle sınırlı kalmadığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, kentsel mekânda gerçekleşen değişime bağlı olarak kentsel karakterin nasıl oluştuğu ve nasıl dönüştüğü sorusundan yola çıkılmıştır. Yapılan literatür araştırmaları, çalışma kapsamında kullanılan yöntem ve örnek alanda yapılan analizler sonucunda, tarihi kent merkezlerinin yeniden canlandırılması ve kentsel gelişme alanlarının mevcut dokuyla fiziksel

olarak bütünlük içerisinde bir araya gelebilmesi için kentsel morfoloji ve mekânsal çözümleme yöntemleri kullanılarak; korunması gerekli özgün öğelerin tespit edilebilir ve mevcut özgünlüklerin, gelişmesi planlanan kentsel alan tasarımlarında referans olması sağlanabilir. Kentsel alanlara yönelik hazırlanan planlarda; kentsel karakterin tespit edilmesi, özgün dokunun korunması ve buna yönelik stratejiler geliştirilmesi ile uyumsuz kentsel çevrelerin ortaya çıkmaması için yürütülen tartışmalarda, koruma ve tescil çalışmaları için nasıl bir denetim mekanizması geliştirileceğine dair yöntem ortaya koyması açısından, tarihsel coğrafi yaklaşım sistematik bir yöntem ortaya koymaktadır.

İzmir Kemeraltı Tarihi Merkezi'ndeki mekânsal değişimin tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde kent-plan çözümlemesi yöntemi ile incelendiği bu çalışmada, parsel alanı büyüklükleri, parsel cephe genişlikleri, parsel biçimleri, yapı tipleri ve arazi kullanım kararlarındaki değişim 1905 yılından günümüze dek gelişen süreç içinde incelenmiştir. Gelişen morfolojik süreçler ile çalışma alanı olan eski Keresteciler Çarşısı'nın kuzey bölümünde, Ali Paşa Şadırvanı ve çevresinde ile Başdurak Camii ve çevresinde toplam üç farklı karakter bölgesinin oluştuğu; her birinin kendine özgü arazi kullanımı, parsel ve bina örüntüsünün olduğu tespit edilmiştir. Yapılan parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanım durumu analizleri sonucunda inşa edildiği dönemde depo kullanımlarının yer aldığı, çalışma alanının kuzey bölümünde; günümüzde toptan ve perakende giyim, oyuncak, mutfak gereçleri, hobi malzemeleri gibi kullanımların yer seçtiği gözlemlenmiştir. Bölgenin inşa edildiği dönemdeki depo kullanımlarına uygun olarak tasarlanan, alansal olarak diğer bölgelerden daha büyük yapıların yer aldığı binalar; yasal veya yönetsel herhangi bir mekanizmanın olmadığı kentsel kullanımların mevcut yer seçiminde, yapısal müdahaleye uğramaktadır. Depo kullanımları kadar büyük alan gerektirmeyen mevcut kullanımlara göre, parselin sokağa bakan cephesine paralel olacak biçimde; yapı içlerine duvar yapılarak oluşturulan ve kullanıcının ihtiyacından fazla olması sebebiyle yapı adalarının iç kısımlarının atıl ve eskimeye bırakılmasına sebep olan müdahaleler, kullanımların yer seçiminde fiziksel koşulların göz ardı edilerek yapıldığını göstermektedir. Ali Paşa Şadırvanı ve çevresi ise; çalışma alanının kuzeyinde gözlemlenen, kullanım türüne göre yapısal müdahaleden farklı olarak, yıkıp yeniden inşa etme sürecinin başladığı bölgedir. Tarihi Kent Merkezi'nin morfolojik yapısından farklı olarak, tek ada-tek parsel şeklinde biçimlenen yapı adası(ları); bölgenin özgün ve karakteristik dokusunun değişime uğradığını göstermektedir. Alanın güneyinde yer alan Başdurak Cami ve çevresindeki yapıların oluşturduğu bölge ise yapısal müdahale ve yeniden inşa etme süreçlerinin henüz başlamadığı; inşa edildiği dönemde ayakkabıcılar, mermer ve marangoz dükkânları gibi uzmanlaşmış sektörlerin yer aldığı; günümüzde ise turşucu, baharatçı ve evcil hayvan (çoğunlukla kuş) satan dükkânların yer aldığı bir bölgedir. Diğer iki bölgeye göre kentsel kullanımların, fizik-

sel yapı ile daha uyumlu olması (kullanımların yapısal ölçütlere göre bölgede yer seçmesi) bölgenin özgün dokusunu korumasındaki en önemli faktördür.

Çalışma, ilerleyen dönemde aynı bölgede veya farklı kentlerde, kentsel mekânda değişimin inceleneceği diğer araştırmalar için bir çerçeve sunmasının yanı sıra kentsel mekâna yönelik geliştirilecek kararlar için mevcut niteliklerinin belirlenmesine bir yöntem sunmaktadır. Yere özgü karakterin devamlılığının sağlanması ve buna yönelik kararların geliştirilmesi için mevcut form ve dokudan elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Mekân, fiziksel olduğu kadar sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bir oluşumdur. Bu bağlamda kentsel morfoloji, mekânın biçimlenmesinde belirleyici olan aktör, paydaş ve yönetici sınıfın taleplerine karşılık tutarlı bir başlangıç noktasına ve yol haritasına sahip sistemlerin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır. Çalışma özellikle, koruma planları ve stratejileri kapsamında tek parça halinde ele alınan tarihi kent merkezinin, özgün alt bölgeleri kapsadığına ve koruma yaklaşımlarının bu alt bölgeler özelinde detaylandırılmasına; mevcut dokuya zarar vermeden hangi kullanımların hangi mekânsal ilişkiler içinde yer seçmesi gerektiğine ve günün her saati yaşayan bir merkez haline gelmesine; karakteristik kentsel dokunun nasıl biçimleneceğine; alana yönelik bütüncül mekânsal müdahalelerin nasıl geliştirileceğine ve değişimin nasıl denetlenebileceğine dair kararların alınması sürecinde yenilikçi bir tutum geliştirilmesine yönelik katkı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Alexander, C. (1965). A City Is Not A Tree. *Architectural Forum*, s. 377-402.
- Arkon, C., & Gülerman, A. R. (1995). İzmir Büyükşehir Bütünündeki Nazım Plan Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme. *Planlama Dergisi* 2(1), s. 2-21.
- Arkon, H. (1978). Tarihi Kent Merkezinde Koruma Planlaması; İzmir Örneği Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Atay, Ç. (2003). Kapanan Kapılar: İzmir Hanları. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kent Kitaplığı Dizisi:44.
- Beyru, R. (2011). 19. Yüzyılda İzmir Kenti. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Conzen, M. (1960). Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis. London: The Institute of British Geographers Publication No.27.
- Conzen, M. (1966). Historical Townscapes in Britain, A Problem in Applied Geography. *Northern Geographical Essays in Honour of G. H. J. Daysh* (s. 56-58). içinde Dept of Geography, University of Newcastle.
- Conzen, M. (1975). Geography and Townscape Conservation. *Giessener Geographische Schriften Spec. Vol. 'Anglo-German Symposium in Applied Geography'*, s. 95-102.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. The Architectural Press: Reinhold Publishing Corporation.
- Darin, M. (1998). The Study of Urban Form in France. *Urban Morphology*, 2(2), s. 63-76.
- Gauthiez, B. (2004). The History of Urban Morphology. *Urban Morphology*, 8(2), 71-89.
- Gu, K. (2010). Urban Morphological Regions and Urban Landscape Management: The Case of Auckland, New Zeland. *Urban Design International*, vol. 15(3), s. 148-164.
- Güner, D. (2005). İzmir'in Kentsel Tarihi. İzmir Mimarlık Rehberi (s. 1-7). içinde İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi.
- Hall, A. (1997). Dealing With Incremental Change: An Application of Urban Morphology to Cesign Control. *Journal of Urban Morphology Volume 2.3*, s. 221-239.
- İzmir Tarih Projesi: Tasarım Stratejisi Raporu (2014)
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Karataş, N. (2001). Geçmişten Bugüne Kemeraltı. İzmir Kent Kültürü Dergisi Volume 4, s. 152-161.
- Kropf, K. (1996). Urban Tissue and The Character of Towns. *Urban Design International Volume 1.3*, s. 247-263.
- Larkham, P. J., & Jones, A. N. (1991). *A Glossary of Urban Form*. The University of Birmingham.
- Larkham, P. J., & Jones, A. N. (1993). *The Character of Conservation Areas in Great Britain*. Liverpool University Press Volume 64.4, s. 395-413.
- Lynch, K. (1960). *The Image of The City*. Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Moudon, A. V. (1997). Urban Morphology As an Emerging Interdisciplinary Field. *Urban Morphology*, 3-10.
- Nezihi, R. (2001). İzmir'in Tarihi. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards A Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli International Publications.
- Oliveira, V. (2006). The morphological dimension of municipal plans. *Urban Morphology*, 10(2), s. 101-113.
- Seymen, Ü. B. (1988). Mekan Organizasyonu Bilimlerinde Bilgikuramsal Açınimler; Kuramsal Bir İrdeleme Bağlamında Tarihi Kent Merkezlerinde Küçük Ölçekli Üretim Yapısı ve Değişim Süreçleri, İzmir Örneği Doktora Tezi. İzmir.
- Şala, D. (2013). Kentsel Kimlik Bağlamında Kentsel Tasarım Rehberlerinin İrdenemesi; İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi Örneği. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tuna, N. (1970). Kemeraltı Tarihsel Kentsel Sit Alanı Arazi Kullanış Haritası 1/1000.
- Whitehand, J. (2009). The Structure of Urban Landscapes: Strengthening Research and Practice. *Urban Morphology Volume 13.1*, s. 5-27.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Arazi Kullanım Kararlarının Dere Sistemleri Üzerinde Fiziki Etkisinin Analizi ve Kentsel Yaşama Yansıması: İstanbul'da Su Baskını, Sel ve Taşkın Risk Değerlendirmesi

The Analyses of the Physical Effect of Land Use Decisions on Stream Systems and its Reflection on Urban Life: The Risk Evaluation of Flood and Overflow in İstanbul

 Hüllya Dinç

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İstanbul

ÖZ

Dünya sel ve kuraklıkla ilgili küresel alarmdadır. Dünya Araştırma Enstitüsü, 2030 yılında dünya nüfusunun yarısının su sıkıntısı yaşayacağını; sellerin etkisinin 3 kat artacağını, 54 milyon insanın etkileneceğini vurgulamaktadır. Fiziki çevreyi kontrolde tutan en önemli faktör dere sistemleri ve havzalarıdır. Bu süreçte dere havza sistemleri hazır mı? Dere (drenaj) havzasının dere sistemi, kollarıyla yüzey üstü/altı kaynaklarını, yağış sularını toplar ve kara sistemine suyu dağıtarak boşaltır. Doğal havzasında dengede olan hidrolik sistemler, hatalı arazi kararlarıyla doğal morfolojisini, havza akış yönlerini kaybetmesi, artan yapısal yüzeyler vb. etkenlerle drenaj yoğunluğunu değiştirmesi, taşkınları sıklaştırır; değişen iklim faktörü ile de şiddetini artırmaktadır. Son yıllarda sıklaşan taşkınlar, nehir/dere ekosistemlerinin fiziki yapısını ve üzerinde bulunduğu arazi kullanım kararları ile ilişkisinin araştırılmasını, bulguların çevresel risk açısından değerlendirilmesini şehir, ulusal ve uluslararası ölçeklerde gündeme taşımaktadır. Ülkede bütüncül su hukukunun bulunmaması, idari problemler, su ekosistemini içme suyu havza alanı olan ve olmayan şekilde parçalayan yaklaşımlar, koruma aleyhinde yasalar, vb. ile dere sistemleri (su kaynakları) korunmamakta, sürdürülebilirliği devam ettirilmemektedir. Bu araştırmada, İstanbul'da içme suyu havza alanı dışında bırakılan yaklaşık 2740 km² yüzölçümlü alanda, açık havza konumunda olan (Karadeniz, Marmara Denizi, Boğaziçi, Haliç ve Göllerine dökülen) 168 akar dere havzasına ve havzada bulunan yaklaşık 3344 km uzunluğunda dere sistemlerine odaklanılmıştır. Bulgular, boy kesitine göre değerlendirildiğinde, derelerin ~%73'ü doğal yapısını koruduğu, ~%27'si doğasına aykırı fiziki değişime uğrayarak yeni formlara dönüştüğünü göstermektedir. Dere sistemlerinin ~%79'u kırsal alandan geçtiği ve doğal yapısını koruduğu; ~%21'i ise kentsel alanda bulunduğu, çeşitli müdahaleler ile fiziksel yapısının değiştiği fakat kaybolmadığı, üzerindeki arazi kararlarından etkilendiği ve dere koruma

ABSTRACT

The World Resources Institute reported that nearly half of the world population will experience water shortage in 2030; the effects of floods will be tripled globally. Drought and floods threaten several cities all around the country, including İstanbul. The most important factors that control the physical environment are stream systems and their basins. Are the stream basin systems ready for this process? Hydraulic system balanced in its natural basin has lost its natural morphology and direction of overland flowing because of land decisions given wrongly by the authorities. This situation shows that it is essential to analyze the physical structure of stream/river ecosystems and land use decisions on the urban, national, and international scales. The lack of integrated water law, management problems, and the laws against the protection of stream systems have caused the problem. The present study focuses on the 3344 km long stream systems that are in the basins of 168 running streams and in nearly 2740 km² outside drinking water basin in İstanbul. The findings show that 73% of the stream systems have protected their natural structure, 27% have transformed its natural structure, and 79% have protected their natural structure in rural areas according to longitude. Of the stream systems, 21% have transformed its natural structure in urban areas because of various interventions, but they have not disappeared, they have been affected by land use decisions, and stream protective zones have been deforced. Based on the stream basin scale,

Geliş tarihi: 23.10.2017 Kabul tarihi: 21.05.2019

Online yayımlanma tarihi: 21.06.2019

İletişim: Hüllya Dinç.

e-posta: landart3d@yahoo.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

bantlarının işgal edildiği anlaşılmıştır. Dere sistemleri havza ölçeğinde değerlendirildiğinde, araştırma sahasının ~%64'ü (108 dere havzası) fiziksel değişimden az/çok etkilenecek havzasında sel, taşkın, kuraklık ve diğer çevresel riskleri oluşturmaktadır. Araştırma, problemlerin kentin geneline (%51'ine) yayıldığını göstermektedir. Bulgular, derelerin birbirlerinden bağımsız birimler olmadığını ve önerilecek yasal düzenlemelerin dereleri havza sistemleri ölçeğinde değerlendirilmesi gerektiğini; araştırılan derelerin açık havza sistemi olması nedeniyle uluslararası öneme sahip olduğunu göstermektedir. Doğal dere sistemlerini korumak, sürdürülebilirliğini sağlamak, riskleri yönetmek, faydaya çevirmek için, yasal, kurumsal, teknik problemleri ortadan kaldıracak devlet kontrolünde ivedilikle bütüncül su hukuku, havza ölçeğinde bütünlük havza planlaması ve havza yönetimi, sürdürülebilir dere restorasyon programına ihtiyaç vardır.

Anahtar sözcükler: Arazi kullanımı; dere kıyı ekosistemi; İstanbul dere havzaları; kuraklık; sel.

64% of the region have been affected because of the transformation, and some environmental risk, such as floods and drought, have been spread to the whole city. The findings show that streams are not independent from each other; laws must evaluate streams on the basin system scale, and streams are important internationally as they are open basin systems. Integrated basin planning and management, sustainable stream restoration program, and holistic water law controlled by the government are essential to find solutions to legal, technical, and corporate problems; protect natural stream systems; maintain their sustainability; and overcome the risks.

Keywords: Land use; Istanbul stream basins; buffer; drought; flood.

Giriş

Su ekosisteminde dere sistemleri, havza ölçeğinde kolları ve doğal kıyı ekosistemi ile havza hidrolojisini dengeleyen; yer üstü kaynaklarını, yağış sularını toplayan ve boşaltan doğal drenaj havzası; yaşamın su kaynakları ve biyolojik rezerv alanlarıdır (Hollis (1975); Stabler (1985); Booth (1991) vd.).

Kentsel ve kırsal alanlarda hatalı yerleşim kararları ve çevre kullanım alışkanlıklarının yarattığı baskı ile dere sistemleri kirletilmekte; fiziksel yapıları değiştirilmektedir. Bu değişim sel, kuraklık vd. çevresel riskleri beraberinde getirmektedir.

Öyle ki son dönemlerde, dünyada sel ve kuraklıkla ilgili küresel alarm geçilmiş; iklim değişimi nedeniyle, su sıkıntısı yaşanacağını, sellerin etkisinin 3 kat artacağını dikkati çekilmektedir (Url-10, Url-11, Url-12).

Doig, A. (2015), küresel ısınma nedeniyle, "...2060 yılı itibarıyla bir milyar kişinin sel felaketi riski altındaki şehirlerde yaşayacağını; büyük kıyı kentlerinde yaşayanların özellikle risk altında olduğunu" açıklamaktadır (Url 10). Dünya araştırma enstitüsü (Url-13), dünya genelinde her yıl ortalama olarak yaklaşık 21 milyon insanın nehir taşkınlarından etkilendiğini; iklim değişikliği ve sosyo-ekonomik gelişme nedeniyle bu sayının 2030 yılında 54 milyona yükselebileceği konusunda uyarılmaktadır.

Türkiye'de son dönemlerde yağışlar, İstanbul, Ankara, Zonguldak, Antalya, Mersin, Rize, İzmir vd. birçok şehirlerinde sel ve taşkınlar oluşturarak maddi/manevi zararlar vermiştir. Dünya örneklerinde bu deneyimler, ulusal ders çıkarttırmış, drenaj havzası olan dere yataklarının ciddiyetle planlanmasını ve yönetimini uygulama programlarına aldirtmiştir.

Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü'nün raporları, küresel sel ve taşkınların artmasının dışında, ayrıca kuraklığa da dikkat

çekmektedir. Bu raporlarda, 2017 yılında 2,1 milyar insanın temiz içme suyuna erişimden yoksun olduğunu; İklim değişikliği ile 2030 yılında dünya nüfusunun yaklaşık yarısının su sıkıntısı yaşayacağı açıklanmaktadır [(Url-6; UN-Habitat (2013); United Nations. (1996)].

Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için, kişi başına düşen yıllık su miktarı en az 8000–10.000 m³ olmalıdır. Günümüzde bu değer Batı Avrupa ortalaması 5.000 m³, Güney Amerika ortalaması 23.000 m³; Dünya ortalaması 7.600 m³, Türkiye'de ise 1430 m³'tür. Bu rakam, Türkiye'nin su stresi çeken ülke olduğunu; 2030 yılında nüfusun 100 milyona ulaşmasıyla, kişi başına düşen su miktarı 1000 m³'e düşeceği ve Türkiye'nin su fakiri ülkeler arasına gireceğini göstermektedir (Url-7, Url-6; UN-Habitat, 2013).

Su, sadece insanoğlunun yaşam kaynağı olmadığına göre, yeryüzünde doğal yaşamın sürdürülebilirliği düşünüldüğünde, susuzluğun yaratacağı kuraklık tehlikesinin etkilerinin de büyük boyutta olacaktır. Su kıtlığı hem doğal hem de insan kaynaklı bir olgudur. Dünya üzerinde milyar insana yetecek kadar tatlı su bulunsa da, bu oran coğrafi olarak yeryüzüne eşit dağılmakta, büyük bölümü israf edilmekte, kirletilmekte ve sürdürülemez şekilde yönetilmektedir.

Önemli su kaynaklarından ve aynı zamanda doğal drenaj sistemi olan dere sistemleri ve havzalarının doğal morfolojisi çeşitli müdahalelerle bozulmakta ve/veya kaybedilmektedir. Dönüşen ve/veya kaybolan her dere sistemi, çevre için sel, taşkın ve aynı zamanda bölge için kuraklık vb. yaşamsal tehditler oluşturmakta; yaşama sunduğu fırsatların kaybedilmesine neden olmaktadır. Kriken vd. (2010), Verniers, vd (2013), Scarr, (2014), Bölen ve diğ. (2009)'nin yapmış oldukları araştırmalarda, kontrolsüz, plan dışı, parçalı ve düşük maliyetli bir biçimde büyüyen kentlerde en çok yapılaşmış alan çevresindeki tarım ve orman alanların, su havzaların, dere ve vadi yataklarının etkilendiğine dikkat çekmişlerdir.

Sel/taşkın, kuraklık gibi çevresel risklerin önlenmesi, iklim değişiminin kontrol altında tutulması, dere sistemlerinin havza ölçeğinde havza morfolojisinin doğal yapısının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ile mümkündür. Doğal dere sistemlerinin sunduğu fırsatları korumak; değişmesiyle meydana gelen çevresel riskleri önlemek için dere sistemlerinin fiziki durumunu, üzerindeki arazi kullanımla ilişkisinin havza ölçeğinde araştırılması makale ile gündeme taşınmıştır.

Makale, dere sistemlerinin fiziki değişimi ve üzerinde olduğu kent makroformunun belirleyicisi olan arazi kullanım kararlarının bulgularını, analizini, konuya ilişkin kavramsal yaklaşımları, araştırma metodolojisini, sel, taşkın ve beraberinde getirdiği diğer riskler açısından değerlendirmeyi ve öneri yaklaşımını kapsamaktadır.

Biyom içinde su ekosisteminde yeraltı yerüstü kaynakları ayrılmaz bütünlükteyken; Türkiye’de genel tespitler, derelerin yasal, yönetsel, planlama ve uygulama yaklaşımlarıyla içme suyu havzasında olan ve olmayan gibi su ekosistemini parçalayan yaklaşımlarla ayrıldığını göstermektedir. İçme suyu havza alanı dışındaki dereleri koruyan yasal, yönetsel çerçevenin bulunmaması; mevcut yasal yönetsel koruma yaklaşımlarının kısıtlı ve parçacıl olması alan seçiminde belirleyici olmuştur.

Araştırma, yaklaşık 5.400 km² yüzölçüme sahip İstanbul ilinin içme suyu havza alanı dışında kalan, yaklaşık 2740 kilometrekare alanda (İstanbul’un yaklaşık %51 büyüklüğünde) açık havza konumunda olan, Karadeniz, Marmara Denizi, Boğaziçi, Haliç ve Göllere (Küçükçekmece, Büyükçekmece) dökülen, akar dere sistemlerinde gerçekleştirilmiştir.

Makalenin hazırlanmasında ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel kaynaklar, gözleme dayalı ön tespitler, mevcut basılı, dijital halihazır haritalar ve raporlardan yararlanılmıştır. Çalışmada İstanbul’un kentsel gelişiminde, “kaybolan dere hatlarının durumunu tespit edebilmek ve sonraki çalışmalarda ölçek oluşturması için” elde edilebilen ilk sayısal 2007 onaylı 1/1.000 ölçekli halihazır haritaların kullanılması tercih edilmiştir.

Yapılan araştırmada, İstanbul’da açık havza konumunda 168 adet dere havzası ve bu havzalarda akar dere konumunda yaklaşık 3.344 km. uzunluğunda dere sistemi tespit edilmiştir.

Tespit edilen dere sistemleri boy kesitine göre değerlendirildiğinde, derelerin %73’ü (2.443 km) doğal yapısını koruduğu; %27’si (901 km) ıslah edilerek fiziki yapısını dönüştürdüğü saptanmıştır.

Derelerin üzerinden geçtiği arazi kullanım yapısı ise; %79’u (2641 km.) kırsal alanda, %21’i (703 km) kentsel alanda kalmaktadır. Fiziki değişimin olduğu dere sistemlerinin üzerinde olduğu arazi yapısı aynı zamanda dere koruma zonları çeşitli

yapısal öğelerle (kamu binası, konut, sanayi, aktif rekreasyon vb.) işgal altında olduğunu göstermektedir.

Dere sistemleri havza ölçeğinde (drenaj havzası) değerlendirildiğinde, %36’sı (60 adet dere havzası) mabadan mansaba kadar doğal yapısını koruduğu; %64’ü çeşitli nedenlerden dolayı kısmen ve/veya tamamen fiziki değişime uğradığı tespit edilmiştir. Dere sistemindeki bu değişimler havza geneline sel, taşkın vb. çevresel problemler olarak yansımaktadır. Bu problemler İstanbul’un geneline yayılmış durumdadır. Araştırılan derelerin açık havza konumunda olması nedeniyle, problemlerin etkisi uluslararası ölçeğe taşınmaktadır.

Analizler, derelerin kırsal alanda doğal yapısını koruduğu, fiziki değişime uğramadığını; kentsel alanlarda ise çeşitli müdahalelerle fiziksel değişime uğradığını hatta kaybolduğunu göstermiştir. Değişim sonrasında yeni formların oluştuğu görülmektedir.

Hatalı arazi kararların neden olduğu değişimin şeklini belirleyen en somut etken, dere sistemlerinin en kesitinde yapılan mühendislik ve tasarım yaklaşımıdır. Yapılan araştırmada, dere sistemlerinin en kesitinin doğal yapısının dışında, kapalı ve açık kesit sistem olarak değişim gösterdiği; boy kesitinde ise doğal sistem, kapalı kesit sistem ve açık kesit sistem olarak 3 temel form ve bunların kombinasyonları ile yeni tipolojiler oluşturduğu tespit edilmiştir.

Bu şekilde meydana gelen yeni dere tipolojileri derelerin fiziki yapısı ile arazi kullanım kararları arasındaki ilişkiyi kanıtlamaktadır. Kavramsal araştırmalar, dere sistemlerinin fiziki yapısını değiştirmesiyle ve hatta kaybolmasıyla havzanın drenaj yoğunluğunun değiştiği, taşkın riski taşıdığı/taşıyacağı, aynı zamanda bölgede kuraklık etkisinin artacağı vurgulamaktadır. Ayrıca işgal altında olan taşkın alanlarında olası deprem riski taşıdığı; kentsel ve kırsal yaşama sunduğu fırsatları ortadan kaldırdığı; bölge, ülke ve kıtalar arası ekolojik koridorları kesintiye uğratarak biyolojik zincirin sürekliliğine zarar verdiği, kent ve kır arasındaki bağı kopardığı; doğa-toplum ve doğa-ekonomi çatışması ile doğal yaşam kaynaklarını olumsuz etkilediği açıklanmaktadır.

Dere sistemlerinde kıyı ekosistemini kaybederek fiziki dönüşümüne sebep olan problemlerin başında, koruyucu kapsamlı su hukukunun olmaması, havza ölçeğinde plan kararlarının alınmaması, doğa merkezli olmayan arazi kararları, yetkide çeşitlilik, disiplinler arası ilişkinin kurulmaması, ıslah altında hatalı mühendislik ve tasarım yaklaşımlarıdır.

Araştırmalar bu problemlerin, geçmişten günümüze tüm zamanların hatalı arazi kararların sonucu olduğunu göstermektedir (Şekil 1).

Çevresel riskleri kontrol altına almak ve küresel iklim değişimini

Şekil 1. İstanbul'da çeşitli dönemlerde meydana gelen taşkınlar.

yönetmek demek; dirençli kentleri oluşturmak ve aynı zamanda çevre sağlık yaşam kalitesini yükseltmektir; ekoloji ekonomi sürdürülebilirliği sağlamaktır. Bu nedenle, doğal yapısını koruyan dere sistemleri havza ölçeğinde ivedilikle koruma altına alınmalıdır. Fiziki değişime uğrayan/dönüşen dere sistemleri doğasına uygun sürdürülebilir havza bazlı dere restorasyonu programı ile geri kazanılmalı ve çeşitli yöntemlerle durum faydaya çevrilmelidir. Dirençli kentler için, dere sistemleri gibi doğal dinamiklerin kentleşmeyle sürdürülebilirliği sağlanmalı; kentsel baskıdan, hatalı arazi kararlarından koruyacak yasal, teknik, kurumsal, toplumsal önlemleri içerecek bütüncül yeni bir planlama yaklaşımı gündeme taşınmalıdır. Bu kapsamda devlet kontrolünde bütüncül su hukuku, havza ölçeğinde bütüncül havza planlama ve havza yönetimi, dere havza sistemlerinin doğasına uygun potansiyellerini ortaya çıkaracak disiplinler arası doğa yaklaşımli yeni politikaların üretilmesine ihtiyaç vardır. İstanbul'daki dere sistemlerinde yapılan bu araştırmanın bulguları ve analiz sonuçları problemleri somut olarak aşağıda ortaya koymakta; ilgili teorik araştırmalar konunun ulusal ve uluslararası önemini vurgulamakta; sürecin ivedilikle gündeme taşınarak planlamada disiplinler arası koordinasyonla çözüm önerisi beklediğini göstermektedir.

Kavramsal Yaklaşım

Dere sistemleriyle ilgili daha önce yapılmış uluslararası teorik ve saha çalışmaları araştırıldığında; su ekosisteminde bir sistemler bütünü olan dere sistemi ve havzası nedir? Doğal bileşenlerinden olan kıyı ekosistemi ne ifade etmektedir? Drenaj yoğunluğu ve drenaj havzası nedir? Dere sistemleriyle aralarında nasıl ilişki bulunmaktadır? Doğal varlığı ile çevreye sunduğu katkılar nedir? Dere sisteminin sel, taşkın, kuraklıkla ilişkisi nedir? Arazi kullanım kararlarının dere sistemleriyle ilişkisi nasıldır? Dünyada su hukuku dere sistemlerine nasıl yaklaşmaktadır? vb. soruların yanıtları alanlarında uzman araştırmacılar tarafından verilmeye çalışılmıştır. Planlama yaklaşımı içinde önemli olan bu teorik yaklaşımlar, aynı zamanda İstanbul'un dere sistemlerinde yapılan araştırma bulgularının değerlendirilmesinin çerçevesini de oluşturmaktadır.

Dere, su ayırım çizgisiyle ayrılan topografya yardımıyla yüzey üstü, yüzey altı su kaynaklarını ve yağış sularını yüzey üstü taşınmasına imkan veren, akar ve kuru dere yan kollarıyla birlikte tek çıkış yapan sistemdir.

Doğal dere sistemi, kıyı sucul yaşamı (kıyı ekosistemi) ile birlikte bulunur. Kıyı ekosistemi zonu olarak tanımlanan bu bölge, dere veya akarsu boyunca kendine has doğal bitki örtüsüne (vejetasyon) sahip fauna ve flora habitat alanlarıdır (Wenger ve Fowler, 2000). Bu zon (kıyı ekosistem zonu=riparian zon) su kalitesine, erozyon önleme fonksiyonuna, hidrolojik dengeye sağlanmasına, biyoçeşitliliğin korunmasına, biyolojik zincirin sürdürülebilirliğine, vb fonksiyonlara hizmet etmektedir (Wood, Armitage, 1997; Hardesty, Kuhns, 1998; Kauark, Leitte, 1999; Wenger, Fowler, 2000; Naiman, Bilby, Bisson, 2000).

Wenger ve Fowler, (2000)'a göre su kıyısı ekosistemini (koruma zonu) korunması, çeşitli çevresel, ekonomik, sosyal faydaları sağlamaktır. Bu nedenle dere veya akarsu sistemlerini su yolu boyunca doğal bitki örtüsüyle (vejetasyon) düşünülmesi gerektiğini açıklamışlardır.

Dere sistemlerinin yaşama sunduğu ölçülebilir ve ölçülemeyen çok yönlü katkıları kıyı ekosistemi ile birlikte gerçekleşmektedir (Horton 1945, Woods, 1966; Campbell, 1971; Odum, 1974; Ogden, Lacey, Foster, 1975, Richard ve Wood, 1985; Wood, Armitage, 1997; Wenger, Fowler, 2000; Hardesty, Kuhns, 1998; Naiman, Bilby, Bisson, 2000; Kauark, Leitte, vd. 1999; City of Flagstaff, 2009 vd.).

Dere kıyılarındaki sucul habitatlar için, su kıyısı zonu olarak ayrılması suyun kalitesini artırmaktadır (Erman, Costick ve Beckwitt, 1996).

Nabhan (1985), ise derelerin sırtlarıyla birlikte doğal hava koridorları ve kentin hava sirkülasyonunu düzenleyen doğal ekolojik koridorlar olduğunu açıklamaktadır.

Doğal yapısını koruyan her dere sistemi habitat alanı ve su kaynağıdır (Gordon, John, Daniel 1966; Corbett ve Lynch, 1985; Mayer, Franti, Mortensen, 1997). Biyolojik zincirin kurulduğu doğal yaşamın dengelendiği (King, vd. (2012), Campbell (1971)); kentli için rekreatif ihtiyaçların karşılandığı alanlardır (Field, Lee ve Martinson 1985). Toplum ve çevre sağlığını iyileştirmekte; kültürel eğitim ve sosyalleşme; kent ve kentlilik bilincinin gelişmesini sağlamaktadır. Kendine has topografyası vb. doğal özellikleri ile kente panorama, vista zenginliği sunan, kentsel donatıları ayıran doğal tampon alanlardır (Hynes, 1970). Kaynak olarak ise kendi iç değeri dışında çevresine ve kent ekonomisine katkı sunan önemli kamusal alanlardır (Jhan ve Trefethen, 1972; Correlli, Lillydahl ve Stingell, 1978; Richard ve Wood, 1985; Burgess, Harrison, Limb, 1998; Luttik, 2000; Lindsey, Man, Payton, vd., 2003; Gao ve Asami, 2005; The trust for public land, 2013 vd.).

Dere havzası (drenaj havzası) ise, bir dere sistemini oluşturan su ayırım çizgisiyle birlikte topografyanın sağladığı vadi tabanı ve yamaçlarının bütünü ile kapladığı yüzey alanıdır (Dunne ve Leopold, 1978).

Havzayı oluşturan ana mecra (boğaz) ve ona bağlı bulunan kolların havzaya düşen yağış sularını toplama ve/veya boşaltabilme yeteneği vardır (Pallard, Castellarin ve Montanari, 2009).

Drenaj yoğunluğu; derenin boyu ile havza büyüklüğü arasındaki ilişkidir (derenin etki boyunu) (Kahya, Erkek, Ağırlioğlu, 2006). Kuru ve akar kollarıyla birlikte dere yataklarının doğal fiziki yapısı akış büyüklüğünü (drenaj yoğunluğunu) belirlemektedir. Drenaj yoğunluğu dere uzunluğuyla doğru orantılı olan bu dere hatları havzanın su sistemlerini toplarken, sulama ihtiyaçlarını da karşılamaktadır (Wooding, 1966). Havzanın drenaj yoğunluğu ne kadar yüksekse o havzadaki drenaj ağının yağış sularını çevreye zarar vermeden akıtma özelliğine sahiptir (Horton, 1945; Carlston, 1963; Melton, 1957; Carlston, 1963).

Bu alanda çalışma yapan araştırmacılardan; Horton (1945)'de erozyonla drenaj yoğunluğunun ilişkili olduğunu; en iyi drenajın havza içerisinde derenin dallanma sayısı olduğunu belirtmiştir.

Drenaj yoğunluğunun, Melton (1957) yağışlarla (iklimle); Turner and Skibitzke (1952); Rove (1963); Woodyer ve Brookfield (1966); Skinner vd. (1985) bitki örtüsünün kaldırılmasıyla ilişkili olduğunu; Rodriguez, Iturbe ve Escobar (1982) drenajın iklimin dışında havzanın jeomorfoloji, hidroloji ile ilişkisi olduğunu; Moglen, Eltahir ve Bras (1998) sadece iklim değişikliği ile değil iklimle doğrudan ilişkili olduğunu; Kobold ve Seselj (2005)'de havza şekli ile ilişkisini; Pallard, Castellarin ve Montanari (2009) drenaj yoğunluğu ile taşkın arasında ilişkisini kanıtlamışlardır.

Yapılan bilimsel araştırmalar, bir dere havzasının, akar ve kuru dere kollarıyla birlikte hidrolojik sistemden daha fazlası olduğunu göstermektedir (Corbett, vd. 1985; Gordon, John, Daniel 1966; Mayer, Franti, Mortensen, 1997). Dere sistemleri fiziksel çevre kalitesine, ekonomiye, yaşam sağlığına vb. alanlara sundukları katkıları ile kentsel yaşam kalitesi göstergeleri arasında gösterilmektedir (Türkiye, UN, 1996; Türkiye, Ulusal Rapor ve Eylem Planı, 1996; Dülger Türkoğlu, Bölen, Baran, Marans, 2008; Türkoğlu, Bölen, Korça, Terzi, 2011, Jhonson, Carothers, 1982; Jhonson ve Lowe, 1985; Erman, Costick, ve Beckwitt, 1996; Wenger, Fowler, 2000; Mayer, Reynolds, Canfield, 2005; Xia ve Xin, 2010),

Yapılan araştırmalar drenaj yoğunluğunun; iklim faktörü; hidrolojik özellikler, toprak yapısı ve toprak derinliği; topografik yapı, rölyef özellikleri ve ilişkisi, eğim derecesi, bakı; bitki örtüsü, infiltrasyon; yapılaşma vb. etkenlerle de yakından ilişkili olduğunu; her havzanın hidrolojik özelliklerinin farklı olup; mikroklima, edafik, topografik, vejetasyon vb. faktörlerin bağlı yerelin drenaj yoğunluklarının değişebileceğini ve dolayısıyla risk eşiklerinin de değişebileceğini göstermektedir.

Ayrıca araştırmalar, havzanın drenaj yoğunluğunun kontrolü

için her havza için güvenlik eşiklerinin belirlenmesi; kayıtlarının tutulması; izlenmesi gerektiği; sağlıklı çevre yaşamı için drenaj yoğunluğunun dengesinin önemli olduğu; bu eşiklerin aşıldığında sel, taşkın, erozyon vb. problemleri oluşturacağını; çevre yaşam sağlığını tehdit edeceğini göstermektedir.

Taşkın ise teorik olarak, derelerin muhtelif nedenlerle doğal drenaj yoğunluğunu değiştirerek yatağından taşması, çevresindeki arazilere, yerleşim yerlerine, alt yapı tesislerine ve canlılara zarar vermesi, etki bölgesinde normalin üzerinde sosyo-ekonomik faaliyeti kesintiye uğratabilecek ölçüde bir akış büyüklüğünü oluşturması şeklinde ifade edilmektedir (Url-9).

Araştırmalarda, su baskınları, sel ve taşkın sebeplerinin araştırılmasını, derenin havza sistemiyle havza ölçeğinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, sel ve taşkınların, Tucker ve Bras, (2010) arazi eğimi, havza morfolojisi ile; Zhang, Wang (2013); Gregory ve Walling (2010) havza akışı, drenaj yoğunluğu, erozyonun etkili olduğunu açıklamaktadırlar. Kauark, Leitte, vd.(1999) vd. araştırmacılar, kentleşmiş alanlarda ve/veya yeni kentleşme ile dere sistemlerindeki fiziki dönüşümler, kaybolan hatlar (kuru ve akar kollarda) nedeniyle hidrolik yapıların yetersiz kalması; hidrolik kanalları tıkayan tortu vd. etkenler ile sel, taşkın erozyonların meydana geldiğini açıklamışlardır (Turner and Skibitzke (1952); Rowe (1963); Sauer, Thomas, Stricker ve Wilson (1983); Skinner, Smith, Dodd, Rodgers (1985); Naiman, Bilby, Bisson (2000); Booth, Karr, Schauman, vd. (2004); Platt (2006); Zhang, Wang, Li vd. (2013) vd. araştırmacılar).

Taşkın sebeplerini Anderson (1970), May, Horner, Karr, ve arkadaşları (2014), vd araştırmacılar teknik, kurumsal ve yasal problemler olduğu hususunda birleşmektedir.

Arazi kullanım kararlarının derelerle ilişkili araştırmalarda; derelerin sunduğu doğal ve fiziki işlevler göz önünde bulundurulmadan gerçekleşen kontrolsüz, plansız arazi kullanımlarının havzanın doğal morfolojisini, sınırlarını, büyüklüğünü ve hidrolojisini değiştirerek drenaj yoğunluğunu etkilediği; havzada geçirimsiz yüzeylerin artması ile doğal drenaj işlevlerini kaybedeceği vurgulanmaktadır. Dale, Brown, vd., (2000), Booth, Karr, vd., (2004); Platt (2006) vd. araştırmalarında kent içerisinde derelerin fiziki işlevleri göz önünde bulundurulmadan, havzası içerisinde her arazi kararı ve uygulamasında, drenaj yoğunluğunun doğal yapı içerisinde işleyişindeki dengenin etkileneceğini; havza içinde ve ilişkili alt havzalarında sel ve taşkın oluşturacağını belirtmektedirler. Yüzey akışını kentleşmeyle araştırılan Hollis (1975), havza yüzeyinin %5'i sert yüzeyle kaplandığında yıllık ve daha uzun yağışlarda yüzey akışların normal olduğunu; %5 oran aşıldığında en küçük yüzey akışın 10 kat etkisinin arttığını; havzanın %30'u sert yüzeyle kaplandığında ise 100 yıllık yağışlarda yüzeysel akışın %30 oranında hacimsel olarak arttığını belirtmektedir.

Doğayı merkezine almayan kentleşme ile dere yatakları ve kıyı ekosistemleri bozularak doğal yapı değişmektedir. Zaman içerisinde suyun kalitesi etkilenerek kirlilik, susuzluk ve kuraklık oluşmakta; doğal habitatlar kaybolmakta; biyolojik çeşitlilik tehdit edilmekte/kaybolmaktadır (Moring, Garman, Mullen, (1985); Scott, Shuttleworth, vd., (2000).

Mikro ölçekteki davranış, değişim; makro ölçekteki sistemleri etkileyerek biyolojik zinciri koparmakta, ilişkide olduğu peyzaj ve ekolojik bölgeleri vd. üst sistemleri yani yerküreyi etkilemektedir.

Horton (1945); Campbell (1971); Odum (1974); Kriken ve diğ. (2010); Vörösmarty, vd.,(2010); Allan, (2012); Verniers ve diğ. (2013); Scarr, (2014) vd. araştırmacılar, doğaya öncelik vermeyen arazi kullanım kararları ve uygulamaların, derelerin doğal yapısını değiştirerek kaybolmasına, yaşam kalitesinin düşmesine neden olduğunu; kent sağlığını tehdit ettiğini vurgulamaktadırlar.

Dünyada Dere/Nehir Sistemlerine Planlama Yaklaşımı

Dere/nehir sistemlerindeki araştırmalar, 20. Yüzyılın ilk dönemlerinde akarsu organizmalarının biyolojileri üzerine odaklanırken, 1950'li yıllardan sonra su ekosistemini bütüncül ele alan yaklaşımlar hakim olmuştur (Shelford, Eddy (1929). 1980 yılından itibaren dere sistemi su havzasının birimi olduğu; dere sistemlerinin havza içinde zamansal ve mekansal perspektifle çeşitli bileşenlerle entegre halinde gerçekleşmektedir (Hynes,1970; Minshall ve diğerleri,1985). 1980-1990 yıllardan 21. yüzyıla kadar ilgili meslek alanlarının oluşması; disiplinlerarası doğa yaklaşımının gelişmesi; coğrafi bilgi sistem(CBS) analizlerinin araştırmalara katılmasıyla çalışmalar derinleşmiştir. Günümüzde su ekosistemlerinde disiplinlerarası ilişki ile derelerin sürekliliğinin sağlanması (RCC=biyoto birleşimlerinde fiziksel geçiş ve bağlantı noktalarında tüm akarsu/dere sistemlerinin sürekli olarak gözlenmesidir.) hızlı bir gelişme kaydetmektedir.

Avrupa'da dere/nehir sistemlerinde yapılan araştırmalar, yağışların toplanarak derelere ve derelerden nehir, göl ve denizlere doğru akışların kesintisiz ulaşımı kendine has habitatıyla birlikte sağlandığını, su döngüsünün izlendiğini göstermektedir. Dere/nehir sistemlerinin makro ölçekte (havza sistemleri içinde) araştırılmakta; coğrafyanın iklim ile binlerce yıldır oluşturduğu doğal morfolojisine uyumlu alınan kırsal ve kentsel arazi kararlarında doğal yaşam merkezli planlama ile çok bileşenli disiplin koordinasyonu sağlandığında yağış kontrollerinin kolaylaştığı görülmektedir.

Avrupa genelinde kırsal ve kentsel alanlarda bozulan/zarar gören dere ekosistemlerin tespit edilmekte; "Doğal" mü-

hendislik çözüm teknikleri ile kendi doğal yapısına yeniden kuracak mühendislik yaklaşımları ile dere/nehir restorasyonu gerçekleştirilmektedir. Planlama, uygulama, denetim hizmetleri devlet ve yerel yönetimlerce gerçekleştirilmekte; korumaya, sivil toplum kuruluşları dahil edilerek; uygulamaya teşvik edilmektedir. Ayrıca, nehir/dere restorasyonları devlet kontrolünde kamu kuruluşu tarafından birçok nehir restorasyonu faaliyetleri ile ilgili bilgilerin ve iyi uygulamaların paylaşılması için bir veri tabanı politikası geliştirilmiş, bu politika için dere/nehir havzası plancıları, uygulayıcıları arasında yerelden ulusa ve uluslararası ölçeğe net work iletişim ağı ile gerçekleştirilmektedir.

Dere/nehir restorasyonlarında, dere sistemleri kendini idame ettirene kadar bölge halkıyla birlikte denetim ve gözlem altında tutulmaktadır. Kontrollü yerleşim alanlarında ve doğal morfolojiye aykırı bir müdahale var ise havza ölçeğinde mühendislik hesapları ve doğal yapının göstergelerin gözden geçirilerek yenilendiğinde nehir/dere sistemlerinin restorasyonlarının büyük çaba ve maliyet gerektirmediği vurgulanmaktadır.

Bozulan kıyı ekosistemlerin, kapanan derelerin, nehir, deniz ekosistemlerin restorasyon ile doğal yapısı yeniden kazanılarak ekolojik koridorlar güçlendirilerek, nehir/dere sistemlerinin iklim değişikliğine uyumuna yardımcı olması sağlanmış; nehir restorasyonu ile seli yönetmeyi başarmışlar ve ayrıca depolama yöntemi ile taşkınları tarım, bahçecilik, aktif rekreasyon alanları vb. amaçlarla kullanarak kendi menfaatlerine çevirmişlerdir. (Fausch vd., 2002; Cushing, Cummins, Mins-hall, vd., 2006).

Avrupa'da su ekosisteminde, sürdürülebilir nehir/dere havza sistemleri için, çeşitli idari düzeylerde uluslararası imzalanan sözleşmelerden yararlanılmaktadır. Örneğin; Habitat, Su Çerçeve Direktifi vb. havza bazlı yerel ölçekte her nehir ve/veya derenin restorasyonu için yaşam koşullarının yaratılması ve geliştirilmesi için destek olarak bölgenin ekolojik durumu iyileştirilmektedir.

Dünyada su hukuku araştırıldığında, nehirler etrafındaki yaşamla eski çağ medeniyetlerine kadar uzanmaktadır. Nehir havza kavramı; sınır aşan suların kullanımının ilkesel yaklaşımları ortaçağ Roma Hukukuna dayanmaktadır. Nehirlerde nehir havzalarının gerek su hareketinin gerekse kirlenmeye karşı gözetimde tutulması ve birlik yönetiminin getirilmesi de ortaçağ dönemlerine uzanmaktadır. Nehir sularının korunması, izlenmesi, yönetilmesi kapsamında süreç içerisinde çözüme yönelik gecikmelere neden olan süreçler yaşanmışta olsa; iklim değişikliğinin su üzerinde yaratacağı kuraklık ve kıtlık endişesi sınır aşan sularda ulusları ortak zeminde yasal, yönetsel, izleme ve planlama da bir araya getirmiştir. 1965 de Su yönetimi nehir havza yönetimi ile birleştirilmiştir (Mitchell, 2005; Mitchell ve Gardner, 1983; Teclaff, 1996; Teclaff, 1994; Mayer, vd., 1997).

1990'lı yıllarda su ekosistemini korumak için su ekosistem restorasyonu; 1992 Dublin "Su ve Sürdürülebilir Kalkınma" Bildirgesi'nde su kaynaklarının etkin yönetimi ile Bütünsel-Entegre Havza yönetimi; 1992 Rio de Janeiro'da gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Gündem 21'de suya dayalı entegre su kaynakları yönetimi ekosistemi; entegre havza yönetimi kavramı içerisinde havza veya alt havza düzeylerinde yeraltı ve yerüstü sularını birleştirilmektedir. Suyu bütüncül ele alarak, daha odaklı ve/veya kapsamlı sistem perspektifi getirilmektedir. 1970'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği su politikaları gelişmekte; 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren çalışmalara başlanan 2000/60 sayılı Su Çerçeve Direktifi 23 Ekim 2000 tarihinde 2010 yılında su hakkı BM 21.yy gerçekleri nehir havza kavramını ihtiyatlılık ilkesinde kendi içinde sürdürmektedir.

Günümüzde; ülkelerin kendi iç hukukunda su hukuku ve yönetiminin gelişmesi sağlanmıştır. Analistler ve planlamacılar arasında kıyı ve sınır sorunlarında karşılaşılan konuları en aza indirebilmek için; Entegre Su Kaynakları Yönetimi (IWRM) yaklaşımı görüşü benimsenmiştir.

Su hukukun tarihsel süreci nehir havzalarını kapsamış olsa da yapılan araştırmalar, su yönetimini nehir/dere havza yönetimi ile aynı kavramda birleştirmektedir.

Dünyada su hukuku, dere sistemlerinin su ekosisteminden ayrılmaz bir bütün olduğunu ve birleştirici su hukukunun bulunması gerekliliğinin, dere sistemi ve onun ayrılmaz parçası olan dere kıyı zonlarının havza ölçeğinde korunmasına yönelik yapılan planlamada bütünleşik havza planlama ve havza yönetiminin önemli olduğunu, kamusal yapılanma ile kullanıcı bilincinin ve yönetim anlayışı geliştirilerek yerel ve ulusal gündeme ivedilikle taşınması gerektiğinin altını çizmektedir (Gatewood ve arkadaşları (1950); Rowe (1963); Bosch ve Hewlett (1982); Moring, Garman, vd.(1985); Teclaff, L.A. (1996); Teclaff L.A, Teclaff E. (1996); Allan, Erickson, ve Fay (1997); Turner, ve arkadaşları (1991), Brown (2000); Steiner (2001); Palmer, Bernhardt, vd. (2005), Mitchell (2005); Yeang (2006), Weeler (2008); Stromberg, Tellman (2009); Kriken, Enquist, Rapaport (2010), Xia, Zhu, vd. (2010); Hermosa vd. arkadaşları (2011), vd. dir).

Türkiye'de su hukukunun yasal çerçevesi 2011 yılından itibaren taslak halinde bulunmaktadır. Dere sistemleriyle ilgili uluslararası, ulusal ve yerel mevcut yasal uygulama araçları aşağıda özetlenmiştir.

Dere Sistemleriyle İlgili Yasal Çerçeve

Türkiye'de dere sistemlerinin korunması, izlenmesi, yönetilmesi ile ilgili yapılan yasal, planlama, uygulama araçları, uluslararası, ulusal çerçevede ve İstanbul yerelinde olmak üzere 3 alt başlık altında araştırılmıştır.

a) Uluslararası su hukukunda dere sistemleri araştırıldığında, dereleri ve dere kıyı ekosistemlerini koruma amaçlı Türkiye'nin de imzaladığı sözleşmelerinin olduğu görülmektedir. Bunlardan önemli olanları; 3958 Kanun ile 28.12.1993 tarihli Ramsar Sözleşmesi, 23.11.2002 tarihli Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi, 27 Temmuz 2003 tarih ve 25181 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 4881 sayılı kanun Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, 1997 yılında uygulamaya giren Gündem 21, vd.dir.

Örneğin; Ramsar Sözleşmesi'nin amacı, ekolojik olarak sulak alanlara bağımlı olan kuşları, korumak olsa da aynı zamanda derelerin tespitinin yapılmasını, listelenmesini ve korunmasını sağlamaktır. "Doğal veya yapay, devamlı veya geçici, suları durgun ve akıntılı, tatlı, acı veya tuzlu denizlerin gel-git hareketlerinin çekilme devresinde 6 metreyi geçmeyen derinlikleri kapsayan bütün sular, bataklık, sazlık ve türbiyerler sulak alanlardır." şeklinde tanımlayarak, 6 m'ye kadar akar ve kuru dere yataklarının da tespit edilerek listelenmesini ve korunmasını şart koşar.

Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi sözleşmesi ise iyi su kalitesini hedeflemekte; bütüncül bir yaklaşım öngörmektedir. Planlamada Entegre (Bütünlük) Havza Yönetimini gündeme getirmiştir.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Avrupa'daki tüm peyzajların envanterinin çıkarılması; korunması, yönetim ve planlanmasına yeni bir düzenleme getirmektedir.

Gündem 21 Eylem Planı ile de "Biyolojik Çeşitlilik" ve "İklim Değişikliği", ekosistemin korunması ve geliştirilmesinde, su, doğal kaynak vd.nin önemini vurgu yapmaktadır.

b) Ulusal su hukukunda dere sistemleri araştırıldığında; öncelikle su kaynaklarının korunması ve denetimi, TC. Anayasa'nın 56. Maddesi: A bendi'ne göre "herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" ifadesi ile sağlığın ve çevrenin korunması gereği anayasa hükmüne bağlanmıştır.

Fakat yasal çerçevede günümüzde, Türkiye'de derelerin korunması, planlanması, işletilmesi ile ilgili yetki, sınır, içerik ayrımsızın bütünü içeren yasası bulunmamaktadır Ancak derelere gönderme yapan yasa, yönetmelikler vardır. Su kaynakları ve derelere atıf yapan yasa ve yönetmeliklerin bazıları; Orman ve Su İşleri Bakanlığının yetkisinde; 645/2011 sayılı Orman ve Su İşleri Teşkilat Kanunu, 167/1960 sayılı Yer Altı Suları Koruma Kanunu, 2872/1983 sayılı Çevre Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 28483/2012-Yüzeysel Su Kalitesi Yönetimi Yönetmeliği, 28444/2012; Su havzalarının korunması ve yönetim planlarının hazırlanması hakkında yönetmelik, 28910/2014 Yüzeysel sular ve yeraltı sularının izlenmesine dair yönetmelik, 27051/2008 sayılı Çevre Düzeni Planlarına dair yönetmelik: (Url-8), vb.'dir.

Ulusal yasal uygulama araçlarında dere sistemlerini değerlendirdiğimizde, İçme suyu havza alanlarını korumaya yönelik yasa ve yönetmelik planlar içerisinde bir ara hüküm olarak geçmektedir. İçme suyu havza alanı dışındaki dereleri ise koruma kapsamına alınmamaktadır. Bu dere sistemleri nehir ölçeğinin dışında bırakılarak ilgili yasa ve yönetmeliklerde bulunmamaktadır.

c) İstanbul'da dere sistemleri ile ilgili yasal uygulama araçları araştırıldığında, derelerin, korunmasından İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İSKİ ve yerel yönetimler sorumludur.

Derelere atıfta bulunarak planlamayı ve uygulamayı etkileyen yasa ve yönetmelikler 27051 sayılı Çevre Düzeni Planı, İSKİ İçme Suyu Havza Yönetmeliği, DSİ yönetmeliği ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunudur. Derelerle ilgili uygulamada en etkin yönetmelik İSKİ İçmesuyu Havzalar Yönetmeliği, DSİ 6200 Devlet Sular İdaresi, Yerel yönetimlerin görev ve yetkileridir.

İçme suyu havza niteliğinde olmayan dereleri koruyan yaklaşım ise sadece İstanbul ili için İSKİ VE DSİ yönetmeliklerinde derelere yaklaşma mesafesiyle planlamaya dair yapılanma koşulları ile gönderme yapan yönetmeliklerdir. Bu yaklaşım derelerin ve kıyı ekosisteminin kendine has doğal ve fiziki yapısını göz ardı edilerek getirilmiş standart yaklaşım olup, uygulamalarda yetersiz kalmaktadır. Dere sistemleri üzerinde etkin olan bu iki yönetmeliğe göre,

- 2560 sayılı İSKİ İçme Suyu Havza Yönetmeliği: Yönetmeliğin ilk çıkış tarihi 20.11.1981 yılından 2014 tarihine kadar araştırıldığında; dereleri koruyan ve yapılanmayı sınırlayan planlama koşulları, derelerin her iki tarafı için yapı yaklaşma mesafesi tanımlanır. Yapı yaklaşma mesafesi (koruma bandı); 1984 yılında derenin her iki tarafında 100 metredir. 02.01.2013 tarihli karar ile 10 metreye daraltılmıştır. Yetkili olduğu İstanbul'da Boğaziçi'ne dökülen derelerdir. Uygulamada İSKİ'nin İstanbul Büyük Şehir Belediyesinin (İBB) alt birimi olması, Büyükşehir Belediyesi'nin derelerle ilgili görev ve sorumluluklarıyla birleşince İstanbul genelinde İSKİ yönetmeliği uygulama görmektedir.
- 6200 sayılı Devlet Sular İdaresi(DSİ) yönetmeliği: Dere koruma bandı, derenin her 2 tarafında 35 metredir. DSİ'nin yetkin olduğu alanlardaki derelerde geçerlidir. Bu dereler Karadeniz, Marmara, Haliç ve Göllere dökülen derelerdir.

İstanbul'da derelerin korunması ve denetimine ilişkin yapılan araştırmalar, bütüncül bir yaklaşım içinde geliştirilmiş mevzuatın bulunmadığını, derelerin birden fazla kurum ve kuruluşun yetki, görev alanlarına girdiğini göstermektedir. Bu nedenle; bir dereyi yer aldığı havzasının özelliklerine göre ilgili yasa, idari alan ve yönetmeliklere göre değerlendirmek gerekmektedir.

İstanbul'da Dere Sistemlerinin Karşılaştığı Problemler

Dere sistemlerinde sel, taşkın sebeplerine neden olan problemler yasal problemler, kurumsal problemler, teknik kullanımlar, insan faktörü olarak özetlenebilir.

a) Yasal problemler

Uluslararası sözleşmelerin uygulamaya geçmemesi; ulusal ölçekte dere sistemlerini kapsayan bütüncül su yasasının olmaması, koruyucu yasa ve yönetmeliklerin havza ölçeğinde yaklaşılması, kıyı ekosistemini tanımlamaması, derelere standart koruma mesafesi getirilmesi, hatalı arazi kararları ve doğal merkezli olmayan planlama yaklaşımları, soyut biyolojik zincir, ekolojik koridorlar, ekosistem vb. tanımlamalar, işgücülerin baskılarından koruyacak yönetim ve kontrol eksiklikleri; korumaya aleyhine değişen yönetmelikler, koruma aleyhinde yasa, uygulama görmeyen yönetmelik, raporlar (ÇED, vb.) vd'dir.

i-Koruma aleyhine değişen yönetmeliklerden bazıları

- Derelerin koruma bandındaki alanlara ait yoğunluk değerleri 16.10.2009 tarih, 1979 sayılı İBB Meclis kararlı meri plan hazırlanırken genel yoğunluk hesabına katılmamış, bununla beraber 11.02.2010 tarih, 514 sayılı İBB Meclis kararı ile değiştirilen meri plan ile dere kadastral sınırından itibaren sağlı sollu 100 m olarak bırakılan bu alanlara, dere yapı yaklaşma mesafesi dışındaki diğer alanlarda kullanılmak üzere, 23.01.2011 tarihli yönetmelik doğrultusunda yapılaşma hakkı verilmiş; 02.01.2013 tarihinde değişiklik yapılan İSKİ İçmesuyu havzaları yönetmeliği ile yerleşilebilir (yoğunluk hesabına dahil edilen) alanlar durumuna getirilmiştir.
- 2560 sayılı İSKİ İçme Suyu Havza Yönetmeliğinin yapı yaklaşma mesafesi (koruma bandı); 1984 yılında derenin her iki tarafında 100 metredir. 02.01.2013 tarihli karar ile 10 metreye daraltılması, kuru dereler dere statüsünden çıkartılması vd.dir.
- Çeşitli tarihlerde çıkartılan imar aflarıdır. 2018 tarihinde çıkan "imar barışı" altında getirilen aflar dere taşkın alanlarını yerleşim izni verilerek çevresel risklerin yaşanmasının önü açılmış, geri dönüşü zor, yıkıcı etkilerin yaşanacağını göstermektedir.

ii-Planlama sisteminde derelerin durumu

İstanbul için ana plan kararı sayılan 1/100.000 ölçekli İl Çevre Düzeni planında, İçme Suyu havza alanı dışındaki derelerin korunması ve gelişmesine ilişkin planlama ve yönetim planı önereceği bulunmamaktadır (İBB, 2009). İçme suyu havzasını besleyen derelere ve büyük sistem ekolojik koridorların korunması dikkate alınmış fakat geçmişten günümüze İstanbul'un doğal morfolojisini de belirleyen içme suyu havza alanı dışında kalan dere sistemlerini koruyan planlanmaya rastlanmamıştır. İstanbul İl Çevre Düzeni Raporunda "...Bölgenin hidrolojisi önemli

özelliklere sahip değildir. Büyük akarsu sistemi bulunmamaktadır....." (İÇDP, 2009) geçen ifade; doğal sistemin bütünlüğü içerisinde nehir sistemlerini besleyen birer doğal ekolojik koridorlar olan dere sistemleriyle ilişkisi göz ardı edildiğini göstermektedir.

b) Kurumsal problemler; en temel problem idari ve yetkide çeşitliliktir. Planlamanın ve özellikle uzun vadeli planlamanın eksikliği; bütüncül planlama, yönetimin olmaması ve kentsel gelişmenin doğal sistemler üzerindeki kontrolünün eksikliği; bu ilişkilerde yürütülen ölçümlerde göstergelerin eksikliği; vd. etkenler olarak gösterilmektedir. Özellikle son yıllarda taşkınlarda yaşanan maddi manevi kayıp ve afetlerden dolayı sorumluluklara yönelik açılan davalar araştırıldığında, ruhsatlı-ruhsatsız yapılarda idari sorumlulukların dağılımının önemli olduğu anlaşılmakta; uygulama takiplerinin yetki karmaşasından kaynaklandığı Danıştay 6.Daire Esas No:2009/191, Karar No: 2011/517 alınan kararlarda görülmektedir.

Yetkili kurumların derelerin mansabının konumuna göre farklılık göstermesi, birden fazla ilçe sınırından geçen derelerin plan yapma ve işletme yetkisinin birbirinden bağımsız farklı yerel yönetimler tarafından yapılması gibi derelerin parçalı olarak planlanması, denetlenmesi, uygulama görmesi; dere havzasının coğrafi konumuna bağlı mevzuatlarda farklılıkların bulunması (Boğaziçi İmar Yönetmeliği, vd.); arazi kullanım kararının derelerin fiziki yapısında belirleyici olan maden, turizm vb. öncelikli yasaların koruma mevzuatının üzerinde olması vd.dir.

İdari, yetki sınırlarının dere havza ölçeğinde ele alınmaması havza büyüklüğüne bağlı yerel, idari sınırları aşmasından dolayı denetimi, uygulamaları bir ve/veya çok sayıda idari kurumun yetkisinde bırakılmaktadır. Örneğin; havza ölçeğinde bir derenin membasından mansabına kadar olan uzunluğunu yerel idari yetki açısından araştırıldığında; 138 (%82) adet dere havzası tek belediye, 19 (%11) adet dere havzası 2 belediye, 5 (%3) adet dere 3 yerel belediye, 5 (%3) adet dere 4 yerel yönetim sınırı içerisinde; 1 (%1) adet dere 5 yerel belediye sınırından geçmektedir. Örneğin; Avrupa yakasında bulunan Ayvalı-Çırpıcı Deresi 5 farklı yerel yönetim sınırı içerisinde; İl sınırını aşan 1 adet dere sistemi ise Ağva deresidir. Kaynak kolları Kocaeli ilinde mansap İstanbul ili içerisinde Karadeniz'dir (Şekil 2).

c) Teknik problemler; doğasına aykırı, amprik olmayan tasarımı, mühendislik yöntemleri; hidrolojik ve hidrolik (dere; atıksu) verilerin ve bu verilerin değişiminin gözlemlenmesi, denetlenmesi vd. verilerin yetersizliği; güncellenmeyen drenaj teknolojileri; havza ölçeğinde yaklaşmayan münferit çözümler, kıyı ekosistemini yok sayan **ISLAH** adı altında yok edici mekanik mühendislik yaklaşımlar, kaynak kontrolünün yapılmaması, planlama eksikliği, tüm yaklaşımlarda çevre etkisinin doğal yaşam odaklı hesaplanmaması vb. nedenler olarak sıralanmaktadır.

Şekil 2. İstanbul'da içme suyu havza alanı dışında kalan dere hatlarının geçtiği yerel yönetim bölgeleri.

Örneğin, derelerin fiziksel dönüşümünde en belirgin etkenlerden biri, dereleri korumak adına uygulanan tamamen yok edici etkiye sahip ıslah teknikleridir. Dere sistemlerine doğal yapısına aykırı uygulanan ıslah tekniğindeki mühendislik yaklaşımı, derelerin fiziki yapısının değişimini doğrudan etkileyen faktörlerden biridir (Şekil 3 b, c).

Dere sistemlerinin doğal yapısına aykırı beton veya taş malzeme ile açık ve/veya kapalı kesit sisteminde ıslah edilmesi, doğal yapısını, doğal drenaj havza özelliğini, barındırdığı habitatları ve doğal ekolojik koridorlarını kaybettirmekte; çevre yaşam kalitesini düşmesine neden olmaktadır.

d) İnsan faktörü; araştırmalarda dere sistemlerinin koruma zonlarının yasa dışı yapılaşmaların ve atık su, moloz vb. kirlenmelerin kaynağının en büyük nedeni insan faktörü ve dere sistemlerinin denetimsiz olduğu tespit edilmiştir. Dere sistemleri bölge yaşayanları tarafından kirlilik, tehlike vd. problemler olarak görülmektedir.

İBB, İl Çevre Düzeni Plan Raporunda da, değişen ve kaybolan dere hatları üzerindeki hava, kara, kıyı ulaşım, sanayi, vd. ekonomik faaliyetlerin etkisi, çevre değerlerinde geri dönüşü zor olan hatta olmayan sürece taşıdığı belirtilmiştir (İBB, 2009).

Dere sistemlerinin fiziki durumunu ortaya koyacak, problemleri belirginleştiren araştırmanın yöntemi ve bulguları aşağıda sunulmaktadır.

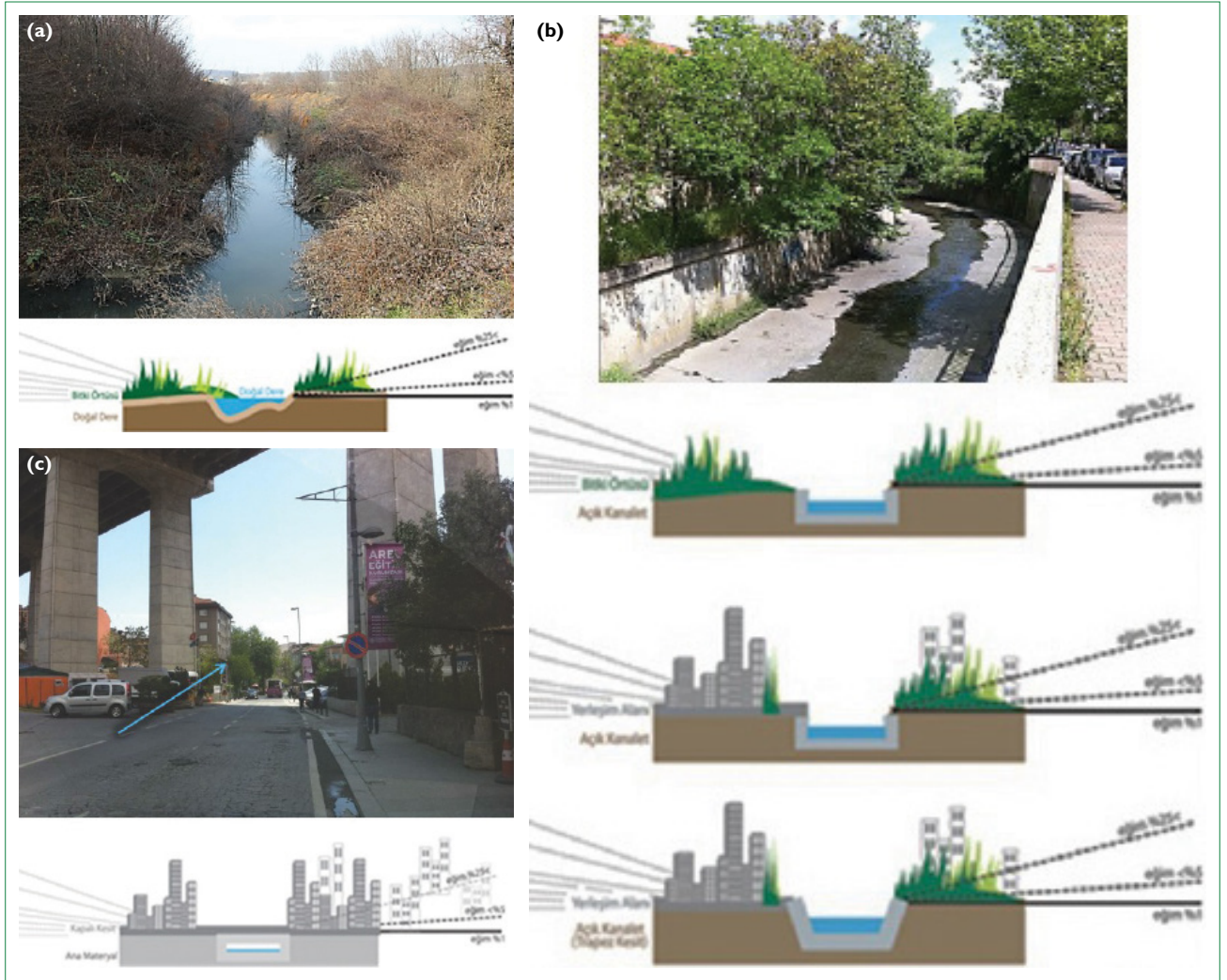
Araştırmanın Metodolojisi

Makale, İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında bırakılan, yaklaşık 2740 kilometrekare (yüzölçümün ~%51) alanda, Karadeniz, Boğaziçi, Marmara, Haliç ve göllere dökülen, açık havza konumunda olan dere sistemlerinin araştırılmasıdır. Çalışma, ana dere havza sınırlarının ve dere sistemlerinin belirlenmesini sağlayan harita çalışmalarını; her havzada bulunan akar dere hatlarının kıyı boy kesitinin fiziki yapısının ve üzerindeki arazi yapısının tespitini; elde edilen bulguların karşılıklı analizini; bulguların kavramsal araştırmalar çerçevesinde sel ve taşkın riski açısından değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Araştırmada, İstanbul'un dere ve vadilerini ortaya koyan ulusal ve uluslararası yasal mevzuat vd., yazılı ve görsel belgelerden (eski İstanbul haritaları, fotoğraflar vb.), dijital haritalardan (İstanbul İli 1/1000 ölçek 5680 adet halihazır (2007 tarihli) paftalar, vb.), yerinde gözlemlerden yararlanılmıştır.

Kaybolmuş dere hatlarını saptayabilmek, fiziki durumunu tespit edebilmek, zaman içinde fiziki değişimi izleyebilmek ve ölçülebilmek için elde edilebilen ilk sayısal haritalar olan 2007 onaylı 1/1.000 ölçekli halihazır haritalar üzerinde çalışılmıştır.

Araştırmanın zeminini oluşturan harita, hazırlık süreci makro ölçek ve mikro ölçekte olmak üzere 2 aşamada aşağıdaki sırayla gerçekleştirilmiştir.

Şekil 3. Dere en kesitinin fiziki yapısı. (a) Doğal dere sistemi. (b) Açık kesit sistem. (c) Kapalı kesit sistem.

a) Makro ölçekte harita çalışmaları: Bu safhada, derelerin akar ana mecrası ve kollarının tespiti için havza sınırlarının belirlenmesini, dere sistemlerinin tespitini, dere kıyıların fiziksel yapısının ve koruma bandında arazi kullanım yapısının tespiti olmak üzere 3 aşamada gerçekleştirilmiş ve makro ölçekte İstanbul'un makroform gelişimi ile dere sistemlerinin ilişkisi analiz edilmiştir. Harita çalışmalarının aşamaları aşağıdaki gibidir.

i) Topografik eğriler yardımıyla derelerin ana dere havza sınırlarının belirlenmesidir.

ii) Ana dere havza sınırı içinde havza büyüklüğü, akar dere uzunluğu ve en kesit özelliğine göre derenin fiziksel yapısının (doğal sistem; açık kesit sistem; kapalı kesit sistem) tespit edilmesidir. Analiz ve değerlendirme, havza ölçeğinde akar dere kollarında yapılmıştır; kuru dere sistemler değerlendirmeye alınmamıştır.

iii) Tespit edilen akar ana dere ve kollarının, bağlı olduğu ilgili kurum yapılanma şartlarına göre dere işletme bantlarının (ko-

ruma bandı ve/veya yapı yaklaşma sınırı) derenin her 2 yakasında belirlenmesidir.

b) Mikro ölçekte harita çalışmaları ise makro ölçekte tespit edilen ana dere havzasında, dere kıyıların en kesitine göre fiziksel yapısı ve arazi kullanım yapısının araştırılmasıdır. Derele- rin her iki kıyısında tespit edilen fiziksel yapısı ve arazi kullanım şekli, tablo ve şemalar yardımıyla benzer ve/veya farklılıklarıyla tanımlanması, analizi, elde edilen bulgular değerlendirilmesi; dere sistemlerini doğal yapıyla sürdürülebilirliğinin sağlanması için önerileri yaklaşımlarını kapsamaktadır. Mikro ölçekte harita çalışmaları 3 aşamada hazırlanmıştır.

i) Derelerin fiziksel yapısının tespiti; derelerin tespit edilen en kesit formlarını (doğal sistem, açık kesit sistem ve kapalı kesit sistem) harita çalışmalarında lejantla tanımlanması (Şekil 3a-c); dere boy kesiti boyunca her iki yakasının mansap özelliklerine göre kategorileştirilerek sayısallaştırılmasıdır (Tablo 1).
ii) Derelerin arazi kullanım yapısının tespiti; dere sistemleri-

nin her iki yakasında ilgili kurum yönetmeliklerin tanımladığı dere işletme (koruma) bandında kalan, derelerin üzerinden geçtiği arazi kullanım yapısının tespitidir. Örneğin orman, ticaret, sanayi, konut, resmi kurum (eğitim, sağlık, vd. kamu kurumları), yeşil alan (mezarlık, park alanları), tarım, kumsal, yol vd. lejant ile tanımlanarak mansap özelliklerine göre kategorileştirilerek sayısallaştırılmıştır (Tablo 1). Araştırma, ilk aşamada derelerin geçtiği arazi yapısının gösterdiği farklılıklar ayrı ayrı tespit edilmiş olsa da sentez çalışmasında orman, tarım, yeşil alandan geçen dereler kırsal yerleşim alan; ticaret konut, sanayi vd. kentsel yerleşim alan olarak 2 ayrı grup altında kategorileştirilerek analiz edilerek değerlendirilmiştir.

iii) Derelerin fiziki değişimi ve arazi kullanım ilişkisinin analiz süreci

Elde edilen dere sistemlerinin fiziki değişimi ve arazi kullanım türünü gösteren 2 harita, dijital ortamda superpose edilerek, iki yapı arasındaki ilişkinin karşılaştırılmasıdır.

Yukarıda tanımlanan makro ve mikro ölçekte araştırma yöntemlerinde elde edilen bulgular ve analizi aşağıda sunulmaktadır.

Araştırma Bulguları

Araştırma bulguları aşağıda, makro ölçekte dere sistemlerinin İstanbul'un makroform gelişimi ile ilişkisinin analiz bulguları; mikro ölçekte derelerin fiziki değişimi ve üzerinde bulunduğu arazi kullanım bulguların analizi ve risk açısından değerlendirmesi olmak üzere 3 bölümde anlatılmaktadır.

Makro Ölçekte Araştırma Bulguları

İstanbul, Marmara Bölgesi'nde, Avrupa ve Asya kıtalarının birbirine bağlandığı noktada 5.400 km²'lik yüzölçümüyle, coğrafyayı şekillendiren dere ve vadileri ile bölge, ülke ve kıta ekosistem geçişlerinde önemli jeopolitik ve jeostratejik yerde konumlanmaktadır.

İstanbul'un halihazır haritaları(2007) üzerinde yapılan araştırmada, İçme Suyu Havza Alanı dışında kalan; Karadeniz, Marmara, Boğaziçi, Haliç ve Küçükçekmece ve Büyükçekmece Göllerine dökülen açık havza konumunda (Tablo 1); 168 adet ana dere havzası ve bu havzalarda akar konumda olan ~ 3.344 km. uzunluğunda dere mecrası ve kollarının olduğu tespit edilmiştir. Bu dere sistemlerinin yaklaşık %52'si, (1.737 km; 78 adet dere havzası) İstanbul İlinin Asya yakasında; %48'i (1.606 km; 90 adet dere havzası) Avrupa yakasında bulunmaktadır. İstanbul'un makroform gelişim süreci ile dere sistemleri arasındaki ilişki havza bazlı değerlendirdiğinde, yaklaşık %80'i yerleşim alanında kaldığı kentsel baskı altında olduğu; %20'si ise yerleşim alanlarının dışında kentsel baskıdan korunduğu tespit edilmiştir.

Kentin makroform gelişim sürecinde dere sistemleri araştırıldığında; İstanbul yerleşiminin tarihsel gelişim sürecinde kentin ve doğal sistemlerin üzerinde önemli rol oynayan Bizans Dönemi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemleridir.

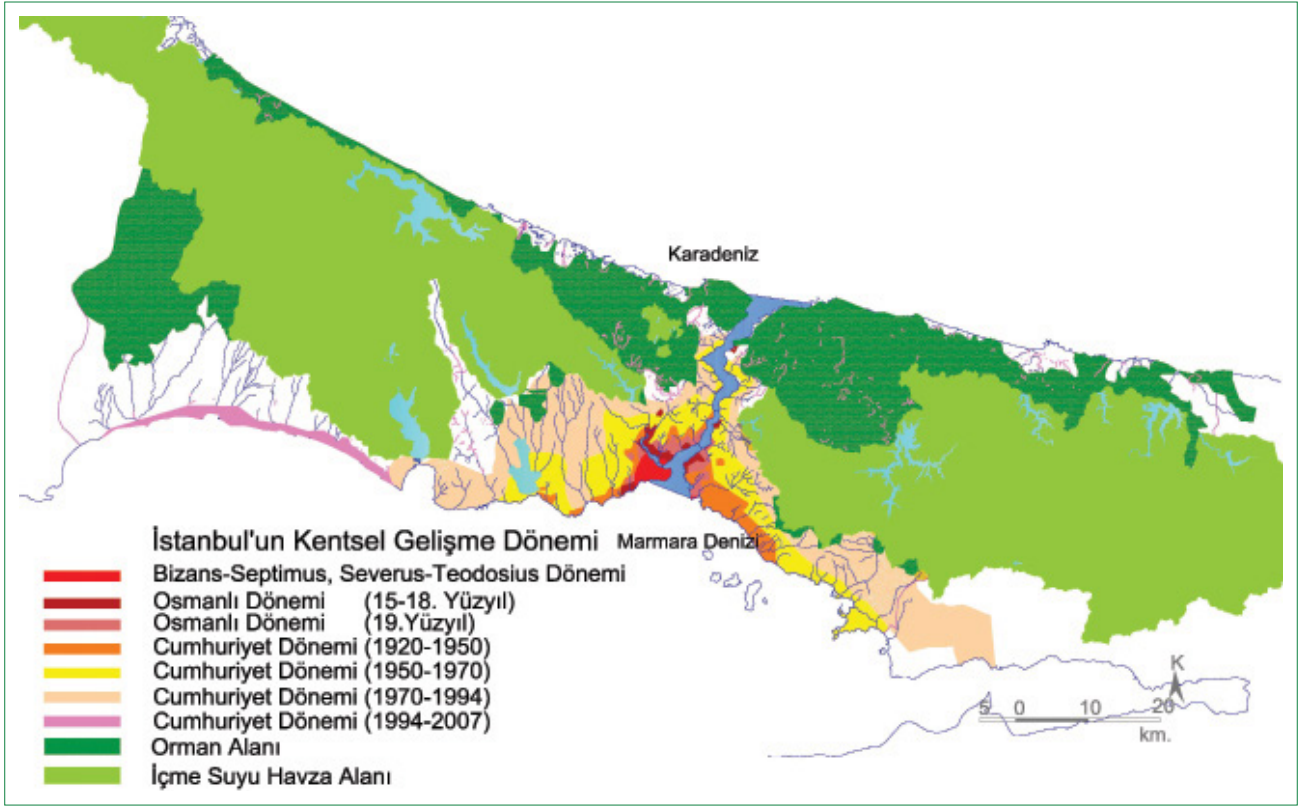
İstanbul, Bizans Döneminde sur içinde 5.800 hektar yüzölçümüne sahipken, 1950'li yıllarda yaklaşık 20 bin hektar alan; 2000'li yıllarda ise 5.400 kilometrekareyi aşan büyüklüktedir (Şekil 4). İstanbul'un kentsel gelişimin içerisinde dere ve vadileri, Bizans döneminden 1950 yıllarına kadar doğal yapısını koruduğu, kentli ile doğa ilişkisinin yüksek olduğu çeşitli yazılı ve görsel kaynaklardan tespit edilmektedir (Yazır, 1984; Koçu, 1963; Kuban,2004. Url- 3,4..vd.).

Cumhuriyet dönemi ve sonrasında; özellikle 1950'den sonra artan nüfusa paralel olarak kara yolları, 1970'li yıllardan sonra Anadolu ve Avrupa yakasını birbirine bağlayan köprüler, kentin morfolojisi ve gelişim yönünü hızla değiştirmiştir. Bu değişim paralelinde dere ve vadilerini etkilemiş; derelerin kent ve kentliyle ilişkisini de dönüştürmeye başlamıştır.

İstanbul, 1950 yılından sonra, dere yataklarında başlayan sanayi üretimi, değişen ulaşım modelleri ve çağırdığı göçün etkisinde hızla şekillenirken, dereler çeşitli müdahalelerle kent baskısında kalmaya başlamıştır. Bu süreçler, derelerin doğal yapısını etkilemiş, fiziki yapısını zaman içerisinde değiştirerek kaybetmesine neden olmuştur. Örneğin; Vatan Caddesinin olduğu yerden geçerek Yenikapı'dan denize dökülen tarihi Bayrampaşa (tarihte Lekop veya Lykos adıyla bilinen) deresi Ortaköy, İhlamur, Bebek dereleri, gibi dereler 1950'li yıllardaki imar hareketleriyle kapalı sistem kanallar içerisine alınmıştır. Günümüzde kanal içinde akan derelerin üstü yaya-araç yolu olarak kullanılmaktadır. Geçmişte doğal yapısıyla kent ve kentliyle bağı güçlü olan dere ve vadileri, zamanla çevresindeki yapı yoğunluğunun ezici baskısıyla fiziki yapısı değişerek kentle organik bağı koparılmıştır (İBB, 2010).

Eski fotoğraflar ve yazılı kaynaklara göre, derelerin doğal yapısına yapılan çeşitli müdahaleler, derelerin kentle ilişkisini de belirlediğini göstermektedir (Yazır, 1984; Koçu, 1963; Kuban, 2004; Dağdelen 2006; Pervititch 2000; Yetişkin 2010, Url- 3,4..vd.). Örneğin, 19.yy ortalarından 20.yy sonlarına kadar rekreasyon, mesire, su alma, su yolu ulaşımı, balıkçılık, bahçecilik gibi amaçlarla kullanılan; kentlinin bir araya geldiği, toplumsal gelişmenin sağlandığı çok yönlü kamusal alanlar olmuşlardır. Günümüzde ise bu ilişki kaybolmuş (Kurbağalı dere, Göksu dereleri gibi) ya da kaybolmak üzeredir (Kağıthane, Göksu, Küçüküsu, Riva vd).

Geçmişte, derelerin denize açıldığı mansapları kent plajları ve küçük balıkçı teknelerinin sığındığı koylardı. (Turşucu deresi-Suadiye plajını; İdealtepe deresi Süreyya plajı, Çamaşırcı deresi

Şekil 4. İstanbul'un makroform gelişimi içerisinde dere sistemleri (Makroform sınırları ve Orman sınırları II Çevre Düzeni Plan (2009) raporundan yararlanılarak; 1994–2007 dönemi ise 2007 halihazır haritalardan yeniden düzenlenmiştir).

Bostancı Plajı, Florya deresi Florya plajı, Kurbağalı dere Kalamış plajı, Ayamama, Tavukçu dereleri Ataköy plajı gibi.). Bugün bu mansap bölgeleri yerleşim alanlarında kalmış, kıyıların doldurulmasıyla koy ve kumsal özelliğini kaybetmiştir.

Kent içerisinde kalan derelerin çoğu doğal kıyı ekosistemini kaybetmiş; taş ve betonarme malzeme ile açık ya da kapalı kanal kesit olarak denize, göle ve Haliç'e bağlanmaktadır. Membarları geçmişte açık alan, yeşil alan, orman alanı, tarım alanı, su havza alanı vb. bölgelerde yer alırken; günümüzde çoğu yerleşim dokusu içerisinde kalmıştır. Kentin gelişme dönemlerinde; dereler kentleşme ile fiziki değişime uğrarken kentli ile ilişkilerinin de kaybolduğu gözlenmiştir.

İstanbul içme suyu havza alanı dışında kalan derelerin 2007 yılı halihazır haritalar üzerinde yapılan tespitlerde toplam 168 adet dere havzasının %20'si (33 adet) yerleşim alanı dışındadır. İstanbul dere havzalarının yaklaşık %80'i yerleşim alanında kalıp, kentsel baskı altındadır.

Kent makro formunun şekillenmesine paralel olarak değişen dere sistemlerinin doğal yapının bozulmasında en önemli etkenlerden bazıları ulaşım, sanayiye-endüstri, yasa dışı yapılaşma gibi yerleşim kararları olmuştur. Her dere sistemi vadi, tabanı (dere yatakları) ve tepeleri ile kendine özgü morfoloji

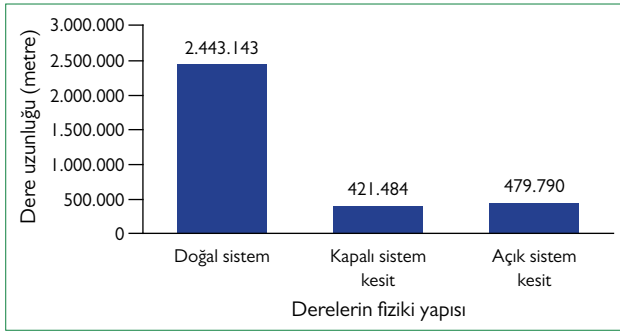
ve doğal özelliklere sahipken doğal özelliklerinin azaldığı, birbirine benzer hale geldiği, ve hatta kaybolduğu, yapısal yoğunluğun ön plana çıktığı İstanbul Boğaziçi kent silüeti oluşmuştur. Beton, su ve bitki örtüsünün yerini alarak su ile toprak arasında kurulmuş olan dengesi bozmuştur/bozmaktadır.

Günümüzde kent makroformunun belirleyicisi yerleşim ve ulaşım kararları, yasa dışı yapılara getirilen aflar gibi doğa merkezli olmayan hatalı yasa, idari, teknik gibi uygulama yaklaşımları devam ederse, İstanbul'un korunmakta olan dere sistemleri de dönüşerek çevresel riske dahil olacaktır.

Makro ölçekte kentin makroform gelişimi içerisinde tespit edilen dere havzaları ve dere sistemlerinin 2007 yılı verilerine göre fiziki yapısının durumu ve arazi kullanımla ilişkisinin araştırma sonuçları aşağıda mikro ölçekte açıklanmıştır.

Mikro Ölçekte Araştırma Bulguları

İstanbul yüzölçümünün yaklaşık %51'ini kaplayan içme suyu havza alanı dışında kalan 2740 km² alanda yapılan makro ölçek araştırmada, 168 dere havzası, yaklaşık 3.344 kilometre uzunluğunda akar dere konumunda olan dere sistemi tespit edilmiştir. Tablo 1'de tanımlanan dere sistemlerinin fiziki yapısı ve üzerindeki arazi kullanım yapısının bulguları ve derelerin

Şekil 5. İstanbul içme suyu havza alanı dışındaki derelerin fiziki yapısı.

fiziki değişimi ile arazi kullanım arasındaki ilişkinin analizi havza ölçeğinde değerlendirmesi aşağıda anlatılmaktadır.

a) Dere sistemlerinin fiziki yapısına ait bulgular

Dere kıyılarının en kesiti araştırıldığında, dere sistemleri doğal yapısının dışında mühendislik uygulamaları nedeniyle açık kesit ve kapalı kesit sitem olmak üzere 3 temel formda bulunmaktadır.

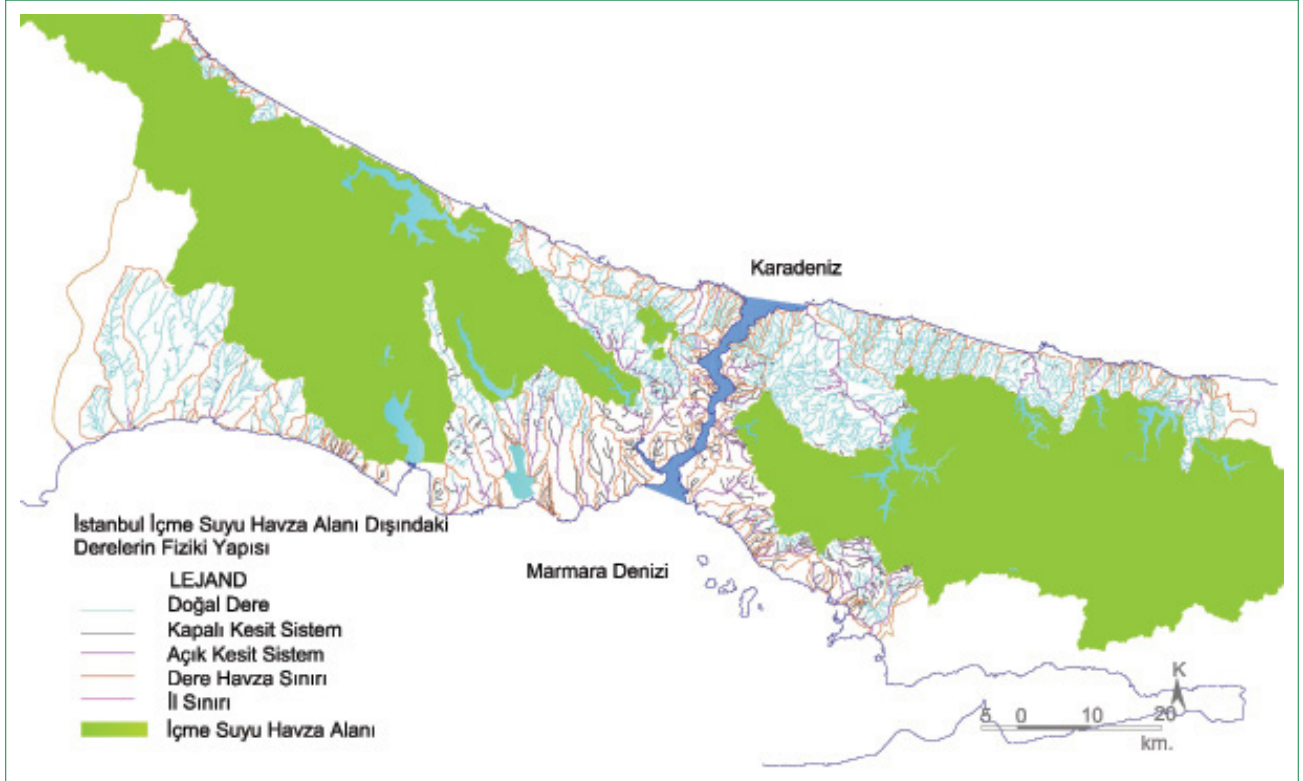
Dere sistemleri boy kesitine göre fiziksel yapısı araştırıldığında; yaklaşık 3.344 km uzunluğunda olan dere sistemlerinin %73'ü doğal yapısını koruduğu; %27'si ise açık veya kapalı kesit olarak ıslah edilerek fiziki değişime uğradığı ve doğal kıyı ekosistemini kaybettiği tespit edilmiştir. ıslah edilen derelerin

%44'ü açık kesit sistem, %53'ü ise kapalı kesit sistemdir (Şekil 5, Şekil 6, Tablo 1).

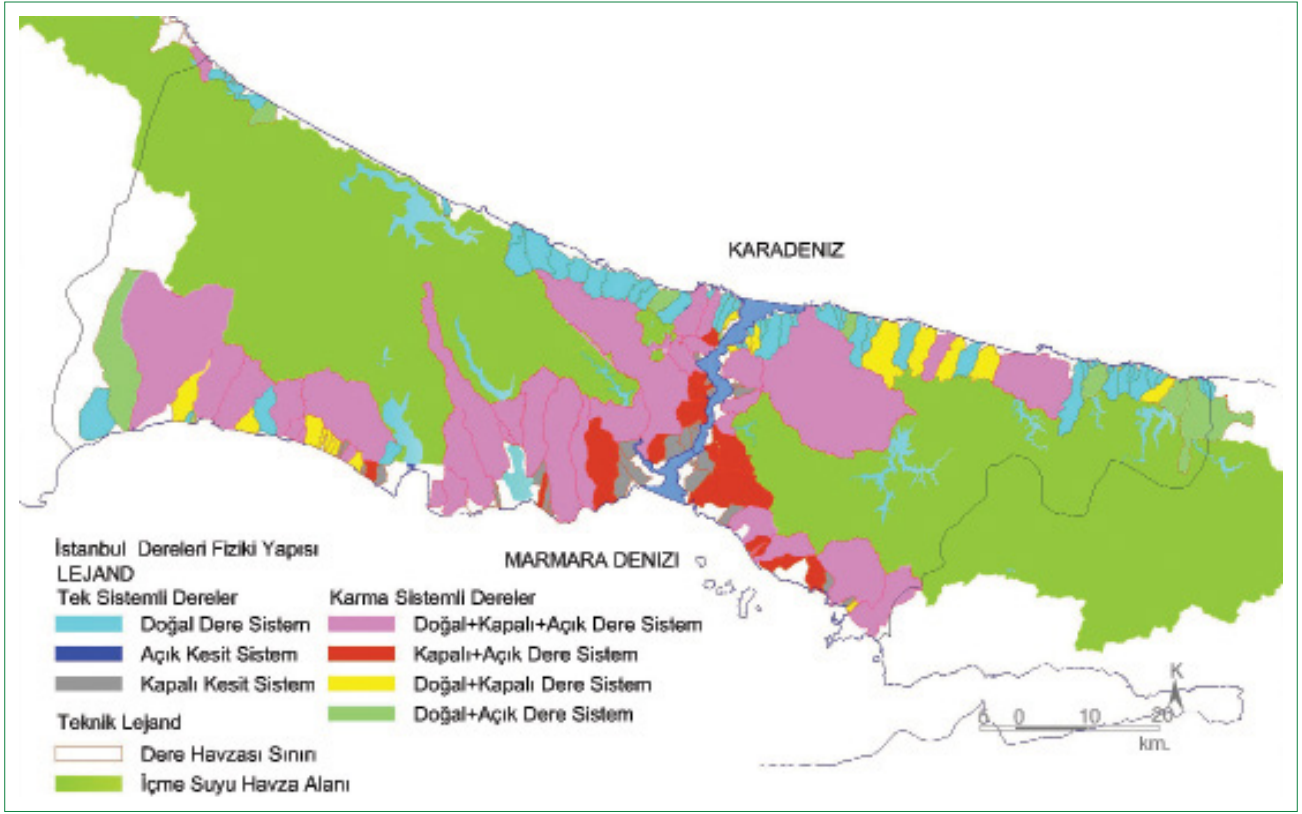
Bulgular, dere havza ölçeğinde (drenaj havzası) değerlendirildiğinde, 168 adet dere havzasının %36'sı (60 dere havzası), dere sistemlerini mabadan mansaba kadar doğal yapısını korumakta; %64'ü (108 dere havzası) ise çeşitli dışsal müdahalelerle fiziksel yapısını tamamen ve/veya kısmen kaybetmiş ve/veya kaybetmektedir (Tablo 1).

Dere sistemlerinin fiziksel yapısının araştırmaları, dere en kesitinde 3 ana tipoloji (doğal yapı sistemle birlikte açık, kapalı kesit sistem) olduğunu ve bu 3 tipolojinin derelerin boy kesitinde çeşitli kombinasyonlarla bir araya gelerek yeni formlara dönüştüğünü göstermektedir. Bu formlar gruplandığında toplam 7 tipolojiye rastlanmıştır. Bunlar; açık kesit dere sistemleri, kapalı kesit dere sistemleri, doğal dere sistemler, doğal+kapalı+açık kesit dere sistemleri, kapalı+açık; doğal+kapalı; doğal+açık kesit dere sistemlerinin kombinasyonları olmak üzere 7 farklı tiptedir (Şekil 7). Açık kesit sistem dere tipolojisine, dere havza ölçeğinde tek tip olarak rastlanmamıştır; doğal ve kapalı kesit sistemlerle kombinasyon halindedir.

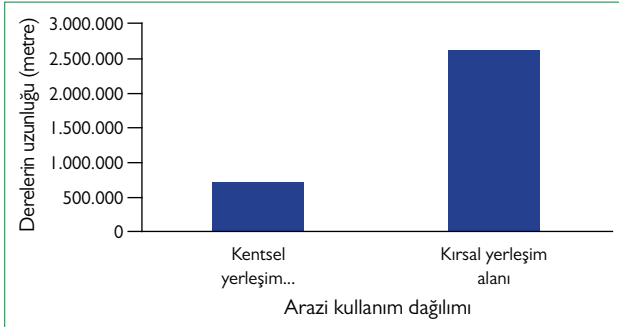
Bir çeşit derenin restorasyonu olarak uygulanmakta olan fakat dere sistemlerinin doğal yapısına aykırı olan bu mevcut ıslah uygulama teknikleri; dere sistemlerinin değişiminde hatta kaybolmasında önemli etkenlerden biri olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 6. İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında kalan derelerin boy kesitine göre fiziki yapısı.

Şekil 7. İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında kalan derelerin fiziksel yapısının havza ölçeğinde oluşturduğu tipolojiler.

Şekil 8. İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında kalan derelerin arazi kullanım ilişkisi.

b) Arazi kullanım bulguları

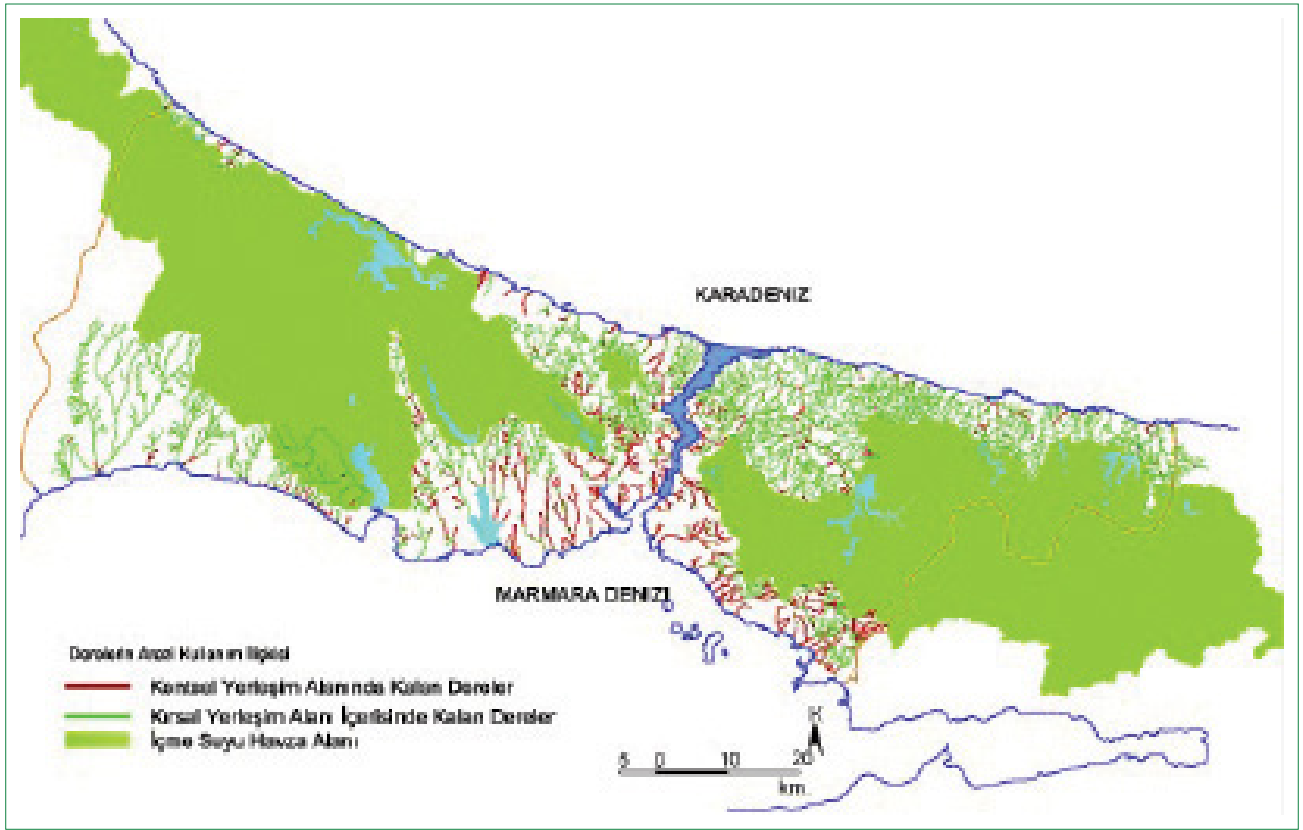
Makro ölçekte, kent makroformunun belirleyici olduğu arazi kararlarına göre, dere sistemlerinin üzerindeki arazi kullanım kararı havza ölçeğinde (drenaj havzası) değerlendirildiğinde; 168 adet dere havzasının %20'si (33 adet) orman, tarım vb. yerleşim alanı dışında; %80'i (135 adet) kentsel yerleşim alanı içerisinde kalmaktadır (Şekil 8, Tablo 1).

Dere sistemleri üzerindeki arazi yapısıyla ilişkisi boy kesitine göre araştırıldığında; toplam boy kesitin %21'i (703 km.) kentsel yerleşim alanında; %79'u (2.641 km.) kırsal alanda bulunmaktadır (Şekil 8, Şekil 9, Tablo 1).

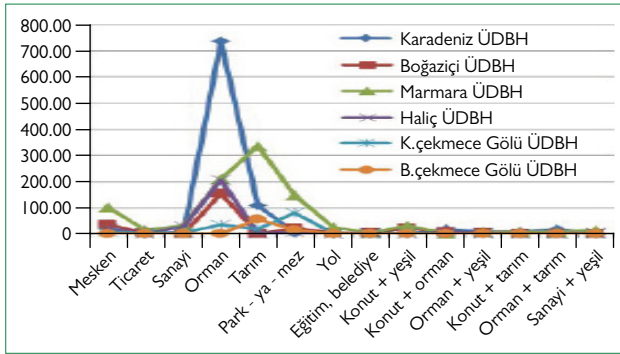
Dere sistemlerinin her iki yakasında 10 metre (Boğaziçi'ne dökülen) ve 35 metre (Karadeniz, Marmara, Haliç ve Göller'e dökülen) koruma bandında (tampon veya işletme bandı) yer alan arazi kullanım yapısı; konut, ticaret, sanayi (maden vd.), orman, tarım, yeşil alan, yol, eğitim-belediye hizmet alanı, kumsal yerleşim dokuları vb. tespit edilmiş ve bu donatılar birbirleriyle kombinasyonlar içerisinde.

Dere sistemlerinin üzerindeki arazi kullanım yapısı, Tablo 1'de de sunulduğu gibi, mansap özelliklerine göre kategorileştirilerek aşağıda özetlenmiştir.

- Karadeniz'e dökülen derelerin %95'i kırsal alandan (%83 orman, %12 tarım); %5'i kentsel (konut, ticaret vd.) alandan geçmektedir (Şekil 10).
- Boğaziçi'ne dökülen derelerin %79'u kırsal (Orman) %21'i kentsel yerleşim alanlarından geçmektedir. Boğaziçi'ne dökülen derelerin orman alanından geçen ve etkili olan deresi Riva Dere havzasıdır (Şekil 10).
- Marmara Denizi'ne dökülen derelerin %68'i kırsal (%23'ü orman, %31'i tarım %14'ü yeşil) alandan; %32'si kentsel alandan geçmektedir (Şekil 10).
- Haliç'e dökülen derelerin %69'u kırsal (orman); %31'i kentsel alandan (%10 Sanayi, %8 Konut, %2 eğitim-belediye hizmet alanı ve %11 diğer kentsel ve kırsal karma arazi kullanımları) geçmektedir. Haliç'e dökülen derelerden en

Şekil 9. İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında kalan dere sistemlerinin üzerinde olduğu arazi kullanım yapısı.

Şekil 10. İstanbul'da dere sistemlerinin üzerinde olduğu arazi kullanım ilişkisinin analizinin mansap özelliklerine göre kategorileştirilerek dağılım grafiği.

etkili olan Kağıthane Dere havzasıdır (Şekil 10).

- Küçükçekmece Gölü'ne dökülen derelerin %74'ü kırsal alandan (%45 yeşil alan; %20 orman, %9 tarım); kentsel alandan %26'sı (%6 konut, %3 sanayi, %3 ticaret, %1 yol, %2 eğitim, belediye hizmet alanı; %11 diğerleridir) geçmektedir (Şekil 10).
- Büyükçekmece Gölüne dökülen derelerin %79'u kırsal (%71'i tarım, %20'si yeşil alan), %29'u kentsel alandan (%11'i konut, konut+tarım, %18'i sanayi+orman, sanayi+yeşil vd.) geçmektedir (Şekil 10).

Bu tespitler özetlenirse, Karadeniz ve Boğaziçi'nin kuzeyine dökülen dereler orman alanında koruma içerisinde kalmakta;

yapılan araştırma tarihi itibarıyla (2007) yerleşimin baskısından korunmaktadır. Boğaziçi'nin güneyine doğru ve Marmara denizine dökülen dereler konut, sanayi, ticaret gibi karma ve yoğun arazi kullanımının üzerinde yer almaktadır. Marmara denizinin Avrupa yakası güney batısına dökülen dereler tarım, konut ve yer yer sanayi yerleşim alanları, kıyıları yazlık konut dokusuyla ilişkilidir.

Dere koruma bandında yer alan arazi kullanım yapısı eğitim gibi kamu binaları, sanayi, konut, yol, aktif rekreasyon alanları vb. yapısal donatılar hem kıyı ekosistemini yok eden uygulamalar hem de taşkın alanı içerisinde zamanın işgalci yapıları olup çevresel riskleri oluşturacak/yaşayacak alanlardır.

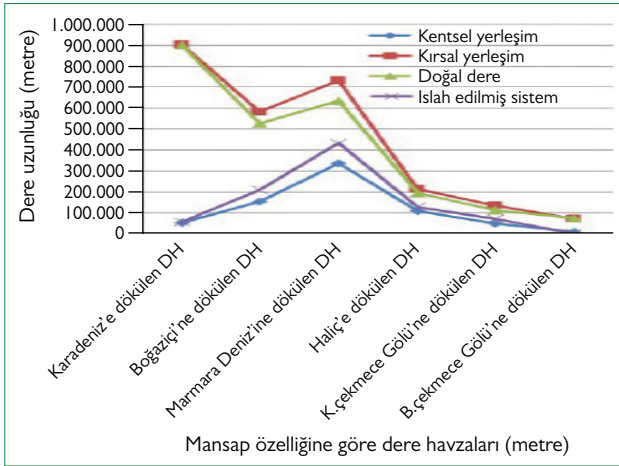
c) Derelerin fiziki değişimi ile arazi kullanım arasındaki ilişkinin analizi

Derelerin fiziki yapısına ile üzerindeki arazi kullanıma dair bulguların analiz sonucuna göre, dere sistemleri yerleşim merkezlerine yaklaştıkça yapısal müdahalelerle fiziki yapısını değiştirdiği; ve bu değişimin arazi kullanım yapısı ile doğru ilişkili olduğunu göstermektedir (Tablo 2, Şekil 11, Tablo 1). En belirgin kanıt ise fiziki yapısının doğasına aykırı form almasıdır.

Dere boyunca dere fiziki yapısının sık değişmesi ve çeşitlenmesi; arazi kullanımının çeşitliliğini, yapılaşma yoğunluğunu,

Tablo 2. İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında kalan dere sistemlerinin fiziki değişimi ile arazi kullanım ilişkisinin analizi

Mansap özelliğine göre dere havzaları (168 DH)	Arazi kullanım (metre)		Dere fiziki yapısı (metre)	
	Kentsel yerleşim	Kırsal yerleşim	Doğal dere	Islah edilmiş sistem
Karadeniz'e dökülen DH	51.536	904.084	898.363	57.257
Boğaziçi'ne dökülen DH	153.026	583.797	525.646	211.177
Marmara Denizi'ne dökülen DH	337.494	731.773	635.604	433.663
Haliç'e dökülen DH	107.328	214.572	194.809	127.091
K.çekmece Gölü'ne dökülen DH	47.407	136.323	112.292	71.438
B.çekmece Gölü'ne dökülen DH	6.691	70.386	76.429	648
Toplam	703.482	2.640.935	2.443.143	901.274

Şekil 11. İstanbul'un içme suyu havza alanı dışında kalan derelerin fiziki değişimi ile arazi kullanım ilişkisi analizi.

yapışmanın dereye olan mesafesinin yakınlığı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Dere sistemlerinin fiziki yapısının arazi kullanım ilişkisi ile oluşturduğu tipolojiler, kent ve kentinin doğal yaşam ile ilişkisini de belirlemektedir

Araştırma Bulgularının Drenaj (sel, vd.) Riski Açısından Değerlendirilmesi

İstanbul'un 168 dere havzasında 3.344 km uzunluğunda akar dere sistemine sahip olduğu, ciddi su potansiyeli bulunduğunu göstermektedir. Kuru dereleri ile birlikte yüzey sularını toplayan/dağıtan dere (=su) potansiyelinin çok daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu dere sistemleri açık havza konumunda olması etki sahasını yerelden uluslararası ölçeğe taşımaktadır.

Uluslararası kavramsal araştırmalara göre, değişen havza morfolojisi, havza yüzeylerinde artan yapılaşmalar, fiziki değişime uğrayan dere sistemleri vd. faktörler nedeniyle doğal drenaj dengesinin bozulması; bölgede taşkın, kuraklık gibi çevresel

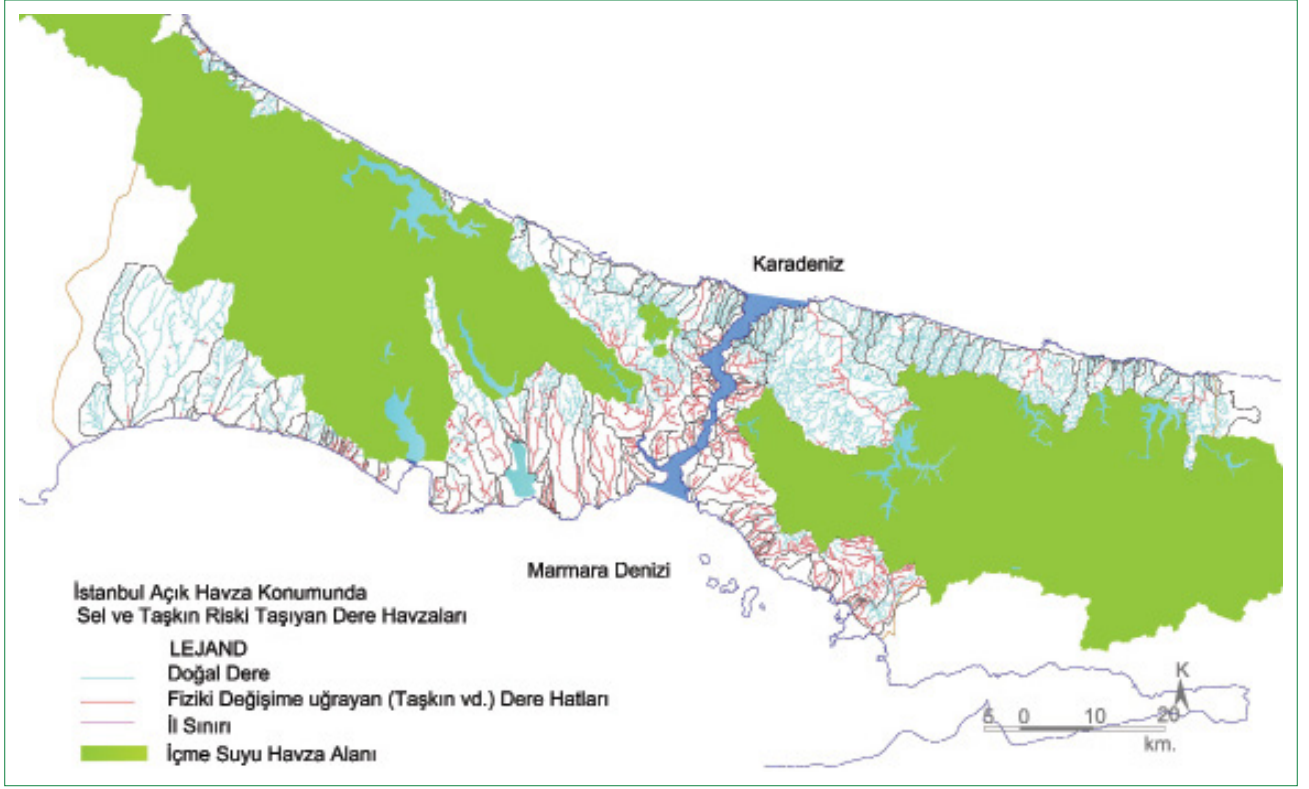
riskleri oluşturacaktır. Araştırılan dere sistemlerinde fiziki yapısına bağlı çevresel risk yaratacak alanlar aşağıdaki haritada gösterilmektedir (Şekil 12).

Risk açısından dere sistemleri havza ölçeğinde (drenaj havzası) değerlendirildiğinde, 168 dere havzasının %36'sında (60 dere havzası) dere sistemi membadan mansaba kadar doğal yapısını koruduğu tespit edilmiştir. Kavramsal araştırmalar, bu havzalarda doğal drenaj sisteminin dengede olduğunu; bozulmayan doğal kıyı ekosistemi ile su kalitesinin korunduğu, habitat yaşamların, ekolojik koridorların, vd. doğal yaşam sistemlerinin sürdürülebilirliğinin sağlandığı, çevresel risklerin azaldığı; iklim değişikliğinin etkisini yönetilmesinin kolaylaştığı; kente/kentliye sunduğu sağlıklı çevre yaşam kalitesi ile sürdürülebilir ekoloji, ekonomiyi katkı sağladığı/sağlayacağını göstermektedir.

Fiziki değişime uğrayan dere sistemleri havza ölçeğinde risk açısından değerlendirildiğinde; araştırılan dere havzalarının %64'ünde yer alan dere sistemleri kısmi/tamamen fiziki değişime uğramıştır. Fiziki değişime uğrayan dere sistemlerinin bulunduğu bu havzalar (108 dere havzası), doğal yapısını koruyan dere havzalarından daha etkili drenaj problemi vd. çevresel riskleri taşımaktadır.

Dere boy kesitindeki fiziki yapısındaki değişimi risk açısından değerlendirildiğinde, fiziki değişime uğrayan yaklaşık 703 km. (%21) uzunluğundaki dere sistemlerinin yakın çevresinden havza ölçeğine yayılan taşkın, sel, vb. riskli alanları oluşturacaktır. Dere sistemlerinin boy kesitindeki bu fiziksel değişimlerin İstanbul geneline dağınık ve yaygın olması; çevresel problemlerin yarattığı/yaratacağı sorunların büyük ve etkili olacağına göstermektedir.

Bulgular, nüfus projeksiyonuna göre güncellediğinde (2007 yılı İstanbul nüfusu 12.5 Milyon kişi, 2017 yılında 15 Milyon kişidir), sadece nüfus yoğunluğunun %20 artmasıyla risk oranının %76'ya çıktığını; İstanbul'un yüzölçümünün %51'inin sel, taşkın ve kuraklık gibi risklere terk edildiğini; bu durumun çevre sağlığı ve yaşam kalitesini düşüreceğini göstermektedir.

Şekil 12. Fiziki değişime uğrayarak çevresinde risk oluşturacak dere hatları.

Fiziksel yapısını değiştiren ve/veya kaybolan (gerçekte kaybolmayan) dere sistemleri yapılaşmayla birlikte havzasının drenaj yoğunluğunu değiştirerek sel ve taşkın risklerle birlikte başka yaşamsal riskleri de getirecektir. Başlıcaları; susuzluk/kuraklık, suyun kalitesinin bozulması, biyoçeşitlilik, habitatların, vb. kaybolması, depremde risk oluşturması, vd.dir.

Açık havza konumunda olan dere sistemlerinde yaşanan bu problemler, sadece yerel ölçekte etkili olmayıp; İstanbul İli'nin konumunun jeopolitik ve jeostratejik önemi ile bölgesel ve küresel ölçeğe de yansarak geniş alanlarda etkili olacaktır.

Araştırma bulguları, dünyanın küresel alarmı geçtiği İklim değişimi ile artacak sel/kuraklık ve diğer çevresel problemlere İstanbul kentinin hazır olmadığını ve riskleri yönetemeyeceğini göstermektedir.

Bu nedenle, su ekosisteminde dere sistemlerinde ve dere havza yaklaşımlarında yasal, teknik, idari, vb. açıdan yaşanan mevcut problemlere ivedilikle çözüm üretilmesi gerekmektedir. Eğer mevcut durum değiştirilmezse, İstanbul için özellikle son dönemde kentleşme yönünün kuzeye doğru yayılmasıyla korunmakta olan doğal derelerin üzerinde de sel, taşkın, kuraklık vb. benzeri etkiler yaşanacak; mevcut risk alanlarına yeni bölgeler katılacak, iklim değişimine uyum sağlanamayacak, yağışların ve kuraklığın kent ve kentli üzerinde maddi/manevi zararları daha fazla ve hasarı geri dönülmez boyutta olacaktır.

Dere sistemleri üzerindeki analizler, problemlerin çeşitliliği, sahaya yaygınlığı nedeniyle, çözümün devlet kontrolünde makro ölçekte havza bazlı, disiplinlerarası ilişkiyi kuracak, doğa yaklaşımı yeni bir planlama yaklaşımına ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Problemlere Çözüm Yaklaşımı

Son yıllarda artan sel, taşkın, kuraklık gibi yaşamı tehdit eden/edecek faktörlerden ders çıkartan uluslar, coğrafyalarında yerel, ulus ve uluslararası önlemler olarak iklim değişimini yönetmeyi ve faydaya çevirerek dirençli kentleri oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Makro ölçekte problemlerin en önemli çözüm aktörü olan planlama, ilgili disiplinlerle birlikte, korunmakta olan su ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlanmalıdır. Bozulan dere sistemlerin iyileştirilmesi için, su ekosistemlerinin mevcut durumunu yerel ve ulusal gündeme ivedilikle taşınmalı; uluslararası, ulusal, yerel ölçekte sistemlerin birbirleriyle ilişkisini kuracak planlama yaklaşımı ile çözümler üretilmelidir.

Yasal problemler değerlendirildiğinde: Ulusal yasa ve yönetmeliklerde derelere gönderme yapan su ekosistemini parçalayan; koruma aleyhine olan yasa ve yönetmelikler, plan kararları iptal edilmelidir. Bunun yerine dere sistemlerini havza ölçeğinde ele alan bütüncül su hukukuna ihtiyaç vardır. Ulusal

su hukuku, dere/nehir/göl gibi su ekosistemini küresel zeminde uluslararası ortaklaştırılacak bir üst su hukukunu olmalı; ulusal su hukukunun üstünde farklı bir yasa kabul görmemelidir. Değişimle ilgili izleme, yetki ve sorumluluk yerelden uluslararası ölçekte yönetim yaklaşımıyla ele alınmalıdır. Ülkenin dere sistemlerini ilgilendiren uluslararası ölçekte imzaladığı su kaynakları, biyoçeşitlilik, vb. doğal yaşam kaynaklarını koruma ya yönelik sözleşmeleri uygulamaya girmelidir.

Planlama ile ilgili problemler değerlendirildiğinde; su ekosisteminin parçası olan dere sistemlerini bütüncül ele almak için planlama şemiasinde disiplinler arası koordinasyon kurulmalı; plan ölçeklerinin dere havza ölçeği ve diğer ölçeklerle ilişkisi sağlanmalıdır. Planlamada kentleşme öncesi/süresince bölgenin havza ölçeğinde doğal ve kültürel peyzaj envanterleri çıkartılması, peyzaj programları ÇED raporları hazırlanmalı, izlenmelidir.

Yönetmelik değişikliği ile dere sistemlerini parçalayan, dere vasfından çıkartılan kuru dereler, gibi yağış sularını toplayan ve boşaltan tüm doğal sistemler dere vasfına alınarak korunma altına alınmalıdır. Her dere sisteminin kendi havzasının özelliğine bağlı taşkın kotu mesafesi tespit edilerek su kıyısı ekosisteminin korunması ile ekolojik koridorların bütünlüğü sağlanmalıdır. Tespitlere göre, koruma banlarının içinde dere sistemlerinin doğal yapısına aykırı kaçak ve işgali alanlar boşaltılmalı; bu zonlar imar affi/imar barışı kapsamı dışında kalmalıdır. Yeniden işgallerin ve herhangi bir yapısal tasarımların, aktif rekreasyonların önünü kesmek için gerekli müeyyide ve denetimi sağlayacak yasal kararlara ihtiyaç vardır. Dere sistemleri üzerinde insan davranışları kontrol altında tutulmalıdır. İmar barışı adıyla getirilen aflarla imara açılan dere sistemlerinin taşkın koruma zonlarındaki yapılaşmalar, kamulaştırılarak geri alınmalıdır.

Her dere havzasının doğal morfolojisinin doğal, kültürel vb. envanterleri üzerinde havza ölçeğinde arazi kararları alınmalı ve diğer dere havza ölçekleri ile ilişkileri analiz edilerek üretilmeli; uygulamalar gerçekleşmeli ve değişimler izlenmeli, değerlendirilmelidir.

Planlamada, koruma zonları gibi doğal yaşam alanları ve bu alanların kullanım şekilleri planlarda tanımlanmalıdır. Riparian zon, taşkın zonu, sucul yaşam alanı, hava koridorları; ekolojik koridorlar, habitat yaşam alanları, biyolojik zincir gibi doğal yaşam koridorlarını yerleşim alanlarından ayrı, kendi doğasında sürdürülebilirliğini sağlaması için plan ölçekleriyle dere havza sistemleri ilişkisi kurulmalıdır.

Araştırmada tespit edilen idari sorunlar değerlendirildiğinde, su ekosisteminde mülkiyet, idari görev ve yetkilerde, yasal, yönetsel vb. işleyişteki çeşitliliğin yarattığı sorunlar, dere/nehir sistemlerine bütüncül havza ölçeği ile çözülebileceğini göstermektedir. Bu kapsamda, çalışma sahası ve izleme

alan sınırı, dere havza sınırı (su ayırım çizgisi-hattıbala) olmalıdır. Bu yaklaşım doğal bilimler dahil birçok disiplini aynı zeminde bir araya getirecektir. Ortak çözümlerin üretimini, birlikte çalışmayı, izlemeyi, riskleri kontrol altında tutmayı kolaylaştıracak, doğa ile planlamayı, tasarımı, mühendisliği ortak alanda birleştirecektir. Birden fazla yerel yönetim ya da idari sınırı aşan dere sistemlerini tek yerel ve idari birimde toplayacak olan dere havza ölçeği ve dere havza sistematığının plan ölçeği ilişkisi arazi kararlarında değerlendirilmelidir. Bu nedenle dere havza ölçeğinde tüm idari birimlerde, yerel sınırlarda ortak çalışma modeli oluşturulmalıdır. Dere havza ölçeklerinin plan ölçekleriyle ilişkisi sağlandığında dere/nehir sistemlerinin entegre havza planlaması, entegre havza yönetimi ve izleme, değerlendirilmesi işlemlerini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Teknik açıdan problemler değerlendirildiğinde, havzanın hidrolojik dengesini kontrol altında tutmak, havza ölçeğinde suyun akış yönünü dikkate alan yerleşim kararları alınması ve/veya planlanması ile mümkündür. Uygulama öncesi havza ölçeğinde su toplama/dağıtma, akış yönlerini ve arazi kullanımın kontur-gabari subasman kotlarını gösterecek yüzeyleme planı; hidroloji izleme ünitesinin kurulduğu drenaj sistem planlaması hazırlanmalıdır.

Dere sistemlerinin teknik, kurumsal ve yasal çerçevede birleştiren, havza ölçeğinde çok disiplinli master planları hazırlanmalıdır. Master planlama teknik özellikleri; kurumsal işleyişi; yasal yaptırımları kapsamalıdır. Teknik yaklaşımda, sel erozyon, taşkın, sedimantasyon ve su kirliliğine yol açan etkenler tanımlanmalıdır. Drenaj sistemi proje yöntemleri güncellenerek yeni drenaj teknolojileri yaygınlaştırılmalı ve gelişimi desteklenmelidir.

Kırsal ve kentsel alanlarda bozulan/zarar gören dere/nehir/göl/deniz kıyı ekosistemleri tespit edilerek; "Doğal" mühendislik çözüm teknikleri ile kendi doğal yapısına yeniden kuracak dere/nehir restorasyonu gerçekleştirilmelidir. Seli yönetmek ve faydaya çevirmek için, kapanan derelerin, nehir ekosistemlerinin restorasyonu ile doğal yapısı yeniden kazanılarak ekolojik koridorlar güçlendirilmeli; nehir/dere sistemlerinin iklim değişikliğine uyumuna yardımcı olması sağlanmalıdır.

Havzaların hidrolojik özelliklerini kaynaktan mansaba kadar takip edecek, üst ölçekte (bölge) yağmursuyu yönetimi drenaj ofisi kurulmalı; bu birim ilişkili belediye vd. kurumlar arasında işbirliği desteklenmeli; kentsel planlama kararlarını ve hazırlanacak master planlama kararlarını bir arada yürütmelidir. Yasal uygulama araçları için stratejiler oluşturulmalıdır. Yüksek risk taşıyan hidrolojik alanların işgali engellenmeli; rölyef önlemleri alınmalı; kentleşmede sel, erozyon, su kirliliği çevre etki değerlendirmeleri yapılmalı; kıyı ekosistemi, hidrolojik eşikler koruma zonlarıyla birlikte drenaj ofisleri tarafından izlenmelidir.

Dirençli sağlıklı kentler oluşturmak için doğa-insan, çevre-toplum ilişkileri, davranışları doğal yaşam odaklı planlamanın tüm bileşenlerinde ve ölçeklerinde yeniden gözden geçirilmelidir. Planlamayı mekanik algıdan (salt fiziki plan, tasarım anlayışından) çıkaracak yeni bir planlama yaklaşımı ile doğal yaşam sistemlerine uyumlu ortak çevre hukuku ve ahlaki geliştirilmelidir. Bunun için, doğa merkezli (yaşam odaklı) bütüncül planlamada eksik olan yasal, idari, teknik vd. problemler çözülerek sağlıklı çevre, yüksek yaşam kaliteli, dirençli kentler inşaa edilmelidir.

Bu çalışma, İstanbul derelerinin fiziki durumunun tespiti ve arazi kararları ile ilişkisini somut bulgularla açıklayan, doğal sistemler üzerinden dirençli, yaşam kalitesi yüksek kentleri oluşturmak için ileriye dönük ölçek niteliğinde araştırma makalesidir.

Araştırma makalesi, doğal sistemleri koruyarak sürdürülebilirliğini sağlamak ve riskleri yönetmek için, devlet denetiminde su ekosistemini bütün olarak ele alacak yasal, planlama, yönetim, yönetim yaklaşımıyla örgütlenme, network sistemi, teknik uygulama, İzleme ve geri besleme, gibi süreçleri kapsayacak bütünlük dere havza planlaması, master planlama, entegre havza yönetimi, havza ölçeğinde drenaj planlaması, doğal dere restorasyonu vb. yaklaşımları kapsayan yeni bir yapılanmanın gerekli olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Allan, J. D. (2012). Landscapes and Riverscapes: The influence of land use on Stream Ecosystems. Annual review of ecology, evolution and systematics. Vol. 35(2004), 257-284, Michigan Üniversitesi.
- Allan, J. D., Erickson, D. L., and Fay, J. (1997). The Influence of Catchment Land Use on Stream Integrity Across Multiple Spatial Scales. Freshwater Biology, vol 37, 149-162.
- Anderson, D. G. (1970). Effects of urban development on floods in Northern Virginia. Water in The Urban Environment: Geological Survey Water-Supply Paper. Washington, USA.
- Booth, D. B. (1991). Urbanization and the natural drainage system-impact, solutions and prognoses. The Northwest Journal. Vol.7, No 1, (s.93-117), Washington University, USA.
- Booth, D. B., Karr, J. R., Schauman, S., Christopher, P. K., vd. (2004). Reviving urban streams: Land use, Hydrology, Biology and human behavior. Journal of American Water Resources Association. (s.1351- 1364), USA.
- Bosch, J. M. and Hewlett, J. D. (1982). A review of catchment experiments to the determine the effect of vegetation changes on water yield and evapotranspiration. Journal of Hydrology. Vol.55, 3-23, Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam, Netherlands.
- Bölen, F. vd. (2009). İstanbul'da yapılaşma yoğunluğu yaşanabilir alan ilişkisi. İTÜ Dergisi: Mimarlık, planlama ve tasarım. Cilt 8, Sayı:1, (s:127-137), Mart 2009, İstanbul.
- Brown, K. B. (2000). Urban stream restoration practices: An initial assessment. The center for watershed protection. Elliot City, MD.
- Burgess, J., Harrison, C. M., Limb, M. (1998). People, parks and the urban green: a study of popular meanings and value for open spaces in the city. Urban Studies. Vol:26, 5, 6, (s.455-473).
- Campbell, C. J. (1971). Pressure bomb measurements indicate water availability in a Southwesten Riparian Community. Rocky Mountain forest and regime experiment station. The Pennsylvania State University Libraries.
- Carlston, C. W. (1963). Drainage density and streamflow, physiographic and hydraulic of rivers. Geological survey professional paper. Washington, USA.
- Corbett, E. S., and Lynch, J. A. (1985). Management of streamside zones on municipal watersheds. Riparian ecosystems and The management: Reconciling conflicting uses, 1.North American Riparian Kenferansı. (s.187-190). Tucson, Arizona.
- Correl, M. R., Lillydal, J. H. ve Singell, L. D. (1978). The effects of greenbelts on residential property values. Some Findings on the political economy of Open Space. Vol.54, (s.207-217).
- Cushing, C. E., Cummins, K. W. and Minshall, G. W. Vd. (2006). River and stream ecosystems of the world. University of California Press.
- Dağdelen, İ. (2006). Alman Mavileri 1913-1914 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları Cilt 1, 2, 3. TC. İBB Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, ISBN 975-6582-78-2, 975-6582-79-0.
- Dale, V. H., Brown, S., Haeuber, R. A., Hobbs, N.T., vd. (2000). Ecological principles and gidelines for managing the use land. Ecological Society of America(ESA) Report. Vol. 10 (3), 639-670.
- Dunne, T., and Leopold, L. B. (1978).Water in environmental planning. San Francisco: W. H. | Freeman.
- Dülger Türkoğlu, H., Bölen, F., Baran, P. K., Marans, R. W. (2008). İstanbul'da yaşam kalitesinin ölçülmesi. İTÜ Dergisi/a.Cilt 7 Sayı 2, İstanbul
- Erman, D. C., Erman, N. A., Costick, L., and Beckwitt, S. (1996). Management and landuse buffers. Riparian areas and wetlands: Appendix 3, Kaliforniya Üniversitesi. <http://www.sierraforestlegacy.org/Resources/Conservation/FireForestEcology/ThreatenedHabitats/MontaneMeadows/Montane-Kattelmenn96.pdf>.
- Ernst, and Young (2003). Transfer pricing surveys, Global Survey: Practices, percetions and trends in 22 countries, plus tax authority approaches in 44 countries, EYGM Ltd. Erişim adresi, www.ey.com.
- Fausch, K. D., Torgesen, C. E., Baxter, C.V., and Li, H. W. (2002). Landscapes

- to riverscapes; bridging the gap between research and conservation of stream fishes. *Bioscience*. 52, (s.483-489).
- Fisher, S. G., and Likens, G. E. (1973). Energy flow in Bear Brook, New Hampshire: an integrative approach to stream ecosystem metabolism. *Ecol. Monogr.*, 43, (s.421-439).
- Gao, X. ve Asami, Y. (2005). Economic value of urban landscapes. Institute of Geographical Sciences and Natural Resources Reserch, Chinese, center for spatial information Science University of Tokyo, Japan <http://www.csis.u-tokyo.ac.jp/dp/67.pdf>.
- Gatewood, J. S., Robinson, T. W., Colby, B. R., Hem, J. D., vd. (1950). Use of water by bottom-land vegetation in lower Safford Valley Arizona. Geological Survey Water-Supply Paper. U.S. Dept. Of Interior, 1103, (s.96), Vol 364.
- Gordon M. F., John C. G., Daniel A. G. (1966). Water and Waste water Engineering. John Wiley and Sons Inc., New York.
- Groffman, P. M., Bain, D. J., Band, L. E., Belt, K. T. vd. (2003). Down by the riverside: urban riparian ecology. The ecological Society of America, (s.315-321).
- Hardesty, P., Kuhns, C. (1998). The Buffer Handbook: A guide to creating vegetated buffers for lakefront properties. Environmental protection agency, Boston Regional Office, Maine Department of Environmental Protection.
- Hermoso, V., Pantus, F., Olley, J., Linke, S, Mugodo, j., Lea, P. (2011). Systematic planning for river rehabilitation: Integrating multiple ecological and economic objectives in complex decision-making scenarios *Freshwater Biology*. Vol. 58, 1-12.
- Hollis, G. E. (1975). The effects of urbanization on floods of different recurrence intervals. *Water Resources Research*. Vol. 11, 431-435.
- Horton, R. E. (1945). Erosional development of streams and their drainage basins; hydrophysical approach to quantitative morphology. *Bulletin of the geological society of America*(2011), Vol. 56, 275-370.
- Hynes, H. B. N. (1970). The ecology of running waters. Toronto Üniversitesi yayını, Toronto.
- Iturbe, I. R., and Escobar (1982). The dependence of drainage density on climate and geomorphology. Vol 27 (2), 129-137. *Hydrological Science Journal*.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2007). 1/100.000 Ölçekli İstanbul Hali Hazır Haritaları-2007 onaylı, Erişim tarihi: Kasım 11 2013. İBB, Harita Müdürlüğü, İstanbul. (CD-ROM).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2009). 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı Raporu. Plan uygulama araçları, İBB, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehir Planlama Müdürlüğü, İstanbul.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2009). İstanbul'un Asya, Avrupa Yakası Dereleleri Raporu. İBB, Alt Yapı Mühendislik. İstanbul.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2010). Park Bahçeler Müdürlüğü. Erişim tarihi Mart 5, 2014, erişim adresi; http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Bilgi-Hizmetleri/Istatistikler/Documents/bldhizmetleri/2010/parkvebahceler_mud_2004-%202010.pdf.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2011). İstanbul Metropolitan Alanı Kent-Sel Ulaşım Ana Plan Raporu. İBB, Ulaşım Daire Başkanlığı Ulaşım Daire Başkanlığı. Şehir Planlama Müdürlüğü, İstanbul.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2013). Dere Islah Çalışmaları Notları Ek. Erişim tarihi, Aralık 2, 2013, erişim adresi: www.ibb.gov.tr/tr-TR/Documents/basimbulteni/.../dereislahi_notlar_ek.doc.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2013). 1/25.000 ölçekli İstanbul'un dereleri, akarsu havza dışı derleleri. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ). İstanbul, Erişim tarihi: Nisan 24, 2013. (CD-ROM).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2013). Dere Proses: Akarsu dere, akarsu havza içi, akarsu havza dışı dereler. İBB Alt Yapı Birimi. (CD-ROM). Erişim: Nisan 24, 2013.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2013). Avrupa-Asya yakaları havza İtrf, 12.03. 2007, 02.08.2006. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ). (CD-ROM).
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2013). İçme Suyu Havzaları Yönetmeliği, 2 sayılı karar, yayın tarihi 24 Ocak 2013.
- Jhan, L. R., and Trefethen, J. B. (1972). Placing channel modifications in perspective. In *Watersheds in transition, proceedings of a symposium sponsored by the Water Resources Association and Colorado State University*. (s.15-21), Fort Collins, Colorado: Colorado State University.
- Jhonson, R. R., Carothers, S. W. (1982). Riparian habitats and recreation: Interralationship and impact in Southwest and Rocky Mountain Region. Senior research scientist, National Park Service, School of renewable natural resources and department of Ecology and Evolutionary Biology, Arizona Üniversitesi. http://www.fs.fed.us/rm/boise/AWAE/labs/awae_flagstaff/Hot_Topics/riphreatbib/johnson_carothers_riphabrec.pdf.
- Jhonson, R. R., and Lowe C. H. (1985). On the development of riparian ecology. http://www.fs.fed.us/rm/pubs_rm/rm_gtr120/rm_gtr120_112_116.pdf.
- Kahya, E. Erkek, C., Ağralıoğlu, N. (2006). Su Kaynakları Mühendisliği "Su Kaynaklarının Geliştirilmesi, Ders Notları. İnşaat Mühendisliği, İTÜ Beta Yayinevi, İstanbul.
- Kauark, Leitte, L. A., Nascimento, N. O, Baptista, M. B. (1999). Stormwater masterplanning in developing tropical countries, impact of urban growth on surface water and groundwater quality (Proceeding of IUGG). 99 Symposium HSS, Birmingham, IAHS. Yayın no: 259.
- King, D., vd. (2012). Community-based agroforestry initiatives in Nicaragua and Costa Rica. *Forest Wildlife Management*. Minnesota Üniversitesi.
- Kobold, M., and Seselj, K. (2005). Precipitation forecasts and their uncertainty as input into hydrological models. *Hydrology and Earth System Sciences*. No. 9 (4), 322-332.
- Koçu, R. E. (1963). Boğaziçi'nde İskele, Kayık ve Sandalları. İstanbul Ansiklopedisi. 6.Cilt, Koçu yayınları, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul.
- Kriken, J. L., Enquist, R., Rapaport, R. (2010). *City Building-Nine Planning Principles for The Twenty-First Century*. Princeton Architectural Press, New York.
- Kuban, D. (2004). İstanbul Bir Kent Tarihidir. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. ISBN:975331304.
- Lindsey, G. I., Man, J., Payton., Discon K. (2003). Amenity and recreation values of urban greenways. *The Association of European Schools of Planning Congress*. Leuven, Belgium.
- Luttik, J. (2000). The value of trees, water and open space as reflected by house price in the Netherlands. *Landscape and Urban Planning* 48, 161-167.
- May, C. W., Horner, R. R., Karr, J. R., Mar, B. W., Welch, E. B. (2014). The Cumulative Effects of Urbanization on Small Streams in the Puget Sound Lowland Ecoregion. http://www.researchgate.net/publication/240437080_Effects_of_urbanization_on_small_streams_in_the_Puget_Sound_Lowland_Ecoregion.
- Mayer, G. E., Franti, T. G. and Mortensen D. A. (1997). Seek and destroy-machine vision identifies weeds for spot spraying. *Resource Magazine, Engineering and Technology for a Sustainable World*. Vol.4(12),13-14, <http://water.usgs.gov/wrri/AnnualReports/1998/NE98.pdf>.
- Mayer, P. M., Reynolds S. K., Canfield, T. J. (2005). Riparian buffer width, vegetative cover and nitrogen removal effectiveness: A Review of current science and regulations. National Risk Management Research Laboratory office of research and development US. Environmental Protection Agency, EPA. Cincinnati, Ohio.
- Melton, M. A. (1957). An analysis of the realtions among elements of climate, surface properties and geomorphology. Department of Geology, Columbia University.
- Minshall, G.W., Cummins, K. W., Petersen, R. C., Cushing, C. E., Bruns, D. A., Sedell, J. R., Vannote, R. L. (1985). *Developments in Stream Ecosystem Theory*. Canada, J.Fish. Aquat. Sci 42, 1045-1055.
- Mitchell, B., and Gardner, J. S. (1983). Introduction. Pages 1-4 in *River basin management: Canadian experiences*. University of Waterloo Department of Geography. Pub No. 20, Waterloo, Ontario
- Mitchell, B. (2005). Integrated water resource management, institutional ar-

- rangements and land-use planning. *Environment and Planning. A* 2005, Vol.37, (s.1335-1352). Erişim tarihi Nisan 16, 2015, http://web.env.auckland.ac.nz/courses/geog320/resources/pdf/water/Mitchell_2005.pdf.
- Moglen, G.E., Eltahir, E. A. B., and Bras, R. L. (1998). On the sensitivity of drainage density to climate change. *Water resources research*. Vol.34 (4), (s.855-862).
- Moring, J. R., Garman, G. C., Mullen, D. M. (1985). The value of riparian ones for protecting aquatic systems: General concern and recent studies in Maine. (s.315-319), Tucson, Arizona.
- Mutkowski, R. A. (1929). The ecology of trout streams in Yellowstone National Park. *Roosevelt Wild Life Annuals* 2. (s.151-240).
- Nabhan, G. P. (1985). Riparian vegetation and indigenous Southwestern Agriculture: Control of erosion, pests and microclimate. (s.232-236), 1.North American Riparian Konferansı. Tucson, Arizona.
- Naiman, R. J. Bilby, R. E., Bisson, P. A. (2000). Riparian ecology and management in the Pacific Coastal Rain Forest, *Bioscience*. Vol 50 (11), 996-1011.
- Needham. P. R. (1934). Quatitative studies of stream bottom foods. *Trans. American Fishery A Soc.*, 64, 238-247.
- Needham, P. R. (1938). Trout streams. *Comstock Publ. Co.* Ithaca, N.Y., s. 233.
- Odum, H. T. (1974). *Environment, Power and Society*. Minnesotans for sustainability. Erişim tarihi Ocak 13, 2015, erişim adresi: http://www.mnfor-sustain.org/energy_ecology_economics_odum_ht_1973.htm.
- Pallard, B., Castellarin, A., and Montanari, A. (2009). A look at the links between drainage density and flood statistics. *Hydrology and Earth System Sciences*. No. 13, (s.1019-1029).
- Palmer, M. A., Bernhardt, E. S., Allan, J. D., Lake, P. S., Alexander, G., Brooks, S. Carr, J., Clayton, S., vd. (2005). Standards for ecologically successful river restoration. *Institute of Ecology, University of Georgia, USA*.
- Pervititch, J. (2000). İstanbul in the Insurance Maps of Jacques Pervititch. AXA Oyak, ISBN 975-7306-73-8, (s.46-51).
- Platt, R. H. (2006). Urban Watershed Management Sustainability, On Stream at a Time. Vol.48, (4), Heldref Yayıncılık, <http://heldref.org/env.php>.
- Richard, M. T., and Wood D. B. (1985). The economic value of sportfishing at Lees Ferry, Arizona. 1.North American Riparian Konferansı. (s.219-222), Tucson, Arizona.
- Rodriguez, Iturbe, I., and Escobar, L. A. (1982). The Dependence of drainage density on climate and geomorphology. *Hydrolog, System Sciences*. No. 27, (s.129-137).
- Rowe, P. B. (1963). Streamflow increases after removing woodland-riparian vegetation from a southern California watershed. *Journal of Forestry*. Vol. 61, 365-370.
- Sauer, V.B., Thomas, J., Stricker, V. A. ve Wilson, K. V. (1983). Flood characteristics of urban watersheds in the United States. *Geological Survey Water-Supply. Papper* 2207.
- Scarr, A. (2014). Restore-Rivers Engaging Supporting and Transferring Knowledge for Restorasyon in Europe. Erişim tarihi Nisan 05, 2014, erişim adresi, http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=search.dspPage&n_proj_id=3780
- Scott, R. L., Shuttleworth, W. J., Goodrich, D. C., Maddock, T. (2000). The water use of two dominant vegetation communities in a semiarid riparian ecosystem. *Agricultural and Forest Meteorology*. Vol.105 Issues 1-3, (s.241-256). Tucson, Arizona.
- Shelford, V. E. and Eddy, S. (1929). Methods for the study of stream communities. *Ecology*: 10: 382-292.
- Skinner, Q. D., Smith, M.A., Dodd, J. L., and Rodgers, J. D. (1985). Reclamation of Riparian Zones and Water Law: First in time-First in Right. Riparian ecosystems and their management, reconciling conflicting uses. (s.374-378). 1st North American Riparian Conference. Tucson, Arizona.
- Stabler, D. F. (1985). Increasing summer flow in small streams through management of riparian areas and adjacent vegetation. A Synthesis 1st the North American Riparian Conference. Tucson, Arizona.
- Steiner, F.R. (2001). Planning and Urban Design Standards. "Water" (s.59-73). USA.
- Stromberg, J. C, Tellman, B. (2009). Ecology and Conservation on San Pedro River. Arizona Universitesi.
- Teclaff, L. A., Teclaff, E. (1994). Restoring River and Lake Basin Ecosystems. *Natural Resources Journal*. Vol: 34, 905-932.
- Teclaff, L. A. (1996). Evolution of the River Basin Concept in National and International Water Law. *Natural Resources Journal*. Vol. 36, No:2, University of New Mexico School of Law.
- Teclaff, L. A, Teclaff E. (1996). Restoring River and Lake Basin Ecosystems. *Natural Resources Journal*. Vol. 34, (s.905-932). Erişim adresi http://lawschool.unm.edu/nrj/volumes/34/4/06_teclaff_restoring.pdf, erişim tarihi Ocak 23, 2015.
- The Trust for public land. (2013). 2012 Annual Report, Erişim tarihi, Mart 20, 2013, adresi : <https://www.tpl.org/>.
- Tucker, G. E., and Bras, R. L. (2010). Hillslope processes drainage density and landscape morphology. *Water resources research*. Vol. 34, No.10, 2751-2764.
- Turner, S. F., and Skibitzke, H. E. (1952). Use of water by phreatophytes in a 2000: foot channel between Granite Reef and Gillespie Dams, Maricopa County, Arizona. *Transactions of the American Geophysical Union* 33, (s.66-72).
- Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı (1996). Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimler Konferansı Habitat II. İstanbul.
- Türkoğlu, H., Bölen, F., Korça, B. P., Terzi, F. (2011). Measuring quality of Life in İstanbul. *Investigating Quality of Urban Life*. R. Marans, R.J.Stimson (Eds.), London, (s.209-232).
- United Nations. (1996). Land Administration Guidelines. Economic Comission for Europe, New York and Geneva.
- UN-Habitat. (2013).Un-habitat annual report. 2012, ISBN: 978-92-1-132555-3, erişim tarihi Mayıs 2013, 2013, <http://unhabitat.org/un-habitat-annual-report-2012/>, Nairobi, Kenya.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Url-1 <<http://www.ibb.gov.tr>>, erişim tarihi 01.11.2012.
- Url-2 <<http://www.eclac.org>>, erişim tarihi 01.11.2012.
- Url-3 <<https://www.facebook.com/groups/gulayribar/>>, alındığı tarih: 2012-2014
- Url-4 <<http://fotogaleri.antoloji.com/eski-istanbul-fotografllari/>>, erişim tarihi 2012-2014.
- Url-5 <http://www.ormansu.gov.tr/osb/haberduyuru/duyurular/12-10-08/Su_Kanunu_Tasla%C4%9F%C4%B1_G%C3%B6r%C3%BC%C5%9Flere_a%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1.aspx?sflang=tr>, erişim tarihi 03.02.2015.
- Url-6 <<http://www.un.org>>, erişim tarihi 01.11.2012.
- Url-7 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa>, erişim tarihi 05.07.2014.
- Url-8 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa>, erişim tarihi 05.07.2014.
- Url-9 <<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.3.4373&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=4373&Tur=1&Tertip=3&No=4373>>, erişim tarihi 10.08.2014.
- Url-10 <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150305_seller_artacak>, erişim tarihi 01.09.2017.
- Url-11 <http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160516_sel_uyari>, erişim tarihi 18.05.2016.
- Url-12 <<http://www.wri.org/blog/2015/03/world%E2%80%99s-15-countries-most-people-exposed-river-floods>>, erişim tarihi 23.11.2017.
- Url-13 <<http://floods.wri.org/#/>>, erişim tarihi 21.02.2018.
- Verniers, G., Peeters A., Hallot, H. (2013). Hydromorphological quality and river restoration the WALPHY project' in October 2013. Erişim tarihi Nisan 5, 2014, Belçika<http://www.reformrivers.eu/news/161>
- Vörösmarty, C. J., McIntyre, P. B., Gessner, M. O., Dudgeon, D., Prusevich, A.,

- Green, P., Davies, P.M. (2010). Global threats to human security and river biodiversity. (s.555-561), Nature 467.
- Weeler, S. (2008). State and Municipal Climate Change Plans. (s.481-496), vol.74, American Planning Association. Chicago.
- Wenger, S. J., and Fowler, L. (2000). Protecting Stream and River Corridors: Creating Effective Local Riparian Buffer Ordinances. (s.21-27), Carl Vinson Institute of Government The University of Georgia.
- Wood, P. J., Armitage, P. D. (1997). Biological effects of fine sediment in the lotic environment. Vol. 21 (2), 203-217, Springer, Verlag New York Inc.
- Wooding, R. A. (1966). A hydraulic model for the catchment-stream problem III. Comparison with runoff observation. Journal of Hydrology. Vol. 4, 21-37.
- Woods, L.G. (1966). Multiple use management of mountain riparian vegetation. In Vegetation Management on Flood Plains and Riparian lands. Phreatophyte Symp., Pac, Southwest Inter-Agency Comm.66-3 Meet, Albuquerque. N.Mex.(s.37-43).
- Woodyer, K. D., and Brookfield, M. (1966). The land system and its stream net: A Morphometric study of two land systems in semi-arid central Australia, CSIRO. Division of Land Research, 66/5, Australia.
- Xia, T., Zhu, W., Xin, P., Li, L. (2010). Assessment of urban stream morphology: an integrated index and modelling system. Environmental Monitoring and Assessment. Vol. 167, Issue 1-4, (s.447-460).
- Yazır, R.S. (1984). Görsel Türkiye Ansiklopedisi. 2.Cilt, 4.Cilt. (İstanbul-Kütahya), Görsel Yayınları, 1984.
- Yeang, K. (2006). Ecodesign, a manual for ecological design. Eco Design, Wiley Academy.
- Yetişkin Kubilay, A. (2010). Maps of İstanbul Haritaları, 1422-1922. Denizler Kitapevi, ISBN 978-9944-264-19-8, İstanbul.
- Zhang, H. L., Wang, Y. J., Wang, Y. Q., Li, D. X., and Wang, W. K. (2013). The effect of watershed scale on HEC-HMS calibrated parameters: a case study in the Clear Creek watershed in Iowa, U.S. Hydrology and Earth System Sciences. No. 17, 2735-2745.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kompakt Kent Ölçütlerinden Biri Olan Yoğunluk Tespiti ve Değerlendirmesi: Türkiye Kentleri (İl Merkezleri) Örneği

Determining and Assessing the Urban Density which is One of the Compact City Parameters: Case of Turkey Cities

 Mediha Burcu Sılaydın Aydın, **Emine Duygu Kahraman**

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

ÖZ

Kompakt kent modeli, sürdürülebilir kentsel gelişim arayışlarında sıkça gündeme getirilen yaklaşımlardan biridir. Yaklaşımın temel amacı, yaygın gelişim nedeniyle yaşanan ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların önüne geçmektir. Kompakt kent modelinin fonksiyonlar arası mesafelerin kısaldığı yüksek yoğunluklu yapılaşma yaklaşımı, özellikle iklim değişikliğini hafifletme hedefinde ilerleyen sera gazı azaltım politikaları bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Bu makalenin amacı, Türkiye kentlerinin (81 il merkezi) yerleşik alan sınırları temel alınarak, en önemli kompakt kent ölçütlerinden biri olan kentsel brüt nüfus yoğunluklarını hesaplamaktır. Bu doğrultuda öncelikle ulusal literatüre kentsel brüt nüfus yoğunlukları ve yerleşik alan büyüklüklerine ilişkin veri kazandırılması hedeflenmiştir. Makalede ayrıca kentlerin büyükşehir statüsünde olup olmamalarına göre kategorize edildikten sonra nüfus yoğunlukları, yerleşik alan büyüklükleri ve nüfusları arasındaki ilişki yönü ve şiddetine dair analizler yapılmış ve böylelikle kentlerin kompaktlık açısından değerlendirilebilmesine yönelik kullanılması gereken ölçütlerden biri olan yoğunluğa ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar dünya kentleri ile karşılaştırmalı değerlendirildiğinde, ülkemizdeki kentlerin yüksek brüt nüfus yoğunluklarına sahip olduğunu ve sadece nüfus yoğunluğu kriteri gözetildiğinde, genel olarak, kompaktlık kriterlerinden birini sağlayan bir profil çizdiğini göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Brüt nüfus yoğunluğu; kompakt kent; merkez kentler; Türkiye.

ABSTRACT

Compact urban settlement is one of the approaches that has been often discussed in the search for sustainable urban development. The main aim of the approach is to prevent economic, social, and environmental problems caused by urban sprawl. The compact urban model's high-density build-up approach plays an important role in the context of greenhouse gas reduction policy that is particularly targeted at mitigating climate change by shortening the distances between functions. The purpose of the present study, on the basis of built-up area boundaries of the cities in Turkey (81 cities), was to calculate the urban gross population density which is one of the most important compact city parameters. In this context, first, the present study aimed to provide data to the national literature on urban gross population densities and built-up area sizes. Cities were also categorized according to whether they are in metropolitan municipality status or not, and the strength and direction were calculated with the correlation analysis between population, population density, and built-up area size, and thus population density, which should be used for the evaluation of cities with respect to compactness, analysis was conducted. The cities in our country have high gross population densities compared with world cities, and generally, considering only the population density parameter, they show a profile that provides one of the criteria for compactness.

Keywords: Gross population density; compact city; central cities; Turkey.

Giriş

Kompakt kent, sürdürülebilir kentsel gelişim arayışlarında sıkça gündeme getirilen yaklaşımlardan biridir. Yaklaşımın amacı, kentsel saçaklanma nedeniyle yaşanan ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların önüne geçmektir. Burgess (2000) tarafından kompakt kent, kentsel fonksiyonların yoğunlaşmasından kaynaklanan çevresel, sosyal ve küresel sürdürülebilirlik arayışında, yapı ve nüfus yoğunluklarını artırmak, kentsel ekonomik, sosyal ve kültürel aktiviteleri yoğunlaştırmak ve kentsel büyüklük, biçim, yapı ve yerleşim sistemlerini idare etmek şeklinde tanımlamıştır. Kentsel yoğunlaşmanın kent çevresindeki doğal alanları koruma adına önem taşıması da yaklaşımın sürdürülebilir yapılaşmanın önemli araçlarından biri olarak ele alınmasına neden olmuştur (Aydın, 2015). Ayrıca kompakt gelişim, fonksiyonlar arası mesafeleri kısaltarak ulaşımdan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını azaltacağı için özellikle enerji tasarrufları ve iklim değişikliğini hafifletme politikaları bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan literatürde kompakt kent yaklaşımının avantajlı yanlarının yanı sıra çevresel, ekonomik, sosyal ve hatta psikolojik açıdan dezavantajlı yanları da ortaya konmakta (örn. Lin ve Yang, 2006; Tosun, 2013) ve sürdürülebilir yerleşimler arayışında genel geçer bir yaklaşım olamayacağı savunulmaktadır (van der Walls, 2000; Neuman, 2005). Özellikle kentleşme pratiklerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bir takım farklılıklar içermesi, kompakt kentin gelişmekte olan ülkeler açısından sürdürülebilirliğe hizmet edecek bir yaklaşım olup olmadığını sorgulanmasına neden olmaktadır (Richardson ve diğ., 2000; Carmona, 2000). Burgess (2000), gelişmekte olan ülkelerin çoğunun 20. yy'ın sonlarında hala demografik ve kentsel dönüşüm süreçlerinin başlangıç veya orta aşamasında olduklarını vurgulamış ve kompakt kent politikalarının gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler arasındaki kentleşme ve kentsel büyüme oranlarındaki farklılıkları göz önüne almak zorunda olduğunu belirtmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gözetilmesi gereken farklılıklardan birini nüfus yoğunlukları oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerindeki yoğunluklar, gelişmiş ülkelerinkinden çok daha fazladır (Richardson ve diğ., 2000). Örneğin Avrupa kentlerinde merkezler ortalama 50-55 kişi/hektar iken; bu değer Asya kentlerinde 150 kişi/hektar değerine ulaşmaktadır (Kenworthy, 2006). Yüksek yoğunluklu gelişim kompakt kent modelinin temel özelliklerinden birini oluşturmaktadır (Gordon ve Richardson, 1997; Burton, 2000; Neuman, 2005; Tsai, 2005; Jabareen, 2006). Bu nedenle yoğunluk, bir kentsel yerleşimin kompaktlık veya saçaklanma durumunun ölçülmesi için kullanılan temel kriterler arasında yer almakta (Galster ve diğ., 2001; Burton, 2002; Lee ve diğ., 2015); dolayısıyla yüksek yoğunluklu gelişimin sorgulanması, modelin belirli bir ülke için uygunluğunun sınanmasında önemli hale gelmektedir.

Bu makalenin amacı, Türkiye kentlerinin (81 il merkezi) yerleşik alan sınırları temel alınarak, en önemli kompakt kent ölçütlerinden biri olan kentsel nüfus yoğunluklarını hesaplamaktır. Bu doğrultuda öncelikle ulusal literatüre kentsel nüfus yoğunlukları ve yerleşik alan büyüklüklerine ilişkin veri kazandırılması hedeflenmiştir. Makalede ayrıca kentlerin büyükşehir statüsünde olup olmamalarına göre kategorize edildikten sonra nüfus yoğunlukları, yerleşik alan büyüklükleri ve nüfusları arasındaki ilişki yönü ve şiddetine dair analizler yapılmış ve böylelikle kentlerin kompaktlık açısından değerlendirilebilmesine yönelik kullanılması gereken ölçütlerden biri olan yoğunluğa ilişkin analizler gerçekleştirilmiştir.

Veri ve Yöntem

Kentsel nüfus yoğunlukları, Türkiye'deki 81 il merkezi için hesaplanmıştır. Kentlerin nüfus yoğunluğu, kent nüfusunun, yerleşik alan büyüklüğüne bölünmesi işlemi ile elde edilmiştir.

Kent nüfusları, TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne ait 2015 yılı verilerinden elde edilmiştir (Tablo 1). Bu noktada nüfus verileri açısından büyükşehir statüsünde olan iller açısından farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Büyükşehir statüsünde olmayan illerin merkez nüfusları merkez ilçe verisi halinde TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden doğrudan elde edilebilmiştir. Ancak büyükşehir statüsünde olan iller için böyle bir merkez ilçe nüfus bilgisi bulunmamakta; ilçe verisi bilgileri de kentin (il merkezinin) nüfus büyüklüğünü doğrudan vermemektedir. Örneğin büyükşehir belediyesi statüsünde olan İzmir'in toplam 30 ilçesi vardır. Bu ilçelerden 11 tanesi il merkezinin kentsel yerleşik dokusunu oluşturmaktadır ve bu 11 ilçenin nüfusları toplamı kent nüfusunu vermektedir. Bu nedenle büyükşehir statüsündeki 30 il için hesaplamalar yapılırken, kentlerin yerleşik dokusunu oluşturan ilçeler saptanmış ve bu ilçelere ait nüfus verileri kullanılmıştır.

Kentsel yerleşik alan büyüklüğü ölçümleri için Google Earth Pro (2015) programından yararlanılmıştır. Yerleşik alan büyüklükleri, Google Earth Pro programının çokgen ölçümü işlemiyle (Şekil 1a) hesaplanmıştır. Alan ölçümleri, 81 il merkezinin tamamında ve 600 m.-750 m. arasında değişen göz hizası duyarlılığında yapılmıştır (Şekil 1b). Çokgen ölçümü yapabilmek için kentsel yerleşik alan sınırı çizilirken (Şekil 2) kent çeperinde yer alan en son konut birimleri sınır olarak alınmıştır (Şekil 3).

Yerleşik alan sınırı çiziminde kentin çeperindeki son konut birimi esas alındığı için, kente yakın/bitişik konumda bulunmakla birlikte son konut birimlerinin oluşturduğu sınırın dışında kalan konut dışı kullanım alanları (organize sanayi bölgesi, havaalanı, rekreasyon alanı vb.), yerleşik alan sınırı

Tablo I. Kent (il merkezleri) nüfusları (2015)

İl adı	Nüfus	İl adı	Nüfus	İl adı	Nüfus
Adana	1717473	Giresun	107075	Samsun	637907
Adıyaman	238711	Gümüşhane	41604	Siirt	145144
Afyon	217805	Hakkari	57961	Sinop	40667
Ağrı	116359	Hatay	360652	Sivas	329082
Amasya	101813	Isparta	214096	Tekirdağ	187727
Ankara	4573460	Mersin	970626	Tokat	142724
Antalya	1197948	İstanbul	13865524	Trabzon	320225
Artvin	25838	İzmir	2891492	Tunceli	34461
Aydın	277466	Kars	81742	Şanlıurfa	865769
Balıkesir	347072	Kastamonu	110908	Uşak	201634
Bilecik	59163	Kayseri	1074325	Van	554002
Bingöl	108267	Kırklareli	73517	Yozgat	81920
Bitlis	48948	Kırşehir	125807	Zonguldak	108074
Bolu	153783	Kocaeli	979795	Aksaray	202336
Burdur	78331	Konya	1250482	Bayburt	37946
Bursa	1947266	Kütahya	236096	Karaman	152256
Çanakkale	122613	Malatya	595935	Kırıkkale	190486
Çankırı	79091	Manisa	380368	Batman	392738
Çorum	250464	K.maraş	603020	Şırnak	63367
Denizli	611341	Mardin	156660	Bartın	66091
Diyarbakır	1008848	Muğla	105860	Ardahan	19777
Edirne	158369	Muş	91126	Iğdır	88476
Elazığ	367156	Nevşehir	98713	Yalova	112183
Erzincan	95596	Niğde	132155	Karabük	117557
Erzurum	358820	Ordu	202310	Kilis	93266
Eskişehir	717076	Rize	111212	Osmaniye	223987
Gaziantep	1597324	Sakarya	511102	Düzce	153504

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi.

çiziminin ve dolayısıyla alan hesaplamasının dışında tutulmuştur (Şekil 4). Bununla birlikte kentsel yerleşik alan sınırı içerisinde kalan her türlü kullanım (yollar, dereler, kentsel boşluklar, ağaçlık alanlar vb.) yerleşik alan büyüklüğüne dahil edilmiştir (Şekil 5). Dolayısıyla hesaplanan değerler, kentlere ait brüt yoğunlukları ifade etmektedir.

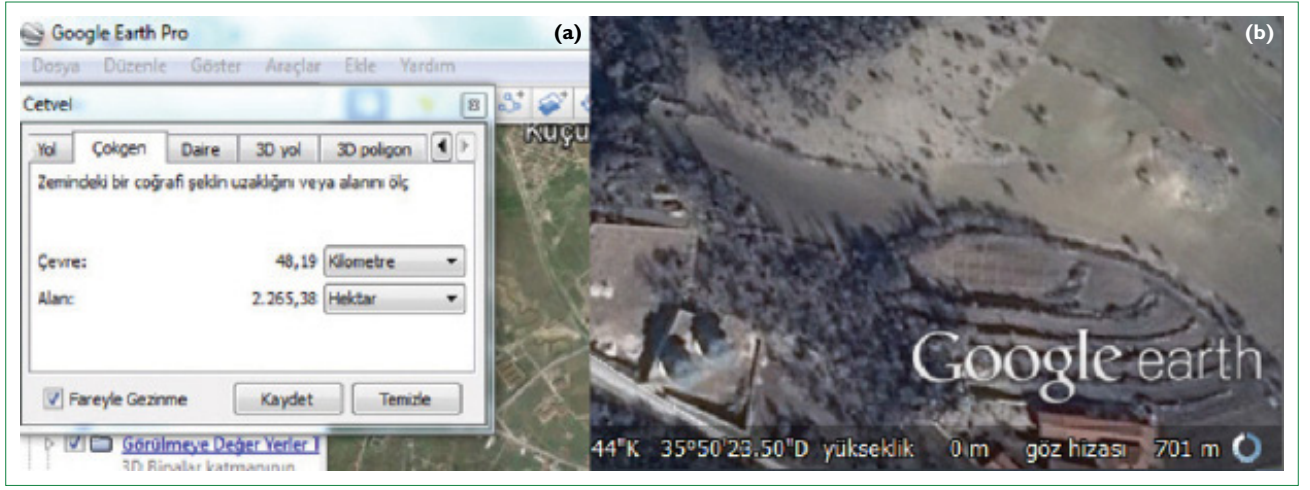
Yerleşik alan sınırının çizilmesinde farklı mekansal gelişim desenleri sergileyen kentlere ilişkin açıklamaya da gerek bulunmaktadır. Şekil 2'de Amasya ile örneği verilen kentlerde, ölçümleri kolaylaştıran nitelikte sürekli bir kentsel form gözlenmektedir. Bununla birlikte bazı kentlerde sıçramalı veya dağınık gelişim özellikleri görülmektedir. Çizim sırasında, konutların süreklilik göstermesi kriterine dikkat edilmiştir. Öte yandan kentsel yerleşik alan büyüklüğü öl-

çülürken, sıçramalı gelişim gösteren kentlerde, süreklilik olmasa da nüfusun bir bölümünü barındırdığı için kentten mekansal olarak kopuk bu bölgeler de hesaplamaya dahil edilmiştir (Şekil 6).

Karadeniz kentleri gibi dağınık yerleşim özelliği sergileyen kentlerde ise süreklilik göstermeyen dağınık konut yapıları, kentsel yerleşik alan büyüklüğü hesaplamasının dışında tutulmuştur (Şekil 7).

Sonuçlar

Kentlerin yerleşik alan sınırı çizimlerinin tamamlanarak büyüklüklerinin ölçülmesi işi yaklaşık bir buçuk yıl sürmüştür. Çizimlere 2015 yılında başlandığı ve Google Earth Pro prog-

Şekil 1. (a) Google Earth Pro – çöken ölçümü, (b) Google Earth Pro - göz hizası.

Şekil 2. Merkez kent yerleşik alan sınırının çizimi (Amasya örneği) (Kaynak: Google Earth Pro programından yararlanarak yazarlar tarafından çizilmiştir).

ramının 2015 yılına ait görüntülerinden¹ yararlanıldığı için, nüfus yoğunluklarının hesaplanmasında da 2015 yılı nüfus verileri esas alınmıştır (Tablo 1). Kısaca araştırmanın sonuçları 2015 yılına ait hesaplamaları içermektedir.

Türkiye'deki 81 il merkezinin kentsel yerleşik alan büyüklükleri 193 ha. (Artvin) ile 87.145 ha. (İstanbul) arasında değişim göstermektedir (Tablo 2). Türkiye'nin il merkezlerinin toplam yerleşik alan büyüklüğü **415.775** hektardır. Kentlerin

¹ Google Earth Pro programında, görüntülerinde yıllar farklılık gösterebilmektedir. Bu makalede ölçüm yapılan Google Earth Pro 2015 yılı verisinde kentlerin büyük çoğunluğuna (%70 oranında) ait 2015 yılı görüntüsü elde edilmiştir. Ancak kentlerin %30'una ait 2013 ve 2014 yılı görüntüleri olduğu görülmüş ve bu görüntüler üzerinden ölçüm yapılmıştır. Daha sonra 2016 ve 2017 yıllarına gelindiğinde, 2013 ve 2014 yılına ait ölçümleri yapılan kentlerin görüntülerinin güncellenip güncellenmediği kontrol edilmiştir. Bu noktada sözünü ettiğimiz %30 oranında kentin (24 kent) 2015 yılına ait uydu görüntüsü olmadığı görülmüştür. Bu durumda, bu kentlerin 2016 görüntüleri ile 2013/2014 görüntüleri karşılaştırılmış ve kentsel yerleşik alan büyüklüğünde meydana gelen değişimler ölçülmüştür. Yapılan karşılaştırma sonucunda, 4 kentte hiç değişim olmadığı tespit edilmiştir. Geri kalan 20 kentte meydana gelen değişikliklerin ise nüfus yoğunluklarına etkisinin göz ardı edilebilecek kadar küçük (1 kişi/ha değerinin altında kalmaktadır) olduğu hesaplanmıştır. Google Earth Pro programında görüntülerdeki yıl farklılıkları belli bir yıla özgü olmayan, süreklilik arz eden bir durum olduğundan; farklı verilerin karşılaştırılabilmesi için yıl birlikteliği önemli olduğundan; kentlerin çoğunluğuna ait 2015 yılı görüntüsü bulunduğu ve 2016 yılı ile karşılaştırmalı değerlendirme sonucunda meydana gelen değişimlerin gözardı edilebilecek kadar küçük bir değere sahip olduğu saptandığından, 2015 yılı Google Earth Pro verileri esas alınmıştır.

Şekil 3. Yerleşik alan sınırı çizimi – yakın görünüm (Kaynak: Google Earth Pro programından yararlanarak yazarlar tarafından çizilmiştir).

Şekil 4. Hesaplamaya alınmayan konut dışı kentsel kullanım örneği (Tokat merkez kentin doğusundan bir örnek) (Kaynak: Google Earth Pro programından yararlanarak yazarlar tarafından çizilmiştir).

nüfus yoğunlukları incelendiğinde, 27,77 kişi/hektar (Erzincan) ile 194,66 kişi/hektar (Manisa) arasında değişim gösterdiği görülmektedir (Tablo 3). Türkiye’de kentlerin ortalama yoğunluğu ise **100,37** kişi/hektar olarak hesaplanmıştır.

Türkiye’deki 30 büyükşehir belediyesi arasında en yüksek yoğunluğa sahip kent 194,66 kişi/ha değeri ile Manisa iken; en düşük yoğunluğa sahip kent 51,67 kişi/ha değeri ile Van olarak ölçülmüştür. Ülke genelinde büyükşehir belediyesi statüsüne

Şekil 6. Sıçramalı konut gelişimi (Muğla örneği) (Kaynak: Google Earth Pro programından yararlanarak yazarlar tarafından çizilmiştir).

Şekil 7. Sıçramalı konut gelişimi (Muğla örneği) (Kaynak: Google Earth Pro programından yararlanarak yazarlar tarafından çizilmiştir).

mı incelendiğinde, büyükşehir belediyesi statüsünde olmayan kentlere ait verilerin normal dağıldığı,² ancak büyükşehir sta-

tüsünde bulunan kentlere ait verilerin ise normal dağılmadığı tespit edilmiştir (Tablo 4). Büyükşehir belediyesi kategoris-

² Bu dağılımda +2.0 ve -2.0 aralığındaki çarpıklık ve basıklık değerleri, verilen normal dağıldığını göstermektedir (George ve Mallery, 2010).

Tablo 2. Türkiye kentsel yerleşik alan (il merkezleri) büyüklükleri (2015)

İl adı	ha	İl adı	ha	İl adı	ha
Adana	16668	Giresun	1027	Samsun	3859
Adıyaman	2443	Gümüşhane	229	Siirt	1132
Afyon	2265	Hakkari	637	Sinop	895
Ağrı	1666	Hatay	4708	Sivas	2666
Amasya	708	Isparta	2512	Tekirdağ	2179
Ankara	43365	Mersin	8563	Tokat	1322
Antalya	16308	İstanbul	87145	Trabzon	2937
Artvin	193	İzmir	21600	Tunceli	599
Aydın	2010	Kars	1096	Şanlıurfa	4485
Balıkesir	2542	Kastamonu	1446	Uşak	2512
Bilecik	785	Kayseri	7017	Van	10722
Bingöl	1083	Kırklareli	747	Yozgat	942
Bitlis	880	Kırşehir	3048	Zonguldak	3162
Bolu	2927	Kocaeli	8612	Aksaray	5667
Burdur	2316	Konya	19817	Bayburt	543
Bursa	11970	Kütahya	2087	Karaman	2301
Çanakkale	1476	Malatya	4684	Kırıkkale	4995
Çankırı	854	Manisa	1954	Batman	3551
Çorum	3066	K.maraş	3991	Şırnak	380
Denizli	6247	Mardin	862	Bartın	884
Diyarbakır	5497	Muğla	567	Ardahan	448
Edirne	1789	Muş	1173	Iğdır	2740
Elazığ	4112	Nevşehir	1554	Yalova	1800
Erzincan	3442	Niğde	2144	Karabük	1420
Erzurum	2824	Ordu	1994	Kilis	878
Eskişehir	6437	Rize	712	Osmaniye	2966
Gaziantep	8614	Sakarya	5213	Düzce	2164

ha: Hektar.

de olan ve normal dağılmayan kentlere ait veriler kutu grafiği (*box plot*) ile incelendiğinde, İzmir uç değer, Ankara ve İstanbul ise aşırı uç değer olarak karşımıza çıkmakta ve normal dağılımın bozulmasına bu üç kente ait verinin sebep olduğu görülmektedir (Şekil 9).

Şekil 9'da görülen kutu grafiği testleri sonucunda aşırı değer veren 3 kent veri setinden çıkartılmıştır. Bu uç ve aşırı uç değerler dışında bırakıldığında, Tablo 5'teki gibi çarpıklık ve basıklık değerlerine göre verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Normal dağılım elde edildikten sonra, büyükşehir statüsüne sahip olan ve olmayan kentlerin nüfus yoğunlukları, nüfusları ve yerleşik alan büyüklükleri arasında doğrusal bir ilişki olup

olmadığını, varsa bu ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek için korelasyon analizine başvurulmuştur. Tablo 6'dan izlendiği gibi, korelasyon analizi sonucu, büyükşehir statüsüne sahip olmayan kentlerde (N=51) yerleşik alan büyüklüğü ile nüfus arasında pozitif ve yüksek korelasyon olduğu ($r=0,698$, $p<0,01$) görülmüştür. Bu kentlerde, nüfus arttıkça kentsel yerleşik alan büyüklüğünün de arttığından söz edilebilir. Büyükşehir statüsüne sahip olmayan kentlerde (N=51) yerleşik alan büyüklüğü ile nüfus yoğunluğunda arasında ise negatif yönlü ve orta şiddette korelasyon olduğu ($r=-0,469$, $p<0,01$) tespit edilmiştir. Bu kentlerde, yerleşik alan büyüklüğü arttıkça, nüfus yoğunluğunun azaldığı sonucuna varılmaktadır. Ancak, büyükşehir statüsüne sahip olmayan kentlerde (N=51) nüfus ve nüfus yoğunluğu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p<0,01$ ve $p<0,05$).

Tablo 3. Türkiye kentsel (il merkezleri) nüfus yoğunlukları (2015)

İl adı	kişi/ha	İl adı	kişi/ha	İl adı	kişi/ha
Adana	103,04	Giresun	104,26	Samsun	165,304
Adıyaman	97,7122	Gümüşhane	181,677	Siirt	128,219
Afyon	96,1611	Hakkari	90,9906	Sinop	45,438
Ağrı	69,8433	Hatay	76,6041	Sivas	123,437
Amasya	143,804	Isparta	85,2293	Tekirdağ	86,1528
Ankara	105,464	Mersin	113,351	Tokat	107,961
Antalya	73,4577	İstanbul	159,109	Trabzon	109,031
Artvin	133,876	İzmir	133,865	Tunceli	57,5309
Aydın	138,043	Kars	74,5821	Şanlıurfa	193,037
Balıkesir	136,535	Kastamonu	76,6999	Uşak	80,2683
Bilecik	75,3669	Kayseri	153,103	Van	51,6697
Bingöl	99,9695	Kırklareli	98,4163	Yozgat	86,9639
Bitlis	55,6227	Kırşehir	41,2753	Zonguldak	34,179
Bolu	52,5395	Kocaeli	113,771	Aksaray	35,7043
Burdur	33,8217	Konya	63,1015	Bayburt	69,8821
Bursa	162,679	Kütahya	113,127	Karaman	66,1695
Çanakkale	83,0711	Malatya	127,228	Kırıkkale	38,1353
Çankırı	92,6124	Manisa	194,661	Batman	110,599
Çorum	81,6908	K.maraş	151,095	Şırnak	166,755
Denizli	97,8615	Mardin	181,74	Bartın	74,7636
Diyarbakır	183,527	Muğla	186,70	Ardahan	44,1451
Edirne	88,5238	Muş	77,6863	İğdır	32,2905
Elazığ	89,2889	Nevşehir	63,5219	Yalova	62,3239
Erzincan	27,7734	Niğde	61,6395	Karabük	82,7866
Erzurum	127,061	Ordu	101,459	Kilis	106,226
Eskişehir	111,399	Rize	156,19	Osmaniye	75,5182
Gaziantep	185,433	Sakarya	98,0437	Düzce	70,9353

ha: Hektar.

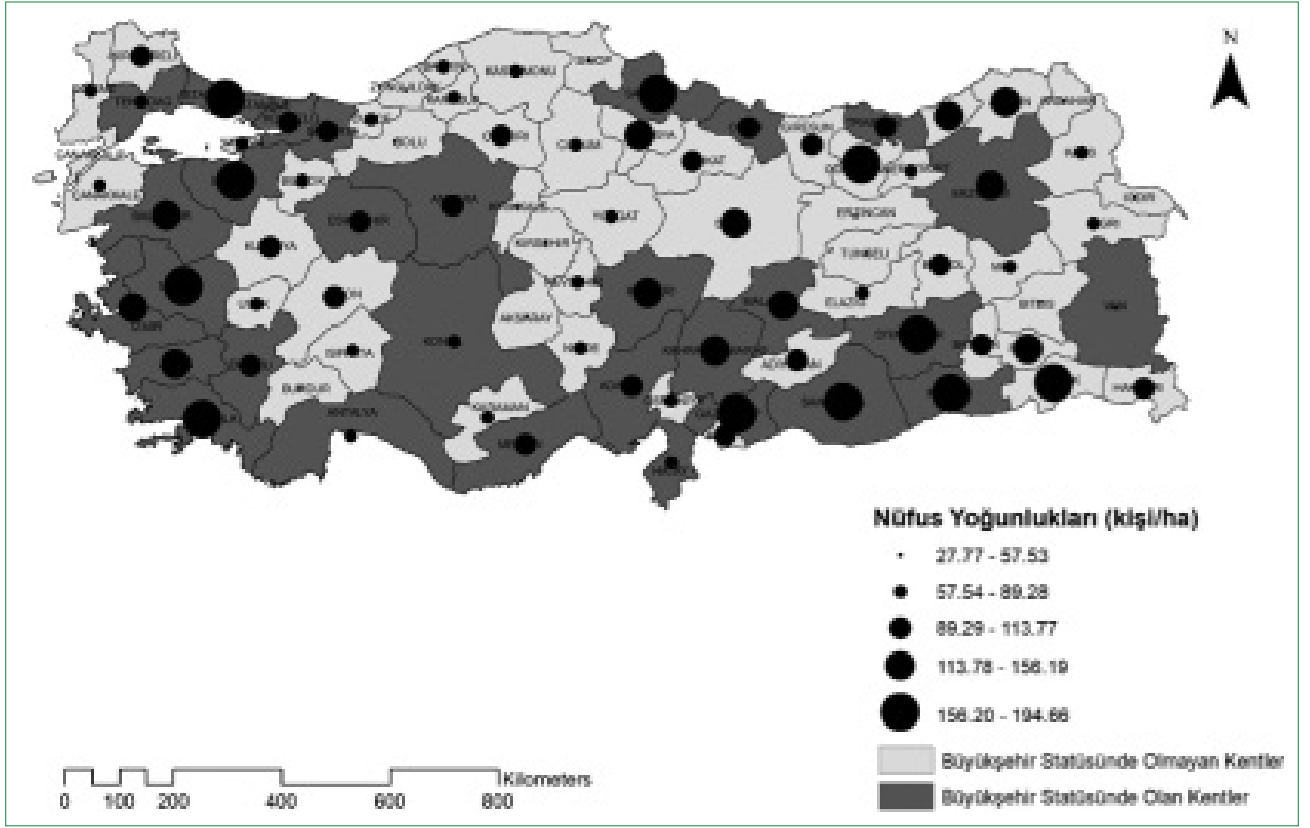
Yine Tablo 6'da görüleceği üzere, büyükşehir statüsüne sahip olan kentlerde ise (N=27; İstanbul, Ankara ve İzmir hariç), yerleşik alan büyüklüğü ile nüfus arasında pozitif ve yüksek korelasyon olduğu ($r=0,796$, $p<0,01$) görülmüştür. Bu kentlerde, nüfus arttıkça kentsel yerleşik alan büyüklüğü artmaktadır. Büyükşehir statüsüne sahip olan kentlerde (N=27) yerleşik alan büyüklüğü ile nüfus yoğunluğu arasında ise negatif yönlü ve orta şiddette korelasyon olduğu ($r=0,465$, $p<0,05$) tespit edilmiştir. Bu kentlerde, yerleşik alan büyüklüğü arttıkça, nüfus yoğunluğunun azaldığı sonucuna varılmaktadır. Ancak, büyükşehir statüsüne sahip olan kentlerde de (N=27) nüfus ve nüfus yoğunluğu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p<0,01$ ve $p<0,05$).

Sonuçta, büyükşehir statüsüne sahip olan ve olmayan her iki

kent kategorisinde de, korelasyon analizlerine göre nüfus arttıkça yerleşik alan büyüklüğü artmakta, nüfus yoğunluğu ise azalmaktadır. Ancak nüfus ile nüfus yoğunluğu arasında her iki kent kategorisinde de bir ilişki tespit edilememiştir. İl merkezlere ait nüfus yoğunluğu ve kentsel yerleşik alan büyüklüğüne ait veriler grafik anlatımla Şekil 10'da sunulmaktadır.

Tartışma

Bu makalede, Türkiye'deki 81 il merkezinin kentsel brüt nüfus yoğunlukları hesaplanmış ve nüfus, yerleşik alan büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Böylelikle öncelikle kompakt kent ölçütlerin biri olan ve en yaygın kabul gören yüksek nüfus yoğunluğu kriteri temelinde de-

Şekil 8. Türkiye kentlerinin (il merkezleri) nüfus yoğunlukları (2015).

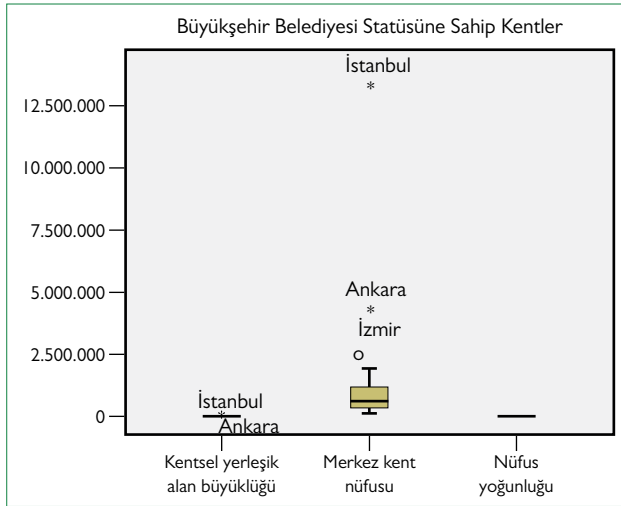
Tablo 4. Uç ve aşırı uç değerlerin de yer aldığı betimleyici istatistik

	Betimleyici istatistikler								
	n	Minimum	Maksimum	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık		
	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik	SH	İstatistik	SH	
Büyükşehir statüsüne sahip olmayan kentler									
YAB	51	193	5667	1811,45	1216,011	1,071	0,333	1,144	0,656
NF	51	19777	392738	131411,67	83438,708	1,323	0,333	1,809	0,656
NY	51	27,8	181,7	83,275	34,7898	0,734	0,333	0,611	0,656
Büyükşehir statüsüne sahip olan kentler									
YAB	30	567	87145	10779,70	16809,827	3,688	0,427	15,377	0,833
NF	30	105860	13865524	1362262,50	2535063,331	4,479	0,427	21,897	0,833
NY	30	51,7	194,7	129,451	40,8361	0,014	0,427	-0,956	0,833

SS: Standart sapma; SH: Standart hata; YAB: Yerleşik alan büyüklüğü; Nf: Nüfus; NY: Nüfus yoğunluğu.

ğerlendirme yapabilmek için kentsel nüfus yoğunlukları hesaplanmış ve ülke kentlerimizin kompaktlığının ölçülebilmesine yönelik bir adım atılmıştır. Öte yandan kentsel nüfus yoğunluk ve yerleşik alan büyüklüklerine ilişkin ulusal literatüre veri kazandırılması da çalışmanın bir diğer hedefini oluşturmuştur.

Yüksek yoğunluğun dışında, kentsel kompaktlığın ölçülmesinde kullanılması gereken başka kriterler bulunmaktadır. Burton (2002)'a göre, nüfus yoğunluğunun yanı sıra yapı yoğunluğu ve alt merkez yoğunluğu da kompaktlık ölçütleri arasında yer almakta; ayrıca karma kullanım durumunun ve yoğunlaşmanın da ölçülmesi gerekmektedir. Min ve diğ. (2012), bu ölçütleri

Şekil 9. Uç ve aşırı uç değerlere ait kutu grafiği.

nüfus yoğunluğu, arazi kullanımı, yol ağının özellikleri, erişilebilirlik, yerleşim yoğunluğu şeklinde sıralamaktadır. Galster ve diğ.(2001)'ne göre bu ölçütler yoğunluk, süreklilik, yoğunlaşma, kümelenme, merkezilik, çekirdeksellik, karma kullanımlar ve yakınlıktır. Tsai (2005), kompaktlığı saçaklanmadan ayıran ölçütleri boyut (nüfus), yoğunluk, eşit dağılım derecesi ve kümelenme derecesi şeklinde sıralamaktadır. Kotharkar ve diğ. (2014) yaptıkları çalışmada kompaktlık ölçümü için yoğunluk, ulaşım ağı, erişilebilirlik, biçim ve karma kullanımlı arazi kompozisyonu kriterlerini kullanmışlardır. Gördüğü gibi yoğunluk, kentlerin kompaktlığının ölçülmesinde ortak kabul görmekle birlikte kullanılan kriterlerden sadece birini oluşturmakta ve yoğunluk kriteri de yapı yoğunluğu ve nüfus yoğunluğu olmak üzere iki ayrı kategoride ele alınabilmektedir. Dolayısıyla belirli bir kentin kompakt olup olmadığına ilişkin kararın, her kentin ayrı ayrı ele alınıp, çoklu kriter seti üzerinden yapılacak incelemeler sonucunda verilmesi gerekmektedir.

Tablo 6. Korelasyon analizi

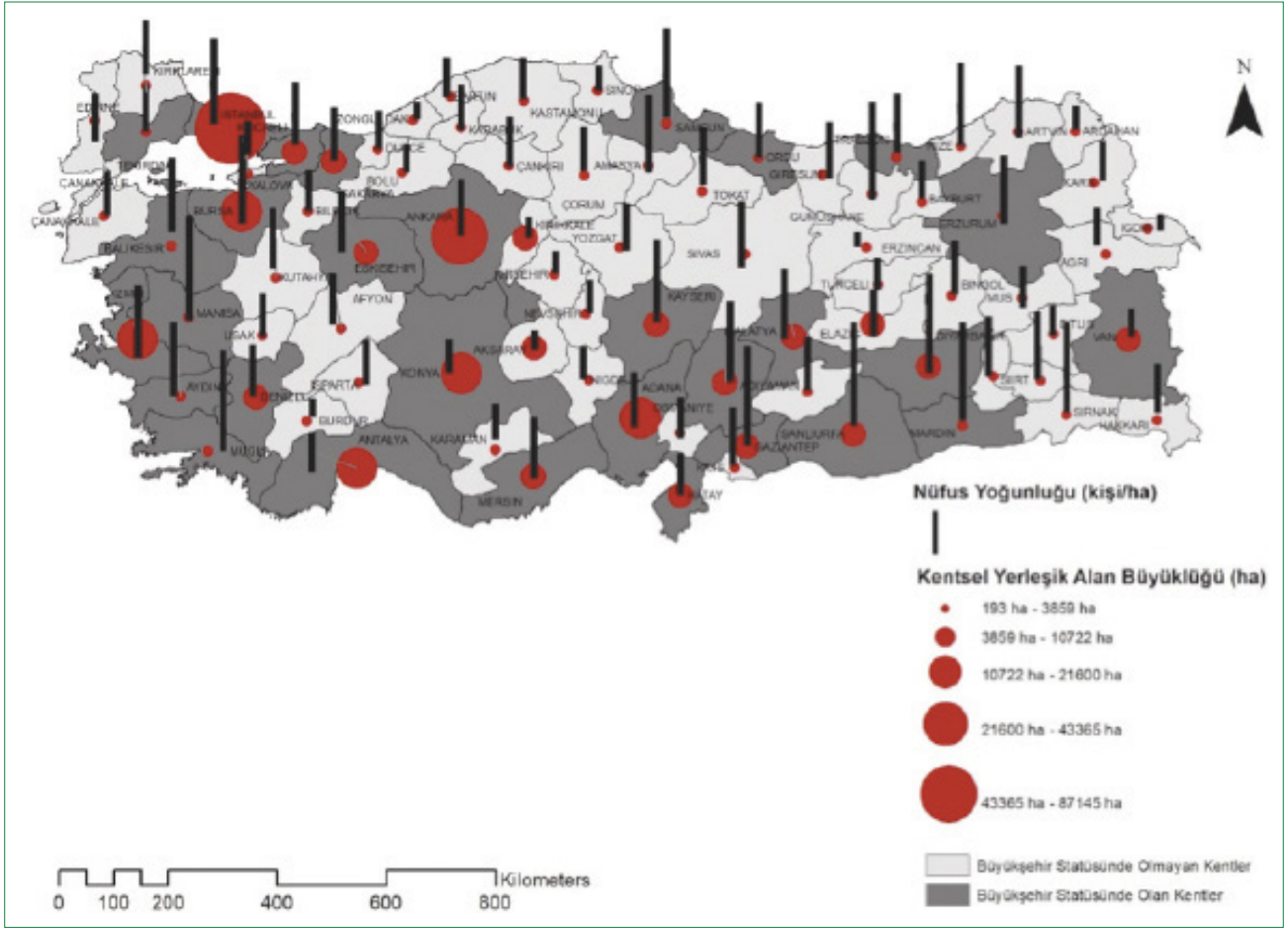
	YAB	Nf	NY
Büyükşehir statüsüne sahip olmayan kentler			
Alan			
Pearson Korelasyon	1	0,698**	-0,469**
Sig. (2-kuyruklu)		0,000	0,001
N	51	51	51
Nüfus			
Pearson Korelasyon	0,698**	1	0,091
Sig. (2-kuyruklu)	0,000		0,526
N	51	51	51
Nüfus Yoğ.			
Pearson Korelasyon	-0,469**	0,091	1
Sig. (2-kuyruklu)	0,001	0,526	
N	51	51	51
Büyükşehir statüsüne sahip olan kentler			
Alan			
Pearson Korelasyon	1	0,796**	-0,465*
Sig. (2-kuyruklu)		0,000	0,015
N	27	27	27
Nüfus			
Pearson Korelasyon	0,796**	1	0,031
Sig. (2-kuyruklu)	0,000		0,878
N	27	27	27
Nüfus Yoğ.			
Pearson Korelasyon	-0,465*	0,031	1
Sig. (2-kuyruklu)	0,015	0,878	
N	27	27	27

YAB: Yerleşik alan büyüklüğü; NF: Nüfus; NY: Nüfus yoğunluğu; *Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (2-kuyruklu); **Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-kuyruklu).

Tablo 5. Uç ve aşırı uç değerlerin veriden çıkarıldığı betimleyici istatistik

	Betimleyici istatistikler									
	n	Minimum	Maksimum	Ortalama	SS	Çarpıklık	Basıklık			
	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik	İstatistik	SH	İstatistik	SH	
Büyükşehir statüsüne sahip olmayan kentler										
YAB	51	193	5667	1811,45	1216,011	1,071	0,333	1,144	0,656	
Nf	51	19777	392738	131411,67	83438,708	1,323	0,333	1,809	0,656	
NY	51	27,8	181,7	83,275	34,7898	0,734	0,333	,611	0,656	
Büyükşehir statüsüne sahip olan kentler										
YAB	27	567	19817	6343,74	5010,372	1,311	0,448	1,204	0,872	
Nf	27	105860	1947266	723607,37	495176,200	0,943	0,448	0,249	0,872	
NY	27	51,7	194,7	129,077	42,4635	0,036	0,448	-1,068	0,872	

SS: Standart sapma; SH: Standart hata; YAB: Yerleşik alan büyüklüğü; NF: Nüfus; NY: Nüfus yoğunluğu.

Şekil 10. Türkiye kentlerinin (il merkezleri) nüfus yoğunlukları ve kentsel yerleşik alan büyüklükleri (2015).

dir. Bu makale kapsamında ülkemiz kentlerinin kompakt olup/olmama durumlarını inceleyebilmek için yapılması gereken çalışmalardan biri olarak, genel kabul gören yoğunluk kriteri ele alınmış ve kentsel nüfus yoğunlukları ölçülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi, bir kentin kompakt olarak değerlendirilebilmesinin koşullarından biri olarak yoğunluğun yüksek olması gerekmektedir. İlgili literatürde kent özelinde yapılan çalışmalarda kent merkezinden çeperlere doğru değişen yoğunluklar hesaplanmakta ve buna dayalı yüksek yoğunluk ölçütü sınanmaktadır (örn. Kotharkar ve diğ., 2014; Terzi ve Bolan, 2009). Bu makalede kent özelinde araştırma yapılmamış; ülkemizdeki 81 il merkezinin brüt nüfus yoğunluğu ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Bu noktada, nüfus yoğunluğu açısından kompaktlık değerlendirmesi yapabilmek için yüksek yoğunluk sınıfına hangi yoğunluk kategorilerinin dahil olacağı sorusu gündeme gelmektedir. Ancak böyle bir soruyu yanıtlayacak genel geçer bir standart bulunmamaktadır. Bu sorunun, farklı yoğunlukların farklı avantajlarını araştırarak ve göreceli değerlere odaklanarak deneysel araştırmalarda aşılması mümkündür (Burton, 2002). Bu noktada, hesaplanan kentsel nüfus yoğunluklarının dünya örnekleri ile kıyasından hareketle bir yoğunluk değerlendirmesine gidilmiştir. Dünya Kentsel Alan Demografisi

Tablo 7. Dünya kentleri ile Türkiye kentlerine ait brüt nüfus yoğunlukları*

Yoğunluk (kişi/ha)	Türkiye kentleri (500.000 ve üstü nüfus) Oran (%)	Türkiye kentleri (500.000 altı nüfus) Oran (%)	Dünya kentleri (500.000 ve üstü nüfus) Oran (%)	Dünya kentleri (500.000 altı nüfus) Oran (%)
20–altı	0	0	9.1	55.6
20–40	0	9.8	17.8	26.6
40–100	25	57.4	52.3	16.3
100–200	75	32.8	16.8	1.0
200–400	0	0	3.2	0.5
400–üstü	0	0	0.8	0

*Tabloda Dünya kentlerine ait veriler, "Demographia World Urban Area, 2018" raporundan elde edilmiş ve yoğunluk gruplandırmaları bu raporda sunulan haliyle tabloya aktarılmıştır. Raporda kişi/kilometrekare cinsinden verilen yoğunluk değerleri tabloda kişi/hektar cinsine dönüştürülmüştür. ha: Hektar.

Raporu'nda (*Demographia World Urban Area, 2018*), dünya genelinde nüfusu 500 bin ve üzeri olan kentlerin (1064 kent) ve 500 bin altında olan seçili bazı kentlerin (676 kent), kentsel

yapılmış alanlarına ilişkin nüfus yoğunluğu ölçümleri yapılmıştır. Ülkemizdeki kentsel nüfus yoğunlukları ile karşılaştırma yapabilmek amacıyla, anılan raporda sunulan yoğunluk gruplandırılmaları kullanılarak Tablo 7 hazırlanmıştır.

Tablo 7 incelendiğinde, 500 bin ve üstü nüfusa sahip kentler için, ülkemiz kentlerinde 40 kişi/ha ve altında hiç kentsel yerleşim olmadığı; dünya kentlerinin %52,3'ü 40–100 kişi/ha yoğunluk aralığında yer alırken, ülkemizdeki kentlerin bu aralıkta %25'inin yer aldığı, %75'inin ise 100–200 kişi/ha aralığında brüt nüfus yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir. 500 bin nüfusun altındaki kentler için ise, ülke kentlerimizin nüfus yoğunlukları 40–200 kişi/ha aralığında çoğunlukla yer alırken, dünya kentlerinin çoğunlukla 40 kişi/ha ve altı aralığında yer aldığı görülmektedir. Sonuçta Tablo 7'de sunulan yoğunluk değerleri karşılaştırıldığında, ülkemizdeki 81 il merkezinin yüksek kentsel nüfus yoğunluğuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan nüfus, nüfus yoğunluğu ve yerleşik alan büyüklüğü arasında yapılan korelasyon analizleri sonucunda, nüfus yoğunluğunu etkileyen faktörün yerleşik alan büyüklüğü olduğu tespit edilmiştir. Kentsel yerleşik alan büyüklüğünü etkileyen her türlü faktör (yüksek katlı yapılaşma, doğal eşiklerin varlığı, yapılaşma nizamları, kentsel doluluk-boşluk oranı vb.), aynı zamanda düşük/yüksek nüfus yoğunluklarının oluşmasında rol oynamaktadır. Dolayısıyla, belirli bir kentin kompakt olup olmadığına karar vermek için bir yandan o kent üzerinde çoklu kriterlere dayalı analizlerin yapılması gerekirken diğer yandan kentsel ölçekte arazi kullanım deseni ve yapılaşma koşulları temelinde ilişkisel değerlendirmelerinin yapılması da gerekmektedir. Bu makalede, Türkiye'deki 81 il merkezi ele alınmış ve bu kentlerin kentsel yerleşik alanları üzerinden yoğunluk hesaplamasına gidilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ülkemizdeki kentlerin yüksek brüt nüfus yoğunluklarına sahip olduğunu ve sadece nüfus yoğunluğu kriteri gözetildiğinde, genel olarak, kompaktlık kriterlerinden birini sağlayan bir profil çizdiğini göstermektedir.

Teşekkür: Bu makale, 10.11.2017 tarihinde tamamlanan, 2015. KB.FEN.006 no'lu "İklim Değişikliği Azaltım ve Adaptasyon Stratejilerinin Türkiye İllerine Göre Önceliklendirilmesi" başlıklı araştırma projesi kapsamında üretilmiştir. Bu projeye destek sağlayan Dokuz Eylül Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Aydın, M.B.S. (2015). İklim Değişikliği Sorununda Kent ve Kentsel Planlama. Yalın Yayıncılık: İstanbul.
- Burgess, R. (2000). The compact city debate: A global perspective. In *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*. (Jenks, M., Burgess, R. ed.). Spon Press, London and New York, ss.9-24.
- Burton, E. (2000). The compact city: Just or just compact? A preliminary analysis. *Urban Studies*. Vol. 37, No. 11, 1969– 2001.
- Burton, E. (2002). Measuring urban compactness in UK towns and cities. *Environment and Planning B: Planning and Design*, vol.29, 219-250.
- Carmona, M. (2000). The regional dimension of the compact city debate: Latin America. In *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*. (Jenks, M., Burgess, R. ed.). Spon Press, London and New York, ss. 53-62.
- Demograpia. (2018). Demographia World Urban Areas (Built up Urban Areas or World Agglomerations). 14th Annual Edition. <http://www.demographia.com/db-worldua.pdf>
- Galster, G., Hanson, R., Ratcliffe, M.R., Wolman, H., Coleman, S., Freihage, J. (2001) Wrestling sprawl to the ground: Defining and measuring an elusive concept. *Housing Policy Debate*, 12(4), 681-717.
- George, D., Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Gordon, P., Richardson, H.W. (1997). Are compact cities a desirable planning goal? *Journal of the American Planning Association*, 95-106.
- Jabareen, Y.R. (2006). Sustainable urban forms: Their typologies, models, and concepts. *Journal of Planning Education and Research*, 26, 38-52.
- Kenworthy, J.R. (2006). The eco-city: ten key transport and planning dimensions for sustainable city. *Environment and Urbanization*, 18 (1), 67-85.
- Kotharkar, R., Bahadure, P., Sarda, N. (2014). Measuring Compact Urban Form: A Case of Nagpur City, India. *Sustainability*, 6, 4246-4272.
- Lee, J., Kurisu, K., An, K., Hanaki, K. (2015). Development of the compact city index and its application to Japanese cities. *Urban Studies*, 52(6), 1054-1070.
- Lin J-J., Yang A-T (2006) Does the compact city paradigm foster sustainability? An empirical study in Taiwan. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 33(3), 365–380.
- Min C., Suxia L., Liang Y. (2012) Calculation and Analysis of Urban Compactness Using an Integrated ARCGIS Tool. In: Zhang Y. (eds) *Future Wireless Networks and Information Systems*. Lecture Notes in Electrical Engineering, vol 144. Springer, Berlin, Heidelberg.
- Neuman, M. (2005). The compact city fallacy. *Journal of Planning Education and Research*. 25, 11-26.
- Richardson, H.W., Bae, C.H.C, Baxamusa, M.H. (2000). Compact cities in developing countries: Assessment and implications. In *Compact Cities: Sustainable Urban Forms for Developing Countries*. (Jenks, M., Burgess, R. ed.). Spon Press, London and New York, ss.25-36.
- Terzi, F., Bolen, F. (2009). Urban Sprawl Measurement of Istanbul. *European Planning Studies*, 17:10, 1559-1570.
- Tosun, E.K. (2013). Sürdürülebilir kentsel gelişim sürecinde kompakt kent modelinin analizi. *Yönetim ve Ekonomi*. 20 (1), 31-46.
- Tsai, Y. (2005). Quantifying urban Form: Compactness versus 'sprawl'. *Urban Studies*, 42(1), 141-161.
- Van der Walls, J.F.M. (2000). The compact city and the environment: a review. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 91 (2), 111-121.